

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Ekonomikas un vadības
fakultātes doktoranta
Viestura Paula Karnupa

PROMOCIJAS DARBS

ekonomikas doktora (Dr.oec.) zinātniskā grāda iegūšanai

Nozare: "Ekonomika"

Apakšnozare: "Latvijas tautsaimniecība"

Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm (1920 – 1940)

Zinātniskā vadītāja: Prof. Dr. Ērika
Šumilo,
LU Ekonomikas un vadības
fakultāte,
Starptautisko ekonomisko
attiecību katedras vadītāja

Rīga 2004

S A T U R S

IEVADS	7
1 STARPTAUTISKĀS TIRDZNICĪBAS TEORĒTISKAIS PAMATOJUMS, PĒTĪJUMA METODOLOĢIJA UN IZMANTOTO AVOTU APSKATS	20
1.1 Ekonomikas vēstures mūsdienu pieejas un metodoloģijas.....	20
1.2 Ārējās tirdzniecības pētīšanas teorētiskās pamanoštādnes.....	30
1.3 Izmanoto avotu un literatūras raksturojums	52
2 LATVIJAS UN SKANDINĀVIJAS VALSTU EKONOMISKĀS VIDES RAKSTUROJUMS STARPKARA PERIODĀ.....	63
2.1 Skandināvijas valstu ekonomiskā vide no 1920.gada līdz 1940.gadam	63
2.2 Latvijas ekonomiskā un ārējās tirdzniecības vide no 1920. līdz 1940.gadam	82
3 LATVIJAS ĀRĒJĀ TIRDZNICĪBA AR SKANDINĀVIJAS VALSTĪM NO 1920. LĪDZ 1940.GADAM RAKSTUROJUMS: ATTĪSTĪBAS TEMPI, STRUKTŪRA, APJOMS, INVESTĪCIJU IETEKME, TRANZĪTS UN TIRDZNICĪBAS BILANCE.....	119
3.1 Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm no 1919. līdz 1920.gadam	119
3.2 Norvēģijas ilgtermiņa kredītu izsniegšana Latvijai 1920.gadā.....	121
3.3 Latvijas 1924.gada tirdzniecības līgumi ar Skandināvijas valstīm	129
3.4 Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm no 1921. līdz 1933.gadam	133
3.5 Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm no 1934. līdz 1940.gadam	149
3.6 Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm no 1939. līdz 1940.gadam	159
3.7 Latvijas tirgus izdevīgums Skandināvijas valstu uzņēmējiem un otrādi	166
3.8 ARIMA dinamikas rindas metodi izmantošana Latvijas ārējās tirdzniecības ar Skandināvijas valstīm analīzei.....	169
KOPSAVILKUMS UN SECINĀJUMI	178
BIBLIOGRĀFIJA.....	189

TABULU SARAKSTS

1.1. tabula	Daži Latvijas un Skandināvijas valstu ekonomiskie rādītāji saistībā ar MAE	32
1.2. tabula	Starptautiskās tirdzniecības teoriju pārskats.....	51
2.1. tabula	Raža kvintālos no 1 ha – Dānija un Latvija.....	65
2.2. tabula	Dānijas IKP sastāvdaļas 1920-1939.....	66
2.3. tabula	Dānijas ārējā tirdzniecība 1920 – 1940	67
2.4. tabula	Norvēģijas IKP sastāvdaļas 1930-1939 (%).....	69
2.5. tabula	Norvēģijas IKP gada pieaugums (procentos)	71
2.6. tabula	Norvēģijas ārējā tirdzniecība no 1920. līdz 1940.gadam	75
2.7. tabula	Zviedrijas IKP sastāvdaļas 1920-1940 (%).....	77
2.8. tabula	Raža kvintālos no 1 ha – Zviedrija un Latvija	79
2.9. tabula	Zviedrijas ārējā tirdzniecība no 1920. līdz 1940.gadam	80
2.10. tabula	Iedzīvotāju nodarbošanās Latvijā (procentos).....	83
2.11. tabula	Strādājošo iedzīvotāju nodarbošanās (procentos)	84
2.12. tabula	Zemes īpašuma veidi	85
2.13. tabula	Lauku saimniecību lielums 1935.gadā.....	85
2.14. tabula	Lauksaimniecībā izmantotā zeme, sadalīta starp dažāda lieluma saimniecībām (%)	86
2.15. tabula	Galvenais pārtikas un labības imports Latvijā no 1921. līdz 1939.gadam	88
2.16. tabula	Izmaiņas zemes kultūrveidos (procentos)	89
2.17. tabula	Zemes kultūrveidi Latvijā un dažās Ziemeļvalstīs 1935.gadā (procentos)	89
2.18. tabula	Galveno laukaugu caurmēra kopražas (1000 t)	91
2.19. tabula	Galveno laukaugu caurmēra kopražas Latvijā un dažās Ziemeļvalstīs 1935.gadā (1000 t).....	91
2.20. tabula	Galveno laukaugu caurmēra ražas Latvijā un dažās Ziemeļvalstīs 1935.gadā no 1 ha tonnās.....	92
2.21. tabula	Mājlopu skaits 1913.gadā un 1920.gadā (tūkstošos)	92
2.22. tabula	Mājlopu skaits (tūkstošos).....	92
2.23. tabula	Govslopu daudzums Ziemeļvalstīs 1935.gadā; Sviesta eksports 1937.gadā	93
2.24. tabula	Sviesta eksports 1921-1939	94
2.25. tabula	Ārzemju kapitāla ieguldījums Latvijas akciju sabiedrībās 1925-1939	96
2.26. tabula	Latvijas imports no un eksports uz PSRS 1927-1932	97
2.27. tabula	Rūpniecības uzņēmumu skaits 1934-1939.....	98
2.28. tabula	Rūpniecībā nodarbināto personu skaits (tūkstošos)	98
2.29. tabula	Latvijas ārējā tirdzniecība 1920-1940 (miljonos latu)	102
2.30. tabula	Galvenais preču eksports 1921-1939 (miljonos latu)	103
2.31. tabula	Galvenais preču imports (miljonos latu)	104
2.32. tabula	Latvijas ārējā tirdzniecība ar galvenajām ārvalstīm no 1921. līdz 1928.gadam caurmērā gadā	105
2.33. tabula	Latvijas ārējā tirdzniecība ar galvenajām ārvalstīm no 1935. līdz 1937.gadam caurmērā gadā	107
2.34. tabula	Lieltirdzniecības indekss pēc lata devalvācijas (1913.g. = 100)....	110

2.35. tabula Latvijas ārējās tirdzniecības apgrozība salīdzinot 1937., 1938. un 1939.gadu, kā arī 1940.gada 8 mēnešus	114
2.36. tabula Lieltirdzniecības indeksi no 1937. līdz 1939.gadam	115
(1913. g. = 100).....	115
2.37. tabula Latvijas ārēja tirdzniecība 1940.gadā no janvāra līdz augustam pa atsevišķiem mēnešiem	117
2.38. tabula Latvijas ārējā tirdzniecība ar dažādām valstīm no 01/01/1940 līdz 29/02/1940	118
3.1. tabula Latvijas imports un eksports ar Skandināvijas valstīm 1919. gada otrā pusē.....	119
3.2. tabula Latvijas un Skandināvijas imports un eksports 1920.gadā.....	120
3.3. tabula Salīdzinājums starp Latvijas 1924.gada noslēgtajiem tirdzniecības līgumiem ar Skandināvijas valstīm	133
3.4. tabula Latvijas imports no Skandināvijas valstīm no 1921. līdz 1933.gadam 134	
3.5. tabula Latvijas eksports uz Skandināvijas valstīm no 1921. līdz 1933.gadam	136
3.6. Latvijas sviesta eksports uz Skandināviju no 1922. līdz 1929.gadam.....	137
3.7. tabula Kopējais tirdzniecības apjoms starp Latviju un Skandināvijas valstīm (% no kopējās Latvijas ārējās tirdzniecības – Imports plus Eksports) 1921-1933.....	139
3.8 tabula Latvijas tirdzniecības nosacījumi (1921.gads = 100) ar Skandināvijas valstīm no 1921. līdz 1933.gadam.....	140
3.9. tabula Skandināvijas kapitāls Latvijas akciju sabiedrībās no 1925. līdz 1933.gadam (% no kopējām uzkrātajām ārzemju investīcijām un summa milj. latu).....	142
3.10. tabula Skandināvijas valstu tranzīts caur Latviju no 1921. līdz 1933.gadam (tonnās).....	144
3.11. tabula Latvijas imports no Skandināvijas valstīm no 1934. līdz 1940.gadam 150	
3.12. tabula Latvijas eksports uz Skandināvijas valstīm no 1934. līdz 1940.gadam	151
3.13. tabula Rīgas biržas valūtu kursi 1936.gada 28. un 29.septembrī	153
3.14. tabula Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm pēc lata devalvācijas 1936.gadā	153
3.15. tabula Kopējais tirdzniecības apjoms starp Latviju un Skandināvijas valstīm (% no kopējās Latvijas ārējās tirdzniecības – Imports plus Eksports) 1934-1939.....	155
3.16. tabula Skandināvijas kapitāls Latvijas akciju sabiedrībās no 1934. līdz 1939.gadam (% no kopējām uzkrātajām ārzemju investīcijām un summa milj. latu).....	157
3.17. tabula Zviedru kreditoru kopējie aktīvi Latvijā, 1941.gadā (milj. SEK) .	157
3.18. tabula Dāņu kreditoru kopējie aktīvi Latvijā (milj. DKK).....	158
3.19. tabula Skandināvijas valstu tranzīts caur Latviju no 1934. līdz 1938.gadam (tonnās).....	159
3.20. tabula Latvijas un Skandināvijas imports un eksports.....	160
laika periodā no 01.09.1939. līdz 31.12.1939.....	160
3.21. tabula Zviedru eksporta tranzīta licences, kas izsniegtas Latvijas eksporta tirdzniecībai ar Angliju no 09/1939 līdz 01/1940 (Ārlietu ministrija).....	161

3.22. tabula Zviedru eksporta tranzīta licences, kas izsniegtas Latvijas eksporta tirdzniecībai ar Angliju no 09/1939 līdz 01/1940 (Statens Handelskommission)	162
3.23. tabula Skandināvijas valstu imports no un eksports uz Latviju	163
1939. un 1940.gadā	163
3.24. tabula Latvijas tirdzniecības bilance ar katru no Skandināvijas valstīm atsevišķi (1921-1940)	164
4.1. tabula Latvijas vispārējo preču grupu imports no un eksports uz Skandināvijas valstīm 1937.gadā (% no kopējā importa vai eksporta attiecīgajā valstī)	184

ATTĒLI

1. Pilna autokorelācija – Imports no Dānijas	29
2. Daļēja autokorelācija – Eksports uz Dānijas	29
1.1. Ražošanas iespējas Hekšera-Olina modelī	42
1.2. Ražošanas faktora un cenu izlīdzināšanas	43
1.3. Starpnozaru un iekšnozares ārējā tirdzniecība	49
2.1. Latvijas ārējās tirdzniecības bilance 1934-1940	113
3.1. Latvijas tirdzniecības nosacījumi ar Skandināvijas valstīm no 1921.gada līdz 1933.gadam (logaritmiskā pārveidojumā)	141
3.2. Latvijas ārējās tirdzniecības bilances dinamika ar Skandināvijas valstīm 1936-1939	154
3.3. Latvijas tirdzniecības nosacījumi ar Skandināvijas valstīm no 1934.gada līdz 1940.gadam (logaritmiskā pārveidojumā)	156
3.4. Latvijas ārējās tirdzniecības bilance ar Skandināvijas valstīm 1921-1939	165
3.5. Dinamikas rindas – Imports no Skandināvijas (1920-1940) pa mēnešiem	171
3.6. Dinamikas rindas – Eksports uz Skandināvijas (1920-1940) pa mēnešiem	171
3.7. Dinamikas rindas – Imports no Skandināvijas (1920-1940) pa mēnešiem (logaritmiskā pārveidojumā)	172
3.8. Dinamikas rindas – Eksports uz Skandināvijas (1920-1940) pa mēnešiem (logaritmiskā pārveidojumā)	172
3.9. Pilna autokorelācija – Imports no Skandināvijas (logaritmiskā pārveidojumā)	172
3.10. Daļēja autokorelācija – Imports no Skandināvijas (logaritmiskā pārveidojumā) ...	172
3.11. Pilna autokorelācija – Eksports uz Skandināvijas (logaritmiskā pārveidojumā) ...	173
3.12. Daļēja autokorelācija – Eksports uz Skandināvijas (logaritmiskā pārveidojumā) ...	173
3.13. Daļēja autokorelācija – Imports no Skandināvijas (logaritmiskā pārveidojumā) ARIMA (1,0,1)x(0,1,1) ¹²	175
3.14. Daļēja autokorelācija – Eksports uz Skandināvijas (logaritmiskā pārveidojumā) ARIMA (1,0,1)x(0,1,1) ¹²	176
3.15. Dinamikas rindas – Imports no Skandināvijas (1920-1945) pa mēnešiem (ARIMA (1,0,1)x(0,1,1) ¹² ar konstante)	176
3.16. Dinamikas rindas – Eksports uz Skandināvijas (1920-1945) pa mēnešiem (ARIMA (1,0,1)x(0,1,1) ¹² ar konstante)	177

PIELIKUMI

1. Latvijas imports no Skandināvijas valstīm 1920-1940	202
2. Latvijas eksports uz Skandināvijas valstīm 1920-1940	203
3. Latvijas eksports uz Skandināvijas valstīm 1920-1940 (grafiks)	204
4. Latvijas eksports uz Skandināvijas valstīm 1920-1940 (grafiks – par valstīm) ...	205
5. Latvijas imports no Skandināvijas valstīm 1920-1940 (grafiks)	206
6. Latvijas imports no Skandināvijas valstīm 1920-1940 (grafiks – par valstīm) ...	207

IEVADS

Neatkarīgi no tā, vai tā ir starptautiska vai iekšzemes, tirdzniecība ir iespējama, ja abas puses uzskata, ka no tās tiks iegūts savstarpējs labums, t.i., ja puses uzskata, ka paaugstināsies to labklājības līmeni. Vēsturiski starptautiskajai tirdzniecībai ir bijusi izšķiroša nozīme ikvienas valsts izaugsmē, attīstībā un uzplaukumā. To lielā mērā var attiecināt uz Latviju starpkara periodā. Latvijas līdzdalība starptautiskajā ekonomikā starpkaru gados izpaudās galvenokārt kā ārējā tirdzniecība (preču eksports un imports), tranzīts, starptautiskie pakalpojumi (piem., kuģniecība), kapitālu plūsmas (valsts ārējie aizņēmumi, ārzemju kapitālu ieguldījumi Latvijas uzņēmumos un ārzemju kapitāli kredītu veidā), starptautiskie tirdzniecības līgumi, tūrisms u.c. Ne visi iespējamie elementi Latvijas līdzdalībai starptautiskajā ekonomikā tiks apskatīti šajā promocijas darbā. Šī pētījuma pamatā un tā tēmas zinātniskās robežas ir Latvijas ārējā tirdzniecība (preču eksports un imports), tranzīts, ārzemju kapitālu ieguldījumi Latvijas uzņēmumos un starptautiskie līgumi ar Skandināvijas valstīm starpkaru periodā.

Pēc vajadzības tiek aplūkoti arī citi ar jau minēto saistīti starptautiskās ekonomikas aspekti.

Starptautiskā tirdzniecība Baltijas jūras reģionā un īpaši Latvijas tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm sāka attīstīties jau tālajā senatnē.¹ Šajā kontekstā jāmin Latvijas pilsētu dalība Hanzas savienībā² (Rīga, Cēsis (Wenden), Ventspils (Windau), Kuldīga (Goldingen), Valka (Walk), Valmiera (Wolmar), Limbaži (Lemsal), Koknese (Kokenhusen), un Straupe)³ no 13.g.s. līdz 16.g.s. kopā ar Skandināvijas pilsētām (piemēram, Visbija, Kalmara, Stokholma, Malme – Zviedrijā; Oslo, Bergena – Norvēģijā; Kopenhāgena, Olberga – Dānijā)⁴. 1559.gadā Rīga pārstāja piedalīties Hanzas sanāksmēs un līdz ar to arī ņemt aktīvu dalību Hanzas savienībai. Var arī pieminēt t.s. „Zviedru laikus” Vidzemē no 1629.-1721.gada, kad Rīga kopā ar lielāko daļu Vidzemes bija pakļauta Zviedrijas lielvalstij un tās ekonomija tika integrēta ar

---

1 Skandināvu kolonija atrodas pie Grobiņas no 7. līdz 9. g.s.m.e., kas savukārt bija liels tirdzniecības centrs. Skat. Buša, I. (2002), 78.-89. lpp.

2 Plašāk par Hanzas savienību skat. Hamels-Kizovs, R. (2003)

3 Mills, J., The Hanseatic League in the Eastern Baltic, <http://depts.washington.edu/baltic/papers/hansa.html>

4 Baltijas valstu vēsture (2000), 62. lpp.

Zviedrijas karaļvalstu ekonomiju. Šajā laika Vidzeme kļuva par Zviedrijas „labības klēti” un eksportēja gandrīz visu labības ražu uz Zviedriju.⁵

Laika posmā starp 1920. un 1940.gadu politisko pārmaiņu rezultātā tirdzniecībā iesaistījās trīs jauni tirdzniecības subjekti – Baltijas valstis, kas savu neatkarību ieguva 1918.gadā un trīs Skandināvijas valstis, no kurām viena – Norvēģija – kļuva neatkarīga tikai 1905.gadā. Šajā pētījumā pamatojoties uz starptautiskās tirdzniecības teoriju un izmantojot mūsdienīgas ekonomikas vēstures metodoloģiju tiks analizēta Latvijas ārējā tirdzniecība ar trīs Skandināvijas valstīm – Norvēģiju, Zviedriju un Dāniju. Mūsdienās parasti arī Somiju un Islandi pieskaita pie Ziemeļvalstīm, tomēr jāatceras, starpkaru periodā, kurš tiek apskatīts šajā promocijas darbā, Somija tikai nesen bija kļuvusi neatkarīga un tās sadarbība ar Ziemeļvalstīm tikai veidojās, savukārt Islande tika uzskatīta par Dānijas sastāvdaļu. Šo iemeslu dēļ, kā arī ierobežotā apjoma dēļ, Somija un Islande netika iekļautas pamatpētījumā, kaut tās tika pieminētas kā perifērijas valstis.

Promocijas darba priekšmets

Promocijas darba priekšmets ir Latvijas ārējās tirdzniecības ar trīs Skandināvijas valstīm – Norvēģiju, Zviedriju un Dāniju vēsturiskā analīze un izpēte.

Promocijas darba pamatojums un iestrādes

Izvēlēta promocijas darba tēma ir sabiedriski un zinātniski aktuāla. Darba sabiedrisko aktualitāti nosaka Latvijas sabiedrības neatslābstošā interese par Latvijas Republikas starpkaru perioda ekonomikas vēsturi, Latvijas attiecībām ar Skandināviju, kas pēdējos gados saistītas ar Skandināvijas (īpaši Zviedrijas un Norvēģijas) pastiprināto investīciju ieplūdumu un ekonomisko darbību Latvijā. Starpkaru perioda pieredze var kalpot par pamācošu paraugu mūsdienu Latvijas un Skandināvijas ekonomisko attiecību veidošanā. Ārējās tirdzniecības sakari ar Skandināviju un Latviju bija un vēl joprojām ir viens no Latvijas svarīgākajiem ārējās tirdzniecības virzieniem. Latvijas imports no Skandināvijas valstīm deviņos gados no 1992.gada līdz 2001.gadam vidēji ir pārsniedzis starpkaru gados lielāko vidējo rādītāju, resp., 10,6% (pretim 8,2%) gadā no Latvijas kopējā importa šajā laika periodā, bet Latvijas eksports uz Skandināvijas valstīm procentos no kopējā eksporta

---

⁵ Skat. Kahk, J. un Tarvel, E. (1997), 43.-44. lpp.

ir vidēji gandrīz četras reizes lielāks nekā starpkaru gados, sasniedzot vidējo rādītāju, resp., 12,4% (pretim 3,8%) gadā no Latvijas kopējā eksporta šajā laika periodā.⁶

Darba zinātnisko aktualitāti nosaka tas, ka Latvijas un Skandināvijas attiecību vēsture joprojām nav pietiekami izpētīta, it sevišķi no ekonomikas viedokļa. Pētījumi Latvijas ekonomikas vēstures jomā gan agrāk, gan pēdējā laikā, ir bijuši visai reti, pie tam tos pārsvarā ir veikuši vēsturnieki, nevis ekonomisti. Spilgti izņēmumi ir, protams, Dr.oec. Edgars Dunsdorfs, un Dr.oec Arnolds Aizsilnieks, kas 1968.gadā izdeva kapitāldarbu “Latvijas saimniecības vēsture 1914 – 1945”. Tomēr, neskatoties uz to, ka ekonomikas vēsture ir svarīga ekonomikas zinātnes sastāvdaļa, pašlaik LU tiek pasniegts tikai viens vispārējās Ekonomikas vēstures kurss Ekonomikas un vadības fakultātē. Skandināvijā un citur Eiropā universitātēs parasti darbojas patstāvīgas Ekonomikas vēstures katedras.⁷ Kā liecina starptautiska pieredze, Baltijas valstu, t.sk., Latvijas ekonomikas vēstures izpēte izraisa arvien plašāku interesi starptautiskās ekonomikas zinātņu pārstāvju aprindās. Baltijas valstu ekonomikas attīstības salīdzinoša analīze ar citām Eiropas valstīm rada iespēju izmantot pagātnes pieredzi, lai veidotu nākotnes Eiropu.

Skatoties plašāka kontekstā, kopš Latvijas neatkarības atgūšanas 1991.gadā ir veikts zināms skaits pētījumu par Latvijas reintegrāciju Baltijas jūras reģionā un Eiropas tirdzniecībā kopumā, izmantojot tā saucamo “gravitātes modeli” kā analītisko metodi, lai novērtētu esošās tirdzniecības plūsmas Baltijas valstīs, t.sk. arī Latvijā.⁸

Gravitātes modelis cenšas izskaidrot tirdzniecību starp divām tirgus ekonomijām pēc attālumu starp tām, tās iedzīvotāju skaitu un to ienākumu līmeņiem. Šī promocijas darba kontekstā Eihengrēna (*Eichengreen*) un Irvīna (*Irwin*) darbs⁹ un it īpaši Lasera (*Lasser*) un Šrādera (*Schrader*) darbs¹⁰ ir svarīgi. Eihengrēns un Irvīns konstatē, ka vēsture spēlē lomu starptautisko tirdzniecības virzienu noteikšanā jeb “iepriekšējās tirdzniecības plūsmas ietekmē esošās tādā veidā kā pārejošais vēsturiskais notikums izraisa paliekošus izmaksu pazeminājumus”.¹¹ Gravitātes modeļu ietvaros Eihengrēns un Irvīns konstatē, ka vēsturiskie faktori, kas ir saistīti ar tirgū iekļūšanas un iziešanas neatgriezeniskajām izmaksām, būtiski ietekmē tirdzniecības plūsmas. Tātad vēsture ir svarīga. Turklāt, savā nesenajā rakstā

6 Skat. Karnups, V.P. (2002b), 352.-353. lpp.

7 Plašāk par tēmu, skat. Karnups V.P. (1999), 50.-54.lpp.

8 Skat. piemēram, Byers, D et. al. (2000); Cornett and Iversen (1998); Lasser and Schrader (2002).

9 Eichengreen and Irwin (1996)

10 Lasser and Schrader (2002)

(2002.gadā) Lasers un Šrāders ir pasnieguši kādus vēsturiskos datus gravitātes modeļu ietvaros par Baltijas reģionālās tirdzniecības plūsmu un centušies integrēt Eihengrēna un Irvīna idejas gravitātes modeļu ietvaros.¹² Viņi konstatē, ka “vēsture varētu spēlēt īpašu lomu esošās Baltijas tirdzniecības attiecībās” un , ka “izmaiņas reģionālā tirdzniecības plūsmās pēc neatkarības atjaunošanas norāda uz paralēlēm ar Baltijas tirdzniecības attīstību pēc Pirmās Pasaules kara”.¹³ Bez tam, viņu analīzes rezultāti norādīja, ka ES asociācijas process netika atspoguļots viņu regresijas analīzē, bet, ka faktiski “[Baltijas valstu] integrācijas process Eiropā notiek galvenokārt kopā ar saviem Baltijas jūras kaimiņiem”, un tātad “šajā aspektā ES integrācija nozīmē reintegrāciju reģionālos tirgos ar kuriem jau pastāv vēsturiskā sasaiste”.¹⁴ Šis promocijas darbs sniedz empīrisku pamatojumu šai vēsturiskajai sasaistei ciktāl tas saistās ar Latvijas ārējās tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm.

Promocijas darba mērķis un uzdevumi

Promocijas darba mērķis ir raksturot Latvijas ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm laika posmā no 1920. līdz 1940.gadam un noskaidrot tās ietekmi uz Latvijas ekonomikas attīstību starpkara periodā. Lai īstenotu augšminēto mērķi bija nepieciešams izstrādāt zinātniski pamatotu priekšstatu par Latvijas ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm starpkaru periodā. Darba izvēli noteica fakts, ka līdz šim nav bijis neviens nopietns pētījums, kurā tiktu apskatītas Latvijas un Skandināvijas ārējās tirdzniecības attiecības šajā laika posmā.

Minētā mērķa sasniegšanai darba ietvaros tiek uzstādīti šādi uzdevumi:

1. Noskaidrot mūsdienu ekonomikas vēstures pētīšanas pieejas un metodoloģijas un izvēlēties atbilstošāko pētījuma metodoloģiju.
2. Izanalizēt teorētisko literatūru par ārējās tirdzniecības likumsakarībām, īpaši akcentējot mazo valstu vietu un lomu pasaules ekonomikā, kā arī izpētīt starptautisko tirdzniecību teoriju piemērošanas iespējas Latvijas ārējās tirdzniecības pētīšanai ar Skandināvijas valstīm.
3. Izanalizēt Latvijas ārējās tirdzniecības dinamiku ar Skandināvijas valstīm, struktūru, attīstības tendences laika periodā no 1920. – 1940. gadam.

---

11 Eichengreen and Irwin (1996), p. 5

12 Lasser and Schrader (2002), p. 5

13 Turpat – pp. 12-13

14 Turpat – pp. 44-45

4. Izvērtēt Latvijas ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm laika posmā no 1920. līdz 1940.gadam no ārējās tirdzniecības likumsakarību viedokļa mazo valstu starpā reģionālajā kontekstā.
5. Izvērtēt Latvijas ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm ietekmi uz Latvijas ekonomiskās attīstību starpkara periodā.
6. Izpētīt matemātisko metožu, t.s. ARIMA dinamikas rindas analīzes metodes izmantošanas iespējas Latvijas ārējās tirdzniecības vēsturiskās attīstības analīzei ar Skandināvijas valstīm un izstrādāt īstermiņa prognozes par tirdzniecības plūsmu attīstību.

Promocijas darba hronoloģiskās robežas

Laika sprādis no 1920. līdz 1940.gadam ietver sevī visu Latvijas Republikas pirmās pastāvēšanas laika svarīgāko ekonomiskās darbības periodu. Par šo periodu ir pieejama ticama statistikas datu bāze. No 1920.gada gan Latvijā, gan Skandināvijā sāka iznākt vērtīgi ekonomikas statistikas krājumi, kuri samērā precīzi atspoguļo šo valstu ekonomisko darbību, it īpaši ārējās tirdzniecības jomā.

Promocijas darba struktūra

Atbilstoši darba mērķim un uzdevumiem darbs sastāv no četrām nodaļām:

- 1. nodaļa ir teorētiskā un metodoloģiskā nodaļa, kurā tiek apkopotas un analizētas ekonomikas vēstures mūsdienu pētījumu pieejas, teorētiskās nostādes un metodoloģijas, bet arī dažas klasiskās un neoklasiskās ārējās tirdzniecības teorijas, kuru uzdevums ir izskaidrot ārējās tirdzniecības likumsakarības. Šajā nodaļā tiek noskaidroti arī daži ekonomiskie jēdzieni, kas saistīti ar ārējo tirdzniecību, kā arī tiek analizētas dažas jaunākās ārējās tirdzniecības teorijas, kuras vairāk fokusējas uz nosacījumiem uzņēmumu un nozares līmenī. Tiek sniegts izmantoto avotu un zinātniskās literatūras raksturojums, un aprakstīta dinamikas rindas analīzes metode un ARIMA metodika.
- 2. nodaļā tiek dots detalizēts Skandināvijas valstu un Latvijas ekonomikas raksturojums no ārējās tirdzniecības vides viedokļa laika posmā no 1920. līdz 1940.gadam.

Pirmajās apakšnodaļās tiek analizētas Skandināvijas valstu ārējās tirdzniecības vide. Visa Dānijas tautsaimniecība bija saistīta ar zemkopību: satiksme un tirdzniecība pa lielākajai daļai kalpoja zemkopībai, tāpat kā lielākās rūpniecības nozares. Dānijas lauksaimniecību tajā laikā var raksturot kā intensīvu un

kapitālietilpīgu, kurā plaši tika izmantotas gan mašīnas, gan mākslīgie mēsli.¹⁵ Dānija visvairāk izveda graudus, piena produktus, īpaši sviestu, olas un gaļu, īpaši bekonu. Dānijai bija arī samērā liela tirdzniecības flote, kurai bija ievērojama loma Dānijas tautsaimniecībā, jo kuģniecības peļņa deva dāņiem iespēju pārvērst negatīvo tirdzniecības bilanci par pozitīvu maksājuma bilanci. Tā kā Dānijai nebija ne dzelzsrūdas, nedz ogļu, nedz arī citu rūpniecībai svarīgu izejmateriālu, tai bija nepieciešams uzturēt augstu importa līmeni, lai varētu piegādāt izejvielas savai rūpniecībai, un tad eksportēt lielāko daļu produkcijas, lai varētu samaksāt par importu. Neskatoties uz to, Dānija tomēr izveidoja samērā prāvu rūpniecību. Galvenās rūpniecības nozares bija pārtikas produktu pārstrādes rūpniecība, tekstilrūpniecība, cementa rūpniecība, tērauda stieņu un elektrisko kabeļu rūpniecība, mašīnu un metālrūpniecība. Par spīti ekonomiskiem starpgadījumiem un krīzēm, visā visumā starpkaru gados gan lauksaimniecība, gan rūpniecība Dānijā turpināja augt un attīstīties.

Norvēģijas galvenās nozares bija jūrniecība, kuģniecība un visas ar tām saistītās jomas: to noteica garā krasta līnija un dzīvā starptautiskā jūras satiksme. Bez tam kuģniecības ekonomisko nozīmi pastiprināja arī attīstītā zveja, valzivju ķeršana un zvejas produktu pārstrāde. Norvēģijas galvenā rūpniecības nozare bija metālrūpniecība, kurai tūlīt sekoja kokrūpniecība, pārtikas pārstrāde un tekstilrūpniecība. Visvairāk Norvēģijas eksporta preces tika ražotas kapitālietilpīgās nozarēs, piemēram, valzivju ķeršana un kuģniecība, un enerģijas ietilpīgās nozarēs, piemēram, metālrūpniecība, un daļēji arī kokrūpniecība (papīrs un koka masa). Savukārt citas svarīgas eksporta nozares bija darbietilpīgas, piemēram, zveja, zvejas produktu un pārtikas pārstrādes rūpniecība. Starpkaru gados Norvēģijas ārējā tirdzniecība attīstījās samērā labi, un pat lielā saimnieciskā krīze šo tirdzniecību skāra samērā maz.

Tikai Anglijai, ASV, Vācijai un Beļģijai starpkaru laikā bija plašāka rūpniecība nekā Zviedrijai. Šī rūpniecība balstījās uz dabas bagātībām, ko Zviedrijai deva kalni, meži un ūdenskritumi, kā arī zviedru izgudrojumiem, zviedru strādnieku atbildības sajūtu un ražīgumu. Rūpniecības attīstība notika līdztekus ārzemju tirgus iegūšanai un eksporta attīstībai. Zviedrijas eksporta un importa tirdzniecība galvenokārt notika ar zviedru kuģiem. Zviedrijas galvenās

---

¹⁵ *Ekonomists*, 1926.g., Nr. 4 – 157.-158. lpp.

eksporta preces bija dzelzs un koka jēlvielas un pusfabrikāti. Vairāku gadu gaitā Zviedrijā attīstījās koka un papīra rūpniecība, dzelzs rūpniecība, mašīnrūpniecība (gan lauksaimniecības, gan rūpniecības mašīnu), elektriskā rūpniecība, kas strauji attīstījās tieši starpkaru gados, ķīmiskā rūpniecība, t.sk., sērkociņu, akmens un cementa rūpniecība, kā arī porcelāna un stikla rūpniecība. Savu lomu ārējā tirdzniecībā spēlēja arī lauksaimniecības produkti un to pārstrādes rūpniecība, it īpaši sviesta ražošana. Neskatoties uz samērā dziļo ekonomisko krīzi trīsdesmitajos gados (1933.gadā bezdarba līmenis bija 23,7%)¹⁶, Zviedrijas ārējā tirdzniecība starpkaru gados attīstījās un jau 1935.gadā Zviedrijas eksporta apjoms bija pārsniedzis pirms pasaules saimnieciskās krīzes līmeni.

Galvenie tirdzniecības partneri visām trim Skandināvijas valstīm bija Anglija un Vācija. Dominējošo stāvokli Skandināvijas ārējā tirdzniecībā trīsdesmitajos gados ieņēma Anglija, īpaši importa ziņā, pateicoties izdevīgajiem tirdzniecības līgumiem, kas tika noslēgti 1933.gadā. Tā Dānijas līgumā, kurš tika parakstīts pirmais, tika ieviests reciprocitātes princips, kas lika Dānijai iegādāties palielinātu daudzumu Anglijas preču attiecībā pret to, ko Anglija turpinātu saņemt no Dānijas lauksaimniecības eksporta veidā.¹⁷ Piemēram, Anglija apņēmas atbrīvot no muitas Dānijas bekonu, šķiņķi, elektriskos motorus un ģeneratorus, savukārt Dānija atļāva no Anglijas bez muitas ievest ogles, koksu, dzelzi, tēraudu, cinkoto skārdu, džutas audumus, asfaltu, vara sulfātu, jumta šiferi un šujmašīnas.¹⁸ Līgums ar Zviedriju neko daudz neatšķīrās no līguma ar Dāniju. Norvēģija, lai arī ar to bija noslēgts visā visumā līdzīgs līgums, no Anglijas bija saņēmusi solījumu, ka tās bekona, sviesta, siera un olu eksports uz Angliju netiks regulēts, kaut arī citām Skandināvijas valstīm tas tiktu regulēts.¹⁹ Tas tika pamatots ar to, ka šis Norvēģijas eksports veidoja tikai niecīgu daļu no Anglijas kopimporta, ko sastādīja šie produkti. Norvēģija, savukārt, solīja pirkt vismaz 70% no sava ogļu kopimporta no Anglijas (turpretī Zviedrija – tikai 47%, bet Dānija – veselus 80%).²⁰ Šīs atšķirīgās ogļu pirkšanas “kvotas” atspoguļoja katras valsts sarunu pozīciju, resp., to atkarības līmeni no Anglijas tirgus. Zviedrija bija vismazāk atkarīga no Anglijas tirgus, savukārt Dānija – visvairāk.

---

16 Mitchell (1978), 69. lpp.

17 *Ekonomists*, 1933.g., Nr. 21 – 773. lpp.

18 Turpat. – 773. lpp.

19 Turpat. – 773. lpp.

20 Lamberg, J-A Anglo-Scandinavian (1999), 4. lpp.

1934.gada 17.jūlijā, pēc Skandināvijas valstu “parauga”, arī Latvija noslēdza līdzīgu tirdzniecības līgumu ar Angliju.

Pēdējā apakšnodaļa tiek analizēta Latvijas ārējās tirdzniecības vide. Vēl divus gadus pēc neatkarības pasludināšanas Latvijas zeme lielā mēra bija karalauks. Atbrīvošanas karš no 1918. līdz 1920.gadam un Bermontiāda 1919.gadā ietekmēja tautsaimniecības gaitu, tās atjaunošanu un attīstību. Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums tika parakstīts tikai 1920.gada 11.augustā.

Jaunajai neatkarīgajai valstij vajadzēja ne tikai pieņemt Satversmi un organizēt valsts administratīvo sistēmu, bet vienlaicīgi arī uzcelt no jauna ekonomisko struktūru, kas cariskās impērijas bojāejas un kara dēļ bija galīgi sabrukusi. Valdībai vajadzēja radīt naudas un banku sistēmu, veidot tirdzniecības attiecības, slēgt tirdzniecības līgumus, noteikt muitas politiku, utt.

- 3. nodaļā, balstoties uz 2. nodaļas analīzi, tiek apskatīta un izvērtēta Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm starpkaru periodā – attīstības temps, struktūra, apjoms, investīciju ietekme, tranzīts un tirdzniecības bilance. Šajā nodaļā tiek analizēts Latvijas tirgus izdevīgums Skandināvijas valstu uzņēmējiem, kā arī veikta Latvijas ārējās tirdzniecības ar Skandināvijas valstīm dinamikas rindas analīze un izstrādātas ARIMA modeļa prognozes līdz 1945.gadam.
- 4. nodaļā tiek dots kopsavilkums un izdarīti secinājumi, izmantojot ekonomikas ārējās tirdzniecības teorijas un noskaidrotās ārējās tirdzniecības likumsakarības mazo valstu starpā reģionālajā kontekstā.

Lai analizēto materiālu padarītu uzskatamāku, promocijas darbā tiek iekļautas tabulas un grafiskie attēli.

Promocijas darba teorētiskais un metodoloģiskais pamats

Par promocijas darba teorētisko un metodoloģisko pamatu kalpoja idejas, atziņas, slēdzieni, secinājumi, praktiskās pieredzes pētījumi, ko autors guva no ievērojamu ārzemju un Latvijas zinātnieku un speciālistu ekonomikas vēstures un starpkaru Latvijas ārējās tirdzniecības un ekonomikas attīstības jomā darbiem. Pētījuma uzdevumu veikšanai tika izmantota daudzveidīga informācija par Latvijas starpkaru ekonomiku ar īpašu uzsvāri uz ārējo tirdzniecību, kas tika iegūta no arhīvu dokumentiem, pētāmajā laikā izdotajiem rakstiem, preses, grāmatām un statistikas krājumiem, zinātnisko konferenču materiāliem, kā arī plašu ārzemju un Latvijas

zinātnieku izdotiem darbiem. Augstāk formulēto uzdevumu risināšanai un definētā mērķa sasniegšanai izmantotas vairākās ekonomisko pētījumu metodes, t.sk.:

- statistiskās analīzes un salīdzināšanas metodes;
- problēmas analīzes metode;
- ekonomisko un vēsturisko dokumentu analīze;
- ARIMA dinamikas rindas analīze.

Zinātniskā novitāte

Promocijas darba pētījuma novitāti veido mūsdienīgo ekonomikas vēstures pētniecības modeļu un Latvijas starpkaru ekonomikas attīstības pētniecības problēmu komplekss risinājums, kura mērķis ir noskaidrot, cik lielā mērā Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm starpkaru laika posmā ietekmēja Latvijas vispārējo ārējās tirdzniecības attīstību. Pētījumu raksturo šāda novitāte:

1. Ir izstrādāta zinātniski pamatota koncepcija par Latvijas ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm laika posmā no 1920. līdz 1940.gadam, izmantojot ārējas tirdzniecības teorētiskās nostādnes. Ar merkantilisma teorijas palīdzību varam daļēji izskaidrot Latvijas ārējās tirdzniecības politiku pēc 1931.gada, tomēr, kad mēs analizējam, ko Latvija visā starpkaru periodā eksportēja vai importēja, kā arī Latvijas ārējās tirdzniecības sakarus ar Eiropu, mēs redzam, ka pastāv divas skaidrojošās teorijas – D.Rikardo salīdzinošā priekšrocību teorija un Hekšera-Olina (H-O) teorija. Turklāt Hekšera-Olina teorija, kā arī Rikardo teorija, tikai daļēji izskaidroja Latvijas ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm, resp., to ārējās tirdzniecības daļu, kas attiecās uz Latvijas lauksaimniecības (mežsaimniecības) produktu apmaiņu pret rūpniecības produktiem no Skandināvijas valstīm, jo arī Latvija eksportēja kapitālietilpīgus rūpniecības produktus uz Skandināvijas valstīm, importēja izejvielas, tās pārstrādāja un gatavo produkciju eksportēja atpakaļ uz Skandināviju. Šajā ziņā Latvijas ārējā tirdzniecībā redzam Krūgmena un Flavija iekšnozares ārējās tirdzniecības teorijas pazīmes.
2. Tika izstrādāta pagaidu tirdzniecības nosacījumu aprēķināšanas metode izmantojot pieejamos statistiskos datus par starpkaru periodu.
3. Tika atklāts, ka J -līknes fenomenu var izskaidrot ar Latvijas piemēru.

4. Tika apkopotas ekonomikas vēstures mūsdienu pētījumu pieejas un metodoloģijas, un pamatota ARIMA dinamikas rindas analīzes metodes izvēle Latvijas ārējās tirdzniecības vēsturiskās attīstības analīzei ar Skandināvijas valstīm.

5. Izmantojot ARIMA dinamikas rindas analīzes metodes tika atklātas Latvijas ārējās tirdzniecības ar Skandināvijas valstīm pamattendences jeb trends, kā arī tika izstrādātas prognozes par ārējās tirdzniecības trenda turpinājumu līdz 1945.gadam, ja Latvija būtu palikusi neatkarīga un nebūtu iesaistījies karā.

Vispārējais raksturojums

Pēc Latvijas neatkarības deklarācijas 1918.gadā, turpinājās karš divus gadus, un tikai 1920.gadā varēja sākt domāt par kaut cik normāliem ekonomiskajiem apstākļiem. Zināmā veidā Latvijas ārējās tirdzniecības vēsture sākās ar Skandināvijas valstīm. Skandināvi bija pirmie, kas dibināja tirdzniecības namu filiāles Latvijā 1919.gadā, un Norvēģija bija pirmā valsts pasaulē, kas iedeva Latvijai ilgtermiņa kredītus laikā, kad galvenās valstis Eiropā nebija drošas, vai Latvijai vispār bija tiesības pastāvēt.

Kaut 20.gs. divdesmitie gadi nebija pārāk spoži ne Eiropai, ne Latvijai, ne Skandināvijas valstīm, neskatoties uz dažādām peripētījām šajā laikā, tas bija laiks, kad attīstījās ārējā tirdzniecība gan Eiropā kopumā, gan starp Latviju un Skandināvijas valstīm. Kara laikā uzliktie ierobežojumi mazliet atkāpās pēc 1920.-21.gadu recesijas, un Latvijas ārējās tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm turpināja augt gan eksportā, gan importā, neskatoties uz faktu, ka to eksporta preces daudzās jomās bija līdzīgas.

Divdesmitajos gados Latvijas ārējās tirdzniecības apjoms (eksports + imports) ar Skandināvijas valstīm sasniedza savus augstākos rādītājus. Piemēram, 1927.gadā 7,7% no Latvijas ārējās tirdzniecības kopējā apjoma bija ar Skandināvijas valstīm.²¹ Dekādes sākumā gan Latvijas, gan Skandināvijas uzņēmēji cerēja, ka Latvija tiešām būs „tilts” starp rietumiem un austrumiem un ka tas būs ceļš, caur kuru varētu tikt pie lielā Krievijas tirgus. Divdesmito gadu vidū bija skaidrs, ka šīs cerības nepiepildīsies un tirdzniecības apjoms starp Latviju un Skandināvijas valstīm izsīka, paliekot samērā zemā līmenī (3-6% gadā) visā atlikušajā starpkaru gadu laikā.²²

---

21 Skat. 3.7. tabula

22 Skat. 2.32. un 2.33. tabulas

Gan Latvija, gan Skandināvijas valstis bija ļoti atkarīgas no Vācijas un Anglijas tirgus, kur tās viena ar otru konkurēja ar tām pašām lauksaimniecības un mežsaimniecības precēm. Šis pārliecinošs eksports nozīmēja, ka Latvijai bija maz ko piedāvāt Skandināvijas valstīm ārpus savas lauksaimniecības un mežsaimniecības produkcijas, tikai izejvielas (galvenokārt ģipšakmens) un pieticīgos rūpniecības vai pārtikas pārstrādes produktus. Savukārt rūpniecības precēm, kuras ražoja Skandināvijas valstis, bija jāsaņem ar Vācijas un Anglijas tirdzniecības priekšrocībām Latvijā, kuras sakarā ar to dominējošo stāvokli Latvijas ārējā tirdzniecībā (un īpaši tām labvēlīgajiem tirdzniecības līgumiem trīsdesmitajos gados) arī galvenokārt dominēja Latvijas izejvielu un rūpniecības preču importa tirdzniecībā. Ārvalstu investīcijas no Skandināvijas valstīm arī bija zemas un divdesmitajos gados nepārsniedza vairāk kā 12% no kopējām ārvalstu investīcijām Latvijā.²³

Tomēr, kā šis promocijas darbs pierāda, Latvijas tirgus bija svarīgs dažām Skandināvijas valstu ekonomijas nozarēm, un tāpat Skandināvijas valstu tirgus bija svarīgs dažām Latvijas tautsaimniecības nozarēm. Latvijai vissvarīgākais noieta tirgus Skandināvijā bija pārtikai, liniem, kokmateriāliem, finierim, ģipšakmeņiem, krāsām un krāsvielām, linolejam u.c. Skandināvijas uzņēmējiem svarīgākie noieta tirgi Latvijā bija labībai, siļķēm, metāliem un metālproduktiem, sēklām, mākslīgajiem mēsliem, lauksaimniecības mašīnām, rūpniecības mašīnām, transporta līdzekļiem, elektriskajiem motoriem u.c.

Neskatoties uz to lielo lomu, ko tirdzniecības līgumi spēlēja Latvijas ārējās tirdzniecības politikā starpkaru periodā, tirdzniecības līgumi ar Skandināvijas valstīm reti kad spēja būtiski mainīt ārējās tirdzniecības apjomus par labu Latvijai.

Ja 1923.gadā eksports uz Skandināvijas valstīm sasniedza 5,1% no visa Latvijas kopeksporta, tad 1924.gadā (kad tika parakstīti tirdzniecības līgumi ar visām trim Skandināvijas valstīm) tas noslīdēja līdz 3,4% no visa kopeksporta un palika apmēram šajā līmenī līdz 1928.gadam, kad nokrita līdz 2,8%.²⁴ Savukārt, ja imports no Skandināvijas valstīm 1923.gadā bija 5,9% no visa Latvijas kopimporta, tad 1924.gadā tas sastādīja 7,5%, bet 1927.gadā jau 11% no visa kopimporta.²⁵ Tikai no 1928.gada šis procents sāka samazināties (pazeminoties līdz 6,5%, bet 1929.gadā jau līdz 5,1% no visa Latvijas kopimporta). Līdz ar pasaules lielās saimnieciskās krīzes

---

23 Skat. 3.9. tabula

24 Šeit un turpmāk skat. 3.5.tabula

25 Šeit un turpmāk skat. 3.4.tabula

iestāšanos, eksports samazinājās vēl vairāk (1933.gadā līdz 2,2% no visa Latvijas kopeksporta), bet importa līmenis palika nemainīgs (1933.gadā – 5,1% no visa Latvijas kopimporta).

Trīsdesmito gadu otrajā pusē šīs tendences kļuva svārstīgākas un nenoteiktākas. Imports no Skandināvijas valstīm no 5,1% 1933.gadā pieauga līdz 6,6,% no visa Latvijas kopimporta 1937.gadā, pirms samazinājās līdz 4,4% 1939.gadā.²⁶ Savukārt, eksports uz Skandināvijas valstīm no 2,2% 1933.gadā pieauga līdz 4,5% 1934.gadā, bet tad sāka slīdēt uz leju līdz sasniedza 3,0% no visa Latvijas kopeksporta 1938.gadā. 1939. un 1940.gadā bija dramatisks eksporta apjoma kāpums sakarā ar gaidāmo karu (attiecīgi līdz 5,7% un 9,5% no visa Latvijas kopeksporta).²⁷

Pētījuma rezultātus, kuri norāda uz *J*-līknes efektu Latvijas ārējās tirdzniecības bilancēs ar Zviedriju un Dāniju pēc devalvācijas un tāpat uz Skandināvijas valstīm kopumā, ir grūti interpretēt. Ir skaidrs, ka Latvijas lata 1936.gada devalvācija dažādi ietekmēja Latvijas ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm. Tās vispārējais efekts tika noslāpēts ar autoritārā režīma totālo kontroli pār Latvijas ārējo tirdzniecību, klīringa līgumiem ar vairākām valstīm, t.sk. Zviedriju, un izdevīgo pasaules konjunktūru 1937.gadā (augstajām kokmateriālu cenām) pēc devalvācijas. Latvijas zemā, bet noteiktā ārējās tirdzniecības apgrozība ar Zviedriju un Dāniju pirms devalvācijas un Oslo grupas iepirkšanas politika sakarā ar kara draudiem, kas arī tika ieviesta 1936.gadā, varētu būt iemesli *J*-līknes parādībai sakarā ar šo valstu eksporta tirdzniecības bilancēm ar Latviju. Savukārt Latvijas importa tirdzniecības bilances varētu attiecināt uz Ķeguma HES būves vajadzībām, kā arī daļēji uz importa tarifu atcelšanu daudzām importa precēm un importētājiem brīvāku pieeju ārzemju valūtai. Latvijas zemā un neregulārā ārējās tirdzniecības apgrozība ar Norvēģiju, uz kuru attiecās arī Oslo grupas iepirkšanas politika, kā arī importa tarifu atcelšana daudzām importa precēm un brīvāka pieeja ārzemju valūtai Latvijas importētājiem, varētu būt iemesls, kāpēc gan eksports, gan imports pēc lata devalvācijas strauji kāpa.

Latvijas ārējās tirdzniecības vēsture starpkaru periodā beidzās tāpat, kā tā bija sākusies – ar Skandināvijas valstīm un Norvēģiju. Otrā pasaules kara sākumā Latvija centās uzturēt aktīvus tirdzniecības sakarus ne tikai ar Skandināvijas valstīm, bet arī ar tās vissvarīgāko tirdzniecības partneri – Lielbritāniju. Latvija, cik ilgi spēdama, izmantoja Zviedrijas un Norvēģijas ostas un dzelzceļus, lai sūtītu Latvijas eksporta

---

26 Skat. 3.11.tabula

preces uz Anglijas tirgu. Ar Norvēģijas un Dānijas okupāciju 1940.gada aprīlī un Latvijas okupāciju 1940.gada jūnijā beidzās Latvijas ārējās tirdzniecības pirmā ēra ar Skandināvijas valstīm, kas tika pārtraukta uz 50 gadiem.

1 Starptautiskās tirdzniecības teorētiskais pamatojums, pētījuma metodoloģija un izmantoto avotu apskats

1.1 Ekonomikas vēstures mūsdienu pieejas un metodoloģijas²⁸

Ekonomikas vēstures pamatnostādnes

Pētīt vēsturi no ekonomikas viedokļa ir nepieciešams tāpēc, ka ekonomikai ir ļoti spēcīgas izskaidrojošās spējas. Tai ir plašs redzes leņķis un tas vairāk skar blakus sfēras, nekā dažas citas akadēmiskās zinātnes. Ekonomista darbības mērķis ir saprast tos spēkus un institūcijas, kas nosaka cilvēces materiālo labklājību. Viņi pēta, kā tiek piešķirti resursi, kā un kuras preces, kā un kādi pakalpojumi tiek ražoti vai piedāvāti, kā arī, kā tie tiek izplatīti patērētājiem. Ekonomikas vēsturnieku ieinteresē noskaidrot, kādas metodes šo jautājumu risināšanai ir bijušas ekonomiski vislietderīgākās.

Vēsture ir svarīga pati par sevi. Vēsture ietekmē visu. Vēsturnieka loma ir ievest kārtību pagātnes notikumu juceklī, lai no tās varētu izdarīt pareizākos secinājumus, risinot šodienas problēmas. Lai atrastu nozīmi pagātnes notikumos, faktiem jābūt organizētiem loģiskā veidā. Salīdzinot ar visu, kas ir noticis vēsturē, viss, ko viens cilvēks spēj uzzināt, ir tikai vispārīgas tēmas, kuras kā tādas nav pielietojamas ne teorētiski, ne praktiski. Lai zināšanas būtu pietiekošas, lai tās pielietotu gan teorētiski, gan praktiski, nepieciešams izdarīt izvēli. Līdz zināmai robežai, jo pamatīgāku atlasī mēs veicam, jo derīgākas ir tās zināšanas, ko mēs iegūstam.

Viens no iemesliem, kāpēc tiek pētīta ekonomikas vēsture, ir, lai cilvēks spētu izprast attiecīgās ekonomiskās darbības vēsturisko kontekstu. Otrs iemesls ir saistīts ar faktu, ka ekonomika nav eksperimentāla zinātne. Ekonomiskās teorijas nevar pārbaudīt kontrolētos laboratorijas eksperimentos. Vienīgais veids, kā var pārbaudīt kādu ekonomisko teoriju, ir apskatīt vai tā atbilst tam, kas ir noticis reālajā pasaulē. Trešais iemesls – lai varētu salīdzināt un pretstatīt dažādu veidu ekonomikas sistēmu izpildi dzīvē.

Latvijas ekonomikas vēsturnieks prof. Jānis Porietis uzskata, ka ekonomikas vēsture “palīdz izprast tās objektīvās likumsakarības, tos ekonomiskos likumus, kas

nosaka sabiedriskās ražošanas attīstību, palīdz noskaidrot konkrētu ekonomisko procesu cēloņus un sekas”.²⁹

Ekonomikas vēsture ir gan ekonomikas teoriju avots, gan tās pārbaudes lauks. Pagātnes notikumi var radīt tos skaidrojošu teoriju. Teorijas, kuras skaidro notikumus, saistībā ar noteiktiem apstākļiem, var pārbaudīt aplūkojot ekvivalentas vēsturiskas situācijas. Ir daži ekonomikas vēsturnieki, kuri tāpat kā citi vēsturnieki uzskata, ka vēsture ir cikliska, turpretī ir citi, kuri uzskata, ka vēsturei ir lineāra attīstība. Tomēr mēs zinām, ka visa ekonomiskā darbība notiek sabiedriskos apstākļos, ko veido sabiedriskās un privātās institūcijas, tradīcijas, ticības, un vērtības, un tāpēc ir tikpat svarīgi saprast, kā šīs institūcijas ir attīstījušās un kā gadu gaitā ir mainījusies sabiedrības struktūra, kā tas ir koncentrēties tikai uz tām darbībām, kurām pastāv iespējas kaut kādā veidā mērīt.

Tātad ekonomikas vēstures pētīšanas priekšmets “ir sabiedriskā ražošana un tās attīstība, ražotāj spēku un ražošanas attiecību attīstība un mijiedarbība tajās konkrētajās formās, kādas ražošanas veids savā vēsturiskajā attīstības procesā pieņem dažādos laika posmos dažādās valstīs.”³⁰ Šajā pētījumā – Latvijas un Skandināvijas ārējās tirdzniecības attīstība un mijiedarbība no 1920. līdz 1940.gadam.

Ekonomikas vēstures pieejas un pētīšanas metodes³¹

Visplašāk izmantotā analītiskā ekonomiska vēstures pieeja ir tā, kuru sauca par “Cliometrics” jeb klīometriju³². Tas ir, pētniecība, kura apvieno ekonomikas teoriju, kvantitatīvās metodes, hipotēžu pārbaudīšanu, kontrafaktuālos alternatīvos modeļus un tradicionālos ekonomikas vēstures paņēmienus, lai izskaidrotu ekonomisko izaugsmi vai lejupslīdi. Īsos vārdos: tā ir ekonomikas teoriju un kvantitatīvo metožu pielietošana vēstures pētīšanā. Termins tika darināts 1960. gadā, kad Stenlijs Reiters (*Stanley Reiter*), kas bija matemātiskais ekonomists, savienoja “Klīo” – sengrieķu mitoloģijas vēstures mūzas vārdu – ar piedēkli “metrija” no vārda “ekonometrija”.

---

28 Sekojošais ir pamatojas uz Karnups, V.P. (1999), 50.-54.lpp.

29 Porietis, J. (1992), 13.lpp.

30 Turpat. – 15. lpp.

31 Pamatots uz Karnups, V.P. (1999)

32 Skat. piem., šķirkli “Klīometrija”, Ideju Vārdnīca. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. – 261. lpp. Šeit vajadzētu piezīmēt, ka šķirkļa definīcija ir ļoti vispārēja un ne visai precīzi atspoguļo klīometrijas būtību. Nosaukums ir nepareizi pārtulkots no angļu valodas, jo acīmredzot tulki nezināja šī vārda izcelsmi.

Klīometriju arī sauca par “jauno ekonomikas vēsturi”, “ekonometrisko vēsturi” un “kvantitatīvo ekonomikas vēsturi”.

Starp visbiežāk minētajām klīometrijas īpašībām ekonomikas vēstures ietvaros ir tās ekonomikas teorija un jēdzienu sistemātiskā izmantošana, lai apskatītu ekonomisko augsmi pagātnē, plašo kvantitatīvo materiālu sagatavošanu un formālo statistisko analīzi. Šāda skaidri izteikta pievēršanās teorijai, daudz biežāka paļaušanās uz kvantitatīviem materiāliem un statistiskām procedūrām, ir ļoti ietekmējusi vēsturisko procesu skaidrojumus.

Zinātniskā literatūra norāda, ka klīometriķu vidū nav vienprātības par kvantitatīvo un statistisko metožu pielietojumu. Dažiem galvenais darbs ir kvantitatīvo datu sagatavošana, vai arī detalizētu ziņu iegūšana par kādu noteiktu laika periodu vai garāku laika progresiju, kas būtu pielietojama, lai mērītu un saprastu pagātnes ekonomiskās izmaiņas. Citi, lai pārbaudītu hipotēzes, vairāk lieto formālās statistiskās metodes, īpaši statistiskās regresijas analīzes (regresijas skaitļojumus). Pie tam daži klīometriķi sevi ierobežo un izmanto ekonomikas teorijas, lai analizētu tādas institūciju un ekonomiskās izmaiņas, kas nav kvantitatīvi izskaidrojamas. Klīometrijas pieeju no citām pieejām atšķir grūtības iezīmēt asu robežšķirtni starp klīometrijas ekonomikas vēsturi un citām pieejām, tās uzsvāru uz ekonomikas teorijas sistemātisku piemērošanu, kvantitatīvu datu lietošanu un statistiskas analīzēm, kā arī “vēršanos pret faktiem” jeb kontrafaktuālo hipotēžu (*counterfactual hypothesis*) izmantošanu³³, lai saprastu vēsturisko pagātņi..

1993. gadā divi ekonomikas vēsturnieki R.Fogels (*Fogel*) un D.Norts (*North*) saņēma Nobela prēmiju ekonomikā tieši par šo metodoloģiju radīšanu un izmantošanu, jeb, kā tas tika formulēts Nobela prēmiju rakstā: par pētniecības atjaunošanu ekonomikas vēsturē, piemērojot ekonomikas teorijas un kvantitatīvās metodes, lai izskaidrotu ekonomiskās un institucionālās izmaiņas. Karaliskā Zviedrijas Zinātņu Akadēmija³⁴ uzsvēra, ka šodienas ekonomikas vēsturnieki ir veicinājuši ekonomikas zinātnes attīstību vismaz divos veidos: apvienojot teoriju ar kvantitatīvām metodēm, un uzbūvējot un pārbūvējot datubāzes vai radot jaunas. Tas ir devis iespēju pārbaudīt agrāk iegūtos rezultātus, kas ne tikai ir palielinājis mūsu zināšanas par pagātņi, bet arī veicinājis neatbilstošu teoriju izslēgšanu. Viņi ir

---

33 “Pret faktiem” hipotēze ir mēģinājums mērīt notikuma nozīmīgumu izliekoties, it kā tas nebūtu noticis (vai būtu, ja tāds notikums vēl nav noticis) un uzdot jautājumu, kas pasaulē būtu noticis savādāk.

parādījuši, ka tradicionālās teorijas vajag papildināt vai mainīt, lai mēs varētu saprast ekonomisko izaugsmi un tās izmaiņas.

Ekonomikas vēsturnieki bieži apsver tālejošas problēmas, kuru novērtēšana prasa, lai savstarpēji tiktu integrēta ekonomika, socioloģija, statistika un vēsture. Profesori R.Fogels un D.Norts bija tie ekonomikas vēsturnieki, kuri šajā zinātniskajā integrācijā ir tikuši vistālāk. Viņi bija celmlauži tajā ekonomikas vēstures nozarē, kuru sauca par klīometriju. Viņu darbi ir padziļinājusi zināšanas un izpratni pētniecības pamatjomās, par to, kāpēc un kad notiek ekonomiskās izmaiņas. R.Fogela galvenais darbs bija saistīts ar dzelzceļu lomu ASV ekonomikas attīstībā, verdzības kā institūcijas nozīmi un tās ekonomisko lomu ASV, kā arī vēsturiskiem demogrāfijas pētījumiem. D.Norts pētīja Eiropas un ASV ilgtermiņa attīstību, un savos pēdējos darbos ir analizējis institūciju lomu ekonomiskajā izaugsmē.

Klīometrijas “revolūcijas”³⁵ laikā, 1960.gadu vidū, ekonomikas vēstures raksturs būtiski pārveidojās. Kvantitatīvā analīze, kas tika veikta neoklasiskās ekonomikas teorijas ietvaros, kļuva par ekonomikas vēstures pamatu. Tā rezultātā reti kurā rietumu universitātes vēstures fakultātē šodien strādā kāds ekonomikas vēsturnieks, “būtībā jaunie ekonomikas vēsturnieki izdzēsa otro pusi.”³⁶ Tomēr plašu kvantitatīvo ekonomisko datu uzskaitē ir nesens fenomens, un, jo tālāk kāds aiziet pagātnē, jo ātrāk izsīkst kvantitatīvie dati, tātad šī metode nav visai piemērota senākas pagātnes ekonomikas pētīšanai.

Klīometriķi tic, ka viņu metodoloģija ir pārāka pār citām metodēm, jo tā ir objektīvāka, un patiešām viņi ir spējuši apgāzt dažu agrāko ekonomikas vēsturnieku diezgan pārliecinošos secinājumus, kas balstījās uz subjektīvo, nekvantitatīvo informāciju. No otras puses, daudziem ekonomikas vēsturniekiem, lai izprastu pagātni, ir nepieciešams ietvert arī tos kvalitatīvos ekonomiskās dzīves aspektus, kurus nevar atspoguļot skaitļos. Šīs pieejas aizstāvji domā, ka bagātīgi aprakstītie vēstures fenomenu apraksti dod bagātīgāku “garšu” un iespaidu par vēstures notikumiem, nekā tā sauktie objektīvie, statistiskie un teorētiskie pētījumi, kas varētu būt kļūdaini arī nepietiekošu datu dēļ. Pie tam, šādi kvantitatīvie darbi nedod iespēju izjust, kas faktiski pagātnē notika.

---

34 Press Release, The Royal Swedish Academy of Sciences, 12 October 1993

35 Williamson, S.H. (1994), 112. lpp.

36 Goldin, C. (1994), 18. lpp.

Vēl viena cita pieeja ekonomikas vēstures pētīšanā ir spēļu teorijas integrēšana ekonomikas vēsturē.³⁷ A.Greifs (*Greif*) uzskata, ka spēļu teorijai ir spēja būtiski papildināt ekonomikas vēsturi, dodot tai iespējas paplašināt tās zinātnes jomu ārpus neoklasiskās ekonomikas teorijas robežām, un tās vajadzību hipotēzes pārbaudīt tikai ar ekonometrijas analīzēm. Viņš norāda³⁸, ka spēļu teorija dod teorētisko uzbūvi, kas ir piemērota tādu stratēģisko situāciju analīzei, kuras joprojām ir sastopamas šodienas ekonomikā un, kas, iespējams, bija vēl izplatītākas pagātnes ekonomikās. Turklāt, spēļu teorija norāda uz vēstures lomu ekonomikas sistēmās, piemēram, norādot uz to iespējamo jutīgumu par iznākuma noteikumiem un tādējādi arī institūciju lomu, par iespējami daudzējādo ekonomisko līdzsvaru un tādējādi par iespējamās atsevišķas trajektorijas izmaiņām institūcijās un ekonomikās, par to izšķirošo lomu, ko spēlē cilvēku cerības un ticība, un tādējādi par iespējamo nozīmi vēsturiskiem aktieriem, un par iespējamo lomu evolūcijas procesā un izmaiņām līdzsvara izvēlē. A.Greifs secināja, ka ekonomikas vēstures un spēļu teorijas integrācija ir tikai sākuma stadijā.³⁹ Tajā pašā laikā spēļu teorijas īpašās iezīmes (īpaši tās potenciāla nespēja un nepārliecinošas empīriskās prognozes) padara tās piemērošanu empīriskai vēsturiskai pētniecībai par izaicinošu, lai neteiktu ko vairāk.

“Jaunā institucionālā ekonomikas vēsture” (NIEH⁴⁰) ir vēl viena nesena izveide šodienas ekonomikas vēsturē. Tā mēģina skaidrot, kāpēc var rasties un pastāvēt institūcijas, kas producē sliktus ekonomiskos (kā arī politiskos) rezultātus. Viena svarīgā daļa no NIEH pieeja ir tā saucamā “virzienu atkarības” (*path dependence*) hipotēze, kas mēģina racionalizēt vēstures attīstību ar ierobežotiem – laika, vietas, aktieru, kultūras utt. – cēloniskiem skaidrojumiem.

Pirmais nozīmīgais pētījums, kas izmantoja šo jēdzienu, bija Paula Dāvida (*Paul David*) pētījums 1980.gadu vidū par *QWERTY* klaviatūras sistēmu, kas tika uzskatīta par nelietderīgu.⁴¹ Virzienu atkarību varētu traktēt kā ekonomikas vēstures paņēmieni un kā metodi, ar ko var analizēt strukturālo attīstību, kuru ierobežo ekonomiskie faktori un vēsturiskās nepārtrauktības – kā arī pārtrauktības – institucionālajos ietvaros sākotnējā novērošanas gadā. Virzienu atkarības ideja ekonomikā nozīmē, ka pat vismazākās izmaiņas sākotnējos nosacījumos var negaidīti,

---

37 Pamatots pēc Greif, A. (1997)

38 Turpat. – 1. lpp.

39 Turpat. – 29. lpp.

40 New Institutional Economic History

41 Skat. David, P.A. (1997)

būtiski ietekmēt procesa iznākumu. Beigu rezultāti ir būtiski saistīti ar notikumu virzību. Šajā sakarībā ir kāds interesants aspekts – statistiskā līdzsvara analīzes ideja ekonomikas analīzei ir nepiemērota. Virziena atkarību, lietojot D.Norta terminoloģiju, var definēt balstoties uz diviem elementiem: 1) vēsturiskie ierobežojumi, kuri ir radušies sakarā ar atšķirīgu institucionālo attīstību; un 2) organizācijas darbība, lai maksimizētu peļņu. Dažāda rakstura vēsturiskie nosacījumi un struktūras rada atšķirīgus priekšnosacījumus dažādu organizāciju darbībai. Organizāciju un institūciju savstarpējā iedarbība, formāli un neformāli, veido valstu ekonomisko evolūciju. Ekonomikā, virziena atkarības hipotēze visbiežāk tiek piemērota, lai skaidrotu tehnoloģiju attīstību.

Ekonomikas un ekonomikas vēstures pieejas un pētīšanas metodes, kuras izmantotas šajā pētījumā

J.Porietis uzskaita četrus nosacījumus, kurus zinātniskā pieeja ekonomikas vēsturē prasa ievērot:⁴²

- 1) atsevišķus vēsturiskus faktus, procesus un notikumus ir jāpēta nevis izolēti, bet jāanalizē to savstarpējā sakarība un mijiedarbība;
- 2) ekonomikas vēsture jāskata kā nemitīgs attīstības process;
- 3) jāatceras, ka tā nav vienkārši ekonomikas kvantitatīva attīstība;
- 4) ekonomikas attīstības vēsture atspoguļo pretrunu, jaunā un vecā, atmirstošā un dzimstošā cīņas.

Šajā pētījumā, pēc iespējas tiek ievēroti šie nosacījumi un kā galvenā metodoloģija vai pieeja tiek izmantota klīmetriskā metodika, t.i. tiek izmantotas ekonomikas teorijas un kvantitatīvās metodes, lai pētītu Latvijas ārējo tirdzniecību ar Skandināviju starpkaru periodā.

Konkrēti tiek izmantotas Merkantilisma, Rikardo un Hekšera-Olina tradicionālās ārējas tirdzniecības teorijas, kā arī Krūgmena un Flavija iekšzāres ārējās tirdzniecības teorijas. Bez tam arī konkrētu statistisko datu iegūšana, uzkrāšana, glabāšana un sistematizēšana.

Iegūtie dati tiek ievadīti datorā izmantojot Microsoft *Excel* programmas īpašības, veidojot tabulas, kurās tiek glabāti noteikti dati. Šeit dati tiek sākotnēji sistematizēti un notiek pamata datu grafiskais un statistiskais apskats un analīze.

---

⁴² Porietis, J. (1992), 17.-18. lpp.

Tā kā vairums datu šajā pētījumā veido dinamikas jeb laika rindas nevis sadalījuma jeb variācijas rindas, bija nepieciešams atrast tādu informācijas tehnoloģiju, kas varētu vislabāk apstrādāt dinamikas rindas datus analīzei.

Dinamikas rindas var definēt kā skaitļu rindas, kas raksturo statistikas objektu vai parādības izmaiņas laikā,⁴³ jeb “hronoloģiskā secībā reģistrētus statistiskus rādītājus”.⁴⁴ Dinamikas rindas dod ļoti svarīgu informāciju par raksturojamā objekta attīstības procesu, lai to varētu izpētīt un kvantitatīvi raksturot. Katru dinamikas rindu veido divi elementi: laika norādes (t)⁴⁵ un rindu līmeņi (y)⁴⁶. Dinamikas rindas būtiskākā īpašība ir nepārtrauktība un secība – katrs nākamais loceklis ir cieši saistīts ar iepriekšējiem locekļiem. Tas nozīmē, ka tādas datorprogrammas kā *Excel* nespēj pilnvērtīgi apkopot un izanalizēt dinamikas rindas datus, jo tās ir vairāk domātas variācijas rindu apstrādāšanai. Veicot šo pētījumu, tuvāk iepazīnos ar statistisko programmu paketi sociālajām zinātnēm *STATGRAPHICS Plus*⁴⁷, kas no pieejamajām programmām šķita vispiemērotākā, lai veiktu paplašinātu dinamikas rindas datu analīzi.

Analizējot dinamikas rindas, no zinātniskā un praktiskā viedokļa vislielāko interesi izraisa izmaiņu pamattendences jeb trends. Z.Goša definē trendu kā dinamikas rindas ilglaicīgu sastāvdaļu.⁴⁸ Lai atklātu trendu, rindu izlīdzina. Teorijā ir izveidojušās vairākas trenda atklāšanas un analīzes metodes, t. sk. intervālu paplašināšanas metode; slīdošā vidējā metode un analītiskā izlīdzināšanas metode. Tomēr šīs metodes pašas par sevi var arī nedot vajadzīgos rezultātus.

ARIMA metodika

Statistiķi G.Boxs (*Box*) un G.Dženkins (*Jenkins*) 1976.gadā attīstīja tā saucamo ARIMA modeli, kas apvienoja autoregresijas modeli ar slīdošo vidējo modeli kopā ar “diferencēšanas” (*differencing*) faktoru⁴⁹, kas izlīdzina datus. ARIMA modeli parasti raksta kā ARIMA (p,d,q), kur:

- ◆ p ir autoregresijas noteikumu skaits,
- ◆ d ir integrācija vai nesezonālo diferencēšanu skaits,

---

43 Krastiņš, O. (1998), 334. lpp.

44 Vaserman, E. et. al. (2002), 31. lpp.

45 t.i.dienas, mēneši, gadi, vai momenti: mēnešu, gadu utt. pirmās vai pēdējās dienas.

46 Izsaka pētāmās parādības lielumus norādītājā laikā.

47 STATGRAPHICS Plus Version 3.0, 1994-1997 Statistical Graphics Corp. USA

48 Goša, Z. (1999), 32. lpp.

49 Diferencēšana tiek izmantota, lai “integrētu” dinamikas rindas datus.

- ◆ q ir slīdošo vidējo koeficientu skaits.

Visvienkāršākais ARIMA (0,0,0) modelis, kam nav neviens no augšminētiem procesiem. To varam rakstīt kā:

$$Y_t = a_t \quad (1)$$

Autoregresijas process [ARIMA (p,0,0)] ir saistīts ar to, cik svarīgas ir iepriekšējās vērtības saistībā ar esošajām. Datu vērtība t_1 varētu ietekmēt rindas datu vērtības t_2 un t_3 . Tomēr datu vērtība t_1 samazinājās uz eksponenciāla pamata ar laiku, un tātad efekts samazinājās tuvu nullei. Tā kā ϕ atradās starp -1 un 1 , jo lielāks tas palika, jo efekti pie visām turpmākajām laika norādēm palielinājās.

$$Y_t = \phi_1 Y_{t-1} + a_t \quad (2)$$

Respektīvi, autoregresija katru vērtību dinamikas rindā izrēķina kā lineāru progresiju no iepriekšējām vērtībām vai vērtības. Lai noteiktu sekojošo vērtību, autoregresijas funkcijas izmanto vienu vai divas iepriekšējās vērtības. Katra vērtība ir funkcija no iepriekšējās vērtības, kas bija funkcija no vērtības pirms tās un tā joprojām. Tādā veidā nejausiem notikumiem, kas dod īpaši augstas vai zemas vērtības dinamikas rindā, ir dilstoša ietekme.

Integrācijas procesa [ARIMA (0,d,0)] rinda ir diferencēta, lai noņemtu datu trendu un ievirzi (t.i. pārveido nestacionārus datus par stacionāriem⁵⁰). Reti kad tas ir vairāk kā viens (parasti $d = < 2$). Formula bez autoregresijas un slīdošā vidējā procesiem ir:

$$Y_t = Y_{t-1} + a_t \quad (3)$$

ARIMA modelī ir nepieciešams, lai pamata dinamikas rindas dati būtu stacionāri, tas ir, lai tiem būtu konstants aritmētiskais vidējais, dispersija un autokorelācija laikā. Tātad pirms nosaka, vai dati norāda uz autoregresiju vai slīdošā vidējā modeli, jākonstatē, vai dati ir stacionāri. Ja dati nav stacionāri, tad tos vajag diferencēt. Kad dati tiek diferencēti, tad mēs izmantojam diferencētos datus, nevis pamatdatus. Diferencēšana samazina dispersiju dinamikas rindā un dod konstantu aritmētisko vidējo un standartkļūdu.

---

⁵⁰ Stacionārā dinamikas rinda ir vienīgā, kuras statistiskās īpašības ir nemainīgas laikā. Tas atļauj veikt prognozes, balstoties uz stacionārajām dinamikas rindām, t.i., to statistiskās īpašības nākotnē būs tādas pašas, kādas tās bija pagātnē.

Slīdošo vidējo procesu [ARIMA (0,0,q)] lieto, lai izslēgtu gadījuma rakstura svārstības. Tāpat kā integrācijas procesam, slīdošo vidējo procesam reti kad ir vairāk kā pirmā pakāpe. Tātad ARIMA (0,0,1) modeli var aprakstīt šādi:

$$Y_t = a_t - \phi_1 a_{t-1} \quad (4)$$

Respektīvi, rēķinot katru nākošo slīdošo vidējo, visvecāko rindas līmeni atmet, bet pievieno vienu jaunu līmeni, tādējādi visu laiku saglabājot dinamikas rindu vērtību reālo saistību, ietverot sevī gan vecos, gan jaunus elementus.

ARIMA pielietojums

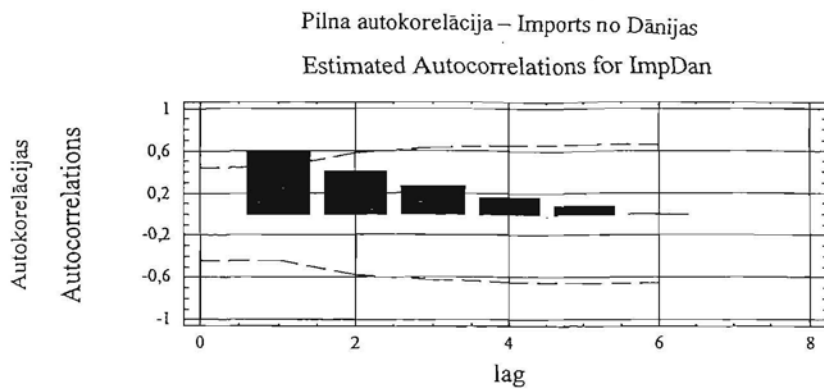
ARIMA modeļi ir kompleksi un nav viegli pielietojami. Lai tos izmantotu, ir nepieciešams iziet vairākus soļus zināma secībā. Kā jau agrāk minēts, pamata dinamikas rindai jābūt stacionārai. Tātad vissvarīgākais solis ir konstatēt vai pamata dinamikas rindu vajag diferencēt līdz tā kļūst stacionāra. Tas parasti nozīmē datu logaritmisko transformāciju (*log transforming*), lai stabilizētu dispersiju. Tas, cik reizes rinda ir jādiferencē, lai tā kļūtu stacionāra, ir atspoguļots d parametrā. Lai konstatētu nepieciešamo diferencēšanas līmeni, ir jāaplūko datu grafiskais attēls, kā arī korelogrammas. Šo procesu kopā ar autoregresijas (p) un slīdošā vidējā (q) parametru noteikšanu sauca arī par identificēšanu. Galvenie rīki, kas tiek izmantoti identificēšanas fāzē, ir datu grafiskie attēli, kā arī korelogrammas ar pilnu autokorelāciju (ACF) un daļēju autokorelāciju (PACF).⁵¹

Piemēram, izmantojot Latvijas importa un eksporta datus laika posmā no 1920. līdz 1940.gadam, varam redzēt sekojošo (pēc *STATGRAPHICS Plus* datora programmatūras aprēķiniem, izmantojot pilnu autokorelāciju importam no Dānijas, bet daļēju autokorelāciju eksportam no Dānijas – tā norādot to, ka ar šiem datiem gan viens, gan otrs var dot līdzīgus rezultātus):

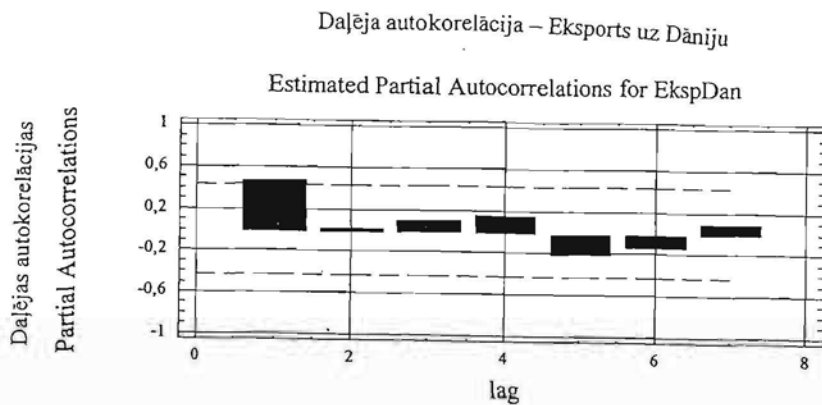
---

⁵¹ Detalizētu aprakstu, kas ir autokorelācijas un kā tās var matemātiski apstrādāt, skat. Revina, I. (2002), 222.-239.lpp.

1. attēls

2. attēls

No augšminētā redzam, ka nozīmīgas izmaiņas notiek tikai pirmajā līmenī, kur stabiņi ir ārpus ticamības robežām, kas nosaka, ka gan importa datiem, gan eksporta datiem ir nepieciešams tikai pirmās pakāpes diferencēšana ($lag = 1$).

Pilna datu analīze tiek aprakstīta šī pētījuma trešajā nodaļā, bet attiecībā uz metodiku mēs varam secināt, ka:

- ◆ ARIMA metodika ir atbilstoša tikai dinamikas rindām, kuras ir stacionāras.
- ◆ ARIMA modelis nav viegli attīstāms un piemērojams, jo tas ietver mainīgo transformāciju, modeļu identificēšanu, vērtējumus caur nelineāru metodi un modeļu pārbaudi.
- ◆ ARIMA modeļus var izmantot, lai analizētu gan nesezonālās dinamikas rindas, gan sezonālās dinamikas rindas, kā arī, lai veiktu prognozes.

1.2 Ārējās tirdzniecības pētīšanas teorētiskās pamanoštādnes

Mazās atklātā ekonomika valstu darbību pasaules ekonomikā

No ekonomikas teorijas viedokļa mazās atklātās ekonomikas (MAE) valstis ir teorētiska abstrakcija, kam ir kopējas ekonomiskās, nevis fiziskās īpašības, piemēram, ģeogrāfiskais lielums vai iedzīvotāju daudzums. No šī viedokļa MAE valsts tiek noteikta pēc tās ekonomiskās uzvedības. "Mazs" šajā kontekstā nozīmē to, ka no pasaulē pieejamajām starptautiski tirgotajām precēm vai lietām, MAE valsts piegādā tikai niecīgu daļu. Savukārt "atklāta" nozīmē to, ka starptautiski tirgots preču nozare spēlē lielu lomu MAE valsts ekonomikas struktūrā. Tātad mazās atklātās ekonomikas valsts ir jebkura valsts, kas uzskata, ka jebkuras starptautiski tirgotas preces vai lietas cena ir noteikta ārpus tās un mēģina maksimizēt kāda objektīvo funkciju, paturot prātā šo ierobežojumu.⁵² Tas ir, ka pasaules tirgus konkurencē MAE valstij nav tirgus spēka (*market power*) un no teorētiskā viedokļa MAE valsts visos iespējamajos tirgos saskaras ar pilnīgu elastīgu piedāvājumu savam importam un pilnīgu elastīgu pieprasījumu savam eksportam.⁵³ Tātad MAE valsts nevar ietekmēt savas tirdzniecības nosacījumus (*terms of trade*).

Protams, ekonomiskās īpašības un fiziskās īpašības parasti pārklājas. Šajā sakarā ekonomists Saimons Kuznecs (*Simon Kuznets*) uzskata, ka maza valsts ir tāda, kurai:⁵⁴

- 1) ir mazāk nekā 10 miljoni iedzīvotāju;
- 2) ir samērā mazs ģeogrāfiskais lielums (mazāk nekā 52 000 km²).

Pēc viņa domām MAE valsts ekonomiskās īpašības ir tieši saistītas ar tās fiziskajām īpašībām. Proti, MAE valsts ekonomiskā struktūra būs mazāk dažādota nekā lielajās valstīs, un ražošana būs koncentrēta nelielā skaitā ražošanas nozaru. Tas ir tāpēc, ka tās teritorija ir maza, bet, jo lielāka teritorija, jo lielāka dažādība dabas resursos. Otrkārt, lai izmantotu modernas ražotnes apjomekonomiju, MAE valsts to var uzturēt tikai ar zaudējumiem vai balstoties uz ārzemju tirgiem, jo vietējā tirgū, tās mazā iedzīvotāju skaita dēļ, nevar izmantot visu produkciju. Tas liek MAE valstij būt ļoti atkarīgai no ārzemju tirgus un pasaules cenu līmeņiem. Un beidzot tāpēc, ka katrai

---

52 Prachowny, M.F.J. (1975), 1. lpp.

53 Turpat. – 10.-11. lpp., kā arī Vousden, N. (1990), 25. lpp.

54 Pēc Kuznets, S. (1959), 89.-107. lpp.

MAE valstij ir arī kaut kāda priekšrocība – vai nu dabīgie resursi vai ģeogrāfiskais izvietojums. Šī priekšrocība attiecībā uz pasaules tirgu nozīmē, ka MAE valsts ierobežotais kapitāls un darbaspēks ir koncentrēts vienā vai nedaudzos sektoros, kas parasti ir saistīti ar eksporta precēm. Šādā situācijā S.Kuznecs piebilst, ka MAE valsts parasti eksportē lielāko daļu no savas produkcijas uz vienu vai nedaudzām valstīm, un tāpat saņem no šīm valstīm vairumu no sava importa.

Neskatoties uz šiem šķietamajiem šķēršļiem ekonomiskajai attīstībai, viņš tomēr saredz dažādas MAE valsts priekšrocības. Viena no priekšrocībām ir tā, ka MAE valstī, ņemot vērā tās nelielos izmērus, ir lielāka iekšējā kohēzija un tādēļ tā var vieglāk pieņemt nepieciešamos ekonomiskos lēmumus. Otra priekšrocība ir tā, ka MAE valsts var samērā ātri reaģēt uz mainīgām situācijām, īpaši saistībā ar ārējo ekonomisko “šoku”.⁵⁵

Eiropa ir kontinents, kas sastāv no mazām valstīm. Tās sastāda 4/5 daļas no visām valstīm Eiropā un veido 47% no kontinenta sauszemes un aptver 30% no visiem iedzīvotājiem.⁵⁶ Ja skatāmies uz šajā pētījumā minētajām valstīm, tad redzam šādu ainu:

---

55 Skat. Hodne. F. (1995), 60.-61. lpp. Viņš piemin arī faktu, ka vismaz pēc Otrā Pasaules kara mazās valstis bija kļūvušas bagātākas IKP ziņā uz 1 iedzīvotāju nekā to lielākie kaimiņi.

56 Myllyntaus. T. (ed.) (1998), 3. lpp.

1.1. tabula Daži Latvijas un Skandināvijas valstu ekonomiskie rādītāji saistībā ar MAE

Valsts	Platība (km ²) ⁵⁷	Iedzīvotāju skaits (tūkst) 1935.gadā ⁵⁸	Ekonomikas atvērtības koeficients 1929.gadā ⁵⁹	Nacionālais (tautas) ienākums (miljardos Ls) ⁶⁰	Nacionālais (tautas) ienākums uz 1 iedzīvotāju attiecīgajos gados (Ls) ⁶¹	Tirdzniecības koncentrācijas indekss 1938.gadā ⁶²
Latvija	65 791	1 951	22,8%	1,188 (1929./30.)	625	Imp. = 44,8 Eksp. = 55,0
Dānija	42 927	3 706	29,1%	4,9 (1927.)	1390	Imp. = 44,1 Eksp. = 59,4
Norvēģija	323 793	2 876	17,1%	3,7 (1927.)	1310	Imp. = 34,5 Eksp. = 35,9
Zviedrija	448 460	6 249	18,2%	8,3 (1924.)	1380	Imp. = 35,7 Eksp. = 33,9

1.1. tabulā redzam, ka kaut arī visas pētāmās valstis pēc to iedzīvotāju skaita ietilpst MAE definīcijā, tikai Dānija ir maza arī pēc platības. Ir skaidrs, ka definīcija, kas balstās tikai uz iedzīvotāju skaitu un zemes platību, nav pilnīga. Kā jau iepriekš minēts, tam pievienojas arī ekonomiskie rādītāji. Minētās četras valstis pasaules ekonomikas mērogā (un pat Eiropas mērogā) varam uzskatīt par mazām valstīm.⁶³ Tās ir arī atklātas valstis, jo samērā liels procents no to nacionālās produkcijas tiek izmantots eksporta tirgum. No tabulas redzam, ka Dānija visvairāk ņem līdzdalību

57 Skujenieks, M. (1929), 14. lpp.

58 Skujenieks, M. (1938), 1 lpp. un The Northern Countries in the World Economy (1937), 16. lpp.

59 Šis koeficients tiek aprēķināts, lai novērtētu eksporta svarīgumu attiecībā uz pārējo nacionālo ekonomiku, t.i., eksports/IKP x 100. Dati par Skandināvijas valstu eksporta lielumu un to IKP sakarā ar tika ņemti no Mitchell, B.R. (1978), 1978. – 304., 306., 307, 410., 414., un 415. lpp., savukārt dati par Latvijas eksporta lielumu – no Latviešu Konversācijas vārdnīcas – 20634. lpp. Tā kā Latvijā vēl līdz šim nav aprēķināts Latvijas IKP starpkaru gados, esmu izmantojis nacionālo (tautas) ienākumu 1929./30.gadam.

60 Latviešu Konversācijas vārdnīca – 20736. lpp. ar koriģējumu datiem par Latviju no Ekonomista. – Nr. 17, 1931. – 593. lpp.

61 Turpat. – 20736. lpp.

62 Hirschman, A.O. (1945), 103. lpp.

63 Latviešu Konversācijas vārdnīca. – 20736. lpp. Polijas nacionālais ienākums bija 11,6 miljardi latu; PSRS 37,0; Vācija 87,0; Anglija 93,7; Čehoslovākija 12,8; ASV 465,0.

pasaules tirdzniecībā, tad seko Latvija, Zviedrija un Norvēģija. Atklātību var noteikt arī pēc tā saucamās tirdzniecības un ienākumu proporcijas (*trade-income ratio*), kas tiek aprēķināta izdalot kopējo ārējo tirdzniecību ar IKP ($exports + imports/GDP \times 100$).⁶⁴ Izmantojot to pašus parametrus, kas tika pielietoti, lai aprēķinātu ekonomikas atvērtības koeficientu, un pieskaitot klāt arī importu, Latvijas tirdzniecības un ienākumu proporcija 1929.gadā bija 54%, Dānijas – 60%, Norvēģijas – 42% un Zviedrijas – 36%. Ja kā mērauklu ņemam kopējo ārējās tirdzniecības apgrozību, tad aina ekonomikas atvērtības koeficientam ir ļoti līdzīga, bet Norvēģija un Zviedrija apmainās vietām.

No 1.1. tabula redzams arī, ka gan Latvijai, gan Dānijai ir augsti tirdzniecības koncentrācijas indeksi, kas norāda uz to, ka šīs valstis gan importa, gan eksporta ziņā tirgojas ar nedaudz valstīm.⁶⁵ Norvēģijai un Zviedrijai ir samērā zemāki tirdzniecības koncentrācijas indeksi, kas norāda uz lielāku dažādību šo valstu ārējā tirdzniecībā nekā Latvijai un Dānijai. Tomēr, kā šajā pētījumā vēlāk tiks analizēts, visām šīm valstīm to ārējā tirdzniecībā dominēja divas valstis – Anglija un Vācija.⁶⁶

Tirdzniecības nosacījumi (*terms of trade*)

Par tirdzniecības nosacījumiem ārējās tirdzniecības kontekstā tiek uzskatīts eksporta un importa cenu samērs, kas atspoguļo, cik daudz importa var iegādāties par zināmu daudzumu eksporta. Tos sauca arī par prečmaiņas tirdzniecības nosacījumiem (*barter terms of trade*) vai arī vienkārši par preču tirdzniecības nosacījumiem (*commodity or merchandise terms of trade*).⁶⁷ Tirdzniecības nosacījumus var izteikt arī kā:

$$T_n = P_x/P_m \times 100, \text{ kur}$$

P_x ir eksporta cena indekss

P_m ir importa cena indekss

Tātad tirdzniecības nosacījumi ir attiecības starp eksporta un importa cenām. Tirdzniecības nosacījumi uzlabojas, ja eksporta cenas attiecībā pret importa cenām

64 Skat. Hodne, F. (1995), 67.-69. un 79. lpp.

65 Skat. Hirschman, A.O. (1945), 98.-116. lpp. Ja indekss ir 100, tad tas nozīmē, ka viena valsts monopolizē visu attiecīgās valsts ārējo tirdzniecību. Jo vairāk valstu, ar kurām attiecīgā valsts tirgojas, jo zemāks koncentrācijas indekss. Piemēram, Anglijas koncentrācijas indekss 1938.gadā importam un eksportam bija vidēji 20.

66 1938.gadā Anglija un Vācija kopā ņēma 75,4% no Latvijas kopējā eksporta un deva 58,3% no kopējā Latvijas importa. Attiecīgie skaitļi Skandināvijas valstīm bija: Dānija – 75,9% un 59,2%; Norvēģija – 40,2% un 34,6% un Zviedrija – gan imports, gan eksports 42% no kopejā daudzuma.

67 Skat. Appleyard, D. R. & Field, A. J. (1998), 111. lpp.

relatīvi pieaug. Piemēram, ja eksporta cenas pieaug par 5% un importa cenas pieaug par 2%, tad par zināmu daudzumu eksporta var nopirkt par 3% vairāk importa, un tirdzniecības nosacījumi ir uzlabojušies par 3%. Parasti tiek apzīmēts, ka izmaiņas tirdzniecības nosacījumos ir vai nu pasīvi vai aktīvi.

Kā jau iepriekš minēts, MAE valsts nespēja ietekmēt savas tirdzniecības nosacījumus nozīmē, ka, vienalga, cik daudz importa preces vienības kāda MAE valsts nopērk vai cik daudz vienības no sava eksporta preces šī valsts pārdod pasaules tirgū, šī valsts neietekmēs pasaules cenas. MAE valsts ir cenu ņēmēja, tāpat kā atsevišķs uzņēmums mikroekonomiskās teorijā pilnīgas konkurences apstākļos.

Tā kā nebija pieejami Latvijas importa un eksporta cenu indeksi attiecībā pret Skandināvijas valstīm starpkaru periodā,⁶⁸ šajā pētījumā tirdzniecības nosacījumi tika aprēķināti pēc sekojošas metodikas.

Pirmkārt, tika aprēķināta cena latos par katru importēto un eksportēto tonnu attiecīgajā valstī (piem., Zviedrija) katrā gadā, resp.,

$$\frac{\text{importa vai eksporta vērtība (latos)}}{\text{importa vai eksporta daudzums (tonnās)}} = \text{cena latos par katru importēto vai eksportēto tonnu}$$

Otrkārt, tika aprēķināti importa un eksporta cenu indeksi par katru gadu ar attiecīgo bāzes gadu (piem., 1921.gads = 100), piem.,

$$\frac{\text{1925.gada cena latos par katru importēto tonnu}}{\text{1921.gada cena latos par katru importēto tonnu}} = \frac{173 \times 100}{549} = 31 \text{ (importa cenas indekss)}$$

Treškārt, tirdzniecības nosacījumu indekss tika aprēķināts izmantojot iepriekš minēto formulu, piem.,

$$\frac{\text{1925. gada eksporta cenas indekss}}{\text{1925.gada importa cenas indekss}} = \frac{43 \times 100}{31} = 138 \text{ (tirdzniecības nosacījumu indekss)}$$

Tātad varam sacīt, ka Latvijas tirdzniecības nosacījumi ar Zviedriju uzlabojās par 38% starp 1921. un 1925.gadu un 1925.gadā bija aktīvi par labu Latvijai. Tas ir, ja tirdzniecības nosacījumu indekss ir zem bāzes gada indeksa 100, tad tas nozīmē, ka tirdzniecības nosacījumi kopš bāzes gada ir pasliktinājušies, bet tirdzniecības nosacījumu indekss, kas ir virs 100, nozīmē, ka kopš bāzes gada tie ir uzlabojušies.⁶⁹

68 Eksporta un importa cenu samēru indeksi, kas no makroekonomikas viedokļa norāda uz to, ka jebkuras valsts imports un eksports sastāv no daudzām atsevišķām precēm, kuru cenu kustība ir dažāda. Eksporta un importa cenu indeksi tiek aprēķināti kā attiecīgās eksporta vai importa preces (vai preču grupas) vērtība attiecībā pret to daudzumu. Starpkaru periodā tie tika apzīmēti kā lieltirdzniecības cenu indeksa sastāvdaļas. Šodien LR Centrālā Statistikas pārvalde šos indeksus apzīmē kā eksporta un importa vienības vērtības indeksus.

69 Monaghan, J. (1990), 147. lpp.

Starptautiskās tirdzniecības teorijas vispārējā ekonomikā

No teorētiskā viedokļa, jēdzieni “nacionālā tirdzniecība” un “starptautiskā tirdzniecība” tiek skaidroti līdzīgi. Ekonomiskajā teorijā nacionālā tirdzniecība tiek skaidrota kā darba dalīšanas priekšrocības starp uzņēmumiem un indivīdiem noteiktā sabiedrībā. Starptautiskajā tirdzniecībā notiek starptautiskā darba dalīšana, t.i., valstij ir iespēja specializēties atsevišķu preču un pakalpojumu ražošanā. Starptautiskās tirdzniecības teorijas var uzskatīt par vispārējo ekonomikas teoriju piemērošanu īpašām problēmām, ar kurām nākas sastapties starpvalstu ārējā tirdzniecībā. Tradicionāli uzsvars ir bijis uz tirdzniecību starp valstīm, jo pastāv pamatoti iemesli, kāpēc starptautiskās tirdzniecības teorijās par ekonomisko pamatvienību tiek izvēlēta valsts. Galvenokārt tas ir tāpēc, ka pastāv liela atšķirība starp ražošanas faktora mobilitātes pakāpi dažādu valstu starpā un mobilitāti vienas valsts ietvaros. Zeme, protams, ir gandrīz nekustīga gan vienas valsts ietvaros, gan starptautiskā mēroga, kamēr darbaspēka kustība starp valstīm parasti tiek ierobežota, bet vienas valsts ietvaros tas var brīvi pārvietoties. Starptautiskā kapitāla plūsma no valdību puses bieži tiek aizliegta vai stingri ierobežota, kamēr vienas valsts ietvaros darījumi ar kapitālu parasti notiek bez liekiem ierobežojumiem. Tā kā starptautiskās tirdzniecības teorijām vienlaikus ir jātiek galā ar lielāku skaitu mainīgiem lielumiem nekā vairumam citām ekonomikas jomām, lai teorijas būtu vadāmas un kompakas, zināmie pieņēmumi tiek pakļauti analīzei. Šie vienkāršotie pieņēmumi tiks izskaidroti saistībā ar attiecīgo teoriju izklāstu. Starptautiskās tirdzniecības teorijas ietver vismaz vēl divus pamatapsvērumus, kuri turpmāk šajā pētījumā tiks izskatīti sīkāk. Pirmkārt, kas nosaka starptautiskās jeb ārējās tirdzniecības virzienu? Šeit mūs interesē, kāpēc valsts vienu preci eksportē, bet otru nē. Otrkārt, ar ārējās tirdzniecības virzienu cieši saistīts ir jautājums par ārējās tirdzniecības fizisko apjomu un cenām, par kurām preces tiek tirgotas. G.Oļevskis starptautisko tirdzniecību raksturo “kā preču, pakalpojumu, informācijas un tehnoloģijas plūsmas, kas virzās viena otrai pretī. Šīs plūsmas pārvēršas par importu un eksportu.”⁷⁰ Vēsturē ir bijuši divi ļoti atšķirīgi starptautiskās tirdzniecības teorijas virzieni: tā saucamais liberālais (brīvā tirgus) virziens un tā saucamais merkantilisma (nacionālistiskais) virziens. Liberālajam virzienam var

---

70 Oļevskis, G. (2000), 31.lpp.

izsekot no Ādama Smita un Deivida Rikardo rakstiem līdz šodienas Hekšera-Olina modelim un citiem ekonomiskās skolas formulējumiem.⁷¹

Merkantilistu pieeja jaunākos laikos tiek identificēta, citu starpā, ar Vācu vēsturisko skolu 19.gadsimta beigās (Frīdrihs Lists, u.c.). Mūsdienās merkantilisms ir atradis atbalstītājus gan Džona Meinarda Keinsa⁷² personā, gan dažādu „neomerkantilisma” paveidos. Šajā daļā tiks apskatīts tikai galvenās teorijas, kuras varētu visvairāk attiecināt uz šī darba pētījuma priekšmeta, resp., Latvijas ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas vastīm starpkara periodā.

Tradicionālās teorijas

Merkantilisms

Merkantilisms kā ārējās tirdzniecības teorija veidojās vairākus gadsimtus (no 16. līdz 18.gs.)⁷³ bez izteiktiem teorētiķiem vai kāda viennozīmīga traktāta.⁷⁴ Merkantilismam nebija apvienojošas doktrīnas, tikai raksti un kopīgs domāšanas virziens, kas koncentrējās ap ārējo tirdzniecību. Anglijā un Holandē vairums rakstītāju bija komersanti (*merchants*) no tās augošās buržuāzijas, tāpēc tapa termins – *mercantilism*. Francijā un Vācijā, kur buržuāzijas bija daudz mazāk, ekonomiskās idejas galvenokārt pauda valsts ierēdņi, tātad franču merkantilisms bija pazīstams kā *Colbertisme* (pēc *Jean-Baptiste Colbert*, Francijas finanšu ministra), kamēr vācu merkantilisms bija pazīstams kā *Kameralwissenschaft* (angliski: *Cameralism*) pēc *Kammer*, karaliskās valsts kases. Tomēr šodien gandrīz visur pasaulē izmanto angļu terminu: vāciski, *Merkantilismus*; franciski, *mercantilisme*; bet latviski, merkantilisms.⁷⁵

Šīs izcelsmes atšķirības nenozīmē, ka starp to ekonomiskajām doktrīnām ir liela starpība. Gan angļu-holandiešu, gan franču-vācu merkantilisti atzina simbioziskās attiecības starp komersantu bagātību un valsts varu: plaukstošā tirdzniecība nozīmēja vairāk ienākumus valstij, tātad vairāk varas; valsts vara varēja nodrošināt ienesīgus tirdzniecības ceļus un piešķirt monopola tiesības, pēc kurām kāroja komersanti. Merkantilisti uztvēra ārējo tirdzniecību kā “nulles summas spēli” [*zero-sum game*],

---

71 Visas šīs teorijas bija labi pazīstami arī Latvijā starpkara gados, skat. piem., *Ekonomists*, 1936.g., Nr. 2, 56.-57. lpp.

72 Keinss uzskatīja, ka merkantilismam bija praktiskā gudrība un tajā bija arī sava daļa patiesības, ja skatāties uz atsevišķām valstīm. Piemēram, viņš domāja, ka naudas ieplūšana kādā ekonomijā varētu pazemināt procentu likmes un tādā veidā veicināt vietējās investīcijas. Ar tā saucamā “multiplikatora” efektu tiktu vairoti arī vispārējā labklājība.

kurā vienas valsts ieguvums nozīmēja otras valsts zaudējumu.⁷⁶ Tas ir, merkantilisms bija ekonomiskais līdzinieks politiskajam absolūtismam, kas veicināja valsts ekonomikas reglamentēšanu, ar nolūku vairojot valsts varu uz citu valstu rēķina.⁷⁷

Merkantilistu centrālā ideja bija doma, ka valsts nacionālā bagātība ir identiska ar to, cik daudz dārgmetāla – zelta un sudraba – ir tās rīcībā.⁷⁸ Merkantilisma atslēga bija valsts veicinātā ārējā tirdzniecība, jo šo tirdzniecību daudz efektīvāk varēja aplikt ar nodokļiem par labu valstij un tam bija daudz mazākas negatīvās iekšējās sekas nekā jebkurai citai darbībai.

Ārējā tirdzniecība bija nepieciešama un izdevīga tāpēc, ka valstis nebija vienādi nodrošinātas ar resursiem un to iespējas bija nemainīgas. Ja valstij nebija raktuvju vai tādas nebija pieejamas, dārgmetālus varēja iegūt tikai tirdzniecības ceļā. Tātad merkantilistu politika bija samēra vienkārša: veicināt eksportu, atļaut vai aizliegt importu, un saņemt rezultējošo virsvērtību zeltā. Šajā gadījumā tirdzniecības bilancei bija jābūt pozitīvai, tādējādi nodrošinot zelta pieplūdumu valstī. Negatīva tirdzniecības bilance nozīmēja, ka zelts aizplūda prom no valsts, lai samaksātu par importu. Lai samazinātu dārgmetālu plūsmu no valsts, merkantilisti ieteica aplikt visas ievestās (importa) preces ar muitas nodokli vai tarifu. Tarifs paceltu importa preču cenas tik augstu, ka cilvēki pirktu līdztīgas (un lētākas) preces, kuras tiek ražotas viņu pašu valstī. Šī protekcionisma politika bija domāta, lai ne tikai veicinātu vietējo ražošanu un paturētu dārgmetālus valstī, bet arī, lai radītu preču pārpalikumu, ko varētu pārdot uz ārzemēm un līdz ar to piesaistīt papildus zeltu.

Merkantilistiem bija vairāki ieteikumi, kā uzturēt pozitīvo (aktīvo) tirdzniecības bilanci. Pirmkārt, viņi uzskatīja, ka ir jāsniedz visa veida atbalsts un palīdzība rūpniecībai un tirdzniecībai. Visa manufaktūra, ražošana, īpaši tāda, kurā neizmantoja importētās izejvielas, tika privilēģēta ar likumu, kas tika ieviests, lai pasargātu vietējos

---

73 Appleyard, D. R. & Field, A. J. (1998), 19.lpp., nosaka laiku periodā no 1500. līdz 1750. gadam.

74 Piemēram: angļi – Thomas Mun (1571-1641), Edward Misselden (1608-1654), John Locke (1632-1704); franči: Jean Bodin (1530-1596), Jean Baptiste Colbert (1619-1683); vācieši: Veit Ludwig von Seckendorff (1626-1692), Philip Wilhelm von Hornick (1638-1712).

75 Skat. šķirklī M 150 merkantilisms, Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca. – Rīga: Zinātne, 2000. – 299.lpp.

76 Appleyard, D. R. & Field, A. J. (1998), 20.lpp.

77 Turpat. – 19.lpp., kuri uzskata, ka merkantilisms bija valsts uzbūves politiskā ekonomija. Krievijā merkantilisma idejas attīstījās citādos vēsturiskos apstākļos (sk. Kozlova, G. A. un Pervušina, S. P. Īsā ekonomiskā vārdnīca. – Rīgā: Latvijas Valsts izdevniecība, 1959. – 165.lpp. un 216.lpp.)

78 Šo ideju angļiski sauc par bullionism. Skat. Appleyard, D. R. & Field, A. J. (1998), 20.lpp.

produktus.⁷⁹ Valdība piešķīra pabalstus, subsīdijas un dotācijas jaunām rūpniecības nozarēm; tā palīdzēja dibināt jaunas manufaktūras ražošanas sabiedrības, dodot tām daļu no kapitāla; tā atviegloja dažas rūpniecības nozares no nodokļiem vai ģildes ierobežojumiem, citiem piešķīra monopola tiesības ražot zināmas preces vai deva ekskluzīvas tirdzniecības tiesības uz zināmiem rajoniem vai tirdzniecības ceļiem;⁸⁰ tā aizsargāja vietējo tirgu, radot augstas tarifu barjeras vai aizliedzot importu; tā veicināja izejvielu importu, bet aizliedza to izvešanu (eksportu) uz konkurējošām valstīm; un stimulēja vietējo produktu patēriņu. Turklāt merkantilisti ticēja, ka īpašu mēru pieņemšana bija valsts interesēs. Lai nodrošinātu rūpniecības daudz strādājošo, viņi veicināja laulību veidošanos un mudināja sirsnīgi sagaidīt kvalificētus ārvalstu strādniekus, kā arī aizliegt vietējo amatnieku emigrāciju.⁸¹ Viņi sparīgi atbalstīja tiltu, ceļu un kanālu, kā arī ostu būvniecību, pamatojoties uz viedokli, ka tas, kas palīdz ārējai tirdzniecībai un rūpniecībai, nostiprina arī valsts labklājību. Merkantilisti atbalstīja spēcīgas karaflotes, balstoties uz pieņēmumu, ka tirdzniecības flotei ir nepieciešami apsardzes konvoji.

Merkantilisti uzskatīja, ka kolonijas ir jebkuras sekmīgas valsts svarīga sastāvdaļa. Kolonijas pastāvēja galvenokārt tāpēc, lai tiktu izmantotas un ekspluatētas. Tās saņēma aizsardzību no metropoles, bet tika sagaidīts, ka tās piegādās izejvielas metropoles rūpniecībai, iepirks metropolē ražotās preces un kopumā atbalstīs metropoles vajadzības. Lai metropolē ražotajai produkcijai būtu maksimāls noiets un, lai koloniālo tirgu izveidotu pēc iespējas lielāku, kolonijās tika aizliegts ražot jebkādas preces, kas varētu konkurēt ar metropoles ražojumiem. Visa tirdzniecība starp koloniju un metropoli, un koloniju un citām valstīm tika uzskatīta par metropoles monopolu.⁸²

Tātad merkantilismu varētu raksturot kā komercijas, rūpniecības, koloniālās un impērijas politikas savienojumu. Merkantilisms uzplauka 16.gadsimtā un sasniedza savu augstāko pakāpi 17.gadsimtā Francijā karaļa Lūija XIV un viņa finansu ministra

---

79 Šeit var pieminēt Anglijas bēdīgi slavenos Labības likumus [Corn laws] (pirmais likums tika pieņemts 1663.gadā), kuri aplika ārzemju kviešu importu ar nodokli, kad vietējo kviešu cena nokrita zem noteiktās summas, un kuri veicināja labības eksportu ar eksporta pabalstu maksājumiem.

80 Tā tika dibinātas tādas slavenas monopola tirdzniecības sabiedrības kā piem., "Nīderlandes-Austrumindijas tirdzniecības sabiedrība", "Britu-Austrumindijas sabiedrība" un "Hudzonas līča sabiedrība".

81 Merkantilisti ticēja darbvērtības teorijai, resp. tam, ka ražojuma cena (vērtība) tieši atspoguļo patērētā darba daudzumu.

Colbert laikā. Līdz 18.gadsimta beigām merkantilisms, ar savām sekmēm stimulējot rūpniecību un attīstot kolonijas, bija izraisījis arī spēcīgu pretreakciju. Koloniju izmantošana par piegādes bāzēm metropolei un to izstumšana no tirdzniecības ar citām valstīm izraisīja revolūciju Amerikā. Tajā pašā laikā Eiropas rūpniecība (it īpaši Anglijas), kura attīstījās pateicoties merkantilisma sistēmām, kļuva pietiekoši stipra, lai darbotos bez merkantilistu palīdzības un par spīti to ierobežojumiem. Sāka veidoties brīvā tirdzniecības filozofija. Ekonomisti apgalvoja, ka valsts drīkst reglamentēt tautsaimniecību tik tālu, cik tālu ir nepieciešams nodrošināt brīvo tirgu. Viņi ticēja, ka valsts labklājība tiks labāk apkalpota, ļaujot indivīdiem pilnīgu brīvību sekot savām ekonomiskajām interesēm. Deivids Hjūms (*David Hume*) 1752.gadā izdeva grāmatu "Politiskās lekcijas" [*Political Discourses*], kurā apstrīdēja merkantilistu pieņēmumu, ka valsts varētu turpināt uzkrāt dārgmetālus bezgalīgi, neietekmējot to starptautiskās konkurences stāvokli.⁸³ Visasākā merkantilisma kritika un ekonomikas teorijas klasiskās skolas sākums visvairāk ir saistīts ar Ā. Smitu un viņa 1776.gadā izdoto grāmatu "Tautu bagātība" [*The Wealth of Nations*]. Šajā grāmatā zeme, darbs un kapitāls tiek identificēti kā ražošanas faktori un valsts bagātības galvenais pamats. Tātad valsts bagātība tika atspoguļota tās ražošanas kapacitātē, t.i., spējā ražot preces un sniegt pakalpojumus, nevis tajā, cik daudz dārgmetālu tā ir uzkrājusi. Ražošanas kapacitāte tiktu maksimizēta tad, ja indivīdiem tiktu atļauts attīstīt savu savtību. Cilvēki specializētos un apmainītos ar precēm un pakalpojumiem paši pēc savas īpašas spējas. Viņš aprakstīja brīvā tirgus mehānismu kā "neredzamo roku", kas nodrošina, ka katra indivīda savtīgums dod vislielāko labumu sabiedrībai kopumā. Ā.Smits domāja, ka šī indivīdu specializācija ir attiecināma arī uz valstīm. Viņš uzskatīja, ka starptautiskā preču apmaiņa ir visu valstu bagātības avots, jo tā dod iespēju paplašināt specializāciju un labāk izmantot katras valsts ekonomiskos resursus. Tas ir, ka valstij var būt izdevīgs ne tikai eksports (kā domāja merkantilisti), bet arī imports. Savos uzskatos viņš vadījās no tā, ka valstīm ir jāeksportē preces, kuru ražošanā tām ir absolūtās priekšrocības (kuras tās var saražot ar mazākām izmaksām), savukārt jāimportē tās preces, kuru ražošanā šo absolūto priekšrocību nav (kuras citas valstis var saražot ar mazākām izmaksām). Specializējoties vienām valstīm tādās jomās, kurās ir absolūtās priekšrocības, un

---

82 Vispazīstamākā izpausme literatūrā ir Anglijas 1651. un 1660.gadā izdotie Navigācijas likumi, kuri noteica, ka visas preces, kas tika ievestas Anglijā varēja ievest tikai ar angļu kuģiem, vai ar to valstu kuģiem, kurās šīs preces tika ražotas. Ar šiem likumiem Anglija sagrāva Holandes ārējo tirdzniecību.

tirgojot savus pārpalikumus citām valstīm, ieguvējas ir abas puses. Tātad, pretēji merkantilistu uzskatiem, Ā.Smīts uzskatīja, ka ārējā tirdzniecība ir “pozitīvās summas spēle” [*positive sum game*], kurā ieguvējas ir abas valstis.

Tomēr absolūtās priekšrocības teorija neparedzēja varbūtību, ka kādai valstij šādas priekšrocības varētu arī nebūt, resp., netika atbildēts jautājums, kāpēc savā starpā tirgojas valstis, kurām nav absolūtās priekšrocības. Atbildi uz šo jautājumu deva otrais klasiskās ekonomiskās skolas pārstāvis Deivids Rikardo savā darbā “Politiskās ekonomijas un nodokļu principi” [*The Principles of Political Economy and Taxation*], kas tika publicēts 1817.gadā.

Deivids Rikardo – salīdzināmās priekšrocības teorija

D.Rikardo attīstīja tālāk Ā.Smīta absolūtās priekšrocības teoriju un, saglabājot viņa pieņēmumus, balstīja savu analīzi uz relatīvo vai salīdzinošo priekšrocību. Valstij ir relatīvās jeb salīdzinošās priekšrocības kādas preces ražošanā, ja alternatīvās izmaksas šīs preces ražošanā ir mazākas nekā citām valstīm.

D.Rikardo uzskatīja, ka pirms tirdzniecības uzsākšanas svarīga nozīme ir cenu veidošanas attiecībām, nevis katras preces ražošanas efektivitātei. Ar savstarpējo tirdzniecību cenas vairs nenosaka tikai darbvērtības teorija, bet arī līdzsvars, kurā iesaistījušās abas valstis savā starpā tirgojoties. Pēc D.Rikardo analīzes, tās zemes, kur ražošanas un patēriņa struktūras visvairāk atšķiras no pārējās pasaules, no ārējās tirdzniecības iegūst visvairāk, jo pirms tirgošanās tās iekšējās cenu attiecības visvairāk atšķiras no sekojošajām starptautiskajām cenu attiecībām.

Laika gaitā D.Rikardo modelis tika papildināts, attīstīts un mūsdienīgots.⁸⁴ Tomēr salīdzinošās priekšrocības teorija nedod atbildes uz dažiem būtiskiem jautājumiem un tikai daļēji izskaidro cēloņus, kāpēc valsts eksportē vai importē kādu konkrētu preci. Tā, piemēram, neizskaidro, kāpēc atšķiras cenas starp valstīm pirms tās iesaistījās starptautiskajā tirdzniecībā, un kas ir par iemeslu darba ražīguma atšķirībām. Divi zviedru ekonomisti, Elijs Hekšers un Bertils Olins, 20.gadsimta sākumā izskaidroja šīs atšķirības ar atšķirībām ražošanas faktoru relatīvajā bagātībā.

---

83 Skat. Appleyard, D. R. & Field, A. J. (1998), 23.-25.lpp., kā arī Lībermanis, G. (1999), 5.lpp.

84 Skat. Appleyard, D. R. & Field, A. J. (1998), 43.-59.lpp.

Hekšers-Olins – ražošanas faktora relatīvās bagātības teorija

Hekšera-Olina modelis (turpmāk – H-O modelis) ietver vairākas aktuālas ražošanas īpašības, kuras nav iekļautas vienkāršotajā Rikardo modelī. Piemēram, kā jau iepriekš minēts, Rikardo teorija nosaka, ka, lai ražotu preces un pakalpojumus, ir nepieciešams tikai viens ražošanas faktors – darbs. Respektīvi, ārējā tirdzniecība balstās uz starpību starp ražīguma līmeni uz vienu personu dienā dažādu valstu dažādās rūpniecībās. Tiek pieņemts, ka šī ražīguma starpība ietver sevī arī starpību tehnoloģiskajā attīstībā starp valstīm. No tā var secināt, ka starpība tehnoloģiskajā attīstībā ir tā, kas motivē ārējās tirdzniecības priekšrocības Rikardo modelī.

H-O modelis norāda uz to, ka valstīm ir atšķirīgas ražošanas faktora relatīvās bagātības, un šīs atšķirības ietekmē izmaksas atsevišķās rūpniecībās. Piemēram, valstis, kurām ir ļoti daudz kapitāla, efektīvāk ražo kapitālietilpīgas preces, kamēr lauksaimniecības valstis, kurām ir ļoti daudz lauksaimniecības zemes, visefektīvāk ražo pārtikas produktus jeb zemesietilpīgas preces. Tāpat preces, kuru ražošanā nepieciešams ieguldīt daudz darba, piemēram, tekstilizstrādājumi, visefektīvāk tiek ražoti tajās valstīs, kurās ir pieejams liels darbaspēks – tās ražo darbietilpīgas preces.

No H-O modeļa izriet četras teorēmas: Hekšera-Olina teorēma, Stolpera (*Stolper*)- Samjuelsonsa (*Samuelson*) teorēma, Ribčinska (*Rybczynski*) teorēma un ražošanas faktora un cenu izlīdzināšanas teorēma. Stolpera-Samjuelsona un Ribčinska teorēmas apraksta attiecības starp mainīgajiem (*variables*) pašā modelī, bet H-O teorēma un ražošanas faktora un cenu izlīdzināšanas teorēma norāda uz svarīgākajiem modeļa rezultātiem.

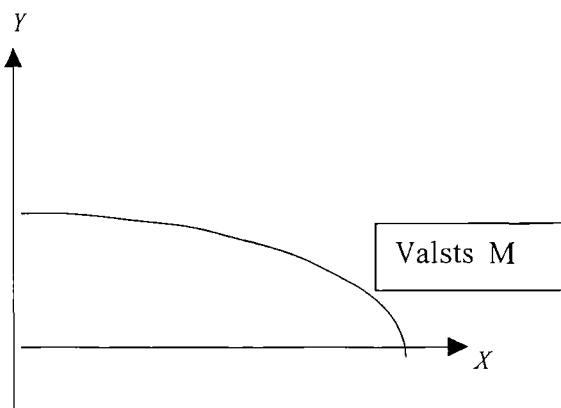
H-O modelis parasti tiek piedāvāts tā saucamajā $2 \times 2 \times 2$ formulā, t.i., versijā, kur ir divi ražošanas faktori, piem., kapitāls un darbs, divas preces, piem., automašīnas un tekstilizstrādājumi, un divas valstis, piem., viena (R) rūpniecības valsts (kapitālietilpīga) un otra (M) mazattīstīta (darbietilpīga) valsts. Teorijas pamatā ir divi pieņēmumi:

Katrai valstij ir sava specifiska ražošanas faktora relatīvā bagātība. Dažas valstis ir īpaši bagātas kapitāla ziņā, savukārt citas ir bagātas ar cilvēku resursiem utt.

Katrai preces ražošanai ietilpst specifiskā proporcija ražošanas faktori. Piemēram, pie noteiktām faktora cenām automašīnu ražošana ir kapitālietilpīga, bet tekstilizstrādājumu ražošana – darbietilpīga.

Tiek pieņemts, ka abas preces tiek ražotas pilnīgas konkurences apstākļos, patērētājiem abās valstīs ir identiskas preferences, un ka abām valstīm ir pieejama tāda pati ražošanas tehnika (*techniques*), tāpat tiek pieņemts, ka pastāv proporcionāla ekonomija no apjoma (*constant returns to scale*).⁸⁵ Tas nozīmē, ka, ja visi izmantotie ražošanas faktori tiek palielināti par 1 procentu, tad saražotās produkcijas apjoma pieaugums būs 1 procents, t.i., tieši proporcionāls šīm vajadzībām patērēto ražošanas faktoru pieaugumam. Šis pieņēmums izslēdz apjomekonomiju.

1.1. attēls Ražošanas iespējas Hekšera-Olina modelī

1.1. attēlā varam redzēt ražošanas iespējas (*production possibilities*) saistībā šiem diviem produktiem. Tā kā rūpniecības valstis parasti ir vairāk kapitālpiesātinātas (*capital-abundant*), to priekšrocības ir automašīnu ražošanā, kas ir kapitālietilpīga (*Y* ordinātu ass): valsts R augstais darba ražīgums liek tās ražošanas iespēju līknei (*production possibility curve*)⁸⁶ virzīties augstāk pa *Y* asi. Ar to pašu ražošanas tehniku valstīm, kas ir nodrošinātas ar darba resursiem, ir salīdzināmās priekšrocības darbietilpīgo tekstilizstrādājumu ražošanā (*X* ordinātu ass), un tās ražošanas iespēju līkne sākas tālāk par labi uz *X* ass. Tātad valstij R ir izdevīgi ražot automašīnas un eksportēt tās uz valsti M, bet valstī M ražot tekstilizstrādājumus un eksportēt tos uz valsti R. No tā izriet pirmā H-O teorēma: *katra valsts eksportē tās faktor-piesātinātās preces, kuru ražošanai tām ir salīdzinošs ražošanas faktora piesātinājums un importē tās preces, kuru ražošanai ir ražošanas faktora deficīts*.⁸⁷

⁸⁵ Skat. Oļevskis, G. (1998), 70. lpp.

⁸⁶ Skat. Piezīme Oļevskis, G.(1998), 33. lpp.

⁸⁷ Turpat. – 32-33. lpp.

Ja Rikardo ražošanas funkcija⁸⁸ tiek paplašināta, lai tajā iekļautu trīs ražošanas faktorus, tad ir skaidrs, ka ražošanas faktora relatīvā bagātība ietekmē salīdzināmās priekšrocības:

$$Q = f(\text{darbs, kapitāls, zeme}),$$

kur prece (Q) tiek ražota ar ražošanas faktora līdzekļiem. Darba ražīgumu tagad var noteikt, kā

$$\frac{Q}{\text{Darba}} = g\left(\frac{\text{kapitāls}}{\text{darba}}, \frac{\text{zeme}}{\text{darba}}\right),$$

kur darba ražīgumu ietekmē pieejamais kapitāls un zeme uz nodarbināto personu.

Tātad H-O teorēma būtībā izskaidro salīdzināmās priekšrocības rašanos un rezultātā dod izskaidrojumu arī par starptautiskās tirdzniecības plūsmām, bet uz citas teorētiskās bāzes, t.i., darba teorija tiek papildināta ar ražošanas faktora teoriju.

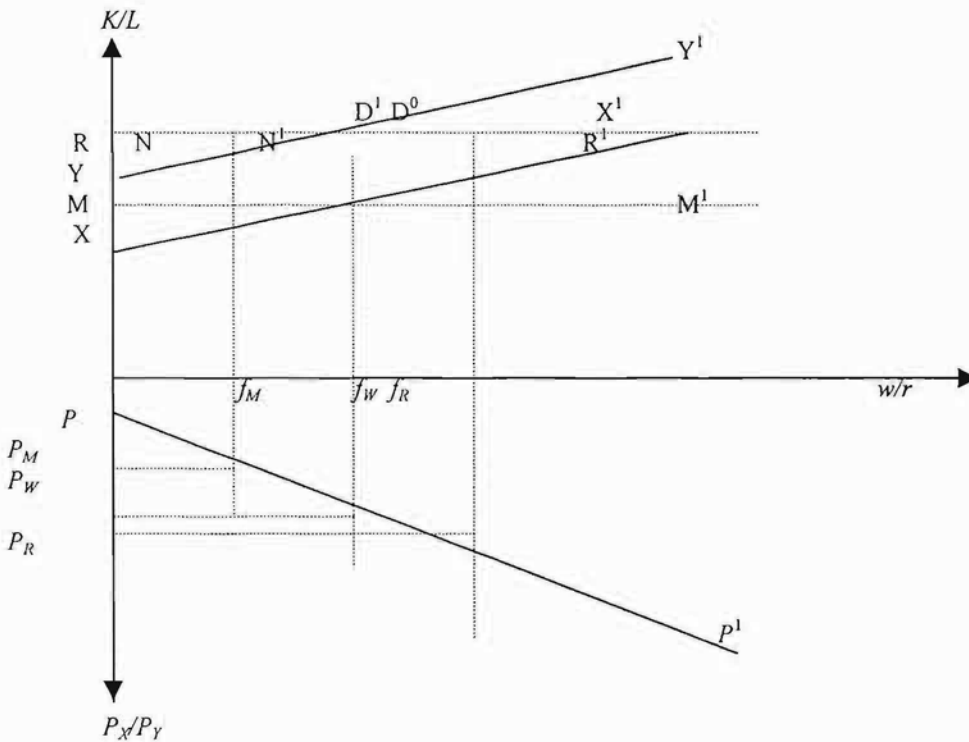
No H-O teorētiskā modeļa izriet, ka ārējā tirdzniecība palielina valsts patēriņa iespējas un rezultātā arī tās labklājības līmeni. Ražošanas faktora un cenu izlīdzināšanas teorēma ir saistīta ar izmaiņām funkcionālā ienākuma sadalē (t.i., ražošanas faktora relatīvie ienākumi), kas rodas starptautiskās tirdzniecības rezultātā. Ārējās tirdzniecības teorijā pietiek ar atšķirīgām relatīvajām cenām autarķijā, lai dotu pamatu starptautiskajai tirdzniecībai. Tālāk, tirdzniecībai notiekot starp divām valstīm, cenas pielāgojas, līdz abās valstīs ir vienādas relatīvās cenas. H-O teorētiskajā modelī šī produkta cenu konverģence notiek apstākļos, kad tā produkta cena, kas izmanto relatīvās bagātības ražošanas faktoru, ar tirdzniecību pieaug, un tā produkta cena, kas izmanto deficītā esošo ražošanas faktoru, krīt.

Ražošanas faktora un cenu izlīdzināšanas teorēma nosaka, ka galaprodukcijas cenām starp valstīm izlīdzinoties, piemēram, kad valstis pāriet uz brīvo tirdzniecību, arī ražošanas faktora cenas (kapitāls un darbs) starp valstīm izlīdzināsies. Šī teorēma atbild uz jautājumu par pastāvošo sakarību starp preču cenām un ražošanas faktora cenām.

---

88 Ražošanas funkcija norāda uz tehnoloģiju stāvokli valstī, kur vienas preces produkcija tiek izteikta kā funkcija no tajā izmantotajiem ražošanas faktoriem. Plašāku diskusiju par ražošanas funkcijām skat. Lindert, P.N. (1991), 583.-590. lpp.; vai Škapars, R. (1998), 182.-206. lpp.

1.2. attēls Ražošanas faktora un cenu izlīdzināšanas

1.2. attēlā tiek analizēta ienākuma sadale starp ražošanas faktoriem.⁸⁹ Uz horizontālās ass tiek mērītas attiecības starp divu ražošanas faktoru cenām, t.i., reālā alga dalīta ar peļņas normu, w/r . Attiecības starp kapitālu un darbu (K/L) tiek mērītas uz vertikālās ass pozitīvās daļas, savukārt tās negatīvā daļa mēra attiecības starp precēm X un Y cenām, resp., P_X/P_Y . Kā jau iepriekš minēts, abas preces X un Y tiek ražotas ar darba un kapitāla ražošanas faktoriem, un līknes XX^1 un YY^1 izsaka ražošanas funkcijas $Y(K,L)$ un $X(K,L)$. Līknes tiecas uz augšu jo, ja alga pret peļņas normu relatīvi palielinās, tad tiek ieviestas vairāk kapitālietilpīgas ražošanas metodes un K/L proporcija ražošanā palielinās. Līkne YY^1 atrodas virs līknes XX^1 , jo, salīdzinot ar X , Y ražošanā izmanto vairāk kapitāla: kapitāla piesātinātība K/L ir augstāka pie jebkura w/r lieluma. Sakarā ar ražošanas faktora bagātību abās valstīs, valstij M ir mazāk kapitāla (līkne MM^1) nekā valstij R (līkne RR^1).

Ja cenas nosaka cenu mehānisms, tad pastāv noteiktas ražošanas faktora cenas, kuras atļauj ražošanas faktora pilnīgu izmantošanu ekonomijā autarķijā. Varam pieņemt, ka tas notiek punktā N ar relatīvo ražošanas faktora cenu (w/r) f_M . Tā kā N izsaka vidējo K/L proporciju ekonomikā, tas atrodas starp līknēm XX^1 un YY^1 .

⁸⁹ Pēc Nielsen, J. U., Madsen, E.S. & Pedersen, K. (1995), 17.-19. lpp.

Atbilstoši, relatīvā ražošanas faktora cena valstī R ir f_R , pieņemot, ka vidējā K/L proporcija atrodas pie punkta D.

Autarķijā kapitālietilpīgā valstī R, kur darba resursi ir relatīvs deficīts, darbinieki saņem lielākas algas. Šo argumentu ilustrē līkne PP¹ 1.2. attēla apakšējā daļā. Salīdzinoši, darbietilpīgo preču ražošana ir relatīvi lēta valstī M, kura ir piesātināta ar darba resursu.

Kad valstis viena ar otru sāk tirgoties, relatīvas preču cenas izlīdzinās, un nonāk pie kopējās pasaules tirgus cenas p_W . Tā kā kapitālietilpīgā prece Y pasaules tirgū ir dārgāka, valsts R eksportē preci Y un importē preci X. Palielināta preces Y ražošana ir pamats atvasinātajam pieprasījumam (*derived demand*) pēc kapitāla, kamēr pieprasījums pēc darba resursiem samazinās. Rezultātā w/r samazinās un f_R pārvietojas pa kreisi. Paralēli, sakarā ar palielināto preces X ražošanu valstī M palielinās w/r , un f_M pārvietojas pa labi.⁹⁰

1.2. attēls norāda uz to, ka ārējā tirdzniecība izraisa relatīvās ražošanas cenu izlīdzināšanos un ka f_W atbilst abām valstīm. Tas ilustrē arī ražošanas faktora un cenu izlīdzināšanas teorēmu: *ārējās tirdzniecības rezultātā valstīs, kas savstarpēji tirgojas, vienādu ražošanas faktoru cenas izlīdzinās*. Būtībā tas nozīmē, ka relatīvo preču cenu izlīdzināšanās noved pie ražošanas faktora cenu izlīdzināšanās.⁹¹

Stolpera-Samjuelsona teorēma apraksta attiecības starp izmaiņām galaprodukcijas vai preču cenās un izmaiņas ražošanas faktora cenās kā piem., algas un rente H-O modeļa kontekstā. 1.2. attēlā mēs redzam, ka izmaiņas pieprasījumā ietekmē sadali starp diviem ražošanas faktoriem. Ar ārējo tirdzniecību, kā sekas eksportam, pieprasījums pēc darbietilpīgajām precēm valstī M palielinās. Tas noved pie preces X cenas palielinājuma un pie relatīvā palielinājuma pieprasījumam pēc darba resursiem, resp., lai ražotu preci X, intensīvi tiek izmantots darbs, līdz ar to notiek algu palielinājums salīdzinoši ar atlīdzinājumu kapitālam.

Valstī R ārējā tirdzniecība palielina pieprasījumu pēc preces Y, tātad noved pie palielināta pieprasījuma pēc kapitāla, kas tiek intensīvi izmantots, lai ražotu preci Y, un pie palielināta atlīdzinājuma kapitālam. Tas arī ilustrē Stolpera-Samjuelsona teorēmu: *atlīdzinājums palielinājās sakarā ar to ražošanas faktoru, kas visintensīvāk tika izmantots tajā precē, kurai palielinājās cena*.⁹² Tātad virzība uz brīvo tirdzniecību

90 Skat. Appleyard, D. R. & Field, A. J. (1998), 134.-138.lpp., īpaši 136. lpp.

91 Libermanis, G. (1999), 8. lpp.

92 Skat. Appleyard, D. R. & Field, A. J. (1998), 138.-139.lpp.

izraisīs valsts relatīvās bagātības ražošanas faktora reālā atlīdzinājuma palielinājumu, bet valsts relatīvā deficīta ražošanas faktora reālais atlīdzinājums kritīsies.

H-O modelis ir statisks modelis, jo tiek pieņemts, ka ražošanas faktori ir nemainīgi. Tomēr ar laiku, demogrāfiskās attīstības izmaiņas ietekmē darba resursus, ka arī tīrie kapitālieguldījumi var izmainīt reālo kapitālu daudzumu. Tomēr paliek neatbildēts jautājums, kā šie dinamiskie procesi ietekmē ražošanu, sadali un ārējo tirdzniecību. Ja mēs aplūkojam mazu mazattīstītu valsti, kas nevar ietekmēt starptautiskās cenas un, kuras demogrāfiskās attīstības rezultātā ir radusies ievērojami palielināts darba resursi, kamēr kapitāla daudzums paliek tas pats, tad redzam sekojošo ainu.

1.2. attēla līkne MM^1 pavirzās uz leju, jo kapitāla daudzums uz vienu darbinieku samazinās. Ja pasaules tirgū cenas paliek nemainīgas, tad relatīvā ražošanas faktora cenas arī nemainās un N^1 uz līknes XX^1 pavirzās uz leju. Tātad notiek ražošanas virzība prom no kapitālietilpīgās preces Y uz darbietilpīgo precī X.

Tas noved pie rezultāta, kad nelīdzsvarots pieaugums ražošanas faktora piedāvājumā noved pie ražošanas samazināšanas vienai no precēm.

Tas ilustrē Ribčinska teorēmu: *pieaugums vienā ražošanas faktorā ir cēlonis palielinājumam galaprodukcijai tai precei, kura lieto to ražošanas faktoru intensīvi, bet tai pašā laikā samazinājumu galaprodukcijai otrai precei, kas lieto otro ražošanas faktoru intensīvi.* Ribčinska teorēma norāda uz attiecībām starp izmaiņām valstu ražošanas faktoros un izmaiņām preču galaprodukcijā H-O modeļa ietvaros.⁹³

Kad palielinās darbietilpīgas preces ražošana un samazinās kapitālietilpīgas preces ražošana, pieaugums ārējā tirdzniecībā ir atvasināts, ja pieņemam, ka valstī M pieprasījuma struktūra attiecībā uz abām precēm netiek ietekmēta. Ja tomēr K/L proporcija tika palielināta no pieauguma ieguldījumos, tad ražošana būtu pavirzījies uz kapitālietilpīgās preces pusi. Tas būtu padarījis valsti M līdzīgāku valstij R un samazinājis vajadzību pēc ārējās tirdzniecības.

Summējot, nelīdzsvarots pieaugums ražošanas faktora bagātībai var būt, vai nu ārējo tirdzniecību palielinājuša vai arī ārējo tirdzniecību samazinājuša. Rūpniecības valstīs notiek tieši pretējais efekts: K/L proporcijas palielinājuma gadījumā pastiprinās tās salīdzināmās priekšrocības, kas savukārt palielina ārējo tirdzniecību, bet K/L proporcijas samazinājuma gadījumā, samazinās arī ārējā tirdzniecība.

---

93 Turpat. – 212.-219.lpp.

Jaunāko laiku teorijas

S. B. Linders (Linder) – krusteniskā pieprasījuma teorija (overlapping demand theory)

Viens no pamatjautājumiem, uz kuru centās atbildēt ārējas tirdzniecības teorijas, ir saistīts ar tirdzniecības struktūrām (*patterns of trade*): kas nosaka, kāpēc viena valsts eksportē un importē zināmas preces, un ar kurām valstīm tā apmainās ar šīm precēm. Kā mēs iepriekš redzējām, Hekšers-Olins apgalvo, ka tirdzniecības struktūru nosaka atšķirības relatīvā ražošanas faktora proporcijās. Tātad, H-O teorija norāda uz to, ka tirdzniecības struktūras pārsvarā ir piedāvājumu puses (*supply-side*) fenomeni.

Zviedru ekonomists Stafans Burenstams Linders (*Staffan Burenstam Linder*) 1961. gadā ierosināja alternatīvo teoriju. Šī Lindera teorija bija dramatiska atkāpe no H-O modeļa, jo tas ir galvenokārt orientēts uz pieprasījuma pusi (*demand-side*). Linders bija pirmais, kurš uzsvēra pieprasījuma puses paskaidrojumus sakarā ar ārējo tirdzniecību. Pirmkārt, Lindera teorija fokusējas uz rūpniecības precēm (viņš domāja, ka H-O teorija ļoti labi varēja tikt galā ar lauksaimniecības vai kalnrūpniecības produktiem (*primary products*)). Otrkārt, Linders nosaka, ka patērētāju vēlmes ir stipri saistītas ar viņu ienākumu līmeni, t.i., ienākumiem uz vienu cilvēku (*per capita income*) valstī rada īpašu gaumes vai attieksmes struktūru. No tā var secināt, ka preces, kas tiek ražotas valstī, atspoguļo tās valsts ienākumu līmeni uz vienu cilvēku.

Lindera teorija nosaka, ka tirdzniecības modelis izriet no “krusteniskā pieprasījuma”.⁹⁴ Tas ir, valstis parasti ražo preces iekšējam tirgum un pārpalikumu eksportē. Tālāk, valstīs, kuras varētu vēlēties iegādāties šo pārpalikumu, kopumā ir tāds pats patērētāju ienākumu līmenis un priekšrocības, resp. tāda pati pieprasījuma struktūra (*demand pattern*) kā eksportētāja valstī. No tā izriet, ka *ārējā tirdzniecība ar rūpniecības precēm būs intensīvāka starp valstīm ar līdzīgu ienākumu līmeni uz vienu cilvēku nekā starp valstīm ar atšķirīgu ienākumu līmeni uz vienu cilvēku.*

Tātad, Lindera analīze norāda, ka H-O modelis varētu būt piemērots analizējot tādu ārējās tirdzniecības daļu, kas balstās uz piedāvājuma nosacījumiem. Bet tajā pašā laikā pastāv arī tāda ārējās tirdzniecības daļa, kas balstās uz pieprasījuma īpatnībām. Piemēram, patērētājiem L ražošanas faktora deficīta augstās algas valstīs būtu

vairākas līdzīgas pieprasījuma īpatnības ar augstās algas patērētājiem citās valstīs. Viņi dabiski pieprasītu viens otra preces saskaņā ar gaumēm un priekšrocībām. Tātad viņi apmainītos ar K ražošanas faktora piesātinātām precēm, kas ražotas vienā valstī, pret K piesātinātām precēm, kas ražotas citās līdzīgās valstīs.

Šeit var piezīmēt, ka valstis ar līdzīgiem ienākumiem uz vienu cilvēku bieži atrodas ģeogrāfiski līdzās, tātad intensīvā ārējā tirdzniecība varētu arī atspoguļot zemas transporta izmaksas un kultūras līdzības. Lindera teorija nenosaka, kurā virzienā notiks dotās preces plūsma. Linders uzsvēra, ka preces varētu plūst abos virzienos, t.i., viena un tā pati valsts varētu gan importēt, gan eksportēt vienas un tās pašas preces. Kāpēc tas tā notiek, tiek skaidrots ar citām teorijām, piemēram, preču cikla, preču diferencēšanas vai arī ar iekšņozares (*intra-industry*)⁹⁵ ārējās tirdzniecības teorijām.

P.R. Krūgmens (Krugman) – apjomekonomija un monopolistiskā konkurence (monopolistic competition)

Uzņēmuma iekšējā apjomekonomija notiek tad, kad samazinās ilgtermiņa vidējo izmaksu līkne. Tas balstās uz sīkāku darba dalīšanu pie augstāka ražošanas potenciāla. Šādā situācijā vairs nevar uzturēt pilnīgu konkurenci un veidojas nepilnīgās konkurences formas. Savā pamatmodelī⁹⁶ Krūgmens norāda, ka ārējās tirdzniecības iespējas nosaka iekšējā apjomekonomija un monopolistiskā konkurence, nevis atšķirības tehnoloģijās vai ražošanas faktora relatīvajā bagātībā.

Monopolistisko konkurenci raksturo tirgus, kurā liels skaits uzņēmumu pārdod diferencētu preci; ienākšana nozarē ir salīdzinoši brīva, un uzņēmumam ir nelielas iespējas kontrolēt cenu.⁹⁷ Kad valstis savstarpēji tirgojas, tirgošanās iespējas katram uzņēmumam abās valstīs tiek palielinātas. Ar lielākām tirgus iespējām, sāk darboties apjomekonomija, un ražošanas izmaksas visām precēm samazinās.

Krūgmenam apjomekonomija un monopolistiskā konkurence ir saistītas ne tik daudz ar starpnozaru (*interindustry*) ārējās tirdzniecības plūsmām, kuras var izskaidrot ar tradicionālajām salīdzināmās priekšrocības teorijām, bet ar iekšņozares specializāciju. Iekšņozares ārēja tirdzniecība (IĀT ir situācija, kurā viena valsts ir gan

---

94 Skat. Linder, S. B. (1961); Appleyard, D. R. & Field, A. J. (1998) 180.-184.lpp.; Oļevskis, G. (2000), 34-36. lpp.

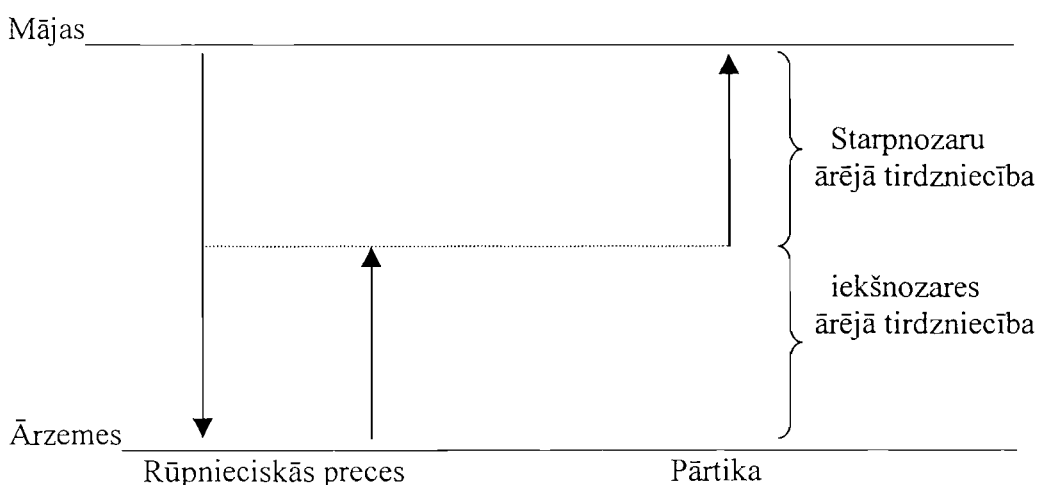
95 Iekšņozares ārējā tirdzniecība notiek tad, kad viena valsts eksportē un importē preces no tās pašas preču grupas vai rūpniecības vienlaikus. Skat. Appleyard, D. R. & Field, A. J. (1998), 194. lpp

96 Skat. Krugman, P. R. (1979); Appleyard, D. R. & Field, A. J. (1998), 187.-192. lpp.

97 Skat. Nešpors, V. et. al. (2000), 79.-81. lpp.; Oļevskis, G. (1998), 110.- 119. lpp.; Lībermanis, G. (1998), 157.-159. lpp.

eksportētāja, gan importētāja tām precēm, kuras nāk no tās pašas preču nozares, un tas parasti notiek preču diferencēšanas gadījumā. Ar apjomekonomiju katras atsevišķas diferencētas preces galaprodukcija tiek koncentrēta vienā vai otrā valstī, t.i., katrā valstī rūpniecisko preču nozarē tiek ražots cits preču komplekts. Ja pieņemam, ka katrā valstī ir atšķirīgs pieprasījums, tad rezultātā pat tajā valstī, kura ir tīra rūpniecisko preču eksportētāja, tomēr būs pieprasījums importēt rūpnieciskās preces no ārzemēm. Rezultējošo ārējās tirdzniecības struktūru varam redzēt 1.3. zīmējumā.⁹⁸

1.3. attēls Starpnozaru un iekšnozares ārējā tirdzniecība

1.3. attēlā mēs redzam, ka notiek divvirzienu “iekšnozares” ārējā tirdzniecība ar rūpnieciskajām precēm, kā arī tradicionālā starpnozaru ārējā tirdzniecība.

Krūgmens uzsvēra, ka, pat ja divās valstīs būtu identiskas ražošanas faktora bagātības, ārējā tirdzniecība tomēr notiktu, jo notiek iekšnozares specializācija, kā arī, jo līdzīgākas ražošanas faktora bagātības ir divām valstīm, jo vairāk starp tām notiks iekšnozares ārējā tirdzniecība, salīdzinot ar starpnozaru ārējo tirdzniecību. Iekšnozares ārējā tirdzniecība pēc Krūgmena domām rada ārējās tirdzniecības ieguvumus caur paplašinātām izvēles iespējām un apjomekonomiju, kam ir ļoti mazs ienākumu sadales efekts, t.i., ka iekšnozares ārējā tirdzniecība pieļauj lielākas iespējas, ka “visi” iegūst labumu no ārējās tirdzniecības.

Krūgmena modelis ir saistīts ar tā saucamo horizontālo iekšnozares ārējā tirdzniecībā, kurā notiek abpusējā tirdzniecība ar līdzīgas kvalitātes precēm, bet tām ir atšķirīgas īpašības vai pazīmes. Kā jau iepriekš minēts, jo valstis vairāk līdzinās savās ražošanas faktora bagātībās (ienākumos), jo lielāka būs horizontālā IĀT daļa, kuru

⁹⁸ Pēc Krugman, P.R. (1966), 231. lpp.

vada preču diferencēšana un apjomekonomija. Jo mazāk būs minimālie efektīgās ražošanas ekonomijas, jo lielāks skaits uzņēmumi kādā rūpniecībā, kā arī būs lielāks skaits varianti, kurus uztura tirgus un lielāks lielums IĀT.

R.E. Falvijs (Falvey) – preču diferencēšana un ražošanas faktora relatīvo bagātība

Vertikālā IĀT saistās ar līdzīgu preču vienlaicīgu eksportu un importu, kurām ir dažāda kvalitāte. Falvijs norādīja, ka vertikālā IĀT notiek tādās situācijās, kad liels skaits uzņēmumu ražo preču variantus ar dažādu kvalitāti, bet ekonomija no apjoma nepieaug.

Pēc Falvija domām⁹⁹, preču diferencēšana kādā rūpniecībā pamatojas uz valsts ražošanas faktora relatīvo bagātību. Falvija teorija centās savienot H-O modeli ar savu ražošanas faktora bagātību un ražošanas faktora intensitāti, ar preču diferencēšanas un iekšzares ārējās tirdzniecības jēdzieniem.

Pieņemot, ka, lai ražotu augstas kvalitātes preču variantus, ir nepieciešams relatīvi daudz kapitāla un relatīvi maz darbaspēka, un otrādi, zemas kvalitātes preču variantu ražošanai ir nepieciešams intensīvs darbs. Augstas kvalitātes varianti sastāda daļu no salīdzināmās priekšrocības kapitāla piesātinātās valstīs, kamēr salīdzināmās priekšrocības darba piesātinātās valstīs notiek zemas kvalitātes variantu ražošana. Tātad ārējā tirdzniecība starp valstīm ar atšķirīgām ražošanas faktora relatīvām bagātībām būs iekšzares ārējā tirdzniecība, jo preces pieder pie tās pašas preču grupas. Šī vertikālā IĀT seko tradicionālajam H-O modelim un relatīvi kapitāla piesātināta valsts eksportē augstas kvalitātes preces, bet relatīvi darba piesātināta valsts eksportē zemākas kvalitātes preces.

Šeit varam redzēt līdzības starp Linderu un Falviju, kaut gan pirmais balstās uz pieprasījuma puses nosacījumiem, bet otrais uz piedāvājuma puses nosacījumiem. Falvijs uzskata, ka kvalitatīvo variantu piedāvājums ir augošā funkcija no valsts kapitāla intensitātes, bet Linders uzskata, ka pieprasījums pēc kvalitatīvajiem variantiem ir pozitīvā funkcija no ienākuma uz darbinieku (Y/L).

Sekojošajā tabulā ir sakopots pārskats par augšminētajām teorijām.

---

99 Skat. Falvey, R. E. (1981); Appleyard, D. R. & Field, A. J. (1998), 198.-199. lpp.

1.2. tabula

Starptautiskās tirdzniecības teoriju pārskats

Galvenās īpašības	Autori	Tirgotās preces raksturīgās īpašības	Kas nosaka ārējās tirdzniecības virzienus?
1. Pozitīvās tirdzniecības bilances	Dažādi merkantilisti	Darba saturs uz preču vienību	Valsts politika: veicināt eksportu un aizliegt importu.
2. Absolūtais darba ražīgums	Smits	Darba saturs uz preču vienību	Absolūtās ražošanas priekšrocības
3. Relatīvais darba ražīgums	Rikardo	Darba saturs uz preču vienību	Salīdzināmās ražošanas priekšrocības
4. Ražošanas faktora proporcijas: viendabīgs kapitāls un darbs	Hekšers un Olins	Kapitāla-darba proporcija (K/L)	Ražošanas faktora kapitāla un darba relatīvā bagātība valstī: valstis, kuras ir relatīvi bagātas ar K ražošanas faktoru eksportēs K piesātinātas preces un importēs L piesātinātas preces.
5. Līdzīgas patērētāju dotās priekšrocības un pieprasījums	Linders	Līdzība starp importu un eksportu un iekšējā tirgus ražojumiem	Ārējā tirdzniecība abos virzienos. Visintensīvākā tirdzniecība ir starp valstīm ar identiskām ekonomiskām struktūrām.
6. Tirdzniecība vienas rūpniecības ietvaros (Iekšzemes ārējā tirdzniecība)			
(i) Ražošanas faktora proporcijas un vertikāla preču diferencēšana	Falvijs	Vertikāla preču diferencēšana (t.i., patērētāji var noteikt prioritāšu kārtību saskaņā ar kvalitāti), kur kvalitāte ir atkarīga no K/L proporcijas	Relatīvā kapitāla ražošanas faktora piesātinātība noved pie tādu preču eksporta, kurām ir augsta kvalitāte un otrādi.

(ii) Horizontāla preču diferencēšana	Krūgmens u.c.	Horizontāla preču diferencēšana (t.i., patērētāji nevienojas par noteiktu prioritāšu kārtību starp preču variantiem) un apjomekonomija	Nenoteikts ārējās tirdzniecības virziens
--------------------------------------	---------------	--	--

1.3 *Izmanoto avotu un literatūras raksturojums*

Avoti

Pētījumā izmantotas šādas avotu grupas: 1) arhīvu dokumenti un 2) pētāmajā laikā izdotie raksti, grāmatas un statistikas krājumi.

Nepublicētie dokumenti glabājas Latvijas Valsts Vēstures arhīvā (LVAA), *National Archive in Stockholm* (Zviedrijas Valsts arhīvs Stokholmā), *National Archives in Arninge* (Zviedrijas Valsts arhīvs Arningē), kā arī *Public Records Office (PRO)* (Anglijas Valsts arhīvs Londonā). No LVVA fondiem plaši izmantoti Latvijas Ārlietu ministrijas struktūrvienību un diplomātisko pārstāvniecību Skandināvijas valstīs dokumenti, kā arī Finanšu ministrijas dokumenti. No Zviedrijas un Anglijas Valstu arhīviem izmantoti gan to Ārlietu ministriju, gan Tirdzniecības ministriju dokumenti par ārējās tirdzniecības sakariem ar Latviju, īpaši pēdējos gados pirms Otrā pasaules kara.

No pētāmā laika viens no primārajiem ekonomiskajiem datu avotiem par Latvijas ekonomiku starpkaru periodā ir Latvijas Republikas Valsts statistiskās pārvaldes izdotās Latvijas statistiskās gadagrāmatas. Gadagrāmatās bija sīki un smalki uzrādīta Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm laika posmā no 1920. līdz 1939.gadam, kaut pēdējā gadagrāmata (1940.g.) tika publicēta zem padomju varas zīmoga un ārējās tirdzniecības iedalījums pa valstīm vairs neparādījās. Dati par ārējo tirdzniecību ar atsevišķām valstīm bija pieejami arī Valsts Statistiskās pārvaldes izdotajos Mēneša biļetenos un Latvijas ārējās tirdzniecības un tranzīta grāmatās. Dati par ārējo tirdzniecību ar atsevišķām valstīm par 1939.gada pirmajiem 8 mēnešiem bija pieejami tikai attiecīgajos Mēneša biļetenos. Pie šīm publikācijām vēl jāpiemin *Strukturbericht über das Ostland. Teil I: Ostland in Zahlen*. (Strukturālais pārskats pār Ostlandu. I daļa: Ostlanda skaitļos), kuru izdeva *Reichskommissar für das Ostland*

(Reihskomisars Ostlandā) Rīgā 1942.gadā, un kurā ietvertos datus par Latviju acīmredzami bija sagatavojuši bijušie Latvijas Valsts statistiskās pārvaldes darbinieki.

Jāpiemin arī tāds ļoti svarīgs pētāmā perioda avots kā žurnāls “Ekonomists”,¹⁰⁰ kuru starpkaru gados izdeva Finanšu ministrija.

Šajā žurnālā tika aprakstīta Latvijas saimnieciskā dzīve no 1920. līdz 1940.gadam. Visi tā laika pazīstamākie ekonomisti rakstīja rakstus un pārskatus šim žurnālam,¹⁰¹ piemēram, Kārlis Balodis, Arnolds Aizsilnieks, Alberts Zalts, Jānis Bokalders, Alfrēds Ceichners, Aleksandrs Kārklīšs, u.c. Diktatūras laikā parādījās arī valstsvīru raksti – Ludviga Ēķa, Kārļa Ulmaņa, Alfrēda Valdmaņa u.c. Tomēr, vismaz līdz 1934.gadam, “Ekonomists” sniedza samērā objektīvu informāciju par Latvijas ekonomiku un ekonomisko stāvokli Latvijā un ārzemēs, it īpaši par Latvijas ārējo tirdzniecību. 1938.gadā Rīgā iznāca Marģera Skujenieka apjomīgais darbs *Latvijas Statistikas atlases. XX*, kuru izdeva Valsts Statistiskā pārvalde. Tur bija statistiskais pārskats par Latvijas pastāvēšanas 20 gadiem, kā arī salīdzinošā statistika ar citām Eiropas valstīm t. sk. Skandināvijas valstīm.

Vēl viens avots vispārējām ziņām par Latvijas ārējo tirdzniecību starpkaru periodā ir *Latviešu Konversācijas vārdnīca* vairākos izdevumos, kas enciklopēdiski apraksta gan Latvijas ārējo tirdzniecību kā tādu, gan Latvijas tirdzniecību ar atsevišķām Skandināvijas valstīm (attiecīgos laika posmos). Protams, vārdnīca nedod ziņas par visu starpkaru periodu, kā arī ziņas par Latvijas ārējo tirdzniecību ar Zviedriju, jo šis sējums netika publicēts.

Apmeklējot *Statistisk sentralbyrå* (Norvēģijas Centrālo Statistikas pārvaldi) Oslo, *Statistiska centralbyrån* (Zviedrijas Centrālo Statistikas pārvaldi) Stokholmā un *Danmarks Statistik* (Dānijas Statistikas pārvaldi) Kopenhāgenā bija iespēja ielūkoties pētāmā perioda ārējās tirdzniecības statistikas izdevumos un atrast ziņas par šo valstu importu no un eksportu uz Latviju, īpaši attiecībā par 1939.gada pēdējiem 4 mēnešiem un 1940.gada pirmajiem 8 mēnešiem. Anglijā bija iespēja apmeklēt Londonas Ekonomikas augstskolas (*London School of Economics*) plašo bibliotēku, kur bija pieejami pētāmā perioda Anglijas ārējās tirdzniecības statistikas krājumi, kā arī citi zinātniskie raksti par Latviju. Skandināviju un Angliju pētāmajā periodā. Oslo varēju

---

100 Pilns komplekts ir pieejams Misiņa bibliotēkā.

101 Pilnu autoru un rakstu sarakstu skat. “Ekonomista” 20 gadu gājuma galveno rakstu rādītājā. – Rīga: Žurnāla “Ekonomists” redakcija, 1940. – 143 lpp.

apmeklēt gan Norvēģijas Nacionālo bibliotēku, kur bija pieejams plašs materiālu klāsts par pētāmo periodu, t. sk. prese, gan Ārlietu ministrijas bibliotēku, kur varēju ieskatīties žurnālā *Norwegian Trade Review* (Norvēģijas tirdzniecības apskats), kā arī Oslo Universitātes bibliotēku, kur arī bija iespēja ielūkoties vairākas publikācijas par pētāmo periodu, it īpaši Tautas Savienības publikācijas. Stokholmā bija iespēja apmeklēt Stokholmas Ekonomikas augstskolas (*Handelshögskolan i Stockholm*) bibliotēku, kur bija pieejams vairākas publikācijas par pētāmo laika periodu.

Zinātniskās literatūras raksturojums

A. Zinātniskā literatūra latviešu valodā

Līdz šim ne Latvijā, ne ārzemēs nav tikusi pētīta Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm starpkaru periodā. Par šo tēmu, kas tieši skar Latvijas ārējo tirdzniecību, vispār ir ļoti maz zinātniskās literatūras. Tomēr ir vairāki raksti un grāmatas par Latvijas ekonomiku (saimniecību) starpkaru gados, kuru ietvaros tiek aplūkota arī Latvijas ārējā tirdzniecība, garāmejojot pieminot arī ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm.

Esošo zinātnisko literatūru var iedalīt vairākos periodos: pirms Otrā pasaules kara izdoto un pēc tā. Savukārt pēckara literatūru var iedalīt trijās daļās: padomju laika, trimdas perioda un pēc neatkarības atgūšanas iznākušie raksti un grāmatas.

Zinātniskā literatūra par Latvijas ārējo tirdzniecību starpkaru periodā ir visai skopa un galvenokārt sastāv no atsevišķiem rakstiem rakstu krājumos vai žurnālos. Galvenais ekonomists, kas rakstīja plašus sacerējumus par Latvijas ārējās tirdzniecības problemātiku, bija jau minētais A. Zalts. No 1926. līdz 1934.gadam viņš ir uzrakstījis vairāk nekā 20 rakstus par šo tēmu žurnālā "Ekonomists". 1928.gadā A.Zalta raksts iekļauts Latvijas ārējās tirdzniecības grāmatā *Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados*. Šajā rakstā viņš pauda tā laika optimismu un ticību brīvajam tirgum. Viņš uzskatīja, ka "Latvijas loma starptautiskā saimnieciskā dzīvē raksturojas ar to nozīmi, kādā tai piekritis starptautiskā preču apmaiņas procesa."¹⁰² Citiem vārdiem sakot, Latvijas lomu noteiks brīvais tirgus. Pasaules lielās saimnieciskās krīzes sākums, lika viņam mainīt savas domas, un 1933.gadā viņš publicēja rakstu žurnālā "Ekonomists" ar virsrakstu "Nacionālas saimniecības aizsardzības panākumi"¹⁰³, kurā aizstāvēja idejas par valsts intervenci ekonomikā. Tas viņu tomēr nepasargāja un pēc 1934.gada apvērsuma viņa raksti no žurnāla "Ekonomists" slejām

---

102 Zalts, A. (1928), 265. lpp.

pagoda. Sakarā ar Latvijas 20 gadu pastāvēšanas jubilejas krājuma izdošanu A.Zalts bija dota iespēja rehabilitēties, un 1938.gadā viņš uzrakstīja lielu nodaļu "Centieni un sasniegumi nacionālajā saimniecībā", kuru viņš vēlāk izdeva kā atsevišķu grāmatu.¹⁰⁴ Par Latvijas ārējo tirdzniecību viņš saka, "ka sekmīgai līdzdalībai starptautiskajā tirdzniecībā ir nepieciešama labi nostiprināta un izveidota iekšzemes saimniecība."¹⁰⁵ Citiem vārdiem sakot, ir nepieciešams protekcionisms un zināma pakāpe ekonomiskā autarķija. A.Zalts bija rehabilitēts.

Jānis Bokalders starpkaru periodā bija pazīstams ekonomists, kas arī rakstīja rakstus par Latvijas un citu valstu ārējo tirdzniecību. Žurnālā "Ekonomists" publicēja vairāk kā 17 rakstus par šo tēmu, vairumu no tiem pēc 1934.gada apvērsuma. No 1936.gada viņš īpaši pievērsa uzmanību Skandināvijas valstīm ar rakstiem par Baltijas valsti un Skandināvijas valstu tirdzniecību, Norvēģijas tirdzniecību, Skandināvijas valstu stāvokli pasaules tirdzniecībā, u.c.¹⁰⁶ Atzīstot, ka Latvija atrodas ļoti tuvu Skandināvijas valstīm, tomēr viņš uzskatīja, ka tirdzniecība starp tām un Latviju nav bijusi pārāk rosīga. Pēc J.Bokaldera domām, šie vājie saimniecības sakari ir izskaidrojami "lielā mērā ar vienādajiem un līdzīgajiem galvenajiem lauksaimniecības un mežkopības eksporta ražojumiem."¹⁰⁷ Tomēr, viņš uzskatīja, ka "uzlabošanās ir iespējama un ka nākotnē, izmantojot izdevīgo ģeopolitisko stāvokli" bija "panākama vēl tālāka saimniecības sakaru nostiprināšanās".¹⁰⁸ Diemžēl šādu sakaru nostiprināšanos vajadzēja nogaidīt 50 gadus. J.Bokalders bija autoritārā režīma piekritējs, un tā valdības laikā kļuva par vienu no vadošajiem ekonomistiem, īpaši lauksaimniecības jautājumos. Pēc kara viņš 1947.gadā Stokholmā publicēja grāmatu "Latvijas ekonomiski-ģeogrāfiskie pamati"¹⁰⁹, kurā viņš pievērsa uzmanību arī Latvijas ārējai tirdzniecībai. Šajā grāmatā J.Bokalders pamatoja Latvijas autoritārā režīma ārējās tirdzniecības politiku ar Frīdricha Lista "neomerkantilistu" teorijām¹¹⁰ un aizstāvēja "nacionālas saimniecības" idejas. Viņš konstatēja, ka "tieši autoritārā režīma laikā, kas noteikti pauda nacionālas saimniecības politiku, ārējās tirdzniecības

---

103 *Ekonomists*, 1933.g., Nr. 12 – 458. lpp.

104 Zalts, A. (1938), 160 lpp.

105 Turpat. – 139. lpp.

106 Piemēram, *Ekonomists*, 1936.g., Nr. 5 – 178.-180. lpp. un *Ekonomists*, 1938.g., Nr. 24 – 1121-1126. lpp.

107 *Ekonomists*, 1936.g., Nr. 5 – 179. lpp.

108 Turpat. – 179. lpp.

109 Bokalders, J. (1947), 189 lpp.

110 Skat. turpat, piemēram, 142.- 144. lpp.

apgrozība nevis samazinājās, bet pieauga.”¹¹¹ Attiecībā uz ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm, J.Bokalders konstatēja, ka “Skandināvijai bijusi maza nozīme Latvijas ārējā tirdzniecībā, kaut gan kultūras sakari bijuši ļoti dzīvi un daudzpusīgi.”¹¹² Kā redzēsīm turpmāk šajā pētījumā, skatoties no statistikas viedokļa, viņam bija liela taisnība. Tomēr dažās nozarēs gan Latvijā, gan Skandināvijā, dažādos laika posmos savstarpējā tirdzniecība spēlēja samērā lielu lomu, kas kopā ar kultūras sakariem veicināja uzplaukumu Latvijas ārējā tirdzniecībā ar Skandināvijas valstīm pēc neatkarības atgūšanas 1991.gadā.

Svarīgu vietu Latvijas starpkaru ekonomikas vēsturē ieņem jau iepriekš minētais Margērs Skujenieks, kurš ne tikai ilgu laiku bija Latvijas statistikas pārvaldes vadītājs, bet arī vairāku statistikas datu sakopojumu un skaidrojumu autors. Šeit kā piemēru varam minēt, viņa lielo statistikas atlasu,¹¹³ kas tika izdots sakarā ar Latvijas 20 gadu pastāvēšanas jubileju. Gan atlasā, gan atlasa materiālu skaidrojošajā daļā tika aprakstīta Latvijas ārējā tirdzniecība līdz 1937.gadam. Tomēr ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm tika pieminēta tikai garāmejot.

Padomju pēckara zinātniskajā literatūrā par Latvijas starpkaru perioda ārējo tirdzniecību dominēja Aleksandrs Ivana d. Leits. 1957. un 1958. gadā iznāca divas viņa grāmatas – “Buržuāziskā Latvija ārzemju kapitāla jūgā (1921-1929)” un “Buržuāziskās Latvijas ekonomika un saimnieciskie sakari (1929-1939)”.¹¹⁴ Grāmatas ir rakstītas klasiskajā padomju stilā, kurā “Rietumeiropas un ASV imperiālisti ar varu uzspieda brīvību mīlošajai latviešu tautai reakcionāro režīmu” un “Latvija tika pārvērsta par imperiālistisko lielvalstu agrāro piedēkli un izejvielu piegādātāju.” Tomēr darbos tiek izmantoti Latvijas oficiālie statistiskie krājumi, kā arī Latvijas Valsts vēstures arhīva fondi. Šo iemeslu dēļ A.Leita darbi tika lasīti un arī citēti lielos trimdas izdevumos par Latvijas starpkaru politikas un saimniecības vēsturi, piemēram, vēsturnieka Edgara Andersona monumentālajā divu sējumu darbā par Latvijas ārpolitiku starpkaru periodā, kas iznāca 1982. un 1984.gadā. Diemžēl pat statistika padomju laikos nebija svēta, un, kā vēlāk šajā pētījumā tiks fiksēts, vismaz vienreiz A.Leits ar to pat ir manipulējis, lai iegūtu sev vēlamu rezultātu vai efektu. Ja lasītājs ignorē padomju žargonisko rakstu stilu, viņš tomēr var iegūt vērtīgu informāciju vai vismaz norādi, kur var meklēt papildus informāciju. Latvijas ārējo tirdzniecību ar

---

111 Turpat. – 139. lpp.

112 Turpat. – 136. lpp.

113 Skujenieks, M. (1938). 119 lpp.

Skandināvijas valstīm, A.Leits piemin tikai garāmejojot, galvenokārt sakarā ar siļķu skandālu 1920.gadā, ar zviedru monopolista Ivara Kreigera visas Latvijas sērkokociņu rūpniecības iegūšanu 1928.gadā, kā arī vispārējā ārējās tirdzniecības statistiskā attiecīgajā laika periodā.

Interesants izdevums, kas tika publicēts 1984.gadā, ir grāmata “Buržuāziskā Latvija imperiālistisko lielvalstu ekonomiskajā atkarībā (1919-1940)”¹¹⁵, kas sastāv no 215 dokumentu un materiālu izlases. Arī šī grāmata ir sastādīta tipiskā padomju stilā ar tendenciozu dokumentu un materiālu izlasi, bez konteksta, kur “mazsvarīgās” daļas ir izlaistas. Tomēr, tāpat kā A.Leita grāmatās, arī šajā grāmatā ir noderīgas norādes uz faktiem, kuras ir atrodamas Latvijas Valsts vēstures arhivu fondos un citās publikācijās. Attiecībā uz Latvijas ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm, krājumā ir norādes par vispārējo tirdzniecības statistiku, par zviedru kapitālu, Latvijas sērkokociņu rūpniecību, u.c.

Nozīmīgākais zinātniskais darbs, kas iznāca trimdā, bija Latvijas ekonomikas vēstures klasiķa Arnolda Aizsilnieka monumentālais darbs “Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945”¹¹⁶, kurā viņš aplūkoja visas Latvijas pirmā neatkarības laika ekonomikas nozares, tai skaitā, arī Latvijas ārējo tirdzniecību. Diemžēl ārējā tirdzniecība neieņēma nozīmīgu vietu viņa darbā un, apskatot dažādus laika posmus, A.Aizsilnieks attiecībā uz ārējo tirdzniecību aprobežojās ar tabulu uzskaiti un vispārēju aprakstu par notikušo attiecīgajā laika posmā. Lielākais trūkums viņa darbā ir tas, ka A.Aizsilniekam nebija pieejami Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāli. Tomēr viņš sistemātiski izmantoja žurnālu “Ekonomists” un citus viņam pieejamos avotus. Protams, Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm aizņem ļoti mazu daļu no vispārējā apraksta par Latvijas ārējo tirdzniecību, kurā A.Aizsilnieks koncentrējas uz Latvijas lielākajiem tirdzniecības partneriem – Angliju un Vāciju. Latvijas ekonomiskie sakari ar Skandināvijas valstīm darbā tiek pieminēti tikai garāmejojot un ir izkaisīti par visu grāmatu zem vairākām nozarēm. Tā piemēram, nodaļā par ārējiem aizņēmumiem tiek pieminēti Norvēģijas “siļķu” kredīti,¹¹⁷ kas tiks sīkāk analizēti šajā pētījumā. Tāpat nodaļā par ārzemju kapitālu tiek pieminēts aizņēmums no Zviedrijas sērkokociņu sindikāta¹¹⁸, bet nodaļā par karteļiem un

---

114 Leits, A. (1957); Leits, A. (1958)

115 Varslavāns, A. (red.) (1984)

116 Aizsilnieks, A. (1968)

117 Turpat. – 205.-207. lpp.

118 Turpat. – 338. lpp.

sindikātiem tas tiek analizēts sīkāk.¹¹⁹ Visa visumā A.Aizsilnieka grāmatai ir vispārinošs raksturs un tas nav pilnībā izsmēlis visas Latvijas ekonomiskas vēstures problēmas, īpaši attiecībā uz ārējo tirdzniecību.

Pēc neatkarības atgūšanas ir parādījušies daži raksti, kuros tiek aprakstīta Latvijas ārējā tirdzniecība starpkaru periodā.

Viens no nozīmīgākajiem rakstiem Latvijas starpkaru periodā ārējās tirdzniecības historiogrāfijā ir Aivara Strangas rakstu sērija par Latvijas ārējo tirdzniecību 30.gadu nogalē.¹²⁰ Šajos rakstos viņš plaši analizē Latvijas ārējās tirdzniecības un valsts drošības ārējos un iekšējos aspektus, aprakstot Latvijas ārējo tirdzniecību ar tās svarīgākajiem tirdzniecības partneriem pēdējos neatkarības mēnešos. Tiek apskatīta Latvijas ārējā tirdzniecība ar Angliju, Vāciju, PSRS un Poliju šajā laika periodā. Izmantojot N.Balabkina mazās valsts ekonomikas teorētisko modeli, A.Stranga konstatē, ka “Latvijas saimniecība nebija gatava smagajiem pārbaudījumiem, ko izraisīja 1939.gada septembris un ārējās tirdzniecības ar rietumiem sabrukums.”¹²¹ Diemžēl šajā visai detalizētajā analizē netiek apskatīta Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm, kas toties tiek analizēta šajā pētījumā. Tomēr svarīgs ir secinājums, ka šajā laikā “tajā jomā, kur skandināvu pieredzi patiešām varēja pārņemt – savlaicīgā saimniecības sagatavošanā karam”,¹²² Latvija nespēja izmantot savus ekonomiskos sakarus ar Skandināvijas valstīm.

Latvijas vēsturnieki, kas pētījuši citus Latvijas starpkaru vēstures aspektus, ir pieskārušies arī Latvijas ārējās tirdzniecības tēmai. Latvijas historiogrāfijas klasiķis, jau iepriekš minētais E.Andersons, savos darbos, it īpaši darbā par Latvijas ārpolitiku starpkaru periodā,¹²³ apskata arī Latvijas ārējo tirdzniecību un ekonomiskos sakarus ar Skandināvijas valstīm, balstoties galvenokārt uz tādiem agrāk minētiem autoriem kā A.Aizsilnieks un A.Leits. Viņš konstatēja, ka visas Skandināvijas valstis savos kontaktos ar Baltijas valstīm, t.sk. arī ar Latviju, bija atturīgas. Skandināvijas valstis nevēlējās nekādas politiskās saistības ar Latviju, bet labprāt uzturēja kultūras un zināmā mērā arī ekonomiskos sakarus. “Politisku atbalstu un aizstāvību, ko cerēja

---

119 Turpat. – 381.-382. lpp.

120 Stranga, A. (1993)

121 Turpat. – Latvijas Vēsture 1993. Nr. 4(11) – 17. lpp.

122 Turpat. – Latvijas Vēsture 1993. Nr. 4(11) – 17. lpp.

123 Andersons, E. (1982) un (1984)

sagaidīt Baltijas valstis, skandināvi nevarēja sniegt, pat ja gribētu, bet viņi to negribēja.”¹²⁴

Latvijas ārējā tirdzniecība ar Lielbritāniju tiek apskatīta A.Zundas grāmatā par Latvijas un Lielbritānijas attiecībām trīsdesmitajos gados.¹²⁵

Savukārt jau pieminētais A.Stranga pieskārās Latvijas un Padomju Krievijas tirdzniecības pirmsākumiem savā grāmatā par Latvijas un Padomju Krievijas miera līgumu,¹²⁶ t.sk. par Latvijas un Norvēģijas “siļķu lietu”, kas tiek plašāk apskatīta šajā pētījumā.

Pēdējā laikā rakstus par Latvijas ārējo tirdzniecību un par Latvijas ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm starpkaru periodā, ir publicējis šī promocijas darba autors.¹²⁷

B. Zinātniskā literatūra svešvalodās

Zinātniskā literatūra svešvalodās specifiski par Latvijas (vai arī Baltijas valstu) ārējo tirdzniecību starpkaru gados balstās galvenokārt uz konferenču materiālu apkopojumiem. Viens šāds avots ir 20.gadsimta astoņdesmitājo gadu beigās un deviņdesmito gadu sākumā Stokholmas universitātes Baltijas Studiju centra rīkoto konferenču apkopojumi, kuros daži referāti pievēršas tieši Latvijas un Baltijas valstu ārējai tirdzniecībai. Šeit var minēt 1986.gada konferences apkopojumu,¹²⁸ kurā ir Andersa Johansona (*Anders Johansson*) raksts par Zviedrijas transnacionālo korporāciju (TNK) Baltijas valstīs starpkaru gados.¹²⁹ Viņš konstatē, ka Zviedrijas TNK investīcijas Baltijas valstīs un Latvijā nebija lielas un divdesmitajos gados bija balstītas uz centieniem ielauzties Krievijas tirgū. Kaut Zviedrija bija un palika visu starpkaru laikā trešā lielākā investore Latvijā pēc Vācijas un Anglijas, Zviedrijas TNK investīcijas Latvijā sastādīja ļoti mazu daļu no tās investīcijām pasaulē. Vislielākās investīcijas bija *Svenska Entreprenad AB* trīsdesmito gadu beigās sakarā ar Ķeguma spēkstacijas būve. Vēl var pieminēt 1992.gada konferences apkopojumu,¹³⁰ kurā bija vairāki raksti, kuri skāra Latvijas ārējo tirdzniecību, t.sk. Nikolaja Balabkina raksts par Latvijas ārējo tirdzniecību starpkaru periodā,¹³¹ kā arī Svena Nordlunda (*Sven*

---

124 Turpat. – Andersons, E. (1982), 610. lpp.

125 Zunda A. (1998), 267 lpp.

126 Stranga, A. (2000)

127 Piemēram: Karnups V.P. (2001b) vai Karnups V.P. (2002b)

128 Hiden, J. & Loit, A. (eds) (1988)

129 Johansson, A. (1988)

130 Johansson, A., Loit A. et al (ed.) (1994)

131 Balabkins, N.W. (1994)

Nordlund) raksts par Skandināvijas attieksmi pret Baltijas valstu tirgiem 1918-1940.¹³² Pēdējā rakstā S.Nordlunds apraksta Skandināvijas attieksmi pret tirdzniecību ar Baltijas valstīm starpkaru periodā. Analīze ir saistīta ar Dāniju un Zviedriju un balstās galvenokārt uz Zviedrijas avotiem un materiāliem. Varētu teikt, ka šis raksts atspoguļo Skandināvijas valstu ārējo tirdzniecību ar Latviju no skandināvu viedokļa. Viņš uzskata, ka tas, kas vilināja Dāniju un Zviedriju divdesmitajos gados iesaistīties tirdzniecībā, nebija Baltijas valstu tirgus kā tāds, bet gan cerība atgriezties Krievijas tirgū. Skandināvi uzskatīja Baltijas valstu tirgu par pagaidu aizvietotāju un placdarmu, no kurienes varētu iekarot lielo Krievijas tirgu. Pēc šī sapņa sabrukšanas Skandināvijas valstis zaudēja interesi Baltijas valstu tirgu. Otrkārt, skandināvi bija ļoti piesardzīgi un vilcinājās attīstīt tirdzniecību ar Baltijas valstīm sakarā ar to, ka viņi uzskatīja, ka Baltijas valstu politiskā un ekonomiskā nākotne bija problemātiska. Treškārt, Baltijas valstis un Skandināvijas valstu eksports bija līdzīgs, un skandināvi nebija ieinteresēti importēt Baltijas valstu lauksaimniecības un mežsaimniecības produktus, toties Baltijas valstis varēja iepirkt rūpniecības preces daudz lētāk no Vācijas nekā no Skandināvijas valstīm. Tomēr, kā redzēsīm vēlāk šajā pētījumā, gan tirdzniecība, gan investīcijas starp Skandināvijas valstīm un Latviju starpkaru laikā notika un trīsdesmitajos gados pat pieauga. Latvija no savas puses nekad nepārtrauca savus centienus paplašināt un padziļināt ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm.

N.Balabkins savā rakstā apskata Latvijas ārējo tirdzniecību starpkaru gados no mazās valsts ekonomikas teorijas viedokļa. Sekojot S.Kuznecam,¹³³ viņš uzskata, ka mazām valstīm pasaules tirgū ir trīs ķīļi: 1) ļoti vienvēidīgs resursu daudzums, 2) mazs vietējais tirgus un 3) liela atkarība no ārzemju tirgiem. Analizējot Latvijas ārējo tirdzniecību no šī viedokļa, N.Balabkins konstatē, ka Latvijas eksports balstījās uz trim precēm (kokmateriāliem, finieri un sviestu), un uz divām valstīm – Angliju un Vāciju, no kurām vissvarīgākā eksportam bija Anglija. Šajā rakstā Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm netiek apskatīta.

A.M.Kola (*Anu Mai Kõll*) krājumā par Baltijas valstu attiecībām ar Ziemeļvalstīm 20.gs.¹³⁴ citu starpā apraksta arī ekonomiskās attiecības starp Latviju un Ziemeļvalstīm. Viņa balstās galvenokārt uz iepriekš publicētiem rakstiem un šo rakstu varētu uzskatīt par sava veida zinātniskās literatūras apkopojumu līdz

---

132 Nordlund, S. (1994)

133 Kuznets, S. (1959)

134 Kõll, A.M. (1998)

1998.gadam. A.M.Kola secina, ka pēc tam, kad Krievijas tirgus pēc revolūcijas pazuda un “jaunā ekonomiskā politika” izgāzās, gan Baltijas valstis, gan Skandināvijas valstis pagriezās pret rietumiem, lai rastu jaunus tirdzniecības partnerus. Skandināvu ieinteresētība tirdzniecībai ar Baltijas valstīm bija minimāla.

Šeit kā iemeslus viņu neieinteresētībai viņa uzskaita gan lēnos ekonomiskās atveseļošanās tempus Baltijas valstīs, kā arī politisko nedrošību trīsdesmitajos gados, gan konkurenci, jo Baltijas preces tika uzskatītas par nekvalitatīvām, savukārt skandināvu iekārtas un preces nevarēja konkurēt ar sākotnēji lētākajām Vācijas precēm, bet vēlāk klīringa līguma ietvaros notika rūpniecības preču apmaiņa. Bija arī liels to produktu klāsts, ar kuriem Baltijas valstis un Skandināvijas valstis savā starpā sacentās pasaules tirgū.

Tāpat kā latviešu vēsturnieki, arī citu valstu vēsturnieki un politologi, kas ir pētījuši citus Baltijas valstu starpkaru perioda aspektus, ir pieskārušies Latvijai kā tādai un, garāmejojot, arī tās ārējās tirdzniecības sakariem ar citām Eiropas valstīm, galvenokārt Angliju un Vāciju. Tā piemēram, Anglijas vēsturnieks Džons Hiden (*John Hiden*) vairākās grāmatās un rakstos ir apskatījis Baltijas valstu ekonomikas un ārpolitikas vēsturi, t.sk. arī Latvijas. Šajā sakarā viņš ir izvirzījis tā saucamo “Latvijas ārējās tirdzniecības trīsstūra” teoriju, kurā Latvija (kā arī citas Baltijas valstis) eksportēja savus lauksaimniecības un mežsaimniecības produktus uz Angliju, ar kuru tirdzniecības pozitīvo saldo palīdzību importēja rūpniecības produktus un kapitālieguldījuma preces no Vācijas.¹³⁵ Šāda kārtība pastāvēja līdz lielajai pasaules saimniecības krīzei, kad 1932.gadā pēc “klīringa” sistēmas ieviešanas ar Vāciju un 1933.gadā pēc “reciprocitātes principa” līguma noslēgšanas ar Angliju, tā vairs nebija aktuāla. Savukārt politologs Džozefs Rotčailds (*Joseph Rothschild*), kura grāmata par Austrumviduseiropas valstīm starpkaru laikā ir tulkota arī latviski,¹³⁶ sniedz īsu pārskatu par Baltijas valstīm starpkaru periodā ar visai skopu aprakstu par Latviju, it īpaši tās ekonomiku.

1997.gadā iznāca grāmata par Baltijas valstu ekonomikas vēsturi, kuru sarakstīja pazīstamie Igaunijas vēsturnieki Juhans Kahks (*Juhan Kahk*) un Enns Tarvels (*Enn Tarvel*).¹³⁷ Autori balstās uz iepriekš publicētajiem darbiem un mēģina noteikt Baltijas valstu vietu Eiropas ekonomiskajā sistēmā dažādos laikposmos. Starpkaru perioda

---

135 Skat. piemēram: Hiden, J. & Salmon, P. (1991), 85.-86. lpp.

136 Rotčailds, D. (1999)

137 Kahk, J. & Tarvel, E. (1997)

aparakstam ir atvēlēta samērā maza grāmatas daļa. Latvijas, kā arī citu Baltijas valstu ārējai tirdzniecībai, ir veltīta vēl mazāka daļa, kas arī ir tikai vispārīgs apraksts. Tika konstatēts, ka šajā laika periodā Baltijas valstis tomēr nerasniedza Skandināvijas valstu ražošanas līmeni.

2 Latvijas un Skandināvijas valstu ekonomiskās vides raksturojums starpkara periodā

2.1 Skandināvijas valstu ekonomiskā vide no 1920.gada līdz 1940.gadam

Dānija

Dānijas Karaliste ir maza valsts¹³⁸, kas sastāv no Jitlandes pussalas un 406 salām Baltijas jūras šaurumā, kas savieno Baltijas jūru ar Ziemeļjūru.¹³⁹ Dānijas sastāvā ietilpa arī Grenlande un Farēru salas, bet starp Islandi un Dāniju 1918.gadā tika noslēgta ūnija. 1920.gadā Dānijā bija 3,24 miljoni iedzīvotāju, bet 1940.gadā jau 3,84 miljoni iedzīvotāju.¹⁴⁰ Šajos gados Dānija bija izteikta lauksaimniecības zeme, bet tajā pašā laikā labi attīstīta bija arī rūpniecība. 1930.gadā 30,3% iedzīvotāju bija nodarbināti lauksaimniecībā un mežsaimniecībā, 1% – zvejniecībā, 28,6% – rūpniecībā, 10,7% – tirdzniecībā, 7,0% – kuģniecībā, bet 22,4% – citās nozarēs.¹⁴¹ Apmēram 54% no visiem iedzīvotājiem dzīvoja lauku rajonos, savukārt 46% – pilsētās.¹⁴²

Pirmā pasaules kara laikā Dānija spēja saglabāt savu neitralitāti, kaut arī tā bija spiesta stingri ievērot Vācijas vēlmes. Piemēram, Lielais Belts tika aizbloķēts ar mīnām, neskatoties uz Dānijas starptautiskajām saistībām, kuru ietvaros tā bija apņēmusies turēt šo Baltijas jūras izeju vaļā. Tomēr Dānija spēja noturēt ekonomisko līdzsvaru starp karojošajām pusēm, noslēdzot tirdzniecības līgumu ar katru valsti, kurā bija iekļauti eksporta aizliegumi, kas neļāva karojošajām valstīm apiet blokādi ar preču reeksportu no Dānijas. Pirmā pasaules kara laikā Dānija ieguva lielu peļņu no eksporta un no starptautiskās kuģniecības. Tas nozīmēja to, ka gan lauksaimnieku, gan rūpnieku ienākumi bija lielāki nekā pirms kara.

Jau 19.gadsimta otrajā pusē Dānijas lauksaimnieki sāka pāriet no ekstensīvas graudaugu saimniecības (t.i. plašu aramzemes platību izmantošanu) uz intensīvu lopkopību (t.i. uzlabot ganāmpulku kvalitatīvo sastāvu un izmantot agrotehniku), kad Eiropā labības tirgū sāka dominēt aizjūras valstis. Līdz 1920.gadam šī pārējā tika

138 Starpkaru laikā 35% mazāk nekā Latvija – Skujenieks M. (1929), 14. lpp.

139 Šī apakšnodaļa balstās galvenokārt uz Denmark (1996), 451.-466. lpp un Johansen H.C. (1987), 1.-69. lpp.

140 Balode I. & Paiders J. (1994), 129. lpp.

141 The Northern Countries in the World Economy (1937). 20. lpp.

pabeigta. Kara laikā, kad nebija konkurences, Dānijas rūpniecība turpināja augt un zelt, kaut arī uz kara beigām sāka pietrūkt izejmateriālu. Tomēr pēc tam, līdz 1920.gadam, rūpniecība atkal darbojās pilnā sparā, lai varētu apkalpot ieturēto pieprasījumu pēc precēm sakarā ar to trūkumu kara laikā. Kara sākumā tika pārtraukta dāņu kronas piesaiste attiecībā pret zelta standartu, kas netika atjaunota līdz 1927.gadam. Saskaņā ar Versaļas miera līgumu, pēc paredzētās tautas nobalsošanas 1920.gadā, Vācijai tika atsavināta Ziemeļšlesviga, kas pārgāja Dānijas īpašumā.

1921.-22.gadā Dānijā iestājās saimnieciskā krīze, kas izpaudās vairākos veidos un uz laiku apturēja tautsaimniecības attīstību. Piemēram, tūlīt pēc kara beigām daudzi dāņu vairumtirgotāji bija lielos daudzumos ievēduši ārzemju preces. Viņi domāja, ka būs iespējams atjaunot dāņu tradicionālo tranzīta tirdzniecību Baltijas reģionā un pārdot savas preces ar lielu peļņu. Diemžēl šos nodomus kavēja neatkarības kari un pilsoņu kari austrumos, un, kad iesākās krīze, cenas nokrita līdz daudz zemākam līmenim par to, par kādu preces tika iepirktas. Šajā laikā starp uzņēmumiem, kas spekulēja šāda veida tirdzniecībā, bija daudz bankrota gadījumu. Tomēr daudzi uzņēmumi noturējās, un šī tranzīta tirdzniecība bija viens no iemesliem, kāpēc 1920.gadu sākumā Dānija kļuva par vienu no Latvijas galvenajiem tirdzniecības partneriem. Līdz 1923.gadam krīze tika pārvarēta.

Tā kā Dānijas galvenais tirdzniecības partneris bija Anglija, un tā drīzumā taisījās atjaunot sterliņa mārciņas attiecību pret zelta standartu pirmskara paritātes līmenī, arī Dānija vēlējās atgriezties pie pirmskara zelta standarta. Tomēr, lai to varētu izdarīt, bija nepieciešama ļoti stingra fiskālā politika, importa samazināšana un izmaksu kritums jeb citiem vārdiem – deflācija. Dānija to īstenoja trīs gadu laikā, sākot no 1924.gada. Šis lēmums radīja vēl vienu saimniecisko krīzi 1925.-26.gadā, un kaut arī tā nebija tik briesmīga kā iepriekšējā, tā tomēr ietekmēja gan lauksaimniecības ienākumus (sakarā ar eksporta izpeļņas kritumu dāņu kronu izteiksmē), gan arī bezdarbnieku skaita palielināšanos sakarā ar mēģinājumiem samazināt rūpniecības izmaksas. Pilna pirmskara zelta standarta paritāte pret dāņu kronu tika atjaunota 1927.gada 1.janvārī.

Pasaules lielā saimniecības krīze Dāniju skāra vēlāk nekā citas zemes. 1929. un 1930.gadi bija uzplaukuma gadi. Galvenais iemesls bija lielais izejmateriālu cenu kritums salīdzinājumā ar rūpniecības ražojumu un lauksaimniecības produktu

pārstrādes preču cenām. Vissliktākajā gadā – 1932.gadā – bija rekordaugsta lauksaimniecības raža. Pēc 1932.gada tautsaimniecība ātri atguva agrāko rosību, jo valdība izmantoja visas tā laika ekonomikas sviras – iekšējo procenta likmju samazināšanu, atteikšanos no zelta standarta tūlīt pēc Anglijas un pārējām Skandināvijas valstīm – 1931.gada 29.septembrī, lauksaimniecības un rūpniecības atbalstu ar subsīdijām, valūtas kontroli un importa kontingentu (kvotas) – t.i. importa licencēšanu, u.c.

Neskatoties uz augšminētajiem ekonomiskajiem starpgadījumiem, starpkaru gados gan lauksaimniecība, gan rūpniecība visā visumā turpināja augt un attīstīties. Lauksaimniecībā šajā periodā galvenokārt attīstījās sviesta, cūkgaļas (bekona) un olu ražošana. Galvenais iemesls šai attīstībai bija ražīguma celšana gan zemkopībā, gan lopkopībā, gan piensaimniecībā. Kaut arī Dānijā, tāpat kā Latvijā, šajā laikā bija mazas saimniecības zemes ar caurmēra platību 16,1 ha,¹⁴³ Dānijas lauksaimnieki bija nopietni strādājuši pie savu lauku ražu celšanas (gan uzlabojot augsnes kvalitāti, gan mēslojot ar mākslīgajiem mēsliem, gan piemērojot augu šķirnes, gan izmantojot citus paņēmienus). Rezultātus varam apskatīt 2.1. tabulā, kur redzams, ka visos galvenajos laukaugu veidos Dānijas ražīgums bija 2-3 reizes lielāks nekā Latvijai.

2.1. tabula   **Raža kvintālos no 1 ha – Dānija un Latvija**

	Dānija 1934.-37.g.	Latvija 1934.-37.g.
Kvieši	29	13
Rudzi	17	14
Mieži	28	11
Auzas	26	11
Kartupeļi	163	132
Cukurbietes	329	207

Avots: *Ekonomists*. – Nr. 3., 1939. – 146.lpp.

Līdzīga aina bija arī lopkopībā un piensaimniecībā. Piemēram, caurmēra gada izslaukums no govīm visā Dānijā 1936.-37.gadā bija 3275 kg ar 3,71% tauku saturu, kamēr Latvijā caurmēra izslaukums 1937.gadā bija 1885 kg ar 3,7% tauku saturu.¹⁴⁴

¹⁴³ *Ekonomists*, 1939.g., Nr. 3 – 144. lpp.

¹⁴⁴ *Ekonomists*, 1939.g., Nr. 4 – 225. lpp.

Bez tam Dānija no katras slaucamās govys eksportēja 95 kg sviestu, bet Latvija – tikai 22 kg.¹⁴⁵

Divdesmitajos gados tās rūpniecības nozares, kuras bija atkarīgas no eksporta, strauji attīstījās, t.sk., lopu kautuves, cementa rūpnīcas, mašīnu un elektrotehnisko iekārtu ražošana, kā arī kuģubūve. Pēc lielās saimniecības krīzes un lejupslīdes, rūpniecība, aiz importa aizlieguma sienām un jaunu nozaru veidošanās, atkal atplauka, piemēram, tekstila un apģērbu rūpniecība, farmācija un medicīna (īpaši insulīna ražošana). Rūpniecības uzplaukums un ražošanas produkcijas palielināšanās trīsdesmitajos gados bija tik izteikta, ka šis periods tiek dēvēts pat par Dānijas otro industrializācijas vilni (pirmais bija 1890.gados).

2.2 tabula Dānijas IKP sastāvdaļas 1920-1939

Gadi	Lauksaimniecība	Rūpniecība	Tirdzniecība	Transports	Valsts u.c. administrācija	Citi	Kopā
1920-24	25	24	25	9	6	11	100
1925-29	23	25	23	9	7	13	100
1930-39	19	30	22	9	7	13	100

Avots: Johansen H.C. *The Danish Economy in the Twentieth Century*. – New York: St.Martin's Press, 1987. – 22.lpp.

2.2. tabulā varam redzēt šo rūpniecības sektora pieaugumu, galvenokārt uz lauksaimniecības rēķina, neskatoties uz to, ka šajā laika periodā galvenā eksporta prece bija lauksaimniecības produkti vai to pārstrādes produkti. Piemēram, 1930.gadā lauksaimniecības produkti (bekons, sviests, u.c. lauksaimniecības produkti) sastādīja 78% no visa eksporta, savukārt rūpniecība – 20%, bet 1938.gadā lauksaimniecības produkti sastādīja 71% no visa eksporta, savukārt rūpniecība – 26%.¹⁴⁶

Ja līdz pat 1931.gadam Vācija bija galvenā valsts, no kurienes Dānija importēja produkciju, tad pēc 1933.gada Anglija kļuva par Dānijas galveno importa produkcijas piegādātāju – 1937.gadā sastādot līdz pat 38% no visa kopimporta, turpretim Vācija deva vairs tikai 24%.¹⁴⁷ Eksporta ziņā Anglija vienmēr ir bijusi vadošajās pozīcijās, 1932. un 1933.gadā sastādot līdz pat 67% no visa kopeksporta,

145 Turpat – 226. lpp.

146 Johansen H.C. (1987), 62. lpp

147 Turpat. – 61. lpp.

kamēr Vācija šajos gados deva tikai 13%.¹⁴⁸ Anglijas dominējošais stāvoklis importa ziņā no 1933.gada bija pateicoties Anglijas izdevīgi noslēgtajam tirdzniecības līgumam, kas tika noslēgts 1933.gada 24.aprīlī.

Gatavojoties visādām varbūtībām, Dānija (kopā ar citām Skandināvijas valstīm) trīsdesmito gadu otrajā pusē un it īpaši 1939.gadā sāka uzkrāt ievērojumus preču krājumus. 1939.gadā imports bija par 115 milj. kronu lielāks nekā iepriekšējā gadā. Šādas rīcības rezultātā Dānija bija uzkrājusi dzelzi veselam gadam, bet benzīnu tikai kādiem 3 mēnešiem.¹⁴⁹ Protams, tas viss kļuva par teoriju, kad 1940.gada 9.aprīlī Vācija okupēja Dāniju.

2.3. tabula Dānijas ārējā tirdzniecība 1920 – 1940

Gads	Imports Milj. kr.	Eksports Milj. kr.	Tirdzniecības bilance Milj. kr.
1920	2942	1591	-1351
1921	1549	1410	-139
1922	1456	1176	-280
1923	1907	1539	-368
1924	2218	1976	-242
1925	1937	1789	-148
1926	1528	1406	-122
1927	1578	1447	-131
1928	1647	1545	-102
1929	1715	1616	-99
1930	1656	1524	-132
1931	1410	1260	-150
1932	1104	1086	-18
1933	1225	1163	-62
1934	1307	1176	-131
1935	1287	1213	-74
1936	1442	1327	-115
1937	1649	1541	-108
1938	1625	1535	-90
1939	1740	1578	-162
1940	1377	1517	140

Avots: Henriksen O.B. un Olgaard A. – *Danmarks Udenrigshandel 1874-1958* [Dānijas ārējā tirdzniecība 1874-1958]. – Copenhagen: G.E.C.Gads Forlag, 1960. – 41.lpp.

¹⁴⁸ Turpat. – 61. lpp.

¹⁴⁹ *Ekonomists*, 1939.g., Nr. 18 – 1309. lpp.

No 2.3. tabulas redzams, ka izņemot 1940.gadu, kad Dānija tika okupēta, visos starpkaru gados Dānijai bija negatīvs tirdzniecības saldo. Daļēji tāpēc, ka lauksaimniecības produkti sastādīja tik lielu daļu no Dānijas eksporta un šajā periodā lauksaimniecības produktu cenas bija zemas, un daļēji tāpēc, ka bija nepieciešams importēt izejvielas rūpniecības ekspansijai. Ārējās tirdzniecības negatīvo saldo maksājuma bilancē starpkaru gados sedza ienākumi no tiešajām ārvalstu investīcijām un no kuģniecības.

Starpkaru gados, kā jau iepriekš minēts, galvenās valstis, no kurām Dānija saņēma importu, kā arī Dānijas eksporta galvenās noņēmēja valstis, bija Anglija (1935.gadā 60,2% no eksporta un 36,0% no importa), pēc tam sekoja Vācija (16,8% un 22,0%), Zviedrija (4,6% un 6,8%), Norvēģija (3,9% un 2,5%) un ASV (0,8% un 5,8%).¹⁵⁰ Galveno importu šajā laika periodā veidoja labība, lopbarība, mākslīgie mēsli, pārtika un dzērieni, dzelzs un tērauds, vilna un kokvilna, degviela, akmeņogles un kokss, koksne, fabrikāti un kapitālās preces, t.sk., kuģi, savukārt eksportu sastādīja bekons, gaļa, sviests, olas, lopi un cūkas, zivis, augu eļļa un tauki, kuģi, mašīnas, elektropreces un metāla izstrādājumi.¹⁵¹

Norvēģija

Norvēģijas Karaliste atrodas Eiropas ziemeļrietumos. Tā ir tipiska piekrastes zeme starp fjordiem izroboto Atlantijas jūras krastu un Skandināvijas augstienes muguru. Norvēģijas teritorija stiepjas ap 2000 km garumā, bet šaurākās vietās ir tikai ap 50 km plata.¹⁵² Pēc Pirmā pasaules kara Norvēģija iesniedza prasību sabiedrotajiem, lai tie piešķirtu Norvēģijai Špicbergenas arhipelāgu un Lāču salu Ziemeļu Ledus okeānā. Šo prasību atbalstīja arī Dānija un Zviedrija, atzīstot Norvēģijas lielos pakalpojumus, kurus kara laikā Norvēģijas kuģniecība bija veikusi sabiedroto labā (kaut arī oficiāli Norvēģija skaitījās "neitrāla"). Norvēģijas prasība tika apmierināta, un ar 1920.gada 9.februāra Parīzes nolīgumu šīs teritorijas tika piešķirtas Norvēģijai. No 1925.gada 14.augusta tās pilnībā nonāca Norvēģijas kontrolē, un Špicbergena kļuva par Svalbardu. 1929.gadā Norvēģija anektēja Jana Maijena salu, un tas neizraisīja nekādus protestus no kaimiņvalstīm.¹⁵³ 1920.gadā Norvēģijā bija 2,65 miljoni iedzīvotāju, no kuriem 1,86 miljoni dzīvoja lauku rajonos.

¹⁵⁰ The Northern Countries in the World Economy (1937). 213.un 221. lpp

¹⁵¹ Turpat. – 211.-212., 217.-220. lpp.

¹⁵² Šī apakšnodaļa balstās galvenokārt uz Hodne F. (1975) un Sams M. (1940)

savukārt 0,79 miljoni dzīvoja pilsētās.¹⁵⁴ Līdz 1940.gadam iedzīvotāju skaits bija pieaudzis līdz 2,9 miljoniem iedzīvotāju.¹⁵⁵

Starpkaru gados Norvēģija bija izteikta lauksaimniecības (t.sk., zvejniecības un mežsaimniecības) un kuģniecības zeme ar labi un plaši attīstītu rūpniecības sektoru. 1930.gadā 29,9% no iedzīvotājiem nodarbojās ar lauksaimniecību un mežsaimniecību, 7% – ar zveju un vaļu medībām, 27,6% – ar kalnrūpniecību un rūpniecību, 10,1% – ar tirdzniecību, 9,6% – ar kuģniecību un 15,8% bija nodarbināti citās nozarēs.¹⁵⁶

2.4. tabula Norvēģijas IKP sastāvdaļas 1930-1939 (%)

Gadi	Lauksaim- niecība	Rūpniecība	Būvniecība	Transports un satiksme	Tirdzniecība	Citi	Kopā
1930	17	27	4	13	14	25	100
1935	14	28	5	13	15	25	100
1939	12	28	6	15	16	23	100

Avots: Mitchell, B.R. *European Historical Statistics 1750-1970*. – London: Macmillan, 1978. – 430.lpp.

2.4. tabulā redzams, ka trīsdesmitajos gados rūpniecība un tirdzniecība kopā ar kuģniecību sastāda pāri par pusi (59%) no Norvēģijas IKP īpatsvara. Šajā laika periodā lauksaimniecības IKP īpatsvars turpināja samazināties.

Pirmā pasaules kara laikā arī Norvēģija palika neitrāla, bet tā kā tās vitāli svarīgais imports bija atkarīgs no Anglijas, kura kontrolēja pasaules jūras satiksmi, Norvēģija bija spiesta ierobežot savu tirdzniecību ar Vāciju.¹⁵⁷ Atrodoties ziemeļos ar lielu tirdzniecības floti Norvēģija kara laikā guva lielu peļņu. Vedmaksas kļuva pasakainas un, neskatoties uz lielajiem zaudējumiem (turpat pusei no visas tirdzniecības flotes), ienākumi bija lieli. Pirms kara Norvēģijas kuģniecībai bija 860 milj. zelta kronu ārējais parāds, bet kara beigās tā bija sapelnījusi pozitīvo saldo 1360 milj. kronu apmērā. Karš bija dramatiski palielinājis pieprasījumu pasaulē ne tikai pēc Norvēģijas tradicionālajām precēm – zivīm, kokmateriāliem un koksnes masas, bet arī samērā jaunām precēm, kas tika ražotas pamatojoties uz hidroelektroenerģijas

153 Midgaard, J. (1969), 112. lpp.

154 Norwegian Trade Review. – No. 2, 1922. – 17. lpp.

155 *Ekonomists*, 1940.g., Nr. 9 – 635. lpp.

156 *The Northern Countries in the World Economy (1937)*, 20. lpp.

157 Danielsen, R. et.al. (1995), 318. lpp

attīstību – alumīnija, vara, cinka, dzelzs lodītēm, cianamīda un citiem ķīmiskajiem mēslojumiem.

Tomēr inflācija šajā periodā bija augstāka nekā citās zemēs, un patēriņa indekss uzkāpa no 36 (1914.gadā) līdz 110 (1920.gadā).¹⁵⁸ Pēc kara Norvēģija piedzīvoja lielu pieprasījumu pēc importa precēm, kura rezultātā kara laikā sapelnītais 1360 milj. kronu saldo bilances tekošajā kontā tika likvidēts jau 1919.gadā. 1921.-22.gada Eiropas saimnieciskā krīze skāra arī Norvēģiju, kur, lai varētu kontrolēt krīzes efektu, tika ieviesta stingra deflācijas politika, kas situāciju faktiski tikai pasliktināja. Divu gadu laikā cenas samazinājās uz pusi, vedmaksas strauji kritās, un jau 1921.gada vasarā gandrīz viena trešdaļa no tonnāžas atradās dīkstāvē.¹⁵⁹ Pieprasījums pēc kokrūpniecības produktiem saruka, un tas atsaucās arī uz mežsaimniecības nozari, kur produkcija gandrīz apsīka. Pie tam šajā laikā aktivizējās arodbiedrības (daļēji inspirējoties no boļševiku uzvaras Krievijā), un Norvēģija pārdzīvoja drudzainu streiku un strādnieku nemieru vilni, kas lielākā vai mazākā mērā turpinājās visu starpkaru periodu. Laika periodā no 1910. līdz 1920.gadam bezdarbs Norvēģijā palielinājās no vidēji 1,5% gadā un laika periodā no 1921. līdz 1939.gadam sasniedza 15-20%.¹⁶⁰ No 1923.gada deflācija samazinājās, un iekšzemes cenas sāka pieaugt, tas savukārt palielināja ekonomisko aktivitāti.

Tāpat kā visas Skandināvijas valstis, arī Norvēģija, jau Pirmā pasaules kara sākumā pārtrauca uzturēt norvēģu kronu pret zeltu. Pēc kara arī Norvēģija vēlējās atgriezties pie zelta standarta un pēc vairākiem mēģinājumiem, 1928.gada 1.maijā, Norvēģija formāli atgriezās pie pilna zelta standarta pirmskara paritātes līmenī. Tas notika trīs gadus pēc Anglijas un turpat divus gadus pēc Dānijas. Kronas vērtības palielināšana atjaunoja deflācijas spēkus, eksports samazinājās un pieauga bezdarbs. Paritātes krīze nozīmēja, ka divdesmito gadu otrajā pusē Norvēģija nevarēja pilnīgi izmantot starptautiskās tirdzniecības uzplaukumu.

Jau 1930.gadā lielās ekonomiskās krīzes sekas bija sajūtamas vairākās svarīgās eksporta nozarēs, īpaši kuģniecībā, bet pilnā mērā to ietekme parādījās tikai nākošajā gadā, un 1931.gadā, salīdzinot ar 1930.gadu, IKP nokritās par 8 %. 1931.gada 27.septembrī zelta paritāte pret kronu tika atcelta, un pēc apmēram 10% devalvācijas.

---

158 Hodne F. (1983), 12. lpp.

159 Danielsen, R. et.al. (1995), 319. lpp

160 Šie skaitļi balstās uz arodbiedrības skaitļiem, bet Nordvick H.W. & Grytten O.H. (1994) uzskata, ka tie ir par augstu un uz pusi samazina vidējo procentu no 1921. līdz 1939. gadam.

1933.gadā kronu piesaistīja angļu sterliņa mārciņai.¹⁶¹ Pēc 1931.gada tautsaimniecība atkal sāka pieaugt, un jau 1934.gadā tika sasniegts 1930.gada līmenis. No šī gada līdz vācu okupācijai 1940.gadā Norvēģijas tautsaimniecība turpināja spēcīgi augt.

2.5 tabula   Norvēģijas IKP gada pieaugums (procentos)

<i>Gadi</i>	<i>IKP ikgada pieaugums (%)</i>
1905-1916	4,0
1916-1920	2,6
1920-1926	0,7
1926-1930	6,2
1930-1934	0,6
1934-1939	4,6

Avots: Hodne, F. *An Economic History of Norway 1815-1970*. – [Bergen]: Tapir, 1975. – 376.lpp.

2.5. tabulā varam redzēt, kādu iespaidu ekonomiskās krīzes atstāja uz Norvēģijas ekonomisko attīstību, kā arī to, ka pēc katras krīzes pagāja pāris gadi, kamēr tika atgūts zaudētais, un tad notika straujš pieaugums. Tātad 1939.gadā Norvēģijas ekonomija bija daudz produktīvāka nekā 1920.gadā, un starp 1920. un 1939.gadu kopējais preču un pakalpojumu apjoms uz vienu strādājošo personu palielinājās par 38%.¹⁶²

No visas Norvēģijas teritorijas tikai 1% ir aramzeme, 2,5% aizņem pļavas un ganības, 23% – meži, pārējā zeme ir kalnaina un lauksaimniecībā nav izmantojama.¹⁶³ Tā kā lielākais vairums saimniecību Norvēģijā bija mazas,¹⁶⁴ tās centās lauksaimniecībai derīgo zemi izmantot pēc iespējas pilnīgāk. Lai celtu ražas, plaši tika izmantots mākslīgais mēslojums. Pieprasījums kara laikā bija vairojis gan kopējo lauksaimniecības produkciju, gan cēlis tās efektivitātes līmeni. Galvenie kultūraugi Norvēģijā bija auzas, mieži un rudzi. Norvēģijas ziemeļu novados apstākļi lopkopībai, izņemot ziemeļbriežu audzēšanu, nav labvēlīgi. Dienvidos audzēja piena un gaļas liellopus. Arī lopkopībā, lai uzturētu ienākumus, zemnieki ne tikai nodarbojās ar produkcijas vairošanu, bet arī ar ražīguma celšanu. Piemēram, caurmēra gada izslaukums no govīm cēlās no 1502 kg 1920.gadā līdz 1761 kg 1939.gadā.¹⁶⁵ Līdz 1930.gadam Norvēģija bija pašnodrošināta ar visiem dzīvnieku produktiem.

¹⁶¹ Danielsen, R. et.al. (1995), 326. lpp.

¹⁶² Turpat. – 315. lpp.

¹⁶³ Zeme un tautas II. – Rīga: Izdevniecība "Grāmatu Draugs", 1929. – 247. lpp.

¹⁶⁴ 84% no saimniecībām bija 0-20 ha lielas, sk. 2.2.5. tabulā

¹⁶⁵ Hodne F. (1975), 413. lpp. Tas bija zemāks nekā bija vidējais Latvijā.

Pēc kara lauksaimniecības preču cenas strauji kritās, tomēr lauksaimnieki paspēja pierunāt valdību ieviest importa ierobežojumus lauksaimniecības produktu importam, un Norvēģija bija sasniegusi gandrīz 100% pašnodrošinātību ar pārtiku.¹⁶⁶ 1927.gadā tika dibināta valsts labības iepirkšanas aģentūra *Statens Kornforretning*, kurai bija labības importa monopols un kurai tika uzdots iepirkt visu valstī izaudzēto labību par cenām, kas bija augstākas nekā pasaules cenas.¹⁶⁷ Trīsdesmitajos gados Norvēģija pieņēma vairākus likumus, lai pasargātu lauksaimniekus no saimnieciskās krīzes efekta. Tika dibinātas vairākas lauksaimniecības produktu tirgvedības struktūras, bez tam tika ieviests arī gaļas, piena un olu produktu galīgais importa aizliegums. Produkcijas pārpalikumi par “dempinga” cenām tika pārdoti uz ārzemēm.¹⁶⁸

Visvecākā rūpniecības nozare Norvēģijā ir mežrūpniecība. Norvēģijā 10% no mežiem piederēja valstij, 9% – lieliem uzņēmumiem, bet pārējais mazās daļās – lauksaimniekiem.¹⁶⁹ Tāpat kā gandrīz visas saimnieciskās nozares, arī mežsaimniecības nozare piedzīvoja cenu pieaugumu – koksnes cenas cēlās no 14 kronām par m³ 1914.gadā līdz 56,50 kronām par m³ 1920.gadā.¹⁷⁰ Taču no šī brīža nākamos 15 gadus kokmateriālu cenas gāja uz leju, kas atspoguļoja situāciju ārzemju eksporta tirgos, kurus vietējie spēki nespēja ietekmēt. Neskatoties uz to, koksnes eksporta vērtība pieauga no 380,9 milj. kronu 1913.gadā līdz 742,7 milj. kronu 1929.gadā, no kura zāgētu materiālu eksports gāja mazumā, savukārt koka masas un papīra eksports strauji pieauga.¹⁷¹

Kaut vaļu medības un kuģniecība ir senas nodarbes Norvēģijā, starpkaru periodā tām bija visas jauna sektora pieauguma pazīmes. Tas tika panākts ar veselu virkni tehniskiem jauninājumiem, kas sasaistījās ar lieliem kapitāla ieguldījumiem un darbaspēka piesaisti. Jauninājumi vaļu medībās ļāva saldētājkuģiem būt pilnīgi neatkarīgiem no cietzemes vaļu pārstrādes stacijām. Trāna produkcija palielinājās no apmēram 600 mucām dienā 1914.gadā līdz 2500 mucām divdesmito gadu otrajā

---

166 Hodne F. (1983), 52. lpp.

167 Turpat. – 55. lpp.

168 Turpat. – 78. lpp.

169 The Northern Countries in the World Economy (1937), 60. lpp

170 Turpat. – 78. lpp.

171 *Ekonomists*, 1932.g., Nr. 4 – 144. lpp.

pusē.¹⁷² 1927.gadā Norvēģija ražoja 65% no pasaules trāna produkcijas, bet 1936.gadā tā samazinājās līdz 45,8%.¹⁷³

Sakarā ar lielajiem zaudējumiem kara laikā (par ko, protams, samaksāja apdrošināšanas sabiedrības), Norvēģija bija spiesta atjaunot savu tirdzniecības floti. Flote tika modernizēta un paplašināta. Starp 1924. un 1931.gadu tonnāža palielinājās par 60%, un Norvēģija bija ceturta lielākā tirdzniecības flote pasaulē. 1938.gadā 60% no visas flotes bija motorkuģi, kas sastādīja visaukstāko motorkuģu procentu pasaulē.¹⁷⁴ Norvēģijas kuģniecība pievērsās arī naftas pārvadāšanai, izbūvējot šim nolūkam īpašu tankkuģu flotiliju. 1938.gadā Norvēģijas rīcībā jau bija 250 tankkuģi, pie kam 190 bija motortankkuģi.¹⁷⁵ Kuģniecība bija viena no vissvarīgākajām saimniecības nozarēm Norvēģijas starpkaru perioda tautsaimniecībā, pie kam, tās ienākumi, piemērām, 1937.gadā bija 10 reizes lielāki nekā zvejniecībā un vismaz tik pat lieli kā lauksaimniecībā un mežkopībā kopā.¹⁷⁶ Norvēģijas okupācijas brīdī 80-90% no Norvēģijas tirdzniecības flotes atradās ārpus savas zemes ūdeņiem.

No seniem laikiem fjordu un jūras zvejniecība, uzreiz aiz lauksaimniecības, ir bijusi otrā galvenā norvēģu nodarbošanās. Vairākos Norvēģijas novados (Bergena, Lufutu salas) tas bija galvenais iedzīvotāju ienākumu avots. Nozvejotais zivju apjoms gar Norvēģijas krastu katru gadu bija vidēji no 500.000 līdz 600.000 tonnām.¹⁷⁷ Pirmā pasaules kara laikā norvēģu zvejniecība bija baudījusi zeltu laikus, darbojoties ar valsts garantētajām minimālajām cenām.¹⁷⁸ Ar plašu kapitālu un valdības atbalstu¹⁷⁹ ieguldījumi laivās un iekārtās ļoti pieauga. Diemžēl šis ieguldījums jaunās laivās un tehnoloģijās, kā arī cerības uz jauniem ienākumiem noveda pie hroniskas pārprodukcijas. Kopējā nozveja 1918.gadā bija 611.400 tonnas, bet 1919.gadā – 656.709 tonnas, no kurām siļķes sastādīja attiecīgi 70% un 74%.¹⁸⁰ Pēc kara zivju

---

172 Hodne F. (1983), 62. lpp.

173 Turpat. – 62. lpp.

174 *Ekonomists*, 1939.g., Nr. 13/14 – 917. lpp.

175 Turpat. – 918. lpp.

176 Turpat. – 919. lpp.

177 “Herring Fisheries [Siļķu zvejniecība]”, in *Norwegian Trade Review*, No. 3 – 1923, Trade Intelligence Bureau of Norway, 36.-38. lpp.

178 Hodne F. (1975), 410.-413. lpp.

179 1919. g. tika dibināta valsts banka, Den norske stats fiskeribank [Norvēģijas Valsts zvejniecības banka], lai palīdzētu zvejniekiem nopirkt pašiem savas laivas.

180 *Historisk Statistikk 1968 [Vēsturiskie Statistika 1968]*, Central Bureau of Statistics of Norway, Oslo 1969, 120. tabula, 174.-177. lpp.

produktu cenas kritās. 1916.gadā zvejnieki saņēma 162 milj. kronu par 515 tūkstošiem tonnu zivju, bet 1933.gadā – tikai 69 milj. kronu par 1 milj. tonnu zivju.¹⁸¹

Neskatoties uz to, ka cenas zvejas produktiem bija visai zemas, zvejnieku skaits starpkaru laikā pieauga – no 107 tūkstošiem zvejnieku 1920.gadā līdz 124 tūkstošiem zvejnieku 1939.gadā. Zvejniecība kā tautsaimniecības nozare bija ļoti atkarīga no ārzemju tirgus, jo gandrīz 90% nozvejas bija domāti eksportam. Laikā no 1930. līdz 1938.gadam sakarā ar lielo saimniecisko krīzi Norvēģijas valdība bija spiesta ieviest stingru kontroli pār cenām, produkciju un tirdzniecības apriti. Tika dibināti vairāki karteļi un tirgvedības struktūras, kuru mērķis bija stabilizēt cenas, sabalansējot piedāvājumu ar pieprasījumu. Šie pārdošanas karteļi sedza ne tikai tiešo zivju pārdošanu, bet arī zivju pārstrādes (konservu) rūpniecības izstrādājumus. Tika ieviests aizliegums ārvalstu traleriem piegādāt zivis pārstrādāšanai Norvēģijā. 1939.gadā Norvēģija eksportēja apmēram 35 000 t zivju konservu gandrīz 40 milj. kronu vērtībā, kā arī ap 95 000 t svaigu siļķu un 35 000 t sālītu siļķu, 65 000 t barības miltu, 7000 t siļķu eļļas un pāri par 16 000 t citu zivju eļļas.¹⁸² Vēl lielāks daudzums citu svaigu un pārstrādātu zivju tika eksportēts.

Norvēģijas industrializācija sākas jau 19.gadsimtā un līdz ar straujo hidroelektroenerģijas attīstību laika periodā no 1911. līdz 1920.gadam, pēc Pirmā pasaules kara, Norvēģija bija samērā attīstīta rūpniecības zeme. Kā jau iepriekš minēts, kalnrūpniecībā un rūpniecībā bija nodarbināti apmēram 28% no visiem iedzīvotājiem. Pēckara periodā Norvēģijā bija manāms kapitāla trūkums un notika liels ārzemju kapitāla pieplūdums, īpaši divdesmitajos gados. Visvairāk ārzemju kapitāls tika ieguldīts tieši kalnrūpniecībā, elektrometalurģijā un smagajās elektroķīmiskajās rūpniecībās. Šajā laikā periodā daudzi norvēģu uzņēmumi pārgāja ārzemnieku rokās. 1927.gadā zviedra Ivara Kreugera vadītajai Starptautiskajai sērskociņu sabiedrībai, pēc divu Norvēģijas lielāko sērskociņu fabriku (Bryna & Haldena sērskociņu sabiedrības un Nitedāles sērskociņu fabrikas) iegūšanas, piederēja 95% no Norvēģijas tirgus.¹⁸³ Līdz 1936.gadam ārzemju kapitāls kalnrūpniecības akciju sabiedrībās sastādīja 74,2% no visām akcijām, rūpniecībā 22,5%, un tirdzniecībā 12,4% no visām akcijām. Salīdzinot ar 1919.gadu, kad ārzemju kapitālām piederēja 6,7% no visa akciju sabiedrību pamatkapitāla, 1936.gadā tas jau bija

---

181 Hodne F. (1983), 50. lpp.

182 *Ekonomists*, 1940.g., Nr. 9 – 636. lpp.

183 *Ekonomists*, 1928.g., Nr. 10 – 470. lpp. un Hodne F. (1983), 44. lpp.

15,7%.¹⁸⁴ Trīsdesmitajos gados rūpniecība pārorientējās uz ražošanu iekšzemes vajadzībām, kā arī uz plaša patēriņa preču ražošanu. Iekšzemes rūpniecības ražošanas indekss palielinājās no 62,9 1931.gadā līdz 82,0 1935.gadā, un kopējais rūpniecības ražošanas indekss šajā pašā laika periodā palielinājās no 60,2 līdz 83,4.¹⁸⁵

Norvēģijas ekonomika starpkaru periodā bija maza un atklāta ekonomika, kas bija ļoti atkarīga no lielajiem eksporta sektoriem, lai varētu nopelnīt pietiekoši daudz valūtas un varētu samaksāt par rūpniecības precēm, importa izejvielām, pārtiku un patēriņa precēm.

2.6. tabula Norvēģijas ārējā tirdzniecība no 1920. līdz 1940.gadam

Gads	Imports Milj. kr.	Eksports Milj. kr.	Tirdzniecības bilance Milj. kr.
1920	3033	1247	-1786
1921	1464	637	-827
1922	1314	787	-527
1923	1343	831	-512
1924	1537	1066	-471
1925	1379	1048	-331
1926	1093	812	-281
1927	977	685	-292
1928	1023	683	-340
1929	1073	752	-321
1930	1065	684	-381
1931	861	467	-394
1932	690	559	-131
1933	665	558	-107
1934	737	578	-159
1935	825	605	-220
1936	927	685	-242
1937	1293	823	-470
1938	1193	787	-406
1939	1366	808	-558
1940	948	612	-336

Avots: *Historisk Statistikk 1968*. – Oslo: Statistisk Sentralbyrå, 1969. – 322.-328.lpp.

2.6. tabulā varam redzēt, ka visos starpkaru gados Norvēģijai bija negatīvs tirdzniecības saldo. Daļēji tāpēc, ka lauksaimniecības, zvejniecības un mežsaimniecības produkti ieņēma tik ievērojamu vietu Norvēģijas eksportā, un

¹⁸⁴ Hodne F. (1983), 46. lpp.

starpkaru periodā šo produktu cenas bija samērā zemas, un daļēji tāpēc, ka Norvēģija nespēja saražot visas tai nepieciešamās rūpniecības preces, bez tam bija nepieciešams arī imports, lai varētu atbalstīt ražošanas attīstību. Ārējās tirdzniecības negatīvo saldo maksājumu bilancē ar uzviju sedza no ienākumiem no kuģniecības.¹⁸⁶ Pateicoties kuģniecības ienākumiem Norvēģijas maksāšanas bilance visus gadus kopš 1932.gada bija pozitīva.

Norvēģijas galvenais tirdzniecības partneris bija Anglija (27,5% no eksporta un 23,3% no importa 1935.gadā), tad sekoja Vācija (13,1% un 17,3%), Zviedrija (8,6% un 10,6%), ASV (10,2% un 8,8%), Dānija (4,1% un 6,4%) un Francija (5,0% un 4,2%).¹⁸⁷

Galvenais eksports starpkaru laikā bija kokmateriāli, galvenokārt koka masa un papīrs. Kokmateriāli un to izstrādājumi kopā, kas 1921.gadā bija 35,3% no kopējās eksporta vērtības, 1935.gadā deva 23,7% no kopējās eksporta vērtības.¹⁸⁸ Otrajā vietā sekoja visdažādākie zvejas produkti (t. sk. vaļu produkti), kas 1921.gadā sastādīja 32,0% no kopējās eksporta vērtības, bet 1935.gadā deva 18,9%. Tās bija ne tikai svaigas vai sālītas Norvēģijas siļķes, bet arī daudzas citas zivis un zivju konservi (1935.gadā 5,2%). Bez tam tika eksportēts liels daudzums zivju eļļas un citi produkti. Citas svarīgas eksporta nozares bija metāli un metālrūpniecības produkti (1935.gadā 16,8%), Norvēģijas salpetris (1935.gadā 6,7%), un kalnrūpniecības produkti (1921.gadā 5,0%, bet 1935.gadā 4,3% no kopējās eksporta vērtības). Importa ziņā Norvēģijā galveno vietu ieņēma metāla izstrādājumi (13,4% no visa importa vērtības 1935.gadā), tad sekoja tekstila izejmateriāli un tekstilpreces (12,9%), akmeņogles un kokss (6,7%), mašīnas (5,9%), labība (5,5%), pārtikas produkti – cukurs un kafija (3,7%), naftas produkti (3,2%), automobiļi (2,2%) un augļi (1,8%).¹⁸⁹

Zviedrija

Zviedrijas Karaliste atrodas Skandināvijas pussalas austrumu daļā¹⁹⁰ un pēc platības (apmēram 449 000 kv. km) ir trešā lielākā valsts Eiropā. Zviedrijai pieder arī Gotlandes un Ēlandes salas Baltijas jūrā. Tomēr pēc iedzīvotāju skaita Zviedrija ir

---

185 Turpat. – 86. lpp.

186 *Ekonomists*, 1939.g., Nr. 6 – 373. lpp.

187 *The Northern Countries in the World Economy* (1937), 213. un 221. lpp

188 Turpat. – 211. lpp

189 Turpat. – 217.-219. lpp.

190 Šī apakšnodala balstās galvenokārt uz Heckscher, E.F. (1954) un Veibuls, J.(1997

viena no visretāk apdzīvotājām valstīm Eiropā. 1920.gadā Zviedrijā bija 5,9 miljoni iedzīvotāju, bet 1940.gadā jau 6,4 miljoni iedzīvotāju.¹⁹¹ 1930.gadā 34,2% iedzīvotāju bija nodarbināti lauksaimniecībā un mežsaimniecībā, 0,6% – zvejniecībā, 31,7% – kalnrūpniecībā un rūpniecībā, 15,5% – tirdzniecībā un kuģniecībā, bet 18% – citās nozarēs.¹⁹² 1935.gadā ap 34% iedzīvotāju dzīvoja pilsētās, 66% – laukos.¹⁹³

2.7. tabula Zviedrijas IKP sastāvdaļas 1920-1940 (%)

Gadi	Lauksaim- niecība	Rūpniecība	Būvniecība	Transports un satiksme	Tirdzniecība	Citi	Kopā
1920	22	30	4	8	25	11	100
1925	17	31	7	8	21	16	100
1930	13	34	8	9	21	15	100
1935	14	32	7	9	21	17	100
1940	12	36	5	9	20	18	100

Avots: Mitchell, B.R. *European Historical Statistics 1750-1970*. – London: Macmillan, 1978. – 432.lpp.

2.7. tabulā varam redzēt, cik liels īpatsvars bija rūpniecībai un tirdzniecībai Zviedrijas IKP sastāvā starpkaru periodā. Šajā laika periodā lauksaimniecības īpatsvars IKP turpināja kristies, neskatoties uz nelielu pieaugumu 1935.gadā, sakarā ar lielās depresijas seku likvidāciju un lauksaimniecības protekcionisma politikas ieviešanu.

Līdz 19.gadsimta vidum Zviedrija bija izteikta lauksaimniecības zeme, kur ap 60% iedzīvotāju pārtika no zemkopības, un līdz pat 20.gadsimta sākumam Zviedrijā noteicošā bija agrārā ekonomika. Tomēr bagātīgās vietējās dzelzsrūdas iegulas, kokmateriāli un hidroelektroenerģija nodrošināja strauju industrializāciju, kas zināmā mēra balstījās uz zviedru izgudrojumiem, sevišķi mašīnbūves rūpniecībā.¹⁹⁴

Zviedrija Pirmā pasaules karā laikā bija neitrāla, un pirmie kara gadi nozīmēja iespaidīgu eksporta tirgu ar lielu peļņu Zviedrijas eksporta rūpniecībām.¹⁹⁵ Tomēr sakarā ar sabiedroto blokādi pret Vāciju, Zviedrijas formālā neitralitāte izrādījās

191 Statistisk Årsbok för Sverige 1996. – Stockholm: Statistiska centralbyrån, 1995. – 28. lpp.

192 The Northern Countries in the World Economy (1937), 20. lpp.

193 The Northern Countries in the World Economy (1937), 16. lpp.

194 Piemēram, A. Nobela izgudroto dinamītu, G. de Lavalā piena separatoru un tvaika turbīnu, L.M. Eriksona galda telefonu u.c.

195 Fridlizijs, G. (1963), 45. lpp.

izdevīga gandrīz tikai Vācijai. Blokāde īpaši ietekmēja Zviedrijas spēju pašai sevi apgādāt ar pārtiku. Jau 1916.gadā pārtikas trūkums bija tik liels, ka lielākā daļa pārtikas produktu tika normēti. Pirmā pasaules kara pārtikas trūkuma sekas bija tas, ka, lai arī starpkaru gados Zviedrijas tirdzniecības politika lielā mērā bija vērsta uz brīvās tirdzniecības pusi, lauksaimniecībā valdīja pašnodrošinātības politika un konsekvents protekcionisms.¹⁹⁶ Pirmā pasaules kara laikā Zviedrijas rūpniecība attīstījās, un visās tautsaimniecības nozarēs iestājās uzplaukums, kas turpinājās līdz 1929.gadam.

Tomēr, tāpat kā citur Eiropā, 1921.gadā Zviedrijā sākās pēckara ekonomiskā krīze, kas attīstījās līdz samērā dziļai depresijai. Zviedrijā tas netika uzskatīts par iemeslu, lai neturpinātu liberālu ekonomikas politiku. Turpinājās atgriešanās pie pirmskara līmeņa ekonomikas politikas, neskatoties uz šādas politikas ieviešanas negatīvo pusi. Kara laikā zviedru kronas kurss bija paaugstinājies virs tā zelta vērtības. Mēģinājums atgriezties pie pirmskara zelta paritātes nozīmēja deflāciju un papildus sasprindzinājumu pēckara depresijā. Praksē pirmskara zelta paritāte tika atjaunota jau 1922.gada beigās, bet oficiāli tā tika ieviesta tikai 1924.gada sākumā. Tātad Zviedrija bija pirmā valsts Eiropā, kas pēc Pirmā pasaules kara beigām atgriezās pie zelta standarta.

Kā jau iepriekš minēts, 19.gadsimta beigās lauksaimniecības īpatsvars Zviedrijas ekonomikā samazinājās, un pēckara gados tā bija vienīgā tautsaimniecības nozare, kurai tika piemērota protekcionisma politika. Tas nenozīmēja, ka Zviedrijas lauksaimniecība bija kļuvusi neienesīga, bet protekcionisms tika ieviests daļēji tāpēc, lai nodrošinātu pašnodrošinātību lauksaimniecības jomā, un daļēji tāpēc, ka tomēr samēra liela tautas daļa joprojām bija saistīta ar lauksaimniecību un bija spēcīgs lauksaimniecības lobījs. Lauksaimnieki Zviedrijā (tāpat kā Dānijā) bija nopietni strādājuši pie savu lauku ražu celšanas (gan uzlabojot augsnes kvalitāti, gan mēslojot ar mākslīgajiem mēsliem, gan izmantojot augu šķirņu piemērošanu u.c. paņēmienus).

---

¹⁹⁶ Dohlman, E. (1989) 62. lpp.

2.8. tabula

Raža kvintālos no 1 ha – Zviedrija un Latvija

	Zviedrija 1938.g.	Latvija 1938.g.
Kvieši (vidēji)	24,5	13,7
Rudzi (vidēji)	17,9	11,4
Mieži	24,2	12,4
Auzas	20,7	12,8
Kartupeļi	136,8	127,2

Avots: *Ekonomists*. – Nr. 11/12., 1939. – 808.lpp.

2.8. tabulā redzams, ka Zviedrijā caurmēra ražas no 1 ha bija ievērojami augstākas nekā Latvijā. Arī vidējais izslaukums no govīs Zviedrijā 1936./37. gadā bija 2400 kg piena gadā, kamēr Latvijā vidējais rādītājs bija 1836 kg piena gadā.¹⁹⁷ Šī augstā piena raža nozīmēja to, ka viena no Zviedrijas galvenajām eksporta precēm starpkaru laikā bija sviests.¹⁹⁸

Zviedrijai, tāpat kā Norvēģijai, viena no galvenajām eksporta rūpniecībām bija saistīta ar koku un tā ražojumiem. Vairāk nekā pusi Zviedrijas zemes platības (56,5%) klāja meži, galvenokārt skuju koki – 82,5%, kamēr lapu koki tikai – 17,5%.¹⁹⁹ Kokapstrāde kā lielrūpniecība sāka veidoties 19.gadsimta vidū. Starpkaru laikā Zviedrija ieņēma vienu no pirmajām vietām Eiropā koku eksporta ziņā. 1935.gadā kokrūpniecībā bija nodarbināti 59 229 strādnieki, un saražotā produkcija sastādīja 7,2% no visas ražošanas kopējās vērtības.²⁰⁰ Koks tika eksportēts galvenokārt uz Angliju, tāpat arī uz Franciju, Vāciju, Holandi, Dāniju un Beļģiju. Blakus kokrūpniecībai bija attīstījusies arī galdniecība, kuras ražojumi ievērojamā daudzumā tika eksportēti. Ciešā sakarā ar kokrūpniecību bija arī papīra un celulozes rūpniecība, kas ieņēma ievērojamu vietu Zviedrijas tautsaimniecībā. 1933.gadā Zviedrija eksportēja 37,3% no visas Eiropas koku masas eksporta, 49,2% no tā sastādīja celulozes eksports un 28,9% – papīra eksports.²⁰¹

Starpkaru laikā turpat 50% no Zviedrijas iedzīvotājiem bija nodarbināti rūpniecībā un tirdzniecībā, kas sastādīja pāri par 50% no IKP īpatsvara. Rūpniecības attīstības ziņā šajā periodā Zviedrija ierindojās ceturtajā vietā aiz Anglijas, Vācijas un

197 *Ekonomists*, 1939.g., Nr. 11/12 – 809. lpp.

198 Nanneson, I. (1929), 34. lpp.

199 *Ekonomists*, 1939.g., Nr. 3 – 160. lpp.

200 *The Northern Countries in the World Economy* (1937), 205. lpp.

201 Turpat. – 206. lpp.

Savienotajām Valstīm.²⁰² Liels īpatsvars Zviedrijas rūpniecībā šajā laika periodā bija kalnrūpniecībai. Zviedrija bija kļuvusi par vienu no lielākajām dzelzsrūdas ieguvējām pasaulē. Turklāt Zviedrija bija arī viena no lielākajām vara, svina un cinka rūdas ieguvējām Eiropā. Zviedrijas rūpniecība galvenokārt bija “kvalitātes” rūpniecība, t.i., tehniski labi nostādīta un racionāli organizēta. Tā spēja ražot kvalitātes ziņā pirmklasīgas preces, sākot no kuģiem un lokomotīvēm līdz pat kniepadatai. Starpkaru gados šajā rūpniecībā visvairāk bija attīstītas dzelzs, tērauda, mašīnu, sērkociņu, celulozes, koka un elektrības ražošanas nozares. Rūpniecības aktivitātes indekss (1937.g. = 100) 1920.gadā bija 44, bet 1939.gadā jau 110.²⁰³

Rūpniecības attīstība notika līdztekus ārzemju tirgus iegūšanai un eksporta attīstībai.

2.9. tabula Zviedrijas ārējā tirdzniecība no 1920. līdz 1940.gadam

Gads	Imports Milj. kr.	Eksports Milj. kr.	Tirdzniecības bilance Milj. kr.
1920	3314	2278	-1036
1921	1259	1097	-162
1922	1114	1154	40
1923	1295	1142	-153
1924	1425	1261	-164
1925	1446	1360	-86
1926	1490	1420	-70
1927	1584	1617	33
1928	1708	1575	-133
1929	1783	1812	29
1930	1662	1550	-112
1931	1428	1122	-306
1932	1155	947	-208
1933	1096	1079	-17
1934	1305	1302	-3
1935	1476	1298	-178
1936	1633	1514	-119
1937	2124	2000	-124
1938	2082	1843	-239
1939	2499	1889	-610
1940	2005	1328	-677

Avots: *Historisk Statistik för Sverige*. – Stockholm: Statistiska centralbyrån, 1960. – 21.lpp.

202 Bolanders, G. (1929) 37. lpp.

203 Mitchell, B.R. (1978), 181. lpp.

2.9. tabulā redzams, ka, izņemot trīs gadus (1922.g., 1927.g., 1929.g.), Zviedrijai, tāpat kā parējām Skandināvijas valstīm, starpkaru gados bija raksturīga pasīva tirdzniecības bilance. Zviedrija šo negatīvo saldo maksājumu bilancē sedza ar ienākumiem no kapitāla ieguldījumiem ārzemēs, kā arī no kuģniecības. Piemēram, tirdzniecības deficīts par laika posmu no 1932. līdz 1934.gadam bija vidēji –5303 tūkstoši sterliņa mārciņu, bet ienākums no kapitāla augļiem bija +4693 tūkstoši sterliņa mārciņu, un no kuģniecības +6443 tūkstoši sterliņa mārciņu.²⁰⁴ Zviedrija, tāpat kā citas Skandināvijas valstis, tuvojoties kara draudiem, sāka iegādāties rezerves, un 1937.gadā imports jau bija par 23% lielāks nekā 1936.gadā, bet 1939.gadā imports bija par 35% lielāks nekā 1936.gadā.

Zviedrijas galvenais tirdzniecības partneris bija Anglija (24,9% no eksporta un 19,4% no importa 1935.gadā), tad sekoja Vācija (14,4% un 24,2%), ASV (12,0% un 12,8%), Dānija (5,9% un 6,5%), Norvēģija (5,% un 3,4%) un Nīderlande (3,1% un 5,0%).²⁰⁵ Starpkaru periodā Zviedrijas galvenais eksports bija mežrūpniecības produkti – koksne, fīnieris, koku masa un papīrs, kas 1935.gadā sastādīja 43,5% no visa kopējā eksporta. Pēc tam sekoja metāli un metālrūpniecības produkti (16,9%), mašīnas un ierīces (10,0%), dzelzs rūda un citas rūdas (8,1%), sviests (2,6%) un bekons (1,5%).²⁰⁶ Galvenās importa preces šajā periodā bija metāli un metālrūpniecības produkti (12,2% no visa kopējā importa 1935.gadā), mašīnas un ierīces (7,6%), tekstili un tekstilprodukti (16,6%), ogles un kokss (8,5%), naftas produkti (3,7%), automašīnas (3,2%), kafija (3,2%) un jēlāda (1,4%).²⁰⁷

---

204 *The Northern Countries in the World Economy* (1937), 237. lpp. Skat. arī *Economists*, 1938.g., Nr. 24 – 1125. lpp., kurā, izmantojot iepriekš minēto avotu, diemžēl ir ieviesusies kļūda gan gadaskaitļu, gan ciparu ziņā.

205 *The Northern Countries in the World Economy* (1937), 213. un 221. lpp

206 Turpat. – 211. lpp.

207 Turpat. – 217. un 219. lpp.

2.2 Latvijas ekonomiskā un ārējās tirdzniecības vide no 1920. līdz 1940.gadam

Šajā apakšnodaļā tiks analizēti tie faktori, kuri tika uzskatīti par svarīgiem, lai radītu Latvijas ārējās tirdzniecības vidi starpkaru periodā:

1) demogrāfiskais faktors, kas norādīja uz Latviju kā agrāru valsti;

2) zemes reformas faktors, kas atļāva daudziem bezzemniekiem kļūt par zemes īpašniekiem, kuri savukārt ražoja eksporta lauksaimniecības produktus un iegādājās importa preces;

3) lauksaimniecības faktors, kas, izmantojot demogrāfisko faktoru un zemes reformas faktoru, deva Latvijai iespēju attīstīt savu ārējo tirdzniecību jau no pirmajiem gadiem; un

4) rūpniecības attīstības faktors, kas norādīja uz Latvijas rūpniecības augošo ieguldījumu Latvijas ārējā tirdzniecībā, īpaši ar Skandināvijas valstīm.

Apakšnodaļa noslēdz ar Latvijas kopējā ārējās tirdzniecības analīze, kurā varam redzēt mijiedarbību starp visiem augšminēto faktoru rezultātiem.

Demogrāfija

1914.gadā, pirms Pirmā pasaules kara, Latvijas teritorijā dzīvoja 2 552 000 iedzīvotāju. 1920.gada sākumā bija palicis vairs tikai 1 596 000 iedzīvotāju, faktiski mazāk nekā gadsimta sākumā.²⁰⁸ Vairāk kā 1 miljonu lielais iedzīvotāju zudums bija lielākais ekonomiskais zaudējums, kādu Latvijai nodarīja Pirmā pasaules kara gadi. Piemēram, 1914.gadā Rīgā bija 520 000 iedzīvotāju, bet 1920.gadā decembrī no tiem pāri bija palikuši tikai 225 000 iedzīvotāju.²⁰⁹ Tas ir izskaidrojams ar rūpniecības un ierēdniecības evakuāciju uz Iekškriviju, kas notika sākot ar 1915.gadu, jo kopā ar evakuētajām iestādēm un fabrikām uz Krieviju pārcēla arī tajās nodarbinātos ierēdņus un strādniekus kopā ar viņu ģimenes locekļiem. Tikai pēc Otrā pasaules kara iedzīvotāju skaits Rīgā atkal pārsniedza ½ miljonu.

Jau 1918.gadā bija sākusies bēgļu atgriešanās kustība un līdz 1925.gadam dzimtenē bija atgriezušies ap 220 000 karavīru, bēgļu, gūstekņu un optantu.²¹⁰ Līdz 1940.gadam Latvijā atkal bija gandrīz 2 miljoni iedzīvotāju.

---

208 Zalts, A. (1938), 10. lpp.

209 Turpat. – 13. lpp.

210 Bokalders, J. (1947), 20. lpp.

Sakarā ar karu un dziļām pārmaiņām Latvija reagrarizējās, t.i., tā kļuva vēl lauksaimnieciskāka nekā pirms kara. Tas uzskatāmi atspoguļojas sekojošajā tabulā:

2.10. tabula Iedzīvotāju nodarbošanās Latvijā (procentos)

	1897.g.	1920.g.	1925.g.	1930.g.	1935.g.
Lauksaimniecībā un zvejniecībā	45	80	68	66	67
Rūpniecības darbā	20	7	11	14	15
Tirdzniecībā	5	2	5	5	6
Dažādās transporta nozarēs	2	2	3	3	2
Tiesā, policijā, valsts un pašvaldības administrācijā	1	2	2	3	3
Brīvajās profesijās	2	1	2	3	2
Apkalpojošajā sektorā	13	1	3	3	3
Citās nozarēs	12	5	6	3	2
Kopā (%)	100	100	100	100	100

Avots: Pēc Zalts, A. *Nacionālā saimniecība 20 gados. Centieni un sasniegumi.*, Rīga: Izdev. "Pagalms", 1938. – 15.-18.lpp.; Skujenieks, M., *Latvijas Statistikas Atlāss. XX* – Rīga: Valsts Statistikā Pārvalde, 1938. – 17.lpp.; un Bokalders, J. *Latvijas ekonomiski-ģeogrāfiskie pamati*. – Stockholm: Zelta Ābele, 1947. – 30.lpp.

1897.gadā pie daudz lielāka iedzīvotāju skaita ekonomiskajā dzīvē aktīvi piedalījās 744 000 cilvēku, bet 1925.gadā – jau 1 123 000, 1930.gadā – 1 216 000, savukārt 1935.gadā – 1 193 000.²¹¹ 1897.gadā strādājošo skaits attiecībā pret visiem iedzīvotājiem bija tikai 39%, turpretim 1935.gadā strādājošo bija pāri par 60%. Strādājošo cilvēku skaita ārkārtīgajā pieaugumā Latvijas pastāvēšanas laikā lielu lomu spēlēja sieviešu aktīvā piedalīšanās saimniecības dzīvē. 2.10. tabulā iespējams salīdzināt šos Latvijas datus ar datiem par mūsu ziemeļu kaimiņiem.

²¹¹ Zalts, A. (1938), 18. lpp.; Skujenieks, M. (1938), 17. lpp.; Bokalders, J. (1947), 30. lpp.

2.11. tabula

Strādājošo iedzīvotāju nodarbošanās (procentos)

	<i>Latvija</i> (1935.g.)	<i>Igaunija</i> (1934.g.)	<i>Lietuva</i> (1935.g.)	<i>Zviedrija</i> (1940.g.)	<i>Dānija</i> (1940.g.)	<i>Norvēģija</i> 1930.g.)
Ar lauksaimniecību, mežsaimniecību un zveju	67	63	77	24	29	35
Rūpniecības darbā	15	16	7	38	32	27
Tirdzniecībā	6	7	3	14	14	13
Dažādās transporta nozarēs	2	2	1	7	6	9
Tiesā, policijā, valsts un pašvaldības administrācijā	3	5	3	1	2	1
Brīvajās profesijās	2	–	–	7	8	4
Apkalpojošajā sektorā	3	3	–	6	9	10
Citās nozarēs	2	4	9	3	–	1
Kopā	100	100	100	100	100	100

Avots: Pēc Bokalders, J. *Latvijas ekonomiski-ģeogrāfiskie pamati*. – Stockholm: Zelta Ābele, 1947. – 32.lpp; koriģēts ar Skujenieks, M., *Latvijas Statistikas Atlāss. XX* – Rīga: Valsts Statistikā Pārvalde, 1938. – 17.lpp. un *Latvija citu valstu saimē 1939*. – Rīga: Zinātne, 1990. – 26.-27.lpp.

Šī nelielā salīdzinošā tabula (2.11.) norāda, ka rūpniecības, tirdzniecības, satiksmes un citās nozarēs nodarbināto skaita pieaugums notika uz lauksaimniecības rēķina. Baltijas valstis starpkaru gados bija izteiktas lauksaimniecības zemes, kurās lauksaimniecība kopā ar mežkopību un zvejniecību bija galvenā iedzīvotāju nodarbošanās.

Zemes reforma

Pirms Pirmā pasaules kara toreizējās cariskās Krievijas Baltijas provinces (*Pribaltjiskai krajij*) jeb vēlākās Latvijas un Igaunijas brīvvalstis bija tipiskas aristokrātijas lielgruntniecības (vai latifundijas) zemes. Vairāk nekā puse (53%) visas zemes piederēja nepilniem 2% zemes īpašnieku. Latgalē, kur bija savādāki agrārie apstākļi, latifundijām piederēja 38% no visas zemes.²¹²

Viens no vislielākajiem un visplašākajiem saimnieciskās dzīves pasākumiem bija agrārā reforma, kas radikāli pārveidoja Latvijas pirmskara saimniecības pamatus

212 Bokalders, J. (1947), 48. lpp.

gan tiesiski, gan ekonomiski un uzspieda savu zīmogu visiem turpmākajiem lauku īpašumu attiecību jautājumiem, kā arī ražošanas veidiem.

Saskaņā ar 1920.gada 16.septembrī Satversmes sapulcē pieņemto agrārās reformas likumu tika nodibināts īpašs valsts zemes fonds, kurā ieskaitīja 61% no visas Latvijas zemes un 45% no lauksaimniecības zemes.²¹³ Agrākajiem zemes īpašniekiem atstāja tikai nelielu neatsavināmo daļu, apm. 50 ha apmērā. Šīs lielās pārvērtības var redzēt sekojošajā tabulā:

2.12. tabula Zemes īpašuma veidi

	1913.g.		1929.g.		1935.g.	
	1000 ha	%	1000 ha	%	1000 ha	%
Latifundija zeme	3016	48	–	–	–	–
Valsts zeme (meži)	628	10	1861	30	1746	28
Vecsaimnieku zeme	2467	39	2772	45	2818	45
Jaunsaimnieku zeme	–	–	1423	23	1550	25
Pārējie īpašumi	156	8	136	2	130	2
Kopā	6267	100	6192	100	6244	100

Avots: Bokalders, J. *Latvijas ekonomiski-ģeogrāfiskie pamati*. – Stockholm: Zelta Ābele, 1947. – 56. lpp.

Skaitļi 2.12. tabulā spilgti raksturo tā laika situāciju agrārās reformas ietvaros. Latifundijas beidza eksistēt, un agrārās reformas rezultātā Latvija kļuva par tipisku mazsaimniecības zemi ar tai raksturīgajām ražošanas nozarēm un saimniekošanas veidiem.

Pēc lieluma šo saimniecību skaits un to platības sadalījās sekojošās grupās:

2.13. tabula Lauku saimniecību lielums 1935.gadā

<i>Saimniecību lielums</i>	<i>Skaits</i> 1000	<i>Platība</i> 1000 ha	<i>%</i>	
			<i>Skaits</i>	<i>Platība</i>
Sīksaimniecības līdz 2 ha	20,7	19,6	8,7	0,4
Mazas saimniecības no 2–20 ha	141,7	1560,7	59,7	35,1
Vidējas saimniecības no 20–50 ha	59,6	1787,4	25,1	40,2
Lielas saimniecības 50 ha un vairāk	15,4	1079,2	6,5	24,3
Kopā	237,4	4446,9	100	100

Avots: Skujenieks, M. *Latvijas Statistikas Atlāss. XX* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde, 1938. – 24.lpp.

²¹³ Turpat. – 58. lpp.

Kā redzams 2.13. tabulā, lielākā daļa vai apmēram 68% saimniecību bija mazākas par 20 ha kopplatības. Tāpat ievērojami daudz (pāri par 25%) bija vidējo saimniecību ar 20-50 ha zemes; pie tām piederēja arī lielākā daļa vecsaimniecību. Šai vidējajai grupai piederēja 40% lauksaimniecības zemes. Samērā spēcīga bija arī lielo saimniecību grupa ar 50 ha zemes vai vairāk, kam piederēja 24% zemes. Vidējās un lielās saimniecības visvairāk varēja izmantot lauksaimniecības mašīnas un citus lauksaimniecības sasniegumus. Latvijā vienas lauku saimniecības caurmēra platība nepārsniedza 20 ha.²¹⁴

Agrārā reforma pašos pamatos pārveidoja Latgales seju, kura līdz ar sādžu sadalīšanos viensētās, tika aizvien vairāk pielīdzināta pārējai Latvijai.

2.14. tabula Lauksaimniecībā izmantotā zeme, sadalīta starp dažāda lieluma saimniecībām (%)

Valsts	Gads	Lauksaim- niecībā izmantotā zeme 1000 ha	No tās (%):			
			Līdz 2 ha	2 – 20 ha	20 – 50 ha	50 ha un vairāk
Latvija	1935.	3768	1	36	40	23
Igaunija	1929.	2652	2*	26#	54	18
Lietuva	1930.	4319	1	46	37	16
Zviedrija	1932.	4782	6	56	20	18
Dānija	1933.	3176	5*	52**	27***	16##
Norvēģija	1929.	996	11	73	14	2

* līdz 5 ha; # 5 – 20 ha; ** 5 – 30 ha; *** 30 – 60 ha; ## 60 ha un vairāk

Avots: Skujenieks, M., *Latvijas Statistikas Atlāss. XX* – Rīga: Valsts Statistikā Pārvalde, 1938. – 25.lpp.

2.14. tabula pārlicinoši norāda uz to, cik liela nozīme Ziemeļvalstīs bija sīkām saimniecībām. Salīdzinoši, neskatoties uz agrāro reformu, Latvijā vēl aizvien bija liels skaits samērā lielu saimniecību. No visas lauksaimniecībā izmantotās zemes turpat 63% apsaimniekoja saimniecības, kas bija lielākas par 20 hektāriem. Zviedrijā šis skaitlis bija 38%, bet Dānijā – (relatīvi) 43% un Norvēģijā – 16%.

Lauksaimniecība kā pamats ekonomijai

Viens no visspožākajiem Latvijas brīvvalsts sasniegumiem bija lauksaimniecības uzplaukums. Lai tas notiktu bija jāveic divi priekšdarbi: 1) visā

214 Skujenieks, M. (1938). 24. lpp.

valstī jānovērš Pirmā pasaules kara postījumi un 2) jāievieš un jāīsteno agrārā reforma.

Viens no lielākajiem postījumiem, ko nodarīja Pirmais pasaules karš, jau tika pieminēts – tā bija dzīvā spēka samazināšanās. Kara sekas bija visur. Vairāk nekā puse visu pagastu bija izrakņāti ar kara tranšējām, tika izpostīti 25 000 saimniecību, iznīcināti 70 000 zirgu, 170 000 lopu, 28 000 darba ratu, 4000 labības pļaujmašīnu, no zemes virsas tika noslaucīti 76 000 ēku un daļēji izpostīti 122 000 ēku.²¹⁵ Aramzeme vairākus gadus gulēja atmatā un bija piesēta ar kara laika atliekām. Kara gados aramzemes platība bija samazinājusies par 27%.²¹⁶

Latvijai šie milzu postījumi bija jāatjauno pašai saviem spēkiem un līdzekļiem. Šis atjaunošanas darbs prasīja visus pirmos desmit gadus. Pirmajos gados pēc Pirmā pasaules kara, kad zeme bija izpostīta un tukša, no ārzemēm vajadzēja importēt ne tikai daudzus rūpniecības ražojumus, bet arī pārtiku un labību.

---

215 LVVA, 2575f., 21 apr., 101, 18. lpp.

216 Zalts, A. (1938), 29. lpp

2.15. tabula Galvenais pārtikas un labības imports Latvijā no 1921. līdz 1939.gadam

Gads	Kvieši		Cukurs		Siļķes		Rudzi	
	tonnas	milj. latu	tonnas	milj. latu	tonnas	milj. latu	tonnas	milj. latu
1921 ²¹⁷	1849	0,57	11 061	6,34	5879	1,00	-	-
1922 ²¹⁸	11 304	3,35	20 102	9,65	12 866	2,97	13 613	3,19
1923	31 901	8,69	21 400	13,30	21 397	4,79	35 569	7,13
1924	51 783	14,76	26 112	15,74	16 427	4,65	55 399	11,99
1925	48 212	17,70	33 511	15,08	17 039	5,64	72 594	18,78
1926	42 530	14,80	35 531	13,57	16 970	5,34	51 997	11,16
1927	46 053	16,16	36 215	15,68	15 461	5,70	53 763	13,93
1928	58 022	17,43	42 238	15,69	23 194	6,90	82 721	20,99
1929	74 939	21,26	41 449	12,42	26 501	7,94	126 712	27,06
1930	64 119	15,77	41 621	8,97	19 262	5,84	59 764	8,25
1931	32 341	5,17	33 368	6,39	13 334	3,65	7679	0,75
1932	15 690	2,12	17 315	2,68	3921	0,87	2234	0,25
1933	87	0,02	14 415	2,06	9792	2,19	1	..
1934	2	..	13 458	1,53	8993	1,52	-	-
1935	-	-	..	..	9876	1,66	-	-
1936	9	..	..	..	8769	2,05	-	-
1937	34 714	8,29	..	..	12 758	4,65	-	-
1938	32 514	6,26	-	-	8967	2,97	-	-
1939	-	-	11 419	3,03	5002	1,02	-	-

Avots: Pēc A.Zalta Ārējā tirdzniecība / A.Bīlmanis (red.) *Latvijas Republika desmit pastāvīgas gados*. Rīga: Golts un Jurjans, 1928. – 263.lpp. un *Latvijas statistiskā gadagrāmata. 1928.-1940.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde, 1930.-1940.

No 2.15. tabulas redzams, ka vislielākais kviešu graudu imports bija 1928. un 1929.gadā, kad tika importētas 58 022 un 74 939 tonnas kviešu; rudzu imports 1928.gadā sasniedza 82 721 tonnas, bet 1929.gadā jau 126 712 tonnas par 27,06 miljoniem latu. Vajadzība importēt labību un pārtiku bija ne tikai tāpēc, ka zeme bija izpostīta, bet arī tāpēc, ka Latvijas labības ražas šajā laikā bija samērā niecīgas, graudu kvalitāte nevienmērīga un ražošanas izdevumi pārāk lieli.²¹⁹ Pie tam mazaizstrādātības nebija piemērotas ražot labību tirgum savas mazās zemes platības dēļ, kas vairāk veicināja pievērsties tādām intensīvām lauksaimniecības ražošanas

217 Latvijas rubļi 1921.gadā ir aprēķināti Latvijas latos saskaņā ar Finanšu ministrijas kredīta departamenta direktora A.Kārklīņa pārrēķiniem: 66,267 Latvijas rubļi = 1 lats (importam). - *Ekonomists*, 1925.g., Nr. 10 – 498. lpp.

218 Latvijas rubļi 1922. gadā ir aprēķināti Latvijas latos saskaņā ar Valsts Statistiskās pārvaldes likmi: 50 Latvijas rubļi = 1 lats (importam un eksportam). - *Ekonomists*, 1925.g., Nr. 10 – 498. lpp.

219 Zalts A. (1928) 263. lpp

nozārēm kā lopkopība un cūkkopība.²²⁰ Sakarā ar lielo saimniecības krīzi un valdības cenšanos ierobežot importu, tieši labības imports bija tas, ko visvieglāk varēja aizstāt ar pašmāju ražoto. Pēc 1933.gada rudzus vispār vairs neimportēja, un kvieši tika importēti tikai 1937./38.gadā, jo 1937.gada vasara bija ļoti sausa. Līdzīgi bija ar cukura importu, kas beidzās 1934.gadā, izņemot cukura importu 1939.gada uzkrājumiem kara vajadzībām. Sakarā ar saimniecības krīzi pat siļķu imports tika ierobežots un nekad vairs nesasniedza 1929.gada apmērus.

Tomēr visas Latvijas brīvvalsts pastāvēšanas gados aramzemes platības palielinājās uz pļavu un nederīgās zemes rēķina, kas norādīja uz ievērojamu lauksaimniecības uzlabošanu un zemes intensīvāku izmantošanu.

2.16. tabula Izmāņas zemes kultūrveidos (procentos)

	1913.g.	1923.g.	1929.g.	1935.g.	1939.g.
Aramzeme un dārzi	28,3	27,9	31,4	33,9	36,0
Ganības	) 31,1	13,1	14,4	14,5	14,0
Pļavas	)	14,3	13,4	12,0	10,0
Meži	27,7	29,2	26,8	28,0	29,0
Pārējā zeme un ūdeņi	12,9	15,5	14,0	11,6	11,0
Kopā (%)	100	100	100	100	100

Avots: Pēc A.Darbiņa & V.Vītiņa, – *Latvija / Statistisks pārskats*. – Vācijā: Pēterā Mantnieka apgāds, 1947. – 36.lpp.

Piezīme: skaitļi attiecas tikai uz lauksaimniecībā un mežsaimniecībā izmantoto zemi.

2.17. tabula Zemes kultūrveidi Latvijā un dažās Ziemeļvalstīs 1935.gadā (procentos)

	Latvija	Igaunija	Lietuva	Zviedrija	Dānija	Norvēģija
Aramzeme	32,1	23,8	48,5	9,1	62,1	2,7
Ganības un pļavas	25,2	38,6	20,5	2,7*	9,7	0,6*
Meži	26,6	20,7	18,9	54,2**	) 28,2	24,3
Pārējā zeme	16,1	16,9	12,1	34,0	)	72,4**
Kopā (%)	100	100	100	100	100	100

* Neieskaitot ganības; ** Ieskaitot ganības.

Piezīme: skaitļi attiecas uz visu valsts teritoriju.

Avots: Skujenieks. M., *Latvijas Statistikas Atlāss. XX* – Rīga: Valsts Statistikā Pārvalde, 1938. – 25.lpp.

220 A.Aizsilnieks piemin vēl vienu iemeslu, proti, zemās labības cenas pasaules tirgū, kuras sāka slīdēt uz leju jau 1921.gadā un līdz 1927.gadam, piemēram, rudzu cenas bija noslīdējušas par apmēram 30%, bet sviesta cenas vienlaicīgi bija pieaugušas par apmēram 50% – Aizsilnieks A.(1968), 358. lpp

2.17. tabula atspoguļo, ka visās Baltijas valstīs t.s. nederīgas zemes (ganības un pļavas) īpatsvars bija daudz lielāks nekā Skandināvijas valstīs, kaut aramzemes īpatsvars Latvijā bija daudz lielāks nekā Zviedrijā vai Norvēģijā.

Lielākās izmaiņas lauksaimniecībā notika lauksaimnieciski izmantojamās zemes izmantošanā atsevišķu laukaugu sējumiem. Rudzu un miežu sējumu platības, salīdzinot ar platībām pirms Pirmā pasaules kara, ievērojami samazinājās. Tas izskaidrojams ar lielo pārkārtošanos, kas notika Latvijas brīvvalsts laikā, sevišķi sakarā ar agrārās reformas realizēšanu. Citas lauksaimniecības ražotnes, piemēram, piensaimniecība, bekona ražošana, putnkopība utt. kļuva piemērotākas. Rudzu sējumu platība laika posmā no 1909. līdz 1913.gadam caurmērā bija 350,7 tūkstoši ha, kamēr 1937.gadā – tikai 288,4 tūkstoši ha.²²¹ Tāpat miežu sējumu platība no 1909. līdz 1913.gadam caurmērā bija 191,0 tūkstoši ha, kamēr 1937.gadā – tikai 181,5 tūkstoši ha.²²² Ievērojami bija palielinājušās ziemas un vasaras kviešu sējumu platības: no 1909. līdz 1913.gadam caurmērā bija 32,6 tūkstoši ha, bet 1937.gadā – 136,9 tūkstoši ha.²²³ Arī auzu sējumu platības bija palielinājušās: no 1909. līdz 1913.gadam caurmērā bija 305,9 tūkstoši ha, bet 1937.gadā – 335,2 tūkstoši ha²²⁴, savukārt linu platības no 1909. līdz 1913.gadam caurmērā aizņēma 69,6 tūkstoši ha, bet 1937.gadā – tikai 67,2 tūkstoši ha.²²⁵

Sakarā ar lopkopības, respektīvi, piensaimniecības nostiprināšanos, ievērojami palielinājās kartupeļu, zirņu, sakņaugu un citu dārzāju, āboliņa un citu tīruma zālāju platība. Pavisam jauna kultūra, kuru Latvijā ieviesa tikai 1920.gados, bija cukurbietes. To sējumu platība 1929.gadā no 1,7 tūkstošiem ha strauji pieauga, 1937.gadā sasniegdama 13,8 tūkstošus ha.

Caurmēra ražas labībai un citiem laukaugiem bija svārstīgas, un tomēr tās pārsniedza caurmēra ražas pirms Pirmā pasaules kara.

---

221 Skujenieks, M. (1938), 27. lpp.

222 Turpat. – 29. lpp

223 Turpat. – 28. lpp

224 Turpat. – 29. lpp

225 Turpat. – 31. lpp

2.18. tabula

Galveno laukaugu caurmēra kopražas (1000 t)

<i>Gadi</i>	<i>Rudzi</i>	<i>Kvieši</i>	<i>Mieži</i>	<i>Auzas</i>	<i>Kartupeļi</i>	<i>Cukurbietes</i>	<i>Āboliņš</i>	<i>Linu šķiedra</i>
1909/13	325	39	173	279	639	–	–	30
1920/24	203	29	130	226	596	–	659	17
1930/34	315	170	197	345	1265	162	1523	14
1939	448	212	222	485	1640	218	1820	21

Avots: Pēc Bokalders, J. *Latvijas ekonomiski-ģeogrāfiskie pamati*. – Stockholm: Zelta Ābele, 1947. – 85.lpp, koriģēts ar Skujenieks, M., *Latvijas Statistikas Atlass. XX* – Rīga: Valsts Statistikā Pārvalde, 1938. – 27.-32.lpp. un A.Darbiņa & V.Vītiņa, – *Latvija / Statistisks pārskats*. – Vācijā: Pētera Mantnieka apgāds, 1947. – 38.-44.lpp.

Pieaugot kopējām laukaugu ražām, augs arī pašiztikas procents. Pārtikas labības pašapgāde normālos gados bija nodrošināta, sliktākos gados pašiztikas koeficients svārstījās attiecīgi no 95% līdz 98%, ievadot nelielu daudzumu kviešu, savukārt rudzu pašiztikas koeficients visus pēdējos gadus bija 100%.²²⁶

2.19. tabula Galveno laukaugu caurmēra kopražas Latvijā un dažās Ziemeļvalstīs 1935.gadā (1000 t)

<i>Valsts</i>	<i>Rudzi</i>	<i>Kvieši</i>	<i>Mieži</i>	<i>Auzas</i>	<i>Kartupeļi</i>
Latvija	364	178	205	386	1461
Igaunija	173	62	92	134	893
Lietuva	641	275	252	400	1774
Zviedrija	429	643	222	1239	1757
Dānija	284	399	1107	1042	1218
Norvēģija	12	51	123	182	917

Avots: Skujenieks, M., *Latvijas Statistikas Atlass. XX* – Rīga: Valsts Statistikā Pārvalde, 1938. – 27.-31.lpp.

Latvijas ražām bija raksturīga pārāk liela svārstība atsevišķos gados. Viens no Latvijas lauksaimniecības pamatuzdevumiem, līdz ar laukkopības racionalizēšanu, bija lauku ražības kāpinājums, lai tādējādi vēl vairāk tuvinātos Rietumeiropas lauksaimniecības līmenim.

226 Bokalders, J. (1947), 86. lpp

2.20. tabula Galveno laukaugu caurmēra ražas Latvijā un dažās Ziemeļvalstīs 1935.gadā no 1 ha tonnās

<i>Valsts</i>	<i>Rudzi</i>	<i>Kvieši</i>	<i>Mieži</i>	<i>Auzas</i>	<i>Kartupeļi</i>
Latvija	1,4	1,3	1,1	1,2	11,8
Igaunija	1,2	1,0	0,9	1,0	12,1
Lietuva	1,3	1,3	1,2	1,2	10,1
Zviedrija	1,9	2,4	2,1	1,9	13,6
Dānija	1,8	3,2	3,2	2,8	16,2
Norvēģija	2,0	2,1	2,0	2,1	18,5

Avots: Skujenieks, M., *Latvijas Statistikas Atlass. XX* – Rīga: Valsts Statistikā Pārvalde, 1938. – 27.-31.lpp.

2.20. tabula norāda, ka ražības kāpinājums varēja būt vēl lielāks salīdzinot ar Skandināvijas valstīm.

Kā jau iepriekš minēts, lielus postījumus dzīvajam inventāram nodarīja Pirmais pasaules karš. Zirgu skaits bija samazinājies par 22%, liellopu – par 18%, savukārt cūku – par 16%.

2.21. tabula Mājlopu skaits 1913.gadā un 1920.gadā (tūkstošos)

	<i>1913.g.</i>	<i>1920.g.</i>	<i>% no 1913.g. skaita</i>
Zirgi	320	251	78
Liellopi	912	746	82
Aitas	996	947	95
Cūkas	557	465	84

Avots: Zalts, A. *Nacionālā saimniecība 20 gados.: Centieni un sasniegumi.*, Rīga: Izdev. "Pagalms". 1938. – 34.lpp.

Mājlopu skaita atjaunošanā un tā kvalitatīvā sastāva uzlabošanā bija gūti ievērojami panākumi.

2.22. tabula Mājlopu skaits (tūkstošos)

<i>Gadi</i>	<i>Zirgi</i>	<i>Govs- lopi</i>	<i>Slauca- mās govis</i>	<i>Aitas</i>	<i>Cūkas</i>	<i>Mājputni</i>
1913	320	912	–	996	557	–
1920/24	306	839	510	1199	462	1439
1930/34	367	1122	774	1021	618	3151
1939	415	1272	890	1469	890	4391

Avots: Pēc Bokalders, J. *Latvijas ekonomiski-ģeogrāfiskie pamati.* – Stockholm: Zelta Ābele, 1947. – 94.lpp, koriģēts ar Skujenieks, M., *Latvijas Statistikas Atlass. XX* – Rīga: Valsts Statistikā Pārvalde, 1938. – 32.-35.lpp. un A.Darbiņa & V.Vītiņa, – *Latvija ' Statistisks pārskats.* – Vācijā: Pētera Mantnieka apgāds, 1947. – 44.-46.lpp.

Kvantitatīvais sasniegums ir acīmredzams. Tāpat strauji uzlabojās arī māļlopu kvalitāte. Šis straujais progress vislabāk redzams eksporta sviesta ražošanā, kur Latvija 1937.gadā ieņēma piekto vietu Eiropas sviesta tirgū.²²⁷

2.23. tabula Govslopu daudzums Ziemeļvalstīs 1935.gadā; Sviesta eksports 1937.gadā

<i>Valsts</i>	<i>Govslopu daudzums (1000's)</i>	<i>Sviesta eksporta daudzums (tonnās)</i>
Latvija	1275	19 211
Igaunija	725	13 180
Lietuva	1159	15 058
Zviedrija	2919	23 535
Dānija	3072	152 911
Norvēģija	1328	—

Avots: Skujenieks, M., *Latvijas Statistikas Atlass. XX* – Rīga: Valsts Statistikā Pārvalde, 1938. – 33.lpp.

2.23. tabulā redzams, ka Dānija ar 2½ reizēm vairāk govslomu ražoja turpat 8 reizes vairāk sviestu nekā Latvija. Zviedrija, kurai bija pāri par 2 reizēm vairāk govslomu, ražoja tikai par 23% vairāk sviestu nekā Latvija.

Latvijas lauksaimniecība jau kopš 1890.gadiem sāka pārorientēties uz lopkopību un piensaimniecību. Jau pirms Pirmā pasaules kara sviests no Latvijas tika eksportēts kā uz Eiropu, tā arī uz Sanktpēterburgu un Kijevu.²²⁸

Tā kā Latvijas tirgus starpkaru gados spēja absorbēt tikai mazu daļu no saražotā sviesta, bekona, olām un citiem mazaizņēmējās ražotajiem produktiem, šo nozaru attīstība gandrīz pilnībā balstījās uz eksporta iespējām. Straujš progress šajā laika periodā vislabāk redzams eksporta sviesta ražošanā.

227 Skujenieks, M. (1938), 33. lpp

228 Skujenieks, M. (1927), 589. lpp.

2.24. tabula

Sviesta eksports 1921-1939

Gads	Tonnas	Milj. latu	% no kopeksporta vērtības
1921 ²²⁹	10	0,03	0,1
1922 ²³⁰	955	2,70	2,6
1923	2902	9,27	5,7
1924	3526	13,50	8,0
1925	7154	30,26	16,0
1926	10 135	37,45	19,9
1927	10 761	41,27	18,7
1928	13 006	52,50	20,1
1929	14 830	58,77	21,5
1930	18 430	57,72	23,3
1931	18,739	46,96	28,7
1932	18 598	30,99	32,1
1933	15 646	21,06	25,8
1934	15 701	14,39	16,9
1935	16 816	18,51	18,7
1936	17 291	25,32	18,3
1937	19 211	45,36	17,4
1938	23 457	54,26	23,9
1939	21 929	51,07	22,5

Avots: Sastādīts pamatojoties uz A.Zalts Ārējā tirdzniecība / A.Bīlmanis (red.) *Latvijas Republika desmit pastāvīšanas gados*. Rīga: Golts un Jurjans, 1928. – 264.lpp., Aizsilnieks, A., *Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945*. – Stockholm: Daugava, 1968. – 363.lpp. un Latvijas statistiskā gadagrāmata 1930-1940. – Rīga: Latvijas Statistiskā pārvalde, 1931-1940.

2.24. tabulā redzams, ka sviests kļūst par vienu no svarīgākajiem eksporta produktiem un līdz 1932.gadam sastāda jau gandrīz vienu trešdaļu no visa kopeksporta vērtības. Sakarā ar cenu svārstībām trīsdesmito gadu sākumā, sviesta īpatsvars kritās, bet jau 1938.gadā tas sastādīja vairāk nekā vienu piekto daļu no visas kopeksporta vērtības.

Rūpniecības attīstību

Pirms 1914.gada Latvijā bija izaugusi ar ārzemju kapitālu nodibināta lielrūpniecība. Tā ražoja mašīnas un dažādas preces Krievijas tirgum, saņemot pa lēto jūras ceļu izejvielas un angļu akmeņogles. Apmēram 80% no saražotajām fabrikas precēm aizveda uz Krievijas iekšieni, un tikai 20% palika vietējām vajadzībām, jo

229 Latvijas rubļi 1921.gadā ir aprēķināti Latvijas latos saskaņā ar Finanšu ministrijas kredīta departamenta direktora A. Kārklīņa pārrēķiniem: 66,914 Latvijas rubļi = 1 lats (eksportam). – *Ekonomists*, 1925.g., Nr. 10 – 498. lpp.

230 Skat. piezīme nr. 210.

eksports bija niecīgs.²³¹ 1910.gadā Latvijas teritorijā bija 782 fabrikas ar 93 345 strādniekiem.²³² 1913.gadā jau bija 1251 uzņēmums ar 137 539 strādniekiem, no kuriem 721 uzņēmums bija ar 20 vai vairāk strādniekiem.²³³ Galvenās rūpniecības nozares bija metāl rūpniecība, t.sk., mašīnrūpniecība (arī vagonrūpniecība), kurā 1910.gadā bija nodarbināti 27% no visiem strādājošajiem, un ķīmiskā rūpniecība (14%) (tā saucamā smagā rūpniecība), pēc tam sekoja minerālu apstrāde (13%), tekstilrūpniecība (13%) un kokapstrāde (12%).²³⁴ Kā jau iepriekš minēts, Pirmais pasaules karš gandrīz pilnībā iznīcināja visu rūpniecību Latvijas teritorijā (evakuācijas vai karadarbības rezultātā).

Lai atjaunotu rūpniecību, trūka rūpniecības mašīnu, tādēļ arī miera līgumā ar Padomju Krieviju Latvija ieviesa noteikumu, ka Latvija, reizē ar citām aizvestajām mantām, saņems atpakaļ no Krievijas arī rūpniecības mašīnas. Diemžēl vairāku iemeslu dēļ, tās netika saņemtas, un rūpniecības mašīnas nācās ievest no ārzemēm. Tika nodibināta īpaša Tirdzniecības un rūpniecības ministrija, kas rūpējās par rūpniecības atjaunošanu. Pēc Pirmā pasaules kara Latvijas rūpniecība lielākoties bija spiesta strādāt iekšzemes vajadzībām. 1920.gadā bija reģistrēti 1430 rūpnieciskie uzņēmumi ar 21 213 strādniekiem, kas sastādīja tikai 23% no tā skaita, kāds bija 1910.gadā. Tas norāda uz to, ka 1920.gadā (kā arī turpmākajos gados) Latvijas rūpniecība sastāvēja no ļoti sīkām ražošanas vienībām.²³⁵

1921.gada 15.aprīlī Latvija pieņēma likumu par dažādiem atvieglojumiem rūpniecības atjaunošanai. Līdz 1926.gada 1.aprīlim tika atļauts ievest bez muitas no ārzemēm mašīnas, aparātus un to piederumus, ar ministrijas atļauju arī minēto rūpniecību izbūvei nepieciešamos materiālus. Šajā pašā 5 gadu periodā bija atļauts ievest bez muitas arī ražošanai nepieciešamās izejvielas un kurināmo materiālu, un 3 gadu laikā – arī pusfabrikātus. Tāpat bija paredzēts atvieglot tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumus no tirdzniecības un rūpniecības papildus nodokļa un nekustamo īpašumu nodokļa, kā arī vērtības pieauguma nodokļa, ja šie uzņēmumi 3 gadu laikā nepārgāja citās rokās.

Tomēr jau 1921.gada jūlijā Tirdzniecības un rūpniecības ministriju pievienoja pie Finanšu ministrijas, un 20.jūlijā stājās spēkā jauns muitas tarifs, kas bija sākums

---

231 Bokalders, J. (1947), 106. lpp.

232 Zalts, A. (1938), 53. lpp.

233 Leits A. (1957), 22.lpp.

234 Skujenieks, M. (1927), 630. lpp

235 Aizsilnieks, A. (1968), 227. lpp

jaunai naudas politikai. Šis muitas likums naudas stabilizēšanas nolūkos atcēla 1921.gada 15.aprīļa likuma protekcionistisko pantu noteikumus.

Liels rūpniecības iedzīvināšanas kavēklis bija arī kapitāla trūkums, pie kam, pastāvot inflācijai, nebija nekādu izredžu dabūt rūpniecībai nepieciešamo banku kredītu. Sakarā ar to, valdība pati sāka kreditēt rūpniecības uzņēmumus. Līdz 1923.gada 1.novembrim valsts bija izsniegusi dažādus aizdevumus 22,7 miljonu latu apmērā, pie kam visvairāk aizdevumu tika izsniegts 1921.-22.gadā.²³⁶ Rūpniecības attīstību kavēja arī lēta dzinējspēka un degvielas trūkums.

Samērā liela loma Latvijas rūpniecības atjaunošanā, it īpaši akciju sabiedrību atjaunošanā, bija ārzemju kapitālam. Ārzemju kapitāls tika ieguldīts gan valstu uzņēmumos (sērkokociņu ražošanā un kokrūpniecībā), gan daudzos privātos uzņēmumos. Sekojošajā 2.25. tabulā redzams ārzemju kapitāla pieaugums akciju sabiedrībās līdz 1933.gadam. Tomēr, no 1934.gada, sakarā ar Ulmaņa režīma "latviskošanas" politiku un "valsts kapitālisma" ieviešanu, ārzemju kapitāls Latvijas akciju sabiedrībās saruka no turpat 52% 1933.gadā līdz 25% 1939.gadā.

2.25. tabula   **Ārzemju kapitāla ieguldījums Latvijas akciju sabiedrībās 1925-1939**

<i>Gads</i>	<i>Milj. latu.</i>	<i>% no visa pamatkapitāla</i>
1925	56,0	..
1926	74,2	52,7
1927	85,4	54,0
1928	94,9	54,0
1929	94,5	53,5
1930	102,9	53,9
1931	104,8	53,7
1932	97,8	50,8
1933	95,1	51,8
1934	89,5	50,4
1935	87,1	49,5
1936	71,9	40,6
1937	61,1	35,8
1938	61,4	28,7
1939	60,0	25,4

Avots: Sastādīts pēc *Latvijas statistiskās gadagrāmatas. 1929.* – Rīga: Valstis Statistiskā pārvalde, 1930. – 264.lpp.; *Latvijas statistiskā gadagrāmata. 1935.* – Rīga: Valstis Statistiskā pārvalde, 1936. – 194.lpp. un *Finanču un kredīta statistika 1939.* – Rīga: Valstis Statistiskā pārvalde, 1939. – 172.lpp.

Par atzīmējamu notikumu Latvijas rūpniecības attīstībā kļuva 1927.gada 2.jūnijā starp Latviju un PSRS uz 5 gadiem noslēgtais tirdzniecības līgums. Līgumā bija

²³⁶ Turpat. – 228. lpp

iekļauta īpaša muitas konvencija ar ievērojami samazinātām likmēm, kas bija piemērojamas abu valstu precēm pēc īpašiem sarakstiem. Bija noteikts, ka PSRS iepirkumi Latvijā sasniegs 40 miljonus latu gadā. PSRS apsolīja katru gadu dot Latvijas rūpniecībai pasūtījumus 40 miljonu latu apmērā. Šis līgums ievērojami ietekmēja Latvijas rūpniecības dzīvi.

2.26. tabula   **Latvijas imports no un eksports uz PSRS 1927-1932**

<i>Gads</i>	<i>Imports milj. Ls</i>	<i>Eksports milj. Ls</i>	<i>Tirdzniecības balance milj. Ls</i>
1927	18,3	3,8	- 14,5
1928	17,6	23,5	+ 5,9
1929	17,0	40,1	+ 23,1
1930	17,6	35,1	+ 17,5
1931	16,5	33,1	+16,6
1932	8,5	14,2	+5,7

Avots: *Latvijas statistiskā gadagrāmata 1931.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde, 1932. – Tabula 195, 250.-251.lpp.

2.26. tabulā redzams, ka 1928.gadā, kad darbojās jaunais līgums, aina krasi mainījās. Pateicoties līguma noteikumiem par PSRS pasūtījumiem Latvijas rūpniecībai, viegli saprotams, ka eksportu uz PSRS galvenokārt veidoja rūpniecības ražojumi – dzelzceļa vagoni, lauksaimniecības mašīnas, adītas un austas preces utt.²³⁷

Tomēr līgums ne tuvu neattaisnoja cerības uz tirdzniecības sakaru atdzīvināšanu un plašās Krievijas aizmugures piesaistīšanu Latvijas ostām, kā tas bija bijis pirms 1914.gada. No 1935. līdz 1937.gadam imports no un eksports uz PSRS nepārsniedza 5 miljonus latu, kas sastādīja tikai nepilnus 3% no Latvijas eksporta, un tikai 3,5% no importa. Ar līgumu ievadītajām attiecībām bija tikai pārejoša, lai arī diezgan svarīga nozīme Latvijas tirdzniecības attīstībā. Tomēr, pat pēc 15.maija apvērsuma, Latvijas rūpniecība turpināja attīstīties lēni.

2.27. tabula

Rūpniecības uzņēmumu skaits 1934-1939

	1934.g.	1935.g.	1936.g.	1937.g.	1938.g.	1939.g.
<i>Kopskaitis</i>	4288	5312	5565	5717	5977	6067
No tiem:						
pārtikas	1798	1953	1886	1850	1877	1868
kokrūpniecības	574	852	1040	1093	1172	1199
metālapstr. un mašīnrūpn.	487	688	703	733	758	771
tekstilrūpniecības	335	377	394	400	412	406
apģērbu un apavu	281	286	321	364	368	373
būvniecības	144	405	424	445	530	595
ķīmiskās rūpn.	134	152	180	185	186	184
poligrāfiskās	146	150	147	148	149	151
papīrrūpniecības	54	57	57	57	62	63
keramikas utt.	125	156	173	193	213	211

Avots: Aizsilnieks, A., *Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945.* – Stockholm: Daugava, 1968. – 752.lpp.

Kā redzams no 2.27. tabulas datiem, Latvijas rūpniecība bija ļoti sadrumstalota un pārsvarā tā saucamā “vieglā” rūpniecība. Ražošana bija maz mehanizēta un, kā redzams 2.28. tabulā, prasīja lielu darbaspēka patēriņu.

2.28. tabula

Rūpniecībā nodarbināto personu skaits (tūkstošos)

	1934.g.	1935.g.	1936.g.	1937.g.	1938.g.	1939.g.
<i>Kopskaitis</i>	84,7	93,8	100,7	111,9	117,2	117,5
No tiem:						
pārtikas	16,0	17,1	16,6	17,6	18,3	18,9
kokrūpniecības	13,3	13,4	14,6	18,5	16,4	15,2
metālapstr. un mašīnrūpn.	13,3	15,0	16,9	18,5	19,8	20,3
tekstilrūpniecības	15,9	16,6	16,7	17,2	17,7	16,9
apģērbu un apavu	5,4	5,5	6,0	6,5	6,4	6,6
būvniecības	2,3	5,5	7,1	9,0	11,8	15,2
ķīmiskās rūpn.	4,7	4,8	4,7	5,1	5,5	5,7
poligrāfiskās	3,2	3,2	3,3	3,5	3,8	3,9
papīrrūpniecības	2,4	3,1	3,3	3,5	3,5	3,3
keramikas utt.	4,2	4,7	5,7	6,4	7,3	7,1

Avots: Aizsilnieks, A., *Latvijas saimniecības vēsture 1914-1945.* – Stockholm: Daugava, 1968. – 752.lpp.

1939.gadā uzņēmumu skaits bija pieaudzis līdz 6067 ar 117 500 darbiniekiem, un ražojumu kopvērtība sniedzās pāri par 728 miljoniem latu. Analizējot Latvijas rūpniecības stāvokli 1939.gadā, jāatzīmē dažas raksturīgākās īpatnības:

- 1) pirms 1914.gada 80% no rūpniecības Latvijas teritorijā strādāja priekš Krievijas. 1939.gadā Latvijas rūpniecība bija piemērojusies galvenokārt iekšzemes vajadzībām;
- 2) vairāk nekā 2/3 rūpniecības ražojumu patērēja iekšzemē un sevišķi nedzinās pēc eksporta;
- 3) pēc statistikas datiem apmēram 73% no rūpniecībai nepieciešamajām izejvielām atradās iekšzemē.²³⁸

Līdzdalība starptautiskajā ekonomikā

Latvijas ārējās tirdzniecības apmērus pēc Pirmā pasaules kara nav iespējams salīdzināt ar tās apmēriem un vērtību 1914.gadā. Pat ienākušo un izgājušo kuģu tonnāžu salīdzināšana (kā to parasti mēdz darīt) neko īsti nedod, jo gan kravas sastāvs, gan tās vērtība bija ļoti mainījusies, tāpat kā tās galamērķi, jo tranzīts uz Krievijas iekšieni pēc Pirmā pasaules kara praktiski neeksistēja.

Pēc Latvijas valsts nodibināšanās daudzas ārvalstis mēģināja nodibināt tirdzniecības sakarus ar Latviju, lai ne tikai pārdotu savus ražojumus, bet arī, lai iekarotu izejas pozīcijas uz lielo Krievijas tirgu. Tomēr sākumā Latvijas valsts ārējā tirdzniecība bija ļoti ierobežota. 1919.gada 4.jūlijā tika pilnīgi aizliegta preču izvešana uz ārzemēm. Bez tam importa atļaujas izdeva vienīgi pirmās nepieciešamības precēm.²³⁹ Ministrijas kavēja Latvijas preču eksportu, apgrūtinot to ar visāda veida formalitātēm, kas bieži tika mainītas, un katrā tādā reizē tika anulētas visas iepriekš izdotās preču izvešanas atļaujas. Piemēram:

- ◆ 1920.gada 5.janvāra Finanšu ministrijas noteikumi par koku eksportu noteica, ka eksportētājam bija jānodod Finanšu ministrijai liela daļa iegūtās ārzemju valūtas, dažos gadījumos pat līdz 75% no eksportam domātās koku vērtības, kuru noteica Zemkopības ministrija, pretī saņemot Latvijas rubļus.²⁴⁰
- ◆ 1920.gada 14.janvāra Tirdzniecības un rūpniecības ministrijas rīkojums noteica, ka visiem izvedamajiem koferiem, kastēm, groziem, saiņiem u.tml. jābūt attiecīgi apzīmētiem, eksporta atļaujās norādot katra apzīmētā

238 Skujenieks, M. (1938), 38. lpp

239 Skat importējamo preču sadalu – pirmās vajadzības preces un ieviešanai aizliegtas preces. *Ekonomists*, 1920.g., Nr. 10 – 294.-295. lpp, kā arī Zalts (1932), 7.-8. lpp.

240 'Noteikumi par koku tirdzniecību ar ārzemēm' (1920.gada 5. janvārī), *Ekonomists*, 1924.g., Nr. 23 – 1447. lpp.

iesaiņojuma saturu. Visas iepriekšējās atļaujas, kurām šo apzīmējumu nebija, uzskatīja par nederīgām.²⁴¹

Šāda ārējās tirdzniecības politika bremsēja Latvijas eksportu²⁴² un vienlaicīgi sekmēja inflāciju, kā arī kavēja to preču importu, kuru trūkums tajā laikā Latvijā bija ļoti jūtams un kuru cenas tāpēc strauji pieauga.

Jau 1919.gada 1.augustā valdība izveidoja Apgādības ministriju, kuras uzdevums bija apgādāt armiju un pilsētu iedzīvotājus ar pārtiku un citām pirmās nepieciešamības precēm. Ministrija sākumā pārvaldīja arī ādas, lina un linsēklu tirdzniecības monopolu. Ministrijas darbība bija tik plaša un sarežģīta, ka tad, kad tās darbība 1921.gadā tika pārtraukta, vēl 1927.gadā ministrijas lietu likvidācija nebija pabeigta.²⁴³

Apgādības ministrija veica arī lielus preču iepirkumus ārzemēs, taču šo pirkumu lietderība daudzos gadījumos tika apšaubīta.²⁴⁴

Latvija, tāpat kā vairums valstu Eiropā, beidza Pirmo pasaules karu ar tirdzniecības aizliegumiem. Sakarā ar valdošo deficītu visās dzīves nozarēs, kā arī notiekošajām brīvības cīņām, jau 1918.gada 4.decembrī pagaidu valdība izdeva noteikumus par pārtikas līdzekļu eksporta aizliegumu bez atļaujas. Vēlāk valdība izveidoja ierobežojošo licenču sistēmu, kas līdz 1921.gadam pakāpeniski tika atcelta. Muitas tarifi, kas tika ieviesti 1919.gadā, pamatā bija ļoti zemi, jo nebija aizsargājamās rūpniecības un pastāvēja nepieciešamība pēc visdažādākajām precēm.²⁴⁵ Jūtami atvieglējumi eksporta tirdzniecībā sākās pēc Ringolda Kalninga nākšanas finanšu ministru amatā, kad 1921.gada 28.jūnijā valdība izdeva rīkojumu, kas atļāva olu, sviesta, siera, šķiņķa, putnu un augļu eksportu. Tomēr tika noteiktas lielas eksporta muitas, ka faktiski apturēja eksportu. Reāls eksporta pieaugums ir manāms tikai no 1921.gada oktobra, kad stājās spēkā jaunie eksporta muitas tarifi. 1921.gadā tika pieņemts jauns muitas tarifu likums, kas pamatā bija domāts, lai stabilizētu valūtu. Tarifa likmes tika paceltas samērā augstu – 1921.-22.saimniecības gadā tarifs sastādīja jau vairāk nekā 20% no importa preču vērtības.²⁴⁶ Tomēr sakarā ar izejvielu importu, kā arī ar lauksaimniecības un rūpniecības mašīnu un iekārtu

241 'Rīkojums par izvedatļaujām' (1920.gada 14. janvārī). *Ekonomists*, 1924.g., Nr. 23 – 1448. lpp

242 Kā atzina A. Kārklīns, Finanšu ministrijas kredīta departamenta direktors, skat. *Ekonomists*, 1923.g., Nr. 10 – 377.378. lpp.

243 Turpat. – 138. lpp

244 Skat. 3.2. apakšnodalu, kur tiek sīkāk aprakstīta kāda epizode sakarā ar Apgādības ministriju.

245 Zalts A. (1932), 9. lpp.

246 Turpat – 11. lpp.

importu, līdz 1926.gadam tās varēja ievest bez muitas. 1928.gadā tika ieviests jauns muitas tarifu likums, kas atbilda visiem starptautiskajiem standartiem, kā arī bija saskaņots ar Latvijas ārējās tirdzniecības līgumu sistēmu, un tika ieviesta maksimālā un minimālā tarifu sistēma.

“Tagad jau bija skaidri norādījumi uz to, ka maksimālās likmes piemērotas to valstu ražojumiem, kuras ar Latviju nav noslēgušas tirdzniecības līgumus. Tarifa minimālās likmes pilnīgi vai daļai piemērojamas to valstu ražojumiem, kuras ar Latviju noslēgušas attiecīgos līgumus.”²⁴⁷

Latvijas ārējā tirdzniecība lielā mērā balstījās uz tirdzniecības līgumu sistēmu. Līdz 1929.gadam Latvija bija noslēgusi tirdzniecības līgumus ar visām ievērojamākajām Eiropas un ārpus Eiropas valstīm, t.sk., Zviedriju (1924.g.), Dāniju (1924.g.) un Norvēģiju (1924.g.).²⁴⁸ Latvijas tirdzniecības līgumi bija līdzīgi, un tajos iekļautās tirdzniecības politikas principi palika negrozīti visos līgumos:

- ◆ zīmīgākais bija neierobežotais vislielākās labvēlības princips;
- ◆ noteikumi par pilsoņu tiesībām;
- ◆ Baltijas valstu un Krievijas klauzulas.²⁴⁹

Izņēmums bija Latvijas un Igaunijas centieni noslēgt muitas ūniju. 1923.gadā 1.novembrī tika parakstīts „Pagaidu līgumu par ekonomisko un muitas savienību starp Latviju un Igauniju”. Tas bija tikai kā nodomu protokols un īsto muitas ūniju līgumu vajadzēja izstrādāt vēlāk. K.Ulmanis un V.Munters rakstā, kas tika publicēts *Ekonomistā* (angļu valodā ar tulkojumu latviešu valodā)²⁵⁰ un kura galvenais mērķis bija atbalstīt Latvijas-Igaunijas muitas ūniju, uzsvēra, ka „muitas savienības galvenais mērķis ir ekonomiski pareizs, ka tā nolūks ir ieviest normālus apstākļus un ka tas palīdzēs abām valstīm labāk izmantot to dabas bagātības”.²⁵¹ 1927.gadā 5. februārī abas valstis noslēdza jaunu līgumu par muitas ūnijas realizēšanu dzīve. Tomēr uzskati par noslēdzamā līguma saturu stipri atšķīrās, un muitas ūniju līgums netika noslēgts. Sākot ar 1928.gada 25. martu tika noslēgta vesela virkne „pagaidu” tirdzniecības līgumu, kuri noteica faktisko ārējās tirdzniecības darbību starp Latviju un Igauniju.²⁵²

Latvijā lielā ekonomiskā krīze iestājās tikai 1930.gadā, un Latvija, tāpat kā visas pārējās valstis Eiropā, darīju visu, lai samazinātu importu un ārzemju valūtas

---

247 Turpat – 11. lpp.

248 Tirdzniecības līgumi ar Skandināvijas valstīm tiek sīkāk apskatīti 3.3. apakšnodaļā.

249 Munters V. (1928), 266. lpp.

250 *The Latvian Economist*, May 1925. Vol. VI, No. 5 – 111.-125. lpp. un *Ekonomists*, 1925.g., Nr. 20 – 977.-991. lpp.

251 *Ekonomists*, 1925.g., Nr. 20 – 991. lpp.

aizplūdi, t.sk., dibināja valūtas komisiju un importa kontingenta sistēmu, paaugstināja ievadmitu un veicināja importa aizvietošanu. 1931.gadā muitas tarifi tika grozīti 6 reizes, 1932.gadā – 6 reizes un 1933.gadā – 10 reizes.²⁵³

1938. gada 1. janvārī Latvijā stājās spēkā jauni ievadmitas un izvedmitas tarifi, kas tika noteikti pēc starptautiskās nomenklatūras.

Vispārējo ainu par Latvijas ārējās tirdzniecības attīstību sniedz sekojošie skaitļi:

2.29. tabula   **Latvijas ārējā tirdzniecība 1920-1940 (miljonos latu)**

Gads	Imports milj. Ls	Eksports milj. Ls	Tirdzniecības bilance milj. Ls	Tirdzniecības nosacījumi (Eksports/imports)
1920 ²⁵⁴	96,26	62,31	-33,95	65
1921 ²⁵⁵	73,45	28,91	-44,54	39
1922 ²⁵⁶	106,40	101,20	-5,20	95
1923	211,80	162,00	-49,80	76
1924	255,90	169,60	-86,30	66
1925	280,50	179,50	-101,00	64
1926	260,30	188,50	-71,80	72
1927	250,00	221,20	-28,80	88
1928	308,80	261,30	-47,50	85
1929	362,10	273,90	-88,20	76
1930	296,30	247,90	-48,40	84
1931	177,10	163,80	-13,30	92
1932	84,50	96,50	+12,00	114
1933	91,20	81,50	-9,70	89
1934	94,90	85,20	-9,70	90
1935	100,90	98,70	-2,20	98
1936	121,80	138,30	+16,50	114
1937	231,20	260,70	+29,50	113
1938	227,30	227,20	-0,10	100
1939	224,70	227,10	+2,40	101
1940	147,17	170,24	+23,07	116

Avots: *Latvijas statistiskā gadagrāmata. 1920-1939.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde, kā arī *Statistikas tabulas* – Rīga: Latvijas PSR Tautsaimniecības Statistikas pārvalde. 1940. – 161.lpp. un *Strukturbericht über das Ostland. Teil I: Ostland in Zahlen.* – Rīga: Reichskommissar für das Ostland, 1942. – 57.-58. lpp. par 8 mēnešiem – no 1940.gada janvāra līdz 1940.gada augustam.

252 Zalts (1938), 144. lpp.

253 *Ekonomists*, 1934.g., Nr. 13/14 – 474. lpp.

254 Latvijas rubļi 1920.gadā ir aprēķināti Latvijas latos saskaņā ar Finanšu ministrijas kredīta departamenta direktora A. Kārklīņa pārrēķiniem: 17,26 Latvijas rubļi = 1 lats (eksportam) un 21,41 Latvijas rubļi = 1 lats (importam). – *Ekonomists*, 1925.g., Nr. 10 – 498. lpp.

255 Skat. piezīme nr. 221.

256 Skat. piezīme nr. 210.

No 2.29. tabulas redzams, ka Latvijas ārējās tirdzniecības bilance tikai pēdējos gados ir bijusi ar pozitīvu saldo (izņemot 1932.gadu). Latvijas ārējās tirdzniecības negatīvajā bilancē radušos iztrūkumus maksājuma bilancē sedza no ienākumiem par starptautiskajiem pakalpojumiem (galvenokārt no kuģniecības).²⁵⁷ Toties tirdzniecības nosacījuma svārstības nav bijušas tik krasas kā svārstības ārējās tirdzniecības bilancē. Īpaši kopš 1936.gada tā ir rādījusi visai pozitīvu tendenci, neskatoties uz kritumu 1938. un 1939.gadā, salīdzinot ar 1937.gadu.

2.30. tabula Galvenais preču eksports 1921-1939 (miljonos latu)

<i>Gadi</i>	<i>Kok- materiāli</i>	<i>Finieris</i>	<i>Papīrs un pape</i>	<i>Sviests</i>	<i>Lini</i>	<i>Lin- sēklas</i>	<i>Bekons</i>	<i>Ādas</i>
1920 ²⁵⁸	18,5	0,6	..	..	38,4	0,2	-	0,6
1921 ²⁵⁹	10,6	0,1	0,3	..	10,4	-	-	0,2
1922 ²⁶⁰	22,1	0,2	0,6	2,7	24,0	5,0	-	3,3
1923	61,1	0,3	1,5	9,3	39,8	4,7	-	7,0
1924	56,3	1,5	3,8	14,0	44,3	9,7	-	7,2
1925	43,1	2,4	6,6	30,3	40,4	11,4	-	7,8
1926	35,6	4,1	5,9	37,5	38,0	6,7	5,8	7,1
1927	73,5	5,7	5,3	41,3	26,8	6,4	5,9	7,0
1928	85,6	8,5	6,7	52,5	25,5	5,6	2,4	10,5
1929	81,8	13,4	7,4	58,8	13,6	8,1	1,5	8,8
1930	77,8	12,4	5,2	57,7	11,1	3,6	2,9	6,2
1931	33,7	10,5	2,2	47,0	8,5	1,3	1,8	6,7
1932	19,1	6,7	1,6	31,0	5,1	0,7	0,7	1,4
1933	28,3	6,8	1,7	21,1	3,3	0,9	2,1	2,3
1934	30,1	8,3	1,5	14,4	4,7	1,0	2,4	1,7
1935	25,2	9,7	2,2	18,5	8,7	0,7	1,9	2,8
1936	36,4	13,0	3,0	25,3	17,3	0,7	2,7	4,4
1937	117,9	22,3	5,6	45,4	13,2	1,4	3,7	7,6
1938	69,9	20,3	5,0	54,3	17,4	1,3	3,9	4,8
1939	51,6	20,9	4,8	51,1	24,0	2,1	5,0	4,3

Avots: Sastādīts izmantojot *Latvijas statistiskā gadagrāmata. 1920-1940.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde.

257 Latvijas Konversācijas vārdnīca – 20634. lpp.

258 Skat. piezīme nr. 239

259 Skat. piezīme nr. 221.

260 Skat. piezīme nr. 210.

2.31. tabula

Galvenais preču imports (miljonos latu)

Gadi	Lauksaim- niecības un rūpniecības mašīnas	Akmeņ- ogles, kokss un briketes	Vilna un kokvilna	Mākslīgie mēsli	Nafta un naftas produkti	Transporta līdzekļi - automobiļi u.tml.	Tabaka
1920 ²⁶¹	3,7	0,3	1,4	0,2	5,3	0,2	2,4
1921 ²⁶²	5,4	1,7	0,7	0,9	2,0	0,1	2,3
1922 ²⁶³	7,0	4,3	1,3	10,8	3,6	0,9	2,1
1923	20,3	9,4	4,2	3,1	2,7	2,6	3,4
1924	13,4	13,9	7,9	4,0	4,6	3,8	4,2
1925	19,4	11,2	6,9	7,5	4,8	2,5	4,0
1926	20,2	10,1	7,3	7,9	5,0	5,0	4,5
1927	16,4	12,7	8,1	6,3	5,9	4,9	4,3
1928	15,6	10,6	9,7	7,0	6,1	7,1	4,1
1929	19,6	15,3	11,5	8,0	5,3	5,1	4,3
1930	18,6	15,4	9,3	6,7	7,9	6,8	4,2
1931	12,5	10,1	5,0	5,0	4,8	1,9	4,1
1932	4,4	6,2	3,8	2,4	3,4	0,1	3,2
1933	4,8	6,9	8,4	4,5	2,7	0,4	2,5
1934	6,9	7,7	7,7	3,9	2,7	0,8	2,7
1935	7,2	9,8	7,9	4,2	3,3	1,4	2,3
1936	11,4	13,2	10,3	5,9	3,0	2,5	2,7
1937	16,8	22,8	16,4	12,7	8,5	6,2	3,9
1938	23,5	21,7	14,1	13,2	6,1	8,0	3,4
1939	24,1	18,9	14,2	15,9	4,2	10,7	3,4

Avots: Sastādīts izmantojot *Latvijas statistisko gadagrāmatu. 1920-1940.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde.

Kā redzams no 2.30. tabulas, Latvija uz ārzemēm galvenokārt pārdeva tikai lauksaimniecības (sviests, līni, linsēklas, bekons, ādas) un mežsaimniecības produktus (kokmateriāli, finieris, papīrs un pape) un to izstrādājumus, kamēr starp galvenajām importa precēm (2.31. tabula) bija produkti, kurus Latvijā nevarēja iegūt (akmeņogles, nafta un tās produkti, tabaka, kokvilna u.tml.), vai arī ražojumi, kurus Latvijā neizgatavoja, vai neizgatavoja vajadzīgajā kvalitātē (lauksaimniecības un rūpniecības mašīnas, automobiļi, mākslīgie mēsli u.tml.).

Pārtikas produkti, kuri sākuma gados sastādīja ievērojamu daļu no Latvijas importa, līdz 1930.gada beigām gandrīz nemaz netika ievesti. Cukura imports kopš 1935.gada izbeidzās pavisam.

261 Skat. piezīme nr. 239

262 Latvijas rubļi 1921.gadā ir aprēķināti Latvijas latos saskaņā ar Finanšu ministrijas kredīta departamenta direktora A.Kārkliņa pārrēķiniem: 66.267 Latvijas rubļi = 1 lats (importam). – *Ekonomists* – 1925.g., Nr. 10 – 498. lpp.

263 Skat. piezīme nr. 210.

Tāpat, pēc 1932.gada, praktiski izbeidzās arī labības imports. 1930.gadu otrajā pusē, Latvija varēja pati sevi apgādāt ar gandrīz visiem lauksaimniecības ražojumiem un vairs neieveda pārtikas produktus, izņemot tos, kurus Latvijā nevarēja iegūt, piemēram, siļķes.

Laika periodā līdz 1929.gadam eksports bija pieaudzis 10 reizes, tomēr kopumā imports vēl aizvien stipri pārsniedza eksportu. Importa muitas pastāvēja tikai kokmateriāliem un dažām citām izejvielām, lai veicinātu to pārstrādi Latvijā. Vācija bija kļuvusi par Latvijas galveno importa zemi (1928.gadā importējot 41,2% un eksportējot 26,4%). Latvijas eksportā uz Vāciju galveno vietu ieņēma sviests. Savukārt Latvijas galvenā eksporta zeme bija Anglija. Uz Angliju eksportētie kokmateriāli sastādīja vairāk nekā pusi no kopējā Latvijas eksporta uz Angliju. Kā citas svarīgas eksporta preces uz Angliju var minēt finieri, linus un sviestu. Imports no Anglijas nerasniedza pat pusi no eksporta vērtības uz turieni. Eksports ievērojami pārsniedza importu arī uz Beļģiju un Holandi. Kā jau iepriekš minēts, arī pēc 1927.gada, Latvijas eksports uz PSRS turpināja manāmi palielināties un ievērojami pārsniedza importu no turienes, kas iepriekšējos gados bija bijis otrādi. Tomēr vidēji šajā laika periodā ārējā tirdzniecībā ar Latvijas kaimiņvalstīm – Igauniju, Lietuvu, PSRS un Poliju – imports bija gandrīz divas reizes lielāks nekā eksports.

2.32. tabula Latvijas ārējā tirdzniecība ar galvenajām ārvalstīm no 1921. līdz 1928.gadam caurmērā gadā

<i>Latvijas imports no:</i>	<i>Miljoni latu</i>	<i>%</i>	<i>Latvijas eksports uz:</i>	<i>Miljon i latu</i>	<i>%</i>
Vācijas	90,4	41,3	Angliju	58,6	26,5
Anglijas	28,6	13,1	Vāciju	34,1	15,4
Francijas,	16,8	7,7	Franciju,	37,5	17,0
Beļģijas un Holandes			Beļģiju un Holandi		
Skandināvijas	20,0	9,1	Skandināvijas	7,3	3,3
valstīm un Somijas			valstīm un Somiju		
Igaunijas, Lietuvas,	34,2	15,6	Igauniju, Lietuvu,	18,7	8,5
PSRS un Polijas			PSRS un Poliju		
Pārējām Eiropas valstīm	16,8	7,7	Pārējām Eiropas	21,0	9,5
			valstīm		
Pārējām valstīm	12,1	5,5	Pārējām valstīm	43,6	19,8
Kopā	218,9	100		220,8	100

Avots: Pēc M.Skujenieka, *Latvijas Statistikas Atlāss. XX* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde, 1938. – 48.lpp., izmantojot datus no *Latvijas ārējā tirdzniecība*. – Rīga: Izdevniecība "Ārējā Tirdzniecība", 1929. – 2.-3.lpp.

2.32. tabula parāda, ka divdesmitajos gados Skandināvijai un Somijai ir bijusi maza nozīme Latvijas ārējā tirdzniecībā, kaut gan kultūras sakari ir bijuši ļoti dzīvi un daudzpusīgi. Izdevīgais jūras ceļš uz turieni bija daudz tuvāks nekā līdz Anglijai vai Holandai, bet saimnieciskie apstākļi šādai sadarbībai nebija izdevīgi. Ne vien cenu, bet arī naudas politika, nespēja sekmēt šīs tirdzniecības attiecības. Ārējā tirdzniecība ar pārējām valstīm gan Eiropā, gan ārpus tās, izceļas ar to, ka Latvija šajā laikā spēja uzturēt kaut cik pozitīvu tirdzniecības bilanci.

Sākoties pasaules ekonomikas krīzei 1929.-1930.gadā, mainījās arī Latvijas eksporta politika. Par Vācijā pārdoto produkciju pretī bija jāiepērk noteikts daudzums Vācijā ražoto preču sakarā ar 1932.gadā noslēgto "klīringa" līgumu. Arī Anglija 1933.gada pārgāja pie sava eksporta mākslīgas palielināšanas, liekot Latvijai iepirkt noteiktu, fiksētu britu produkcijas un izejvielu daudzumu, kā arī pazemināt importa muitas no Anglijas importētām precēm. 1934.gada 17.jūlijā, pēc Skandināvijas valstu "parauga", arī Latvija noslēdza līdzīgu tirdzniecības līgumu ar Angliju. Šie līgumi vairs nebalstījās uz "vislielākās labvēlības režīma principu", bet uz "reciprocitātes" principu. Līgums uzlika Latvijai saistības ievest no Lielbritānijas dažādas preces (dzelzi, tēraudu, automašīnas, darbagaldus un iekārtas kokapstrādes un papīra rūpniecības vajadzībām, akmeņogļu darvu, tekstilizstrādājumus, siļķes u.c.), jo Lielbritānijas mērķis bija uzlabot negatīvo tirdzniecības bilanci ar Latviju. Latvijai saskaņā ar līgumu bija tiesības eksportēt savas preces uz Lielbritāniju, un Anglija vēl joprojām bija Latvijas svarīgākā preču eksporta zeme (piemēram, līdz 1939.gadam Anglija saņēma turpat 100% Latvijas bekona).

Pēc 1934.gada 15.maija apvērsuma ārējās tirdzniecības regulēšanā parādījās daži jauni pasākumi:

- ◆ lai nekavētu Latvijas eksportu ar vairākām valstīm (t.sk., Zviedriju) turpināja slēgt tā saucamos kompensācijas jeb "klīringa" līgumus;
- ◆ 1934.gada 8.jūnijā tika pieņemts jauns "Likums par valūtu un ārējo tirdzniecību", kas citu starpā vēl vairāk sašaurināja importu ar pilnīgu kontingentu ieviešanu visām importa precēm.²⁶⁴ Jau 1935.gada 7.martā šis likums tika aizstāts ar jaunu likumu, kas sīkāk aprakstīja Valūtas komisijas darbību un pilnvaras, kā arī turpināja importa ierobežošanas kursu.²⁶⁵

²⁶⁴ *Ekonomists*, 1934.g., Nr. 11/12 – 425.-428. lpp.

²⁶⁵ *Ekonomists*, 1935.g., Nr. 6 – 208.-211. lpp.

- ◆ 1934.gada 2.augustā tika pieņemts likums par importa tirdzniecību, kurš noteica, ka “turpmāk ievest preces no ārzemēm uz sava vai citu konta iekšzemes patēriņam un pārstrādāšanai atļauts tikai tiem tirgotājiem un uzņēmumiem, kas saņēmuši Finanču ministrijas atļauju nodarboties ar importa darījumiem.”²⁶⁶ 1936.gada 15.decembrī šis likums tika aizvietots ar likumu par importa tirdzniecību un ārzemju tirgotāju pārstāvjiem. Kaut importa nosacījumi palika gandrīz tādi paši, likuma otrā daļa paredzēja, ka arī ārzemju tirgotāji Latvijā varēja darboties tikai pēc atļaujas saņemšanas no Finanšu ministrijas. Šajā daļā likums “normē ārzemju tirgotāju pārstāvību iegūšanu, pārstāvju darbību un uzraudzību.”²⁶⁷ Tas ir, ievēda koncesiju režīmu ar ārzemju tirgotāju pārstāvju koncesionēšanu.
- ◆ 1934.gada 21.decembrī tika izveidota Tirdzniecības un rūpniecības kamera, kuras uzdevums bija rīkot izstādes, nodrošināt ekonomiskos sakarus, organizēt informatīvo un juridisko dienestu.²⁶⁸

Šie klīringa līgumi deva ļoti maz un nereti spieda Latvijai pieņemt ekonomiski neizdevīgus darījumus, īpaši ar Vāciju.

No 1934.gada ar importu un eksportu drīkstēja nodarboties tikai tie uzņēmumi, kas bija saņēmuši īpašu Finanšu ministrijas atļauju. Ar 1935.gada 24.septembrī pieņemto likumu tika ierobežots linu un kokmateriālu eksports.

2.33. tabula Latvijas ārējā tirdzniecība ar galvenajām ārvalstīm no 1935. līdz 1937.gadam caurmērā gadā

<i>Latvijas imports no:</i>	<i>Miljoni latu</i>	<i>%</i>	<i>Latvijas eksports uz:</i>	<i>Miljoni latu</i>	<i>%</i>
Vācijas	48,9	32,3	Angliju	59,4	35,8
Anglijas	31,5	20,8	Vāciju	56,0	33,8
ASV	10,5	6,9	Beļģiju	9,8	5,9
Beļģijas	9,0	6,0	Holandi	5,3	3,2
PSRS	5,3	3,5	ASV	4,5	2,7
Zviedrijas	4,8	3,2	PSRS	4,5	2,7
Holandes	3,1	2,0	Franciju	3,2	1,9
Pārējām valstīm	38,2	25,3	Pārējām valstīm	23,2	14,0
Kopā	151,3	100		165,9	100

Avots: Skujenieks, M., *Latvijas Statistikas Atlāss. XX* – Rīga: Valsts Statistikā Pārvalde, 1938. 48.lpp.

²⁶⁶ *Ekonomists*, 1937.g., Nr. 1 – 19. lpp.

²⁶⁷ Turpat. – 21. lpp.

²⁶⁸ *Ekonomists*, 1934.g., Nr. 24 – 875.-878. lpp.

Salīdzinot 2.33. tabulu ar 2.32. tabulu, redzams, ka trīsdesmitajos gados gandrīz 70% no Latvijas eksporta un 53% no importa aizņēma Anglija un Vācija (divdesmitajos gados attiecīgi 42% un 54%). Latvijai izdevās panākt lielāku dažādību iegādājoties importu, nekā atrodot noieta tirgu savam eksportam. Šī eksporta koncentrācija un atkarība no divām valstīm bija rezultāts 1934.gadā noslēgtajam reciprocitātes tirdzniecības līgumam ar Angliju un 1932.gadā noslēgtajam klīringa līgumam ar Vāciju.

No 2.29. tabulas redzams, ka ārējā tirdzniecība sāka ievērojami atlabt tikai ar 1936.gadu, kad valdība bija spiesta attiekties no zelta standarta un piesaistīt lata kursu angļu mārciņai, kas faktiski devalvēja latu. Šis solis bija arī atteikšanās no saimnieciskās autarķijas idejas.²⁶⁹

Ārējās tirdzniecības procesi pēc lata devalvācijas 1936.gadā

1922.gada 3.augustā ar Finanšu ministra Ringolda Kalninga izdotajiem "Noteikumiem par naudu" tika ieviests Latvijas lats. Lats tika ieviests pēc naudas stabilizēšanas, nosakot tam fiksētu kursu pret Šveices zelta franku jeb 0,2903226 gramiem tīra zelta uz vienu latu.²⁷⁰ Neskatoties uz dažām nenozīmīgām svārstībām maksājumu bilancēs, Latvijai nebija nekādu problēmu noturēt šo kursu vismaz līdz 1931.gadam. Kad 1931.gadā angļu mārciņa atraisījās no zelta un devalvējās, ar vēlākiem nākamo gadu grozījumiem par apmēram 40%, tai sekoja Skandināvijas valstis un Somija, kuras piesaistīja savu nacionālo valūtu angļu sterliņu mārciņai. Igaunija zelta standartu atcēla 1933.gada 28.jūnijā, un devalvēja savu naudas vienību "kronu" par 40 %, arī piesaistot to angļu sterliņu mārciņai. Latvija tomēr neatteicās no zelta bāzes, bet ar 1931.gada 8.oktobrī izdotajiem "Noteikumiem par ārzemju valūtas operācijām" pārgāja uz pārvaldītu valūtu ar agrāko lata kursu un izbeidza tā neierobežoto apmaināmību pret zeltu vai ārzemju zelta standarta valūtu.²⁷¹ Noteikumi noteica, ka ar ārzemju valūtas operācijām varēja nodarboties tikai Latvijas Banka un tika nodibināta Valūtas komisija, kas pārbaudīja pieprasījumus pēc ārzemju valūtas. Tajā pašā gadā tika pieņemta vesela virkne noteikumu, kas gan ierobežoja importa daudzumu (kvotas, kontingenti), gan aizliedza to vispār. Laika gaitā noteikumi

---

²⁶⁹ *Ekonomists*, 1937.g., Nr. 22 – 908. lpp.

²⁷⁰ Aizsilnieks, A. (1968), 181. lpp.

²⁷¹ Turpat. – 454. lpp.

ārzemju valūtas lietās tika grozīti un papildināti, kā arī tika izdota vesela virkne instrukciju, citu noteikumu un rīkojumu.

Pēc 1934.gada 15.maija apvērsuma, jaunais režīms solīja uzturēt lata zelta paritāti un, sekojot Itālijas un Vācijas piemēram, mēģināja ieviest autarķijas saimnieciskos principus, lai līdzsvarotu ārējās tirdzniecības bilanci.²⁷² Lata devalvācija un kursa piesaistīšana angļu sterliņu mārciņai noslēdza šo periodu, kas iesākās ar lata stabilizāciju 1921.gadā.

Augstā valūtas vērtība padarīja Latviju par dārgu zemi, un samazināja tās spējas konkurēt eksporta tirgū, īpaši Anglijas tirgū. Tomēr tikai 1936.gada 26.septembrī pēc Francijas paziņojuma par franka devalvāciju un atraisīšanos no zelta, Finanšu ministrs L.Ēķis varēja paziņot, ka “notika apspriedes ar Valsts un ministru prezidentu, un novērtējot visu situāciju, mēs atzinām, ka mums jāseko Francijas piemēram un jāpanāk arī mūsu zemē nepieciešamā reforma”.²⁷³ Ar 1936.gada 28.septembra grozījumiem Kredītlikumā, Latvijas lata kursu pielīdzināja angļu mārciņai, nosakot paritāti: viens Latvijas lats pielīdzināts 0,0396487 Anglijas sterliņu mārciņai. Tas nozīmēja, ka viena angļu mārciņa bija Ls 25,22 vērtā. Šāda kursu attiecība pastāvēja līdz 1931.gada septembrim, kad angļu mārciņai atcēla zelta standartu. Oficiāli tika paziņots, ka “Pārlēšot zeltā pēc Londonas biržas kursa, iznāk, ka lata zelta vērtība tagad ir par 39% mazāka”.²⁷⁴ Tomēr, izmantojot Rīgas biržas noteikto vienas angļu mārciņas pirkšanas kursu, redzams, ka 28.septembrī tas bija Ls 15,73, bet 29.septembrī tas bija jau Ls 25,26.²⁷⁵ Tātad vienas angļu mārciņas cena latos bija pieaugusi par 62%.

Lai samazinātu lata devalvācijas efektu uz iekšzemes cenām, Latvijas valdība samazināja ievadmitas tarifus vairākām patēriņa precēm²⁷⁶, kā arī dažādam tekstilrūpniecības, metālrūpniecības un tabakas rūpniecības izejvielām, bet, lai apkarotu nepamatoti lielas peļņas iegūšanas iespēju starp koku eksportētājiem, palielināja izvedmitu kokmateriāliem.²⁷⁷ Pēc Valsts statistikas pārvaldes ziņām sīktirdzniecības cenas pēc lata devalvācijas bija cēlušās, piemēram, vīriešu vilnas uzvalks par 24%, zoļu ādas par 63%, baltmaize par 4%, svaiga cūkgaļa par 33%,

---

272 *Ekonomists*, 1934.g., Nr. 11/12 – 425. lpp.

273 *Ekonomists*, 1936.g., Nr. 19 – 658. lpp.

274 *Ekonomists*, 1936.g., Nr. 24 – 839. lpp.

275 *Ekonomists*, 1936.g., Nr. 19 – 688. lpp.

276 *Ekonomists*, 1936.g., Nr. 20 – 718. lpp.

277 Aizsilnieks, A. (1968), 791.-792. lpp.

petroleja par 20% utt.²⁷⁸ Saistībā ar ārējo tirdzniecību, svarīgākais rādītājs bija lieltirdzniecības cenas, kuru līmeni norāda lieltirdzniecības cenu indekss.

2.34 tabula Lieltirdzniecības indekss pēc lata devalvācijas (1913.g. = 100)

Gads	Mēnesis	Imports	Eksports	Kopindekss
1936.g.	Septembrī	82	88	89
	Oktobrī	88	110	98
	Novembrī	92	128	102
	Decembrī	94	133	104
1937 g.	Janvārī	95	136	105
	Februārī	96	142	106
	Martā	98	145	109
	Aprīlī	102	147	111
	Maijā	105	149	112
	Jūnijā	105	148	112
	Jūlijā	105	148	113
	Augustā	106	147	115
	Septembrī	106	148	117

Avots: *Ekonomists*, 1937.g., Nr. 23 – 961.lpp.

No 2.34 tabulas redzams, ka pirmajā gadā pēc lata devalvācijas visvairāk bija cēlies eksporta preču cenu indekss, kas līdz 1937.gada septembrim bija pieaudzis par 60 punktiem. Tas nozīmēja, ka eksportētāji saņēma 68,2% vairāk latu par savām eksporta precēm, nekā pirms devalvācijas. Par 24 punktiem bija cēlies arī importa cenu indekss, kas nozīmēja, ka importētājiem latos vajadzēja maksāt 26,8% vairāk nekā pirms devalvācijas. Tātad, ja sakarā ar devalvāciju angļu mārciņa kļuva par 62% dārgāka, tad līdz 1937.gada septembrim lieltirdzniecības kopindekss bija cēlies tikai par 31,5%, no kura apmēram puse pieauguma bija saistīta ar vispārēju cenu kāpumu pasaules tirgū.²⁷⁹

J-līkne

Ekonomikas teorija nosaka, ka pēc valūtas devalvācijas kādā valstī, tās preču ārējā tirdzniecības bilance sākotnēji pasliktināsies, bet pēc tam uzlabosies. Šīs teorijas grafiskā izpausme ir līkne, kas izskatās pēc burta “j”.

Viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc Latvija devalvēja latu, bija tāpēc, lai varētu uzlabot preču ārējās tirdzniecības bilanci un palielināt importa cenas Latvijā,

278 *Ekonomists*, 1937.g., Nr. 23 – 960. lpp

279 *Ekonomists*, 1937.g., Nr. 23 – 961. lpp

un tādā veidā samazināt importa apjomu, kā arī, lai varētu samazināt Latvijas eksporta cenas un tādā veidā palielināt eksporta apjomu.

J-līknes teorija nosaka, ka pēc devalvācijas nenotiks tūlītēja importa apjoma samazināšanās vai tūlītēja eksporta apjoma palielināšanās. Izmaiņas importa un eksporta apjomos notiek tikai pēc noteikta laika perioda, respektīvi, "maiņas kursa svārstību ietekmi uz valsts eksportu un importu nosaka tā elastīgums īsos un ilgstošos laika intervālos".²⁸⁰ Pēc devalvācijas importa cenas, salīdzinot ar valstu aizvietojošo preču cenām, palielinās, jo pircējiem nepieciešams vairāk naudu, lai nopirktu to pašu apjomu importa preču, kādu tie varēja nopirkt pirms devalvācijas. Neskatoties uz paaugstinātajām cenām, importa apjoms zināmā laika periodā īpaši nemainīsies. Iemesls tam var būt tas, ka piegādātāji un importētāji paši uzņemas segt daļu no cenu pieauguma, vai arī esošie līgumi nepieļauj izmaiņas importa apjomā īsā laika periodā, kā arī tas, ka cilvēki ir pieraduši pirkt noteiktas firmas marku, kas liek viņiem pirkt līdzīgu vietējo preci. Tātad, ja importa apjoms joprojām ir pirmsdevalvācijas līmenī, bet importa cenas ir palielinājušās, tad kopējā importa vērtība pieaugs. Protams, ar laiku pieprasījums pēc importa precēm samazināsies (augsto cenu dēļ), un pieprasījums pēc Latvijā ražotās preces pieaugs, respektīvi, notiks importa aizvietošana.

Savukārt uz laiku zemākas eksporta cenas nenozīmēs, ka tiks pārdots vairāk eksporta preču. Tarifi vai esošo līgumu noteikumi neļaus eksporta apjomam palielināties. Eksporta preču ražotājiem paies laiks, lai saražotu palielinātu preču apjomu eksportam. Tātad, zināmā laika periodā pēc devalvācijas, eksporta vērtība varētu kristies (ar zemākām eksporta cenām nekā pirms devalvācijas, bet eksporta apjomam paliekot nemainīgam). Pēc laika pārdotā eksporta daudzums palielināsies (zemo cenu dēļ), un eksporta vērtība pārsniegs pirmsdevalvācijas līmeni.

Pieaugot eksporta vērtībai, kopā ar importa aizstāšanu, vajadzētu notikt arī uzlabojumam preču ārējās tirdzniecības bilancē.

Lata devalvācijas vispārējā ietekme uz Latvijas ārējo tirdzniecību

Kā jau iepriekš minēts, lata devalvācija galvenokārt ietekmēja tieši Latvijas ārējo tirdzniecību. Pēc lata devalvācijas Latvijas kopeksports strauji pieauga, savukārt kopimports tik strauji nepieauga, kas nozīmēja, ka ārējās tirdzniecības bilances

---

280 Oļevskis, G. (2000), 79.lpp

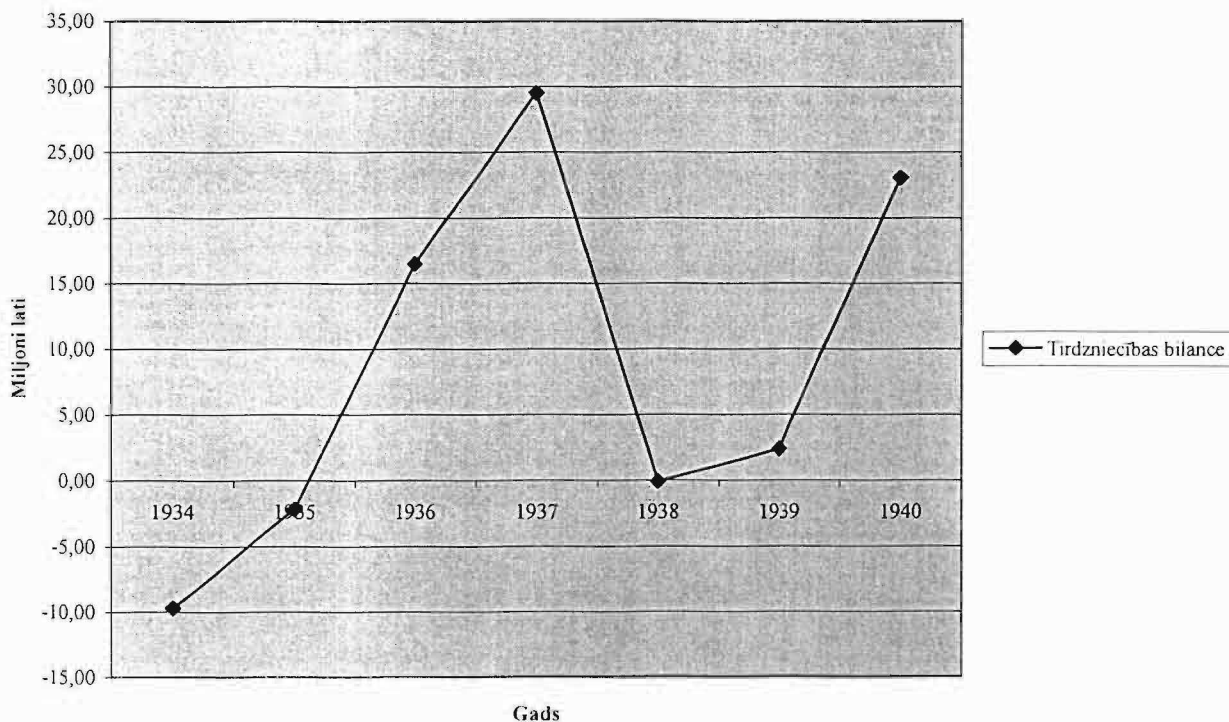
pozitīvais saldo sasniedza augstāko līmeni trīsdesmitajos gados. Tas bija tāpēc, ka vienīgie eksporta ierobežojumi bija izvedmuita un kokmateriālu eksporta licencēšana, savukārt attiecībā uz importu palika spēkā valūtas ierobežojumi un kvotas, kā arī importētāja licencēšana. Vispārējā aina redzama 2.1.attēlā, kas neatbilst *j*-līknes nosacījumiem.

2.1. attēlā redzams, ka Latvijas ārējās tirdzniecības bilance kļuva aktīva jau 1936.gadā. Šajā gadā gan importam, gan eksportam bija tendence pieaugt (līdz septembra beigām ikmēneša tirdzniecības bilance bija aktīva (izņemot janvāra mēnesi) un devalvācija šo virzību tikai pastiprināja (salīdzinot ar septembri, oktobrī eksports pieauga par 32,8%, bet imports – tikai par 14,2%). Pēc tam, 1937.gadā, Latvijas ārējās tirdzniecības bilances pozitīvais saldo strauji pieauga, pamatojoties uz ļoti spēcīgo (lēcienuveidīgo) eksporta pieaugumu (galvenokārt kokmateriālu eksportā). bez tam, pamatojoties uz eksporta pieaugumu, būtiski palielinājās imports un tika importētas tādas preces, kuru imports agrākajos gados bija ierobežots ar importa licencēm vai valūtas ierobežojumiem.²⁸¹ Salīdzinot ar 1936.gadu, fabrikāti (metāla izstrādājumi, lauksaimniecības mašīnas, automobiļi, kā arī kokvilnas audumi) pieauga divas reizes. 1938.gadā, sakarā ar kokmateriālu eksporta samazināšanos, ir redzama tirdzniecības bilances lejupslīde.²⁸² Ja šos datus salīdzina ar *j*-līknes fenomenu, tad var redzēt, ka tie nesakrīt. Viens no iemesliem varētu būt tas, ka Latvijā šajā laikā valdīja stingra ārējās tirdzniecības politika un kontrole. Šī kontrole bija vērsta galvenokārt pret importu, lai aizsargātu iekšējo tirgu, un tas ierobežoja importa brīvu ieplūšanu Latvijā. Tas savukārt atspoguļojās pozitīvās ārējās tirdzniecības bilancēs, kurās eksports tādejādi pārsniedza importu.

---

281 *Ekonomists*, 1938.g., Nr. 11/12 – 511. lpp

2.1. attēls Latvijas ārējās tirdzniecības bilance 1934-1940

Piezīme: dati par 1940.gadu attiecas tikai uz 1940.gada janvāri-augustu

Latvijas ārējā tirdzniecība pēdējos neatkarības gados

Stāvoklis Latvijas ārējā tirdzniecībā, iesākoties 1939.gadam, bija visnotaļ cerīgs. Līdz Otrā pasaules kara sākumam Latvijas tirdzniecība, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, turpināja pieaugt.

2.35. tabula

Latvijas ārējās tirdzniecības apgrozība salīdzinot 1937.,
1938. un 1939.gadu, kā arī 1940.gada 8 mēnešus

Gads	Kopējais imports (Milj. lati)	Kopējais eksports (Milj. lati)	Preču tirdzniecī- bas bilance (Milj. lati)
12 mēnešos			
1937	231,2	260,7	+29,5
1938	227,3	227,2	-0,1
1939	224,7	227,1	+2,4
8 mēnešos (līdz 31.augustam)			
1937	149,1	154,8	+5,7
1938	150,8	137,1	-13,7
1939	163,4	164,2	+0,8
1940	147,2	170,2	+23,0
4 mēnešos (no 1.septembra)			
1937	82,1	105,9	+23,8
1938	76,5	90,1	+13,6
1939	61,3	62,9	+1,6

Avots: *Latvijas statistiskā gadagrāmata. 1937./38.-1939.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde, kā arī *Statistikas tabulas* – Rīga: Latvijas PSR Tautsaimniecības Statistikas pārvalde, 1940. – 161.lpp. un *Strukturbericht über das Ostland. Teil I: Ostland in Zahlen.* – Rīga: Reichskommissar für das Ostland, 1942. – 57.lpp.

2.35. tabulā redzams, ka ārējā tirdzniecība pēdējos neatkarības gados bija ļoti stabila. Importa preces šos gadus bija bijušas gandrīz tādos pašos apmēros, vienīgi 1937.gadā eksports bija par apmēram 30 miljoniem lielāks nekā pēdējos divos gados, kas bija saistīts ar pastiprināto kokmateriālu eksportu, kam tobrīd bija īpaši izdevīgas cenas, un lata devalvācija, kas notika 1936.gadā, vēl nebija paspējusi ietekmēt ražošanas izdevumus.

Kā jau iepriekš minēts, caurmēra lieltirdzniecības cenu līmenis ir labs rādītājs, kas atspoguļo izmaiņas vidējā importa un eksporta preču cenās. Indeksi pēdējos neatkarības gados bija šādi:

2.36. tabula

Lieltirdzniecības indeksi no 1937. līdz 1939.gadam
(1913. g. = 100)

Gads	Mēnesis	Importa indekss	Eksporta indekss	Kopindekss
1937		103	145	113
1938		99	136	113
1939		101	151	118
t. sk.	septembris	103	159	121
	oktobris	103	157	121
	novembris	106	160	123
	decembris	111	166	126

Avots: *Mēneša biļetens* – Rīgā: Valsts Statistiskā Pārvalde, 1940.gada jūlijs, Nr. 7 – 434.-435.lpp.

2.36. tabulā redzams, ka 1938.gadā, kad starptautiskajā tirdzniecībā bija iestājies zināms atslābums, importa indekss nokritās līdz 99, bet eksporta indekss – tikai līdz 137. 1939.gadā, kad, sakarā iespējamajiem kara draudiem, atkal iestājās cenu celšanās, lieltirdzniecības cenas sāka pieaugt. Pēc kara izcelšanās importa cenas sāka strauji pieaugt, pie tam daudz vairāk nekā eksporta preču cenas, kuru pieaugums bija neliels. 1939.gads beidzās ar importa indeksu 101 un eksporta indeksu 151, kas īsti neatspoguļoja krasās izmaiņās pēdējo četru mēnešu laikā.

Gan 2.35., gan 2.36. tabula norāda uz to, ka 1939.gadu var iedalīt divās daļās. Līdz kara sākumam gan imports, gan eksports turpināja pieaugt, un pirmajos astoņos mēnešos, salīdzinot ar attiecīgo periodu iepriekšējā gadā, imports pieauga par 8,4%, bet eksports – pat par 19,8%. Radikāls lūzums bija iestājies gada pēdējos četros mēnešos, kad imports, kam bija daudz mazāk ārējo šķēršļu no karotāju puses, samazinājās par 23,3%, bet eksports – pat par 43,3%. Šī samazināšanās faktiski bija daudz lielāka, ņemot vērā paaugstinātās importa un arī nedaudz pieaugušās eksporta cenas, kā arī līdz kara sākumam pastāvošo augošo attīstības tendenci. Šajā laika periodā, kad, pamatojoties uz Latvijas-PSRS tirdzniecības līgumu, kas tika parakstīts 1939.gada 18.oktobrī un stājās spēkā 1939.gada 1.novembrī, vēl nebija attīstījies tirgus ar PSRS, Latvija centās uzturēt savus ārējās tirdzniecības sakarus ar rietumiem (īpaši Angliju).²⁸³

Sākoties karam, Vācija bija nogriezusi Anglijai pieeju pie Baltijas jūras, bet bez Anglijas karaflotes aizsardzības nebija iespējams uzturēt tiešos jūras tirdzniecības

283 Plašāk par Latvijas ārējo tirdzniecību ar Angliju 1939-1940, skat. Karnups, V.P. *Latvian Economic Links to Great Britain Via Scandinavia 1939/40*, nolasīts Fourth Conference on Baltic Studies in Europe, Tartu, 26-30 June 2001.

sakarus ar Angliju iepriekšējā līmenī. Anglijas sūtnis Latvijā, Charles Orde, jau 1939.gada 9.septembrī, pēc Anglijas Ārlietu ministrijas mudinājuma, ieteica valdībai, lai Latvija organizē savu ārējo tirdzniecību sekojoši: lai Latvija ar saviem kuģiem pa neitrālo valstu (Igaunija, Somija, Zviedrija) piekrastes teritoriālajiem ūdeņiem nosūta preces uz Zviedriju, un tad, pa Zviedrijas un Norvēģijas dzelzceļiem aizved tās līdz norvēģu ostām uz Atlantijas jūru, kur tās savukārt tiktu pārkrautas angļu un norvēģu kuģos tālāk vešanai uz Angliju.²⁸⁴ E.Zolmanis, Latvijas lauksaimniecības atašejs Londonā, bija izrēķinājis, ka šāds risinājums palielinātu Latvijas preču cenas par apmēram 22%.²⁸⁵ Tomēr līdz Norvēģijas okupācijai 1940.gada aprīlī, tas mazumiņš, kas tika vērsts uz Anglijas tirgu, gāja pa šo ceļu. Citus mēģinājumus izmantot jūras tirdzniecības ceļus traucēja Vācijas karakuģi. Vācieši aizturēja Latvijas kuģus par vismazākajiem pārkāpumiem. Tirdzniecības un rūpniecības kamera sūdzējās, ka vāciešu aizturēto Latvijas tirdzniecības kuģu skaits no astoņiem 1939.gada 18.novembrī pieauga līdz divdesmit četriem decembra vidū, kas bija gandrīz viena trešā daļa no Latvijas tirdzniecības flotes.²⁸⁶ 1939.gada 15.decembrī Latvija parakstīja kara laika tirdzniecības līgumu ar Vāciju.²⁸⁷

2.35. tabulā redzama arī Latvijas ārējā tirdzniecība 1940.gada pēdējos neatkarības mēnešos. Salīdzinot ar to pašu periodu iepriekšējā gadā, imports bija samazinājies par 9,9%, bet eksports palielinājies par 3,7%. Šeit ir skaidrs, ka importu turpināja traucēt gan vāciešu Baltijas jūras blokādes sekas, gan nepietiekošā piegāde no PSRS un Vācijas, kuras pašas taupīja savus resursus kara vajadzībām. Eksporta pieticīgais pieaugums bija saistīts ar apstākli, ka Latvijas ārējā tirdzniecībā dominējošās valstis šajā periodā bija Vācija un PSRS, kuras savām kara vajadzībām bija ar mieru ņemt visu iespējamo Latvijas tirgus piedāvājumu.

---

284 Andersons, E. (1984), 295. lpp.

285 LVVA, 2574.f., 4.apr., 7352.l., 62. lpp. Piemēram, Latvijas sviesta cena par vienu cwt FOB Rīgā bija 140/3 šiliņi, bet pēc transporta u.c. izdevumiem caur Skandināviju cena FOB Bergenā sanāca 163/2 šiliņi par cwt. Pēc pārvešanas uz Londonu, Latvijas sviests tirgū maksātu vairāk nekā 180 šiliņi par cwt. E.Zolmanis uzskatīja, ka pārdot Latvijas sviestu par šādu cenu bija galīgi neiespējami.

286 Latvian Economic Review, – No. 1(17). January 1940. – 28. lpp.

287 Andersons, E. (1984), 285. lpp

2.37. tabula **Latvijas ārēja tirdzniecība 1940.gadā no janvāra līdz augustam pa atsevišķiem mēnešiem**

Mēnesis	Imports Milj. Ls	Eksports Milj. Ls	Tirdzniecības balance Milj. Ls
janvāris	15,9	14,8	-1,1
februāris	6,9	9,4	+2,5
marts	11,6	10,2	-1,4
aprīlis	20,8	13,3	-7,5
maijs	30,3	35,2	+4,9
jūnijs- augusts	61,7	87,3	+25,6

Avots: *Mēneša biļetens* – Rīgā: Valsts Statistiskā Pārvalde, 1940. gada jūlijā, Nr. 7 – 434.-435.lpp. un *Strukturbericht über das Ostland. Teil I: Ostland in Zahlen.* – Rīga: Reichskommissar für das Ostland, 1942. – 57.lpp.

2.37. tabulā redzams, ka 1940.gada pirmajos mēnešos Latvijas ārējā tirdzniecība kopumā bija ļoti svārstīga, sakarā ar Vācijas un PSRS kara vajadzībām pēdējos mēnešos strauji pieauga eksports, tirdzniecība ar rietumiem tikpat kā nenotika (skat. 2.38. tabulu).

Latvija, sekojot daudz citu valstu paraugam, no 1939.gada 1.septembra pārtrauca oficiāli publicēt sīkākus datus par ārējo tirdzniecību.²⁸⁸ Tomēr, pamatojoties uz slepenu dokumentu, kuru Latvijas valdībai sagatavoja Latvijas Statistiskā pārvalde, ir iespējams salīdzinoši apskatīt Latvijas ārējo tirdzniecību 1940.gada pirmajos divos mēnešos.

²⁸⁸ *Ekonomists*, 1940.g., Nr. 4 – 231. lpp

2.38. tabula Latvijas ārējā tirdzniecība ar dažādām valstīm no 01/01/1940 līdz 29/02/1940

Valsts	Imports		Eksports		Tirdzniecības balance Milj. Ls
	Milj. Ls	% no visa importa laika perioda	Milj. Ls	% no visa eksporta laika perioda	
Anglija	0,76	3,3	0,005	0,0	-0,76
Vācija	10,34	45,6	35,19	42,7	24,85
PSRS	4,87	21,4	8,76	36,2	3,89
Dānija	0,32	1,4	0,02	0,0	-0,30
Zviedrija	0,52	2,2	0,95	3,9	0,43
Norvēģija	0,29	1,3	0,001	0,0	-0,29
Igaunija	0,48	2,1	0,24	0,1	-0,24
Lietuva	0,72	3,2	0,14	0,1	-0,58

Avots: LVVA, 5969.f., 1.apr., 209.l., p. 39.

2.38. tabulā redzams, ka Vācija bija galvenais tirdzniecības partneris, pēc tam nāca PSRS un Zviedrija, ar kuru vēl pastāvēja kaut cik nozīmīga tirdzniecība. Galvenās eksporta preces 1940.gadā bija bekons, sviests, koksne un tās produkti, un linsēklas. Galvenās importa preces bija akmeņogles, kokss, metāli, naftas produkti, sāls un minerāleļļa.

3 Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm no 1920. līdz 1940.gadam raksturojums: attīstības tempi, struktūra, apjoms, investīciju ietekme, tranzīts un tirdzniecības bilance.

3.1 Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm no 1919. līdz 1920.gadam

Jau 1919.gada vasarā Skandināvijas lielie tirdzniecības nami bija nodibinājuši savas filiāles Rīgā, Liepājā un Ventspilī.²⁸⁹ Tika uzskatīts, ka tirdzniecība, salīdzinot ar 1918.gadu, bija sevišķi attīstījusies, jo bija nodibināta jūras satiksme starp Latviju un Skandināviju, kas tika uzturēta ar "sewischki eerihkotām twaikoņu linijām".²⁹⁰ Kopš Latvijas valsts dibināšanas 1918.gadā līdz 1919.gada pirmajai pusei, kamēr Rīga bija zem bolševiku varas, dati par ārējo tirdzniecību nav saglabājušies, toties ir pieejami dati par 1919.gada otro pusi:

3.1. tabula Latvijas imports un eksports ar Skandināvijas valstīm 1919. gada otrā puse

Valsts	Imports milj. rubļu	% no kopējā importa	Eksports milj. rubļu	% no kopējā eksporta	Kopā milj. rubļu	% no kopējās kopsummas
Dānija	13,47	14,1	0,82	0,2	14,29	10,6
Zviedrija	16,48	17,2	1,13	0,3	17,61	13,0
Norvēģija	0,65	0,1	..	..	0,65	0,1
Kopā	30,6	31,4	1,95	0,5	32,55	23,7

Avots: *Ekonomists*, 1920. g. Nr. 4 – 106. lpp.

3.1.tabulā redzams, ka šajā laika periodā, kad vēl norisinājās Atbrīvošanas karš, imports no Skandināvijas valstīm bija dominējošais faktors Latvijas ārējā tirdzniecībā ar Skandināvijas valstīm. Latvijas galvenās tirdzniecības partneres bija Dānija un Zviedrija, kaut faktiski caur tām plūda arī pirmās nepieciešamības preces no citām valstīm, kuras izmantoja Dāniju un Zviedriju kā tranzīta valstis.²⁹¹ Šī tendence

²⁸⁹ *Ekonomists*, 1920, Nr.1. – 13.lpp.

²⁹⁰ Turpat. – 13.lpp.

²⁹¹ Latvijas statistiskā gada grāmata 1920. – Rīga: Valsts Statistiskā pārvalde, 1921. – v. lpp.

Piemēram, ASV ražojumi, kas nāca no Amerikas palīdzības pārvaldes [American Relief Administration] sūtījumiem, tika ievesti caur Dāniju un Zviedriju, un statistikā atzīmēti kā imports no minētajām zemēm.

turpinājās arī 1920.gadā, kad pēc statistikas datiem Latvija jau rosīgi tirgojās ar Skandināvijas valstīm.

Sakarā ar pēckara ekonomisko uzplaukumu Eiropā, Skandināvijas valstīs bija liels pieprasījums pēc precēm. Arī Latvija centās izmantot šo iespēju, piemēram, eksportējot uz Dāniju kokmateriālus (īpaši finieri, slīperi (dzelzceļam), durvju un logu rāmjus, plankas un dēļus), linsēklas, timotiņa sēklas, dzelzs lūžņus, u.c.,²⁹² kas sastādīja 2,9% no Latvijas kopeksporta 1920.gadā.

1920.gadā Latvijas ārējās tirdzniecības kopējā vērtība bija 3.136.611.814 Latvijas rubļi, imports – 2.061.131.266 Latvijas rubļi, bet eksports – 1.075.480.548 Latvijas rubļi.²⁹³ Kopējais imports no Skandināvijas valstīm bija 801.863.449 Latvijas rubļi, savukārt eksports – 60.073.112 Latvijas rubļi.

3.2. tabula Latvijas un Skandināvijas imports un eksports 1920.gadā

Valsts	Imports milj. rubļu	% no kopējā importa	Eksports milj. rubļu	% no kopējā eksporta	Kopā milj. rubļu	% no kopējās kopsummas
Dānija	442,17	21,5	31,06	2,9	473,23	15,1
Zviedrija	239,37	11,6	28,81	2,7	268,18	8,6
Norvēģija	120,33	5,8	0,21	0,02	120,54	3,8
Kopā	801,87	38,9	60,08	5,62	861,95	27,5

Avots: Latvijas Statistiskā gada grāmata 1920. – Rīga: Valsts Statistiskā pārvalde, 1921 – 119. lpp.

3.2.tabulā redzams, ka imports no Dānijas sastādīja jau 21,5% no visa kopimporta, un pēc statistikas datiem 1920.gadā Dānija bija galvenā valsts, no kuras Latvija saņēma savu importu. Aiz tās palika Anglija (20,7%) un Vācija (18,6%)²⁹⁴, pēc tam sekoja Zviedrija un Norvēģija.

1920.gadā imports no Skandināvijas valstīm sasniedza savu augstāko līmeni visā pēckara periodā (skat. arī 3.1.attēlu). Daļēji tas bija tāpēc ka, kā jau minēts iepriekš, ļoti daudzas preces no citām valstīm nāca caur Dāniju, mazākā apmērā arī caur Zviedriju, un daļēji tāpēc, ka pastāvošie draudi, ka Austrumeiropas valstu tautsaimniecība varētu galīgi sabrukt, mudināja ASV un Lielbritāniju dibināt atvieglotu kredītu programmu. Radās doma piešķirt ilgtermiņa kredītus preču veidā

292 *Ekonomists*, 1920, Nr.2. – 42.lpp.

293 Latvijas statistiskā gada grāmata 1920. – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1921. – 119.lpp.

294 Turpat. – 119.lpp.

līdz 1925.gada 1.janvārim ar 6 procentu likmi gadā.²⁹⁵ Zviedrija un Norvēģija aktīvi piedalījās šajā akcijā – Norvēģija ar pārtikas (siļķu) kredītiem, bet Zviedrija ar eksporta kredītu piešķiršanu saviem eksportētājiem. Dānija solīja piešķirt palīdzības kredītus, bet savus solījumus tā arī nekad neizpildīja.²⁹⁶

Lai raksturotu Latvijas attiecības ar Skandināvijas valstīm šajā sākuma posmā, būtu vērts apskatīt kādu epizodi Latvijas attiecībās ar Norvēģiju saistībā ar augšminētajiem siļķu kredītiem.

3.2 Norvēģijas ilgtermiņa kredītu izsniegšana Latvijai 1920.gadā

Līdz 1920.gadam Latvijas attiecības ar Norvēģiju bija minimālas. Daļēji tāpēc, ka Latvija līdz 1918.gadam bija cariskās Krievijas sastāvdaļa, un daļēji tāpēc, ka tikai 1919.gadā, pēc Niedras valdības krišanas un Bermonta padzīšanas, nostabilizējās nacionālā valdība. 1920.gada 30.janvārī Latvija noslēdza pamieru ar Padomju Krieviju. Tas stājās spēkā tā paša gada 1.februārī. Neviena Eiropas valsts nebija atzinusi Latviju *de iure*, izņemot Padomju Krieviju, kuru savukārt arī neviena valsts nebija atzinusi.

Latvijas saimnieciskais stāvoklis 1919.gada beigās un 1920.gada sākumā no ekonomikas viedokļa bija visai bēdīgs. Rūpniecība bija sabrukusi, ēkas bija tukšas, to inventārs bija evakuēts uz Krieviju jau 1915.gadā.²⁹⁷ Zeme bija izpostīta un tauta – izkaisīta. “Neatkarība tika pasludināta ... ar izpostītu rūpniecību, tukšām lādēm un izlaupītām lauku saimniecībām.”²⁹⁸ Valdības galvenais ienākumu avots, lai segtu atbrīvošanas kara izdevumus, uzturētu valsts aparātu un nodrošinātu pašas minimālākās tautsaimniecības vajadzības, bija “naudas iespiešanas mašīna”.²⁹⁹ No valsts ieņēmumiem laika periodā no 1918.gada 18.novembra līdz 1920.gada 1.aprīlim tika emitēta papīra nauda 37,9 miljonu latu vērtībā (vai 58,5% no visiem ienākumiem kopā).³⁰⁰

Savukārt Norvēģija jau kopš 1905.gada bija suverēna valsts. No seniem laikiem fjordu un jūras zvejniecība, uzreiz aiz lauksaimniecības, ir bijusi otrā galvenā

---

295 Norway in 1920 // Norwegian Trade Review. No.2 – Trade Intelligence Bureau of Norway, 1921 – 18.lpp.

296 Nordlund, S. (1994). 220.lpp.

297 “Latvian Industry since the War”, in The Latvian Economist, No.7/8, July/August 1923. – 159.lpp.

298 Hiden, J. & Salmon, P. (1991), 77.lpp.

299 Aizsilnieks, A. (1968). 117.lpp.

norvēģu nodarbošanās vismaz līdz Otrajam Pasaules karam. Nozvejoto zivju apjoms gar Norvēģijas krastu ik gadu bija vidēji 500.000 līdz 600.000 tonnas.³⁰¹ Norvēģijā siļķu zvejniecība bija otrajā vietā svarīguma ziņā aiz mencu zvejniecības. 1920.gados bija trīs atsevišķas siļķu zvejas – pavasara siļķu, lielo siļķu un resno siļķu zveja. Pavasara siļķu zveja notika no janvāra līdz aprīlim, lielo siļķu zveja – no novembra līdz februārim, bet resno siļķu zveja notika gada pēdējos sešos mēnešos. Lielāko daļu nozvejtā siļķu loma sasāļija mucās un eksportēja kā sālītas siļķes.

Pirms 1914.gada no visiem pārtikas produktiem, kuri tika importēti uz Krieviju caur Latvijas ostām, pirmajā vietā bija siļķes. Starp Latvijas ostām pirmajā vietā bija Liepāja, un apmērām 2/3 no visām siļķēm, ko Krievija importēja caur Baltijas jūras ostām, gāja caur Latvijas ostām. Kopumā 1913.gadā caur Baltijas jūras ostām Krievijā tika ievestas 1.220.276 mucas siļķu, no kurām 845.609 tika ievestas caur Rīgu, Liepāju un Ventspili 12,3 miljonu krievu rubļu vērtībā.³⁰² Latvijas ostas ar savām siļķēm apgādāja plašus apgabalus Krievijas rietumos.

Norvēģija, tāpat kā pārējās neitrālās Skandināvijas valstis Zviedrija un Dānija, no Pirmā Pasaules kara bija guvušas peļņu. Kara laikā, darbojoties ar valsts garantētajām minimālajām cenām, norvēģu zvejniecība bija baudījusi zelta laikus.³⁰³ Ar plašu kapitālu un valdības atbalstu³⁰⁴ ieguldījumi laivās un iekārtās ļoti pieauga. Diemžēl šie ieguldījumi jaunās laivās un tehnoloģijās, kā arī cerības gūt jaunus ienākumus, noveda pie hroniskas pārprodukcijas. Kopējā nozveja 1918.gadā bija 611.400 tonnas, bet 1919.gadā – 656.709 tonnas, no tās siļķes sastādīja attiecīgi 70% un 74%.³⁰⁵ Pēc kara zivju produktu cenas kritās. Tomēr kara gados Norvēģijas valdība bija iepirkusi lielu daudzumu zivju (īpaši siļķes), no kā tā līdz 1921.gada beigām gandrīz visu bija pārdevusi.³⁰⁶ Daļa no šiem krājumiem 1920.gadā tika pārdota Latvijas valdībai.

---

300 Turpat. – 111.lpp.

301 "Herring Fisheries [Siļķu zvejniecība]", in Norwegian Trade Review, No.3, 1923, Trade Intelligence Bureau of Norway – 36.-38.lpp. Turpinājums Norwegian Trade Review, No.4, 1923, Trade Intelligence Bureau of Norway – 61.-63.lpp. Sekojošais apraksts par Norvēģijas siļķu zvejniecību lielā mērā balstās uz šo rakstu.

302 Skujenieks, M. (1927), 669.-670.lpp.

303 Hodne, F. (1975), 410.-413.lpp.

304 1919.gadā tika dibināta valsts banka, Den norske stats fiskeribank [Norvēģijas Valsts zvejniecības banka], lai palīdzētu zvejniekiem nopirkt pašiem savas laivas.

305 Historisk Statistikk 1968 [Vēsturiskā statistika 1968], Oslo: Central Bureau of Statistics of Norway, 1969. – 174.-177.lpp.

306 "Norway in 1921 [Norvēģija 1921.gadā]", in Norwegian Trade Review, No.2, 1922 -- Trade Intelligence Bureau of Norway – 18.lpp.

Latvijas finansiālajā stāvoklī nevarēja cerēt uz ilgtermiņa naudas aizdevumiem un vajadzēja samierināties ar kredītiem preču veidā. Norvēģija bija pirmā Eiropas valsts, kura piedāvāja Latvijai ilgtermiņa kredītus pārtikas preču iegādei, un kļuva par vienu no Latvijas galvenajām tirdzniecības partnerēm. Tirdzniecībā ar Norvēģiju imports bija 120.329.118 Latvijas rubļi (5,84% no kopējā importa), eksports – 206.051 Latvijas rubļi.³⁰⁷ Tikai Dānija (21,46%), Lielbritānija (20,66%), Vācija (18,55%) un Zviedrija (11,62%) 1920.gadā bija pārsniegušas Norvēģijas importa vērtību. Šajā gadā 77,41% no Norvēģijas importa Latvijā veidoja sālītās siļķes. Šīs siļķes sacēla lielu vētru Latvijā un kļuva par strīdus objektu starp valdību un Satversmes sapulci.

Kāpēc tieši pārtikas kredīti?

1920.gadā Norvēģija atcēla daudzus aizliegumus siļķu un citu zivju eksportam, kuri bija pastāvējuši kopš kara laika. Taču Centrālās un Austrumeiropas finansiālās problēmas traucēja zivju realizāciju no valdības krājumiem. Kā jau iepriekš minēts, tika nodibināta īpaša kreditēšanas programma, kuru pārvaldīja Starptautiskā Atviegloto kredītu komiteja Parīzē, kurai bija vispārēja atbildība par šo programmu.³⁰⁸ Norvēģija piedalījās programmā, piedāvājot siļķu un citu zivju produktus, kā arī vaļu tehnisko eļļu no valsts krājumiem 17 miljonu kronu apmērā.³⁰⁹ Siļķes pārdeva *Statens Fiskecentral* [Valsts zivju centrāle]; tā bija iegādājusies kara gados nepārdotās siļķes, tādējādi palīdzot zvejniekiem, un glabāja tās īpašās saldētavās. 1920.gadā, sakarā ar lielajiem siļķu iepirkumiem kara beigās, Norvēģijas valdības krājumā bija ap 200.000 mucu lielo siļķu un ap 200.000 mucu pavasara siļķu no 1919.gada nozvejas.³¹⁰

Siļķes pārdošanai uz kredīta

1920.gada sākumā Latvijas valdība uzdeva Latvijas ģenerālkonsulam Norvēģijā, Arturam Vanagam, uzsākt sarunas par kredītu 50.000 siļķu mucu iepirkšanai Apgādības ministrijas vajadzībām. Drīz pēc tam iepirkšanas daudzums

---

307 Turpat. – 119.lpp.

308 Pārskats par Zviedriju un Dāniju, un Starptautiskā Atviegloto Kredītu komiteja, skat. Nordlund, S. (1994), 219.-220.lpp.

309 Norway in 1920 // *Norwegian Trade Review*, No.2 – Trade Intelligence Bureau of Norway, 1921. – 18.lpp.

310 "Government Aid to Herring Fisheries [Valdības palīdzība siļķu zvejniecībai]", in *Norwegian Trade Review*. No.1 – 1921, Trade Intelligence Bureau of Norway – 10.lpp.

tika palielināts līdz 100.000 mucām.³¹¹ Izrādījās, ka tajā pašā laikā Latvija bija uzsākusi sarunas arī par siļķu pārdošanu Padomju Krievijai, jo Krievijā valdīja bads. Padomju Krievijas ieinteresētība siļķu iepirkšanā bija acīmredzams iemesls sākotnējam pasūtījuma divkāršojumam.³¹² Papildus siļķu iepirkumam, Latvijas valdība uz tiem pašiem atvieglotajiem starptautiskajiem noteikumiem iegādājās atlikušos Norvēģijas valsts Vaļu pārvaldes vaļu tehniskās eļļas krājumus – apmēram 2950 mucas (nr. 3 un 4).³¹³

1920.gada 17.martā Latvijas sūtnis Skandināvijā, Frīdrichs Grosvalds, parakstīja līgumu par 35.000 lielo siļķu (*storsild*) mucu (no 1918./1919.gada loma) un 65.000 pavasara siļķu (*vaarsild*) mucu (no 1919.gada loma) iegādi. Cena par mucu lielo siļķu bija 65 norvēģu kronas un 55 norvēģu kronas par mucu pavasara siļķu, ja tās bija pirmās šķiras siļķes.³¹⁴ Otrās šķiras siļķēm bija 25% atlaide, bet trešās šķiras siļķes maksāja tikai 10 norvēģu kronas par mucu, neatkarīgi no tā, vai tās bija lielās vai pavasara siļķes. Nevienā pārvadījumā nedrīkstēja būt vairāk par 5% trešās šķiras siļķu. Cenas norvēģu ostās bija FOB, un Latvijai pašai bija jā rūpējas par siļķu transportēšanu. Saskaņā ar līgumu, Latvijai bija tiesības sūtīt atpakaļ savus siļķu brāķerus, bet Latvijai tādu nebija. Norvēģu zvērīnātie siļķu brāķeri kontrolēja siļķu kvalitāti pie nosūtīšanas.³¹⁵ Siļķu iegāde sacēla lielu satraukumu Latvijā, un valdība saņēma daudz kritikas.

Parlamentārā kritika par siļķu iegādi

Satversmes sapulces lūgumu un sūdzību komisija bija izmeklējusi sūdzības par valdības izšķērdīgo darbību valsts saimniecības laukā, it īpaši Apgādības ministrijas darbību laikā no 1919. līdz 1920.gadam. 1920.gada 9.novembrī komisijas priekšsēdis, zvērīnāts advokāts Voldemārs Zāmuēls, ziņoja par “vēl vienu lietu, bet toties jo sālītu lietu – siļķu lietu.”³¹⁶ Viņš ziņoja, ka no 1920.gada 23.aprīļa līdz 6.jūlijam ar 13 norvēģu kuģiem Latvijā tika ievestas 104.464 mucas siļķu par 5.997.883.75 norvēģu

---

311 Norway in 1920 // Norwegian Trade Review, No.2 – Trade Intelligence Bureau of Norway, 1921. – 18.lpp.

312 Stranga, A. (2000), 180.lpp.

313 Norway in 1920 // Norwegian Trade Review, No.2 – Trade Intelligence Bureau of Norway, 1921. – 18.lpp.

314 “Sildesalg for over 71/4 mill. kr.” [Siļķu realizācija par vairāk kā 71/4 miljonu kronu apmērā] Dagbladet, Nr.66, 1920.gada 18.martā. – 2.lpp.

315 Šeit un turpmāk galvenokārt pēc Aizsilnieka, A. (1968), 205.-207.lpp.

316 Satversmes sapulces stenogramma, 1920.gada 9.novembra sēde. – 1301.lpp.

kronām. Par transportēšanu tika samaksātas 808.476,76 norvēģu kronas.³¹⁷ Kopā ar transportēšanu siļķes izmaksāja 6.806.360,51 norvēģu kronu.³¹⁸

Pēc izkraušanas izrādījās, ka no 104.464 mucām 350 trūkst. Ja par katru mucu rēķina vidējo šķiras cenu, t.i., 48 norvēģu kronas, tad siļķu kontam jāpieskaita vēl 16.800 norvēģu kronas – kopā 6.823.160,51 norvēģu kronas vai 170.579.000 Latvijas rubļi. Pēc ministrijas aprēķiniem uzglabāšana un pārvadāšana palielināja šo summu vēl par 1.000.000 Latvijas rubļu. Tātad kopumā valdībai siļķes bija izmaksājušas 171 587 000 Latvijas rubļu.³¹⁹ Komisija konstatēja arī to, ka puse no atsūtītajām siļķēm bija trešās šķiras, savukārt no pārējām siļķēm 80% bija pirmās šķiras un mazāk nekā 20% – otrās šķiras siļķes.³²⁰ Turpinājumā komisija ziņoja, ka Apgādības ministrija labākās siļķes pārdevusi par 900 Latvijas rubļiem par mucu, bet otrās šķiras – par 750 Latvijas rubļiem par mucu, ar caurmēra cenu 778 Latvijas rubļi par visu pasūtījumu.³²¹ Komisija secināja, ka par tām cenām, kuras bija noteicis Ministru Kabinets, valsts zaudētu, tāpēc visas siļķes tika pārdotas par 80.696.000 Latvijas rubļu pēc tagadējā kursa.³²²

Valdība tika kritizēta par to, ka samaksātā cena bija pārāk augsta. Tomēr izrādās, ka 1919.gada novembrī Polijas valdība bija iegādājusies tādas pašas siļķes, maksājot attiecīgi 74 un 64 norvēģu kronas par mucu, turklāt ar atmaksāšanas termiņu 1920. un 1921.gadā. Vēlāk Polija pieprasīja, un Norvēģijas valdība arī piekrita, mainīt kredītu nosacījumus par iepriekš pārdotajām 200.000 mucām, lai tie būtu saskaņā ar nosacījumiem par starptautisko atviegloto kredītu sistēmu.³²³ Tiesa Vācija, kura 1920.gada aprīlī bija iepirkusi tādas pašas lielās un pavasara siļķes, maksāja attiecīgi tikai 55 un 45 norvēģu kronas par mucu. Vācija nopirka 1.250.000 mucu un, lai nodrošinātu pirkumu, tai Norvēģijas valsts bankā bija jādeponē zelts 20 miljonu

---

317 Apgādības ministrijas aprēķini bija transportēšana – 21 750 000 Latvijas rubļi, kā arī muitas nodeva 500 000 Latvijas rubļi. – LVVA, 1302.f., 1.apr., 4621.l., 45.lpp. Vēlāk transporta izdevumi tika precizēti uz 16 639 263.65 Latvijas rubļiem – LVVA, 1302.f., 1.apr., 4621.l., 151.lpp.

318 Leits, A., *Buržuaziskā Latvija ārzemju kapitāla jūgā (1921-1929)* – Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1957. – 76.lpp. raksta, ka uz 1924.gada 1.janvāri, kopējais siļķu un zivju eļļas aizdevums ar procentiem bija 6 959 562 norvēģu kronas.

319 Satversmes sapulces stenogramma, 1920.gada 9.novembra sēde. – 1301.lpp.

320 Turpat. – 1302.lpp.

321 Apgādības ministrija bija izrēķinājusi, ka pārdos iedzīvotājiem 100.000 mucas siļķu par vidējo cenu 800 Latvijas rubļi par mucu, iegūstot ap 80.000.000 Latvijas rubļu ienākumu. – LVVA, 1302.f., 1.apr., 4621.l., 46. un 100.lpp.

322 Satversmes sapulces stenogramma, 1920.gada 9.novembra sēde. – 1302.lpp.

323 Norway in 1920 // *Norwegian Trade Review*, No.2 – Trade Intelligence Bureau of Norway, 1921. – 18.lpp.

norvēģu kronu vērtībā.³²⁴ Tajā pašā laikā kad Latvija, arī Austrija bija nopirkusi 25.000 siļķu mucas uz tiem pašiem noteikumiem par līdzīgu vidējo cenu – 60 norvēģu kronas par mucu.³²⁵

Valdība tika apvainota, ka siļķes tika pārvadātas ar dārgiem Norvēģijas kuģiem, laikā, kad latviešu kuģi stāvēja dīkstāvē ārzemju ostās un būtu varējuši pārvadāt siļķes par daudz zemāku cenu.³²⁶

Siļķes Latvijā pārsvarā tika ievestas 1920.gada vasarā. Vēl viens pārmetums bija par to, ka norvēģi esot “iesmērējuši” bojātas siļķes, jo tur, kur siļķes tika izkrautas, esot smirdējusi visa Daugavas krastmala. Izrādījās, ka kuģi, kuri bija nolīgti pārvadāt siļķes, nav bijuši īsti piemēroti šādai kravai, un mucas tika krautas viena uz otras trīs vai vairākos stāvos, ko, pārvadājot siļķu mucas, parasti nemēdz darīt. Kuģi bija pārblīvēti, jo sakarā ar mīnām Baltijas jūrā, kuģi uz Latviju brauca nelabprāt.³²⁷ Rezultātā dažas no apakšējām mucām bija saspiedušās, un sāļjums bija iztecējis. Siļķu tirdzniecībā šādi nelaimes gadījumi notiek, un siļķu tirgotāji parasti tūlīt pēc kravas saņemšanas rūpīgi pārbauda katru mucu, lai varētu salabot tās, kuras nav izturējušas pārvadājumu. Bet šoreiz tas tā nenotika, jo siļķes pieņēma Apgādības ministrijas ierēdņi, nevis siļķu tirgotāji, un mucas netika pārbaudītas. Turklāt noliktavu trūkuma dēļ mucas palika krastmalā vairākas dienas, pirms tās tika aizvestas uz noliktavām.³²⁸ Tā kā siļķes tika atvestas vasarā, tad nav pārsteigums, ka, atrodoties krastmalā, dažas siļķu mucas bija samaitājušās un sākušas smirdēt. Par notikušo ierēdņi steidzās vainot pārdevēju.³²⁹

Valdības atbilde kritizētājiem

1920.gada 23.novembrī savā atbildē ministru prezidents Kārlis Ulmanis izklāstīja, ka siļķes tika iegādātas tāpēc, ka tās bija ļoti vajadzīgas. Tās tika nopirkas no Norvēģijas valdības par pieņemamu cenu ar atmaksas termiņu 5-6 gadi. Viņš tālāk sacīja, ka “mēs tāpat kā citas zemes esam saņēmuši, kā visiem labi zināms, vairāk pirmās un otrās zortes siļķes. No trešās zortes esam saņēmuši 750 mucas. Te runā par to, ka tās siļķes stipri ožot, bet es varu teikt: pie kurām siļķēm gan nepieejam, visas

324 Satversmes sapulces stenogramma, 1920.gada 23.novembra sēde. – 1345.lpp.

325 “Sildesalg for over 71/4 mill. kr.” [Siļķu realizācija pāri par 71/4 miljonu kronu apmērā]” Dagbladet, Nr.66, 1920.gada 18.martā. – 2.lpp.

326 Bastjānis, V. (1966), 110.lpp.

327 Turpat. – 111.lpp.

328 Turpat. – 111.lpp.

329 Aizsilnieks, A. (1968), 206.lpp., arī Stranga, A. (2000), 180.lpp.

tāpat ož.”³³⁰ Uz apvainojumu, ka valdība esot pārdevusi siļķes lētāk nekā tā bija par tām samaksājusi, un ka, cena nebija aprēķināta pēc tā kursa, kas bija siļķu iegādāšanās brīdī, bet gan pēc kursa, kas bija bijis pirms pāris nedēļām, K.Ulmanis atbildēja, ka “ja ziņojums būtu nācis klajā šonedēļ, tad droši vien tie cipari būtu citādi, jo kurss ir pacēlies par 20%; ja nu šos 20% no tiem 350.000.000 rēķinātu nost, tad jau paliek pāri tikai 280.000.000. Bet nu labi, rēķiniet arī pēc kursa, kāds bija toreiz 2 nedēļas atpakaļ. Uz to man ir jāatbild, ka siļķu cenas tika aprēķinātas tā, lai tās segtu izdevumus.”³³¹ Viņš norādīja uz to, ka Apgādības ministrija nevarēja mainīt cenas pēc katras kursa maiņas, tā kā to dara spekulanti, turklāt kredīts nebija jāatmaksā 6 gadus pēc līguma parakstīšanas. “Ja nu valdībai ir iepirkta prece uz 6 gadu kredītu, ka viņai tik pēc 6 gadiem nāksies samaksāt to naudu, ja mēs katru reizi skatāmies uz kursu, grozīsim cenas, tad kāda starpība būs starp mums un spekulantiem.”³³²

V.Zāmuēls savā runā Satversmes sapulcē 1920.gada 30.novembrī sacīja, ka viņš nekad savā ziņojumā nav konstatējis, ka līgums pats par sevi bija noslēgts neveiksmīgi par pārāk augstām cenām, vai, ka Norvēģijas valdība, kas slēdza līgumu ar Latvijas valdību, būtu devusi sliktu preci. “Zaudējumi bija aprēķināti uz cita pamata un tie būtu redzami no mūsu slēdzieniem ... Slēdziens šāds:

“Valdība iepirkusi siļķes, pirmkārt, tādā daudzumā, kas pārsniedz valsts patēriņa prasības, un otrkārt, tādas zortes, kas iedzīvotājiem neparastas. Iepirktais siļķes pārvestas nevajadzīgi steidzīgā kārtā un par apkopšanu nav gādāts, caur ko tās lielā mērā bojātas. Siļķes pārvestas ar svešiem kuģiem, kamēr Latvijas kuģi gulējuši dīkā.”
Lieta nodota prokuratūrai.”³³³

Neskatoties uz garām un dažkārt pat karstām debatēm par šo un citām lietām, 1920.gada 2.decembrī Satversmes sapulce ar 74 balsīm “par” un 64 balsīm “pret” nobalsoja atzīt ministru prezidenta atbildi par apmierinošu, un līdz ar to siļķu skandāls tika izbeigts.³³⁴ Sakarā ar šo siļķu lietu neviens tā arī nekad netika saukts pie atbildības.

Padomju Krievija un Latvijas iegādātās siļķes

Kā jau iepriekš tika minēts, iemesis, kāpēc siļķu daudzums, kas tika iepirkts no Norvēģijas, tika divkārtots, bija cerība ar peļņu pārdot pārpalikumu Padomju Krievijai, kura sakarā ar Antantes blokādi un pilsoņu karu piedzīvoja pārtikas

330 Satversmes sapulces stenogramma, 1920.gada 23.novembra sēde. – 1346.lpp.

331 Turpat. – 1346.lpp.

332 Turpat. – 1346.lpp.

333 Satversmes sapulces stenogramma, 1920.gada 30.novembra sēde. – 1438.lpp.

trūkumu. Latvija ticēja, ka tās ekonomiskā loma attiecībā pret Krieviju bija būt par starpnieci – klasiskais “tilts starp rietumiem un austrumiem”. Tirgošanās pāri robežām sākās jau pirms pamiera parakstīšanas 1920.gada 30.janvārī. Sākumā kā kontrabanda, vēlāk jau kā puslegāla spekulantu apmaiņa ar precēm. 1920.gada 16.februārī valdība pieņēma lēmumu apkarot šīs puslegālās spekulantu apmaiņas un sāka izdot koncesijas uz sešiem mēnešiem priekš tirgošanās un apmaiņas ar Padomju Krieviju.³³⁵

Pēc tam, kad siļķes no Norvēģijas jau bija iegādātas, atklājās, ka patiesais iemesls, kāpēc Padomju Krievija bija ieinteresēta iepirkt siļķes no Latvijas, bija tikai lai uzzinātu, no kurienes Latvija šīs siļķes bija iegādājusies. Kad viņi to bija uzzinājuši, un sakarā ar to, ka Antantes blokāde jau bija atcelta, Krievija pati uzsāka sarunas ar Norvēģiju un iegādājās vēl lielāku daudzumu siļķu tieši no viņiem.³³⁶ Norvēģu *Statens Fiskecentral* bija iegādājusies 3725 tonnas sālīto zivju, kas bija īpaši sagatavotas Padomju Krievijas tirgum.³³⁷ Tas bija liels trieciens Latvijai, jo viņa pati nevarēja patērēt tik daudz siļķu. Īpaši, ja starp tām bija arī bojātas zivis. Bez tam pārtikas situācija Latvijā bija nedaudz uzlabojusies, un Rīgas iedzīvotāji vēlējās tādas siļķes, pie kādām viņi bija pieraduši – skotu siļķes.³³⁸

No lieliem zaudējumiem siļķu iepirkumu izglāba Apgādības ministrijas izveidotās tirdzniecības un apmaiņas koncesijas uz Padomju Krievijas robežas.³³⁹ Kaut 1920.gadā oficiāli tika izvestas siļķes tikai 326.360 Latvijas rubļu vērtībā,³⁴⁰ vairums siļķu plūda ārā caur šīm koncesijām, saņemot pretim līnu, zirgus, dārgmetālus un citas preces no Padomju Krievijas.³⁴¹

Norvēģija bija pirmā valsts, kas piedāvāja Latvijai ilgtermiņa kredītu laikā, kad tā nebija atzīta *de iure* un kad tās finansiālais stāvoklis bija īpaši slikts.

Šim labvēlīgajam žestam no Norvēģijas valdības puses pamatā, protams, bija ekonomiski iemesli. Norvēģijas valdība atradās zem spiediena – tai vajadzēja iztīrīt savus siļķu uzkrājumus, kurus tā bija iepirkusi Pirmā Pasaules kara laikā un tūlīt pēc kara. Ja tuvākajā laikā nenāktu lieli pasūtījumi, *Statens Fiskecentral*, lai ietaupītu uzturēšanas un glabāšanas izmaksas, būtu spiesta likvidēt savus vecos siļķu krājumus.

---

334 Bastjānis, V. (1966), 123.lpp.

335 Stranga, A. (2000), 180.lpp.

336 Turpat. – 180.lpp.

337 Norway in 1920 // Norwegian Trade Review, No.2 – Trade Intelligence Bureau of Norway. 1921. – 19.lpp.

338 Aizsilnieks, A. (1968), 206.lpp.

339 Bastjānis, V. (1966), 111.lpp.

340 Latvijas statistiskā gada grāmata 1920. op cit.. 103.tabula, 135.lpp.

341 Aizsilnieks, A. (1968), 207.lpp.

izmantojot tos par lopbarību, vai nodot tos eļļas un minerālu mēsļu ražotājiem.³⁴² Tas kalpoja par iemeslu, kāpēc Norvēģija tik labprātīgi piedalījās starptautiskajā atviegloto kredītu programmā – kā veids, lai tiktu vajā no valdības uzkrājumiem.

No Latvijas valdības viedokļa preču kredīti bija dieva dāvana, īpaši, ja tie bija ilgtermiņa un tos varēja nodrošināt tikai ar Latvijas valsts kases vekseliem, nevis ar valūtu, kas bija deficīts. Tomēr ātras peļņas vilinājums pārvērtā komercdarījumu par parlamentārās izmeklēšanas objektu un raidīja nopietnu kritiku uz valdību. Cerība pārdot pārpalikušās siļķu mucas Padomju Krievijai par peļņu, noveda pie pārspīlēta pasūtījuma, steigas un zaudējumiem, par ko galu galā Latvijai vajadzēja dārgi maksāt. Tikai Padomju Krievijas pastāvīgā vajadzība pēc pārtikas ļāva Apgādības ministrijai ierobežot zaudējumus un iemainīt siļķes Padomju Krievijai caur tirdzniecības un apmaiņas koncesijām uz Latvijas – Padomju Krievijas robežas.

Neskatoties uz iekšējo vētru, ko izraisīja siļķu iepirkums, tā neietekmēja Latvijas – Norvēģijas vispārējās attiecības. Jau 1921.gadā Latvija uzsāka sarunas par tirdzniecības līgumu ar Norvēģiju.³⁴³ 1923.gadā, sarunu kontekstā par tirdzniecības līgumu, atskanēja atbalss no siļķu skandāla, kad Latvijas sūtnis Somijā, Kārlis Zariņš, saņēma no sava norvēģu kolēģa vēstules kopiju, kas bija datēta ar 1920.gada 24.martu un kuru bija parakstījis F. Grosvalds.³⁴⁴ Vēstulē Norvēģijas Ārlietu ministrijai bija rakstīts, ka, kamēr 1920.gada 17.marta siļķu pirkšanas līgums bija spēkā, Latvija piešķir Norvēģijai vislielāko labvēlības statusu. Norvēģijas sūtnis Somijā norādīja, ka, pamatojoties uz šo vēstuli, nav ko steigties ar tirdzniecības līgumu slēgšanu, jo Norvēģijai uz zināmu laiku jau bija vislielākās labvēlības statuss.³⁴⁵ K. Zariņš nebija drošs, vai Latvijas Ārlietu ministrija zināja par šādas vēstules esamību.³⁴⁶

3.3 Latvijas 1924.gada tirdzniecības līgumi ar Skandināvijas valstīm

Juridiski Latvijas ārējā tirdzniecība lielā mērā balstījās uz tirdzniecības līgumu sistēmu. Līdz 1930.gadam Latvija bija noslēgusi tirdzniecības līgumus ar visām

---

342 Norway in 1920 // Norwegian Trade Review, No.2 – Trade Intelligence Bureau of Norway, 1921. – 19.lpp.

343 LVVA, 2570.f., 13.apr., 131.l., 3.lpp.

344 LVVA, 2570.f., 13.apr., 130.l., 10.lpp.

345 LVVA, 2570.f., 13.apr., 130.l., 9.lpp.

346 Turpat. – 9.lpp.

ievērojamākajām Eiropas valstīm, t.sk., Norvēģiju (14.08.1924),³⁴⁷ Dāniju (03.12.1924)³⁴⁸ un Zviedriju (22.12.1924),³⁴⁹ ar visām kaimiņvalstīm, kā arī valstīm ārpus Eiropas.³⁵⁰ Latvijas tirdzniecības līgumi bija vienveidīgi un tajos iekļautie tirdzniecības politikas principi palika negrozīti visos līgumos.

Piemēram, “Tirdzniecības un kuģniecības līgumu starp Latviju un Norvēģiju”, kas 1924.gada 14.augustā tika parakstīts Oslo un 1925.gada 31.martā ratificēts Saeimā, varētu iedalīt četrās pamatsadaļās:

- ◆ fizisko un juridisko personu statuss un tiesības;
- ◆ konsulārie noteikumi;
- ◆ tirdzniecība un kuģniecība;
- ◆ sevišķie noteikumi, t.sk., Baltijas valstu un Krievijas klauzulas.

Ne visos tirdzniecības līgumos šīs sadaļas bija izstrādātas vienlīdzīgos apmēros: dažos tām tika izveidotas atsevišķas nodaļas, savukārt citos tās tika apvienotas vienā nodaļā. Līgumos ar visām trim Skandināvijas valstīm, kā jau jūras zemēm, kuģniecībai tika piešķirta īpaša vieta. Dažreiz līguma noteikumi tika ļoti sīki izstrādāti, piemēram, līgums ar Dāniju aptver 36 pantus, ar Norvēģiju – 28 pantus, bet ar Zviedriju – tikai 7 pantus.

Lai tuvāk apskatītu šo tirdzniecības līgumu saturu, par piemēru varam izmantot augšminēto līgumu ar Norvēģiju. Pirmajā sadaļā tika runāts par abu līgumslēdzēju pušu pilsoņu (fizisko personu) kustības brīvību, t.i., ieceļošanas, uzturēšanās un izceļošanas tiesībām. Sadaļā bija arī norāde uz amatniecības tiesībām un juridisko personu atzīšanu. Šajā sadaļā ietilpa tādi jautājumi kā piemēram, fizisko un juridisko personu vienlīdzība tiesas priekšā, nodokļu jautājumos, u.c., kā arī kustamu mantu mantošanas lietu kārtošana (1., 2., 3., 4. un 5.pants).

Otrajā sadaļā tika noteikta konsulāro pārstāvju iecelšana ostās un citās tirdzniecības vietās (6.pants), kā arī procedūras, kādas bija jāveic sakarā ar pilsoņu nāves gadījumiem otrā valstī (7.pants).

---

347 Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. 1925. gads. – Rīga: Kodifikācijas nodaļas izdevums, 1925. – 192.-198. lpp.

348 Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. 1925. gads. – Rīga: Kodifikācijas nodaļas izdevums, 1925. – 249.-256. lpp.

349 Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. 1925. gads. – Rīga: Kodifikācijas nodaļas izdevums, 1925. – 273.-274. lpp.

350 Atsevišķs tirdzniecības līgums tika noslēgts ar Islandi (03.12.1924), kas starpkaru periodā tika uzskatīta kā autonoma Dānijas sastāvdaļa.

Tirdzniecības un kuģniecības sadaļa pirmkārt nodrošināja savstarpēju tirdzniecības un kuģniecības brīvību (8.pants). Kā visi Latvijas tirdzniecības līgumi, arī šis līgums balstījās uz vislielākās labvēlības režīma principu, kas nozīmēja piešķirt otrai līgumslēdzēja pusei visas tiesības un priekšrocības, ko Latvija jau bija devusi vai nākotnē dotu jebkurai citai valstij (22.pants). Attiecībā uz tirdzniecību, tas izpaudās tajās sadaļās, kurās tika aplūkota muitas nodokļu un muitas procedūru politika. Piemēram, 9.pants citu starpā noteica, ka “neviens no līgumslēdzējām valstīm neuztur spēkā un neieved kādu aizliegumu vai ierobežojumu attiecībā uz kāda priekšmeta ieviešanu vai izvešanu, kas nāktu no otrās valsts teritorijām vai posesijām, vai ietu uz turieni, ja šāds aizliegums vai ierobežojums netiek attiecināts arī uz līdzīgiem priekšmetiem, kas nāk no jebkuras citas valsts vai iet uz turieni.” Līgumā bija arī pants (10.pants), kas noteica brīvā tranzīta kustību. 11.pantā tika noteiktas procedūras attiecībā uz komivojažiem un to paraugi.

12., 13., 14., 15. un 16.pants saturēja noteikumus, kuri attiecās uz kuģniecību un, kuri balstījās ne tik daudz uz vislielākās labvēlības principiem, kā uz nacionālo principu, kurā otras līgumslēdzēja puses kuģniecības tiesības tika pielīdzinātas Latvijas kuģniecības tiesībām. Tas savukārt izslēdza jebkādu karogu diskrimināciju. Vienīgi izņēmumi bija saistīti ar piekrastes kuģniecību un zvejniecību (17.pants). Konsulārās tiesības attiecībā uz kuģniecību bija noteiktas 18.pantā, bet procedūras sakarā ar jūrnieku bēgšanu un nelaimes gadījumiem vai avāriju jūrā, kā arī juridiskās tiesības uz kuģiem, tika noteiktas 19., 20. un 21.pantā.

23. un 24.pants bija par līguma noteikumu piemērošanu.

Visos trijos līgumos Latvija bija rezervējusi sev tiesības piešķirt īpašas privilēģijas un priekšrocības Baltijas valstīm (Somija, Igaunija un Lietuva) un Padomju Savienībai, t.s., Baltijas un Krievijas klauzulas. Krievijas klauzula attiecās uz Latvijas starpkaru sapni uzturēt Krievijas preču tranzīta virzīšanu caur Rīgas un Liepājas ostām. Baltijas klauzula attiecās uz centieniem izmantot kaimiņu priekšrocības, kas atvieglinātu triju valstu savstarpējo tirdzniecību. Klauzulu pamatā bija atkāpšanās no vislielākās labvēlības principa par labu Krievijai un Baltijas valstīm. Piemēram, šī līguma 25.pants citu starpā noteica, ka “sekojošās brīvības, neaizskaramības tiesības un priekšrocības nav uzskatāmas par šī līguma pamatā esošā vislielākās labvēlības principa neievērošanu: ... d) brīvības, neaizskaramības tiesības un priekšrocības, kuras Latvija piešķir vai piešķirs kādai no Baltijas valstīm (Somijai, Igaunijai un Lietuvai) uz sevišķu līgumu pamata. Tas pats ir spēkā attiecībā uz

priekšrocībām, kādas Latvija varētu piešķirt Padomju Sociālistisko Republiku Savienībai uz konvenciju vai sevišķu muitas līgumu pamata.”

Šajā pašā pantā bija arī apakšpunkts “c)”, kurā tika minēts, ka arī tās “brīvības, neaizskaramības tiesības un priekšrocības, kuras Norvēģija piešķir vai piešķirs robežvalstīm, Dānijai un Islandei”, kas acīmredzot attiecās arī uz Zviedriju un Somiju, kuras robežojās ar Norvēģiju, “sekojošās brīvības, neaizskaramības tiesības un priekšrocības nav uzskatāmas par šī līguma pamatā esošā vislielākās labvēlības principa neievērošanu”. Šī atkāpe no vislielākās labvēlības principa bija abpusēji izdevīga, kaut arī tam bija lielāka nozīme Norvēģijai nekā Latvijai, jo Latvijas tirdzniecība ar kaimiņvalstīm bija minimāla, piemēram, eksports uz un imports no Somijas, Igaunijas, Lietuvas un PSRS kopā 1935.gadā bija attiecīgi tikai 7,1% un 7,5%, toties Norvēģijai 1935.gadā bija 12,7% eksports un 17% imports ar Zviedriju un Dāniju.

Pēdējie panti (26., 27. un 28.) bija saistīti ar procesuālām lietām un ratifikāciju.

Latvijas tirdzniecības līgumu sistēmas pamatuzdevums bija gādāt par iespējami izdevīgiem eksporta apstākļiem un nokārtot importu. Galvenais faktors, kas noteica tirdzniecības līgumu slēgšanu ar Skandināvijas valstīm šajā laika periodā, bija “ģeogrāfiskais tuvums un ērtā satiksme”.³⁵¹

Latvijas 1924.gada noslēgtos tirdzniecības līgumus ar Skandināvijas valstīm var salīdzināt pēc sekojošām līguma normām:

---

351 Munters, V. (1928), 267. lpp

3.3. tabula Salīdzinājums starp Latvijas 1924.gada noslēgtajiem tirdzniecības līgumiem ar Skandināvijas valstīm

Noteikumi par	Norvēģija	Dānija	Zviedrija
Pilsoņu tiesībām	Vislielākā labvēlība	Vislielākā labvēlība	Vislielākā labvēlība
Nodokļiem	Nacionālais princips	Nacionālais princips un vislielākā labvēlība	Vislielākā labvēlība
Tirdzniecību	Vislielākā labvēlība	Vislielākā labvēlība	Vislielākā labvēlība
Tranzītu	Vislielākā labvēlība	Vislielākā labvēlība	Vislielākā labvēlība
Kuģniecību	Kuģniecības brīvība, vislielākā labvēlība	Savstarpēja brīvība, nacionālais princips	Vislielākā labvēlība
Kabotāžu	Rezervēta nacionālajai kuģniecībai	Rezervēta nacionālajai kuģniecībai	Rezervēta nacionālajai kuģniecībai
Avārijas gadījumiem	Vislielākā labvēlība	Nacionālais princips un vislielākā labvēlība	Nav
Atkāpēm	<u>Latvijai:</u> Igaunijas, Lietuvas, Somijas, PSRS klauzulas <u>Norvēģijai:</u> Zviedrijas, Somijas, Dānijas, Islandes klauzulas	<u>Latvijai:</u> Igaunijas, Lietuvas, Somijas, PSRS klauzulas <u>Dānijai:</u> Zviedrijas, Norvēģijas, Islandes klauzulas. Neattiecās uz Grenlandes teritoriju	<u>Latvijai:</u> Igaunijas, Lietuvas, Somijas, PSRS klauzulas <u>Zviedrijai:</u> Dānijas, Norvēģijas klauzulas

Avots: Pēc *Ekonomists*, 1939.g., Nr. 4. – 230.lpp., kā arī attiecīgie līgumi.

3.3. tabulā redzam, ka visi trīs līgumi balstījās uz vislielākās labvēlības principu gandrīz visās jomās ar ļoti maz atšķirībām starp valstīm. Piemēram, ar Dāniju tika ievērots nacionālais princips nodokļu maksājumos, kā arī kuģniecībā un avārijas gadījumos. Toties ar Zviedriju avārijas gadījumi netika pieminēti vispār. Visiem līgumiem bija atkāpe par labu attiecīgām kaimiņvalstīm gan no Latvijas puses, gan no Skandināvijas valstu puses.

3.4 Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm no 1921. līdz 1933.gadam

Līdz 1929.gadam Latvija piedzīvoja ekonomisko attīstību un ārējās tirdzniecības uzplaukumu.³⁵²

³⁵² Plašāk par Latvijas ekonomisko attīstību pirmajos desmit gados pēc neatkarības iegūšanas skat. Karnups, V.P. (2001b)

3.4. tabula Latvijas imports no Skandināvijas valstīm no 1921. līdz 1933.gadam

	Dānija		Norvēģija		Zviedrija		Kopējais Skandināvijā	
	Imports 1000 Ls	% no visa importa	Imports 1000 Ls	% no visa importa	Imports 1000 Ls	% no visa importa	Imports 1000 Ls	% no visa importa
1921	5513	7,8	679	1,0	2222	3,1	8414	11,9
1922	4957	4,6	839	0,8	2190	2,0	7986	7,4
1923	6573	3,1	735	0,4	5047	2,4	12355	5,9
1924	11609	4,6	437	0,2	6873	2,7	18919	7,5
1925	14896	5,3	513	0,2	9268	3,3	24677	8,8
1926	15465	5,9	643	0,3	9870	3,8	25978	10,0
1927	16079	6,7	334	0,1	10478	4,2	26891	11,0
1928	9967	3,2	569	0,2	9553	3,1	20089	6,5
1929	7909	2,2	576	0,2	9695	2,7	18180	5,1
Vidējais 1921-1929	10330	4,8	592	0,4	7244	3,0	18165	8,2
1930	5573	1,9	588	0,2	8821	3,0	14982	5,1
1931	2933	1,7	300	0,2	4838	2,7	8071	4,6
1932	1050	1,2	429	0,5	1720	2,1	3199	3,8
1933	800	0,9	1508	1,7	2247	2,5	4555	5,1
Vidējais 1930-1933	2589	1,4	706	0,7	4407	2,6	7702	4,7

Avots: *Latvijas Statistiskā Gada grāmata. 1921-1933.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde.³⁵³

No 3.4. tabulas redzam, ka vidējie rādītāji šajā laika periodā ir samērā zemi, un imports no Skandināvijas sastāda tikai vidēji 8,2% gadā no kopējā Latvijas importa pirmajā laika periodā, kad valdīja, t.s., brīvā tirgus nosacījumi. Dānijai un Zviedrijai visaugstākie rādītāji bija laika periodā no 1924. līdz 1927.gadam, kas daļēji bija sekas 1924.gadā noslēgtajiem tirdzniecības līgumiem, daļēji – lielais labības imports no Dānijas šajos gados. Salīdzinoši – Anglijai bija tikai 13,1% gadā no visa Latvijas importa gandrīz līdzīgā laika periodā.³⁵⁴

Galvenās preces, kas tika ievestas no Dānijas šajā laikā bija automobiļi, dažādas augu eļļas, krīts, kvieši, mieži, rudzi, auzas, tabaka un tabakas izstrādājumi, un ēdamie dzīvnieku tauki. Neskatoties uz to, ka divdesmitajos gados Dānijas rūpniecībai bija liels pieaugums, Dānijas eksports uz Latviju šajā laika periodā bija

³⁵³ Latvijas rubļi 1921.gadā ir aprēķināti Latvijas latos saskaņā ar Finanšu ministrijas kredīta departamenta direktora A. Kārklīņa pārrēķiniem: 1921. g. 66,267 Latvijas rubļi = 1 lats (importam) un 66,914 Latvijas rubļi = 1 lats (eksportam). – *Ekonomists* – 1925.g., Nr. 10 – 498. lpp, bet Latvijas rubļi 1922. gadā ir aprēķināti Latvijas latos saskaņā ar Valsts Statistiskā pārvaldes likmi: 50 Latvijas rubļi = 1 lats (importam un eksportam). – *Ekonomists* – 1925.g., Nr. 10 – 498. lpp.

galvenokārt lauksaimniecības produkcija un reeksports (piem., automobiļi).³⁵⁵ No Zviedrijas šajā laika periodā Latvija importēja galvenokārt cementu, akmeņogļu un koka darvu, ģērvielas, gumijas izstrādājumus, ugunsdrošos ķieģeļus, korķa koka mizas, lauksaimniecības un rūpniecības mašīnas, siļķes, dažāda veida skārdu un superfosfātu. Ja skatāmies pēc vērtības, tad svarīgākais imports no Zviedrijas bija lauksaimniecības un rūpniecības mašīnas – katru gadu laikā posmā starp 1925. un 1929.gadu Latvija importēja mašīnas vairāk nekā 2 miljonu latu vērtībā, kas sastādīja ap 22% no visas importa vērtības šajā laika periodā.³⁵⁶ No Norvēģijas tika importētas siļķes, dzīvnieku tauki un zivju eļļa, kokvilnas audumi, lauksaimniecības un rūpniecības mašīnas. Vissvarīgākais imports no Norvēģijas šajā laika periodā bija siļķes.

Importa samazināšanās sākot ar 1927.gadu daļēji ir izskaidrojama ar to, ka skandināvu eksports bija kļuvis dārgāks, jo visas Skandināvijas valstis bija atgriezušas pie zelta standarta ar pilno pirmskara paritāti,³⁵⁷ un daļēji ar to, ka lauksaimniecības produktu cenas jau no 1927.gada sāka kristies, kas Latvijas zemniekiem samazināja iespējas iegādāties importu.

Lielās saimnieciskās krīzes gados no Skandināvijas valstīm visvairāk savas pozīcijas zaudēja Dānija, jo importa aizvietošanas nolūkos tika aizvietots tieši labības imports no Dānijas. Norvēģija savu pozīciju uzlaboja tieši 1933.gadā, kamēr imports no Zviedrijas naudas izteiksmē samazinājās par pusi, bet, kā procents no kopējā Latvijas importa, palika uz vietas. Kopīgais imports no Skandināvijas šajā laika periodā bija vidēji samazinājies gandrīz uz pusi – 4,7% gadā no kopējā Latvijas importa otrā laika periodā.

---

354 Latvijas ārējā tirdzniecība. – Rīga: Izdevniecība "Ārējā Tirdzniecība", 1929. – 2.-3. lpp.

355 "Fords" 1919.gadā un "General Motors" 1923.gadā izveidoja montāžas ražotnes Kopenhāgenā, lai segtu Baltijas valstu tirgu. (Johansen, H.C. (1987), 40. lpp)

356 *Ekonomists* – 1929.g., Nr. 24 – 987. lpp

357 Piemēram, Dānija atgriezās pie 75% paritātes 1925.gadā, 99% paritātes – 1926.gadā un pilnas paritātes no 1927.gada 1. janvāra (Johansen, H.C. (1987), 29.-31. lpp)

3.5. tabula Latvijas eksports uz Skandināvijas valstīm no 1921. līdz 1933.gadam

	Dānija		Norvēģija		Zviedrija		Kopējais Skandināvijā	
	Eksports 1000 Ls	% no visa eksporta	Eksports 1000 Ls	% no visa eksporta	Eksports 1000 Ls	% no visa eksporta	Eksports 1000 Ls	% no visa eksporta
1921	551	1,9	84	0,3	319	1,1	954	3,3
1922	2135	2,1	364	0,4	2361	2,3	4860	4,8
1923	5233	3,2	842	0,5	2235	1,4	8310	5,1
1924	3782	2,2	372	0,1	1905	1,1	6059	3,4
1925	3819	2,1	621	0,4	1570	0,9	6010	3,4
1926	3520	1,9	763	0,4	1616	0,9	5899	3,2
1927	4277	1,9	977	0,4	3061	1,4	8315	3,7
1928	2245	0,9	1354	0,5	3627	1,4	7226	2,8
1929	3135	1,1	1827	0,7	2739	1,0	7701	2,8
Vidējais 1921-29	3189	1,9	800	3,7	2159	1,3	6148	3,6
1930	4144	1,7	566	0,2	2754	1,1	7464	3,0
1931	2297	1,4	274	0,2	1219	0,7	3790	2,3
1932	1144	1,2	151	0,2	852	0,9	2147	2,3
1933	795	1,0	141	0,2	776	1,0	1712	2,2
Vidējais 1930-33	2095	1,3	283	0,2	1400	0,9	3778	2,5

Avots: *Latvijas Statistiskās Gadagrāmatas. 1921-1933.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde

No 3.5.tabulas redzams, ka eksports uz Skandināviju sastādīja tikai aptuveni trešo daļu no importa kopējā procenta – vidēji 3,6% gadā no kopējā Latvijas eksporta pirmajā laika periodā. Galvenais Latvijas eksports uz Dāniju šajā laikā bija finieris, kluči, dēļi un plankas, neapstrādāta āda, linolejs, āboliņš un timotiņa sēklas, lopbarība, sviests un vīķi. Latvijas galvenais eksports uz Zviedriju bija smēreļļas, nededzināts ģipsis, finieris, kluči un dēļi, linolejs, sēklas, dzīvnieku spalvas, zivis, auzas, vīķi, sviests, olas un lini, bet uz Norvēģiju – sviests, visa veida gaļa, finieris, stutmalka un dēļi, diegi un papīrs.

Latvijas daļa no attiecīgās Skandināvijas valsts kopējā eksporta vai importa šajā laikā bija ļoti niecīga, piemēram, Latvijas daļa Zviedrijas un Dānijas eksporta tirdzniecībā laika periodā no 1921. līdz 1929.gadam bija tikai vidēji 0,3% gadā.³⁵⁸ Tātad Skandināvija priekš Latvijas bija vairāk nekā 10 reizes svarīgāka eksporta noietam nekā Latvija Skandināvijai. Līdz 1934.gadam Latvijas daļa Zviedrijas un Dānijas eksporta tirdzniecībā bija noslīdējusi līdz vidēji 0,1% gadā.³⁵⁹ Galvenais

358 Nordlund, S. (1994), 248.lpp.

359 Turpat. – 248.lpp.

iemesls, kāpēc Latvijas tirdzniecības sakari ar Skandināviju bija nelieli, bija tas, ka Latvijai kā lauksaimniecības zemei galvenās eksporta preces bija lauksaimniecības produkti (sviests, gaļa, lini) un kokmateriāls (finieris, kokmateriāli, papīrs), bet Skandināvijas valstīm bija tieši tādas pašas eksporta preces. Kaut izdevīgais jūras ceļš līdz turieni bija daudz tuvāks nekā līdz Anglijai vai Holandai, saimnieciskie apstākļi šādai sadarbībai nebija izdevīgi. Ne vien cenu, bet arī naudas politika nespēja sekmēt šīs tirdzniecības attiecības.

Tomēr zīmīgi, ka Latvija šajā laika periodā eksportēja uz Skandināviju arī tās preces, kuras varētu uzskaitīt par konkurējošām ar pašas Skandināvijas ražojumiem, piem., sviestu.

3.6. Latvijas sviesta eksports uz Skandināviju no 1922. līdz 1929.gadam

Gads	Dānija	%	Norvēģija	%	Zviedrija	%	Kopējais	%
	(1000 Ls)	no visa sviesta eksporta	(1000 Ls)	no visa sviesta eksporta	(1000 Ls)	no visa sviesta eksporta	Skand. (1 000 Ls)	no visa sviesta eksporta
1922	559	21,9	7	0,3	34	1,3	600	23,5
1923	2172	23,4	73	0,8	207	2,2	2452	26,4
1924	1991	14,7	3	..	4	..	1998	14,7
1925	1526	5	191	0,6	0	0	1717	5,6
1926	1100	2,9	0	0	0	0	1100	2,9
1927	757	1,8	0	0	0	0	757	1,8
1928	455	0,9	0	0	0	0	455	0,9
1929	607	1	0	0	0	0	607	1
Vidējais								
1921-29	1146	9	34	0	31	1	1211	10

Avots: *Latvijas Statistiskās Gadagrāmatas 1922-1925.* – Rīga: Latvijas Statistiskā pārvalde un *Latvijas ārējā tirdzniecība un tranzīts 1928-1929.* – Rīga: Latvijas Statistiskā pārvalde

3.6.tabulā redzams, ka Latvija divdesmito gadu sākumā lielos kvantumos eksportēja savu sviestu uz Dāniju, izmantojot Dānijas starpniecību tā tālākpārdošanā. Dānija pārdeva Latvijas sviestu tālāk uz Angliju, pārdodot Latvijas labāko sviestu zem savas markas, bet sliktāko – kā Latvijas sviestu.³⁶⁰ Pēc 1925.gada Latvija pati varēja nodot savu sviestu Anglijas tirgū bez Dānijas starpniecības, un sviesta eksports uz Dāniju kļuva maznozīmīgs. Izņemot pirmos pēckara gadus, sviesta eksports uz pārējām Skandināvijas valstīm bija nenozīmīgs.

³⁶⁰ *Ekonomists*, 1923.g., Nr.3. – 83.lpp.

1929.gadā ar pasaules saimnieciskās krīzes iesākšanos Latvijas ārējās tirdzniecības sakari ar Skandināviju būtiski nemainījās. Latvijā krīze iestājās tikai ar 1930.gadu, un Latvija, tāpat kā visas pārējas valstis Eiropā, darīju visu, lai samazinātu importu un ārzemju valūtas aizplūdi, t.sk., ieviesa valūtas komisiju un importa kontingentu sistēmu, paaugstināja ievadmitu un veicināja importa aizvietošanu. 1931.gadā muitas tarifi tika grozīti 6 reizes, 1932.gadā – 6 reizes, bet 1933.gadā – 10 reizes.³⁶¹

Skatoties uz kopējo ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm, šie pasākumi naudas izteiksmē radikāli samazināja ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm – 1930.gadā par 17%, salīdzinot ar 1929.gadu, 1931.gadā – par 56%, 1932.gadā – par 82%, bet 1933.gadā – par 75%; toties, ja skatāmies procentuāli no Latvijas kopējā importa, tad kopējā ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm 1930.gadā nesamazinājās nemaz, 1931.gadā – par 10%, 1932.gadā – par 25%, bet 1933.gadā tās bija jau tādā pašā līmenī kā 1929. un 1930.gadā. Ja importa samazināšanu varētu uzskatīt par veiksmīgu, tad medaļas otrā puse – eksporta veicināšana – nebija tik veiksmīga. Naudas izteiksmē Latvijas eksports uz Skandināvijas valstīm 1930.gadā bija samazinājies par 7%, salīdzinot ar 1929.gadu, 1931.gadā – par 51%, 1932.gadā – par 72% un 1933.gadā – par 78%; toties, ja skatāmies procentuāli no Latvijas kopējā eksporta, tad kopējā ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm 1930.gadā nesamazinājās, bet pat pieauga par vairāk kā 7%, salīdzinot ar 1929.gadu. Tikai 1931.gadā šis procents samazinājās par 18%, salīdzinot ar 1929.gadu, 1932.gadā par tik pat procentiem, bet 1933.gadā – par 21%.

Tātad varam secināt, ka no 1921. līdz 1933.gadam Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm tomēr ir bijusi nozīmīga Latvijas ārējai tirdzniecībai divdesmitajos gados, bet saimnieciskās krīzes gados naudas izteiksmē tā krasi samazinājās, kaut arī kā proporcija no kopējā Latvijas ārējās tirdzniecības apjoma tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm palika gandrīz nemainīga.

Pēc līgumu slēgšanas ar Skandināvijas valstīm notika zināms tirdzniecības uzplaukums gan eksportā, gan importā, kaut tirdzniecības bilance šajā laika periodā saglabājās pasīva (t.i., imports pārsniedza eksportu). Šī ārējās tirdzniecības pasivitāte tika izskaidrota jau iepriekš, t.i., Latvijas lauksaimniecības un mežsaimniecības

---

361 *Ekonomists*, 1934.g., Nr.13.14. – 474.lpp.

eksporta produkcija Skandināvijai nebija vajadzīga, savukārt Skandināvijas izejvielas un rūpnieciskie ražojumi Latvijai tomēr bija vajadzīgi.

Pilnīgāku ainu par Latvijas ārējo tirdzniecību šajā periodā varam redzēt sekojošā tabulā (3.6.tabula), kas analizē tirdzniecības apgrozījuma apjomu starp Latviju un Skandināviju.

3.7. tabula Kopējais tirdzniecības apjoms starp Latviju un Skandināvijas valstīm (% no kopējās Latvijas ārējās tirdzniecības – Imports plus Eksports) 1921-1933

Gads	Kopējais			
	Dānija	Norvēģija	Zviedrija	Skandināvijā
1921	6,1	0,8	2,5	9,4
1922	3,4	0,6	2,2	6,2
1923	3,2	0,4	2	5,6
1924	3,6	0,1	2,1	5,8
1925	4,1	0,3	2,4	6,8
1926	4,2	0,3	2,6	7,1
1927	4,5	0,3	2,9	7,7
1928	2,1	0,3	2,3	4,7
1929	1,7	0,4	2	4,1
Vidējais				
1921-1929	3,7	0,4	2,3	6,4
1930	1,8	0,2	2,1	4,1
1931	1,5	0,2	1,8	3,5
1932	1,2	0,3	1,4	2,9
1933	0,9	0,1	1,8	2,8
Vidējais				
1930-1933	1,4	0,2	1,8	3,3

Avots: *Latvijas Statistiskā gada grāmata. 1921-1933* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde.

3.7. tabulā redzams, ka Latvijas kopējais tirdzniecības apjoms ar Skandināvijas valstīm kopumā visā šajā laika periodā ir krities. Toties, ja skatāmies atsevišķi pa valstīm, tad redzam, ka līdz 1929.gadam tirdzniecība gan ar Zviedriju, gan ar Norvēģiju ir bijusi kaut cik stabila, bet ar Dāniju jau pirms lielās saimnieciskās krīzes bija vērojama samazināšanās tendence. Lielās saimnieciskās krīzes ietekme uz tirdzniecību starp Latviju un Skandināvijas valstīm bija ievērojama. Vidējā koptirdzniecība laika periodā no 1930. līdz 1933.gadam samazinājās par pusi, salīdzinot ar vidējo laika periodā no 1921. līdz 1929.gadam. Kopējais tirdzniecības apjoms sāka kristies jau 1928.gadā, daļēji tāpēc, ka samazinājās pasaules cenas lauksaimniecības produktiem, un notika pirmie pasākumi, lai samazinātu importu ar importu aizstāšanu (tas visvairāk skāra labības importu no Dānijas), kā arī fakts, ka Skandināvijas valstis atgriezās pie zelta standarta ar pilnu paritāti. Līdz 1931.gadam,

kad lielā saimnieciskā krīze iedarbojās pilnā spēkā, tirdzniecība turējās apmērām 1928.gada līmenī. 1928.gadā kopējais tirdzniecības apjoms starp Latviju un Skandināvijas valstīm samazinājās par 38%, salīdzinot ar 1927.gadu, un 1933.gadā samazinājās par 40%, salīdzinot ar 1928.gadu.

Latvijas tirdzniecības nosacījumi ar Skandināvijas valstīm no 1921. līdz 1933.gadam

Sekojošā augšminētajam dalījumam, Latvijas tirdzniecības nosacījumus ar Skandināvijas valstīm no 1921. līdz 1933.gadam var iedalīt divos laika posmos – no 1921. līdz 1929.gadam un no 1930. līdz 1933.gadam.

3.8 tabula Latvijas tirdzniecības nosacījumi (1921.gads = 100) ar Skandināvijas valstīm no 1921. līdz 1933.gadam

Gads	Dānija	Norvēģija	Zviedrija	Kopējais Skandināvijā
1921	100	100	100	100
1922	110	57	372	163
1923	78	43	218	121
1924	222	87	274	266
1925	165	35	139	170
1926	213	592	92	168
1927	235	48	119	167
1928	184	46	129	98
1929	136	30	79	75
1930	120	29	43	74
1931	150	237	41	90
1932	82	86	44	69
1933	54	51	39	53

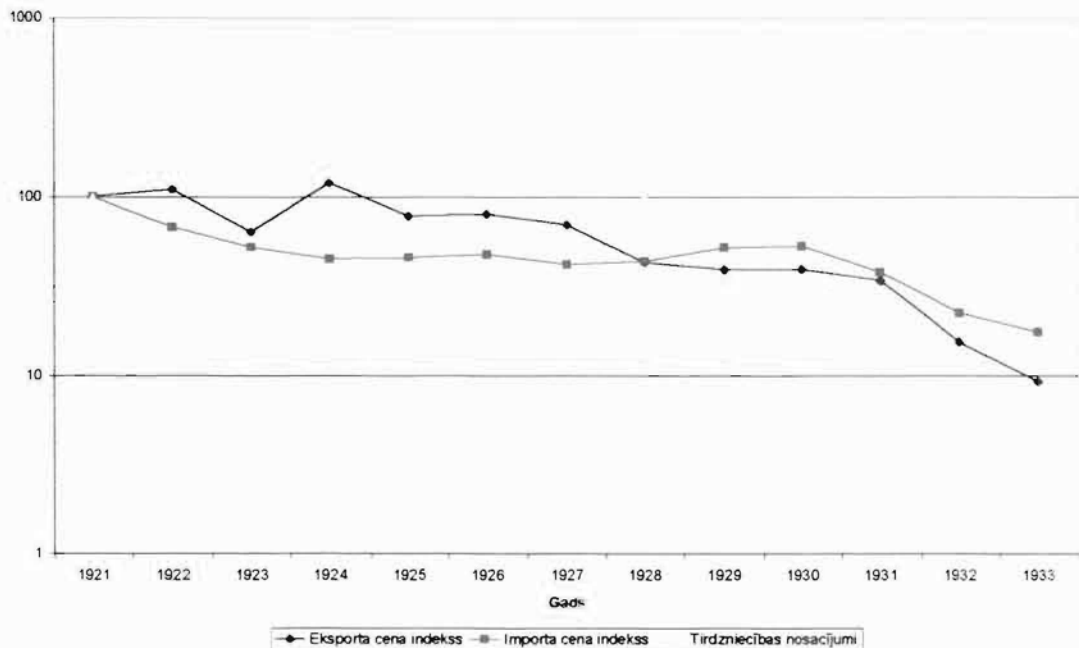
Avots: Paša kalkulācijas

Analizējot 3.8. tabulu, redzam, ka 1929.gadā Latvijas tirdzniecības nosacījumi ar Skandināvijas valstīm kopumā bija pasliktinājušies par 25% (laika posmā no 1921. un 1929.gadam). Tomēr, ja skatāmies atsevišķi pa gadiem, ir bijuši arī uzlabojumi. piem., 1922.gadā Latvijas tirdzniecības nosacījumi ar Skandināvijas valstīm kopumā uzlabojās par 63% salīdzinot ar 1921.gadu, bet 1924.gadā par 166%, salīdzinot ar 1921.gadu. No 1925. līdz 1927.gadam Latvijas tirdzniecības nosacījumi ar Skandināvijas valstīm nedaudz pasliktinājās, bet sākot ar 1927.gadu tie pasliktinājās ļoti strauji.

1933.gadā Latvijas tirdzniecības nosacījumi ar Skandināvijas valstīm kopumā bija pasliktinājušies par 47% (laika posmā no 1921. līdz 1933.gadam), kas atspoguļo pasaules saimnieciskās krīzes efektu uz Latvijas ārējo tirdzniecību, kad lauksaimniecības produktu eksporta cenas katastrofāli kritās. Salīdzinot ar 1929.gadu, Latvijas tirdzniecības nosacījumi ar Skandināvijas valstīm kopumā 1933.gadā faktiski bija pasliktinājušās tikai par 22%.

3.1. attēls norāda uz to, ka laika periodā no 1920. līdz 1933.gadam eksporta cenas nespēja turēties līdz importā cenām.³⁶² Pēc 1927.gada, kad pasaules lauksaimniecības cenas sāka kristies, arī Latvijas eksporta cenas kritās un turpināja kristies. Tajā pašā laikā importa cenu atšķirība no eksporta cenām turpināja pieaugt. Piemēram, 1933.gadā importa cenas samazinājās par tikai 23%, bet eksporta cenas par 40% attiecībā pret iepriekšējo gadu. Tas nozīmē, ka Latvijas tirdzniecības nosacījumi ar Skandināvijas valstīm kopumā pasliktināšanai par gandrīz 17% 1933.gadā pret iepriekšējo gadu.

3.1. attēls Latvijas tirdzniecības nosacījumi ar Skandināvijas valstīm no 1921.gada līdz 1933. gadam (logaritmiskā pārveidojumā)

³⁶² Dati ir logaritmiski pārveidoti, lai izlīdzinātu cenu inflācijas efektu.

Skandināvijas investīciju ietekme uz Latvijas ārējo tirdzniecību no 1921. līdz 1933. gadam

Mūsdienās valdības ļoti pozitīvi uztver ārvalstu investīcijas valstī. Tas nodrošina valsts ekonomisko izaugsmi – rada darbavietas, valstī tiek radītas jaunas ekonomiskas vērtības, palielināts tās ekonomiskais īpatsvars. Taču starpkara periodā šāds uzskats nebija tik viennozīmīgs. „Jautājums par ārzemju kapitālu nozīmi vēl joprojām ir strīdams. Ārzemju kapitālu svarīgās misijas noliedzēji norāda, ka šis kapitāls, kā jau svešs elements Latvijas tautsaimniecībā, vienmēr pratis aizsargāt tikai savas intereses, kas bieži vien var būt pretējas Latvijas tautsaimnieciskām interesēm.”³⁶³ Skandināvijas valstu tiešās ārzemju investīciju ietekme uz Latvijas ārējo tirdzniecību nav bijis visai pozitīvs īpaši šajā laika periodā.

Skandināvijas valstu kapitāla investīcijas Latvijā laika periodā no 1921. līdz 1933.gadam bija samērā nelielas un tajās galvenokārt iesaistījās Zviedrijas un Dānijas uzņēmēji. Statistika par visu laiku periodu nav pieejama, bet 3.7.tabula vismaz dod ieskatu par Skandināvijas valstu investīciju līmeni Latvijas akciju sabiedrībās starpkaru periodā.

3.9. tabula Skandināvijas kapitāls Latvijas akciju sabiedrībās no 1925. līdz 1933.gadam (% no kopējām uzkrātajām ārzemju investīcijām un summa milj. latu)

		1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Zviedru kapitāls	%	3,5	4,7	4,7	5,1	6,7	9,4	11,3	12,4	12,8
	Ls	1,98	3,47	3,99	4,83	6,35	9,71	11,83	12,15	12,16
Dāņu kapitāls	%	8,7	6,7	5,8	5,2	5,5	1,6	1,4	1,4	1,5
	Ls	4,86	4,88	4,97	4,97	5,19	1,68	1,48	1,40	1,44
Norvēģu kapitāls	%	0,1	..	..	..	..	..	..	..	..
	Ls	0,35	0,21	0,32	0,26	0,26	0,26	0,21	0,03	0,01

Avots: *Latvijas Statistiskā gada grāmata 1930 un 1937/38.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde.

3.9.tabulā redzams, ka līdz 1932.gadam (īpaši pēc nolīguma ar zviedru sērkokciņu trestu 1928.gadā) zviedru kapitāla investīcijas pieauga un tad palika nemainīgas 1932.gada līmenī. Toties dāņu kapitāla investīcijas līdz 1929.gadam palika praktiski nemainīgas, bet pēc tam, sakarā ar lielās saimnieciskās krīzes iestāšanos, notika dramatiska dāņu kapitāla “bēgšana” no Latvijas. Līdzīgi 1932.gadā no ļoti zemas bāzes “aizbēga” norvēģu kapitāls un līdz 1936.gadam tas bija pazudis pavisam.

³⁶³ *Ekonomists*, 1931.g., Nr. 14/15. – 497.lpp.

Laika periodā no 1920. līdz 1933.gadam zviedru un dāņu kapitāls bija ieguldīts galvenokārt ķīmiskajā rūpniecībā (linolejs, augu eļļa, sērkociņi), prāvs zviedru kapitāla ieguldījums bija arī kokrūpniecībā (sērkociņu stiebriņi). Bija arī mazāki zviedru un dāņu kapitāla ieguldījumi metāl rūpniecībā (naglas un skārds) un bankās. Norvēģu kapitāls bija ieguldīts galvenokārt kokrūpniecībā.

Latvijas ārējās tirdzniecības piedāvājumu klāstu būtiski ietekmēja starptautiskie karteļi un sindikāti, kuri, apvienojot ražošanu Eiropas vai pasaules mērogā, izpirka Latvijā esošos uzņēmumus un pēc kāda laika centralizācijas nolūkos tos slēdza vai atstāja tik, cik nepieciešams mazajam vietējam tirgum. Piemēram, laika periodā no 1925. līdz 1928.gadam Zviedrijas sērkociņu sindikātam *Svenska Tändsticks Aktiebolaget* jau piederēja četras no piecām Latvijas sērkociņu fabrikām.³⁶⁴ 1928.gadā Latvija parakstīja līgumu ar šo Zviedrijas sērkociņu sindikātu, kas paredzēja Latvijas sērkociņu rūpniecības sindicēšanu un ārējā aizdevuma piešķiršanu Latvijai 6 miljonu ASV dolāru apmērā, kas faktiski nozīmēja esošā stāvokļa legalizēšanu.³⁶⁵ Sērkociņi un sērkociņu stiebriņi kā nopietna eksporta prece no Latvijas ārējās tirdzniecības saraksta pazuda, un 1936.gadā sērkociņu eksports tika pārtraukts vispār.³⁶⁶ Līdzīgā veidā zviedru *Wicander* ģimenes koncernu Liepājas filiāle “Liepājas korķu un linoleju fabrika” jau pirms Pirmā Pasaules kara ražoja linoleju Krievijas tirgus vajadzībām. Pēc kara fabrika atsāka ražošanu, bet jau 1922.gadā tā tika pakļauta starptautiskajam linoleju kartelim, kas bāzējās Anglijā.³⁶⁷ Toties 1927.gadā *Wicandera* firma pārdeva savu Liepājas filiāli citam kartelim, kas bija bāzēts Vācijā, kas savukārt 1930.gadā pilnīgi pārtrauca ražošanu un tādējādi linolejs pazuda no Latvijas ārējās tirdzniecības saraksta.³⁶⁸

Skandināvijas valstu tranzīts caur Latviju no 1921.gada līdz 1933.gadam

Skandināvijas valstis, tāpat kā Latvijas politiķi, cerēja, ka Latvija kļūs par “tiltu” starp rietumiem un austrumiem. Savā rakstā,³⁶⁹ Merja-Liisa Hinkkanen norāda, ka Latvija bija vissekmīgākā tranzīta valsts no jaunajām Baltijas valstīm, kur divdesmitajos gados tranzīta apjoms pieauga, kamēr Igaunijas tranzīta apjoms spēcīgi svārstījās, bet Lietuvai, pirms tā 1923.gadā sagrāba Klaipēdu, tranzīta vispār nebija.

364 *Ekonomists*, 1928.g., Nr.10. – 473.lpp.

365 *Ekonomists*, 1928.g., Nr.12. – 556.lpp.

366 *The Latvian Economist*, Rīga: Ministry of Finance, 1938. – 96.lpp.

367 Johansson, A.(1988), 260.lpp.

368 Turpat. – 261.lpp. un Aizsilnieks A. (1968), 537.lpp.

369 Hinkkanen, M-L. (1991)

Kā jau iepriekš minēts, daži Skandināvijas valstu uzņēmumi jau 1919.gadā bija nodibinājuši savas filiāles Latvijā. Skandināvijas valstis cerēja izmantot Latvijas izdevīgo ģeogrāfisko stāvokli, lai iekļūtu lielajā Krievijas tirgū vai arī atjaunotu pirmskara tirdzniecību ar Krieviju, piemēram, zviedru *Wicander* ģimenes “Liepājas korķu un linoleju fabrika”. Visu starpkaru periodu tranzīts no Skandināvijas valstīm caur Latviju bija galvenokārt uz un no PSRS. Tā piemēram, zviedru uzņēmums Nydqvist & Holm AB (Nohab) 1920.gadā parakstīja līgumu ar Padomju Krieviju par 1000 kravas lokomotīvu nodošanu Krievijas dzelzceļu sistēmai.³⁷⁰

Kaut arī Padomju Krievija sākumā izvairījās sūtīt šīs lokomotīves caur Baltijas ostām, sākot ar 1922.gadu tā bija spiesta sūtīt vairumu caur Ventspili un Rīgu uz Krieviju. Pēdējās lokomotīves caur Ventspili tika nosūtītas 1924.gada decembrī.³⁷¹ Mazākā apjomā notika tranzīts arī no Skandināvijas valstīm uz Lietuvu un Poliju, un vēl mazāk uz Igauniju. Šīs valstis arī bija galvenās, kas sūtīja preces uz Skandināvijas valstīm caur Latviju.

3.10. tabula Skandināvijas valstu tranzīts caur Latviju no 1921. līdz 1933.gadam (tonnās)

	No Dānijas	No Zviedrijas	No Norvēģijas	Kopā no Skandināvijas	% kopējais tranzīts no valstīm	Uz Dāniju	Uz Zviedriju	Uz Norvēģiju	Kopā uz Skandināviju	% kopējais tranzīts uz valstīm
1921	574	11682	780	13035	13,15	358	72	0	430	0,04
1922	2655	14384	16188	33227	6,87	1698	0	0	1698	0,35
1923	1159	7330	130	8619	2,39	16654	21463	8393	46509	12,89
1924	2267	10941	144	13352	2,32	41200	11096	3549	55845	9,72
1925	3795	2711	433	6939	1,57	9668	3882	884	14434	3,27
1926	1242	3344	6381	10966	1,72	3761	8143	1381	13285	2,12
1927	1399	889	158	2446	0,03	15622	7056	6801	29479	3,50
1928	1195	7601	304	9099	1,07	5419	13509	1307	20235	2,37
1929	926	2242	33	3201	0,04	4098	3515	0	7613	0,09
Vidējais 1921-29	1690	6792	2728	11209	3	10942	7637	2479	21059	4
1930	1479	245	5	1729	0,02	12986	4587	0	17573	2,21
1931	1287	604	2	1893	0,02	2644	4127	0	6771	0,07
1932	161	230	0	391	0,00	3350	774	0	4124	0,09
1933	144	181	7	332	0,01	1191	420	0	1611	0,06
Vidējais 1930-33	768	315	4	1086	0	5043	2477	0	7520	1

Avots: *Latvijas Statistiskā gada grāmata. 1922-1929.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde un *Latvijas ārējā tirdzniecība un tranzīts 1930-1933.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde

370 Detalizēta analīze par šo līgumu un tā izpildi skat. Heywood, A.J. (1994)

371 Turpat. – 79.lpp.

No 3.10.tabulas redzams, ka Skandināvijas valstu tranzīta apjoms caur Latviju ir tieši saistīts ar Padomju Krievijas ekonomiskajām peripetijām. No 1921.gada, kad Ļeņins uzsāka “jauno ekonomisko politiku”, līdz 1926.gadam, kad tā beidzās, tranzīts uz un no Skandināvijas valstīm bija samērā liels, bet no 1927.gada, kad Krievija iestājās par “sociālismu vienā valstī” un kapitālisma paliekas tika likvidētas, tas strauji saruka.³⁷² Piemēram, preču tranzīts no Zviedrijas, salīdzinot 1929.gadu ar 1921.gadu, samazinājās piecas reizes. Tranzītā no Zviedrijas 1922.-1924.gada skaitļi atspoguļo lielāko daļu augšminēto lokomotīvu pasūtījumu uz Padomju Krieviju. Vidējie rādītāji Skandināvijas tranzītam laika periodā no 1921. līdz 1929.gadam bija 3% no visa tranzīta no citām valstīm caur Latviju un 4% no visa tranzīta uz citām valstīm caur Latviju.

Galvenās tranzīta preces šajā laika periodā bija jēlvielas un pusfabrikāti (lini, kokvilna, vilna, kokmateriāli, sēklas, nafta un naftas produkti, ķīmiskās vielas, labība, gaļa un gaļas produkti, zivis un citi pārtikas produkti). Tā piemēram³⁷³, no PSRS uz Zviedriju galvenokārt tika sūtīti kokmateriāli, pārtikas produkti, jēlvielas tekstilrūpniecībai, zivis, lopkopības un putnkopības produkti, kā arī sakņkopības un dārzkopības produkti. No Polijas – jēlvielas tekstilrūpniecībai, bet no Lietuvas - sakņkopības produkti, labība, sēklas un jēlvielas tekstilrūpniecībai. No Zviedrijas uz PSRS tika sūtītas sēklas, rūda, ķīmiskās rūpniecības jēlvielas, lokomotīves un metāli. Uz Poliju – rūpniecības mašīnas un citi fabrikāti, bet uz Lietuvu – labība, ķīmiskās rūpniecības jēlvielas.

Jau no 1929.gada Norvēģija vairs praktiski nesūtīja un arī nesaņēma tranzīta kravas caur Latviju. Lielā saimnieciskā krīzē pielika punktu nopietnam Skandināvijas valstu tranzītam caur Latviju.

Latvijas “klīringa” līgums ar Zviedriju no 1935. līdz 1937.gadam un tirdzniecības līgumi no 1939. līdz 1940.gadam

1935.gada 26.martā Latvija ar Zviedriju vienojās par maksājumu kārtošānu preču tirdzniecībā starp Latviju un Zviedriju. Šis līgums sāka darboties 1.aprīlī.³⁷⁴

Vienošanās galvenokārt paredzēja, ka:

---

372 Hiden, J. (1991)

373 *Ekonomists*, 1929.g., Nr.24. – 989.-990.lpp.

374 Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. 1935. gads. – Rīga: Kodifikācijas nodaļas izdevums, 1935. – 99.-106. lpp.

1) Latvijas preču pircēji Zviedrijā samaksā savus parādus pārdevējiem Latvijā, iemaksājot parāda summu Zviedrijas Klīringa kantorī Stokholmā;

2) Klīringa kantoris par saņemtajām summām kreditē kopīgo Francijas frankos vesto bezprocentīgu rēķinu, kuru tas atklāj uz Norēķināšanās biroja vārda;

3) Zviedrijas preču pircēji Latvijā savukārt samaksā savus parādus pārdevējiem Zviedrijā, iemaksājot parāda summu latos Latvijas Finanšu ministrijas Norēķināšanās birojā Rīgā;

4) Norēķināšanās birojs par saņemtām summām kreditē kopīgo Francijas frankos vesto bezprocentīgu rēķinu, kuru viņš atklāj uz Klīringa kantora vārda;

5) ja kāda operācija nav fakturēta Francijas frankos, latos vai Zviedrijas kronās, tad iemaksas jāsaņem, pārvēršot attiecīgo valūtu Francijas frankos pēc pēdējā Parīzes Biržas noteiktā kursa pirms iemaksas dienas;

6) katra valdība, ciktāl tas uz viņu attiecas, sper vajadzīgos soļus, lai piespiestu importētājus pielietot ar šo vienošanas nodibināto klīringa sistēmu;

7) vienošanās paliek saistoša līdz viena no Līdzējām Pusēm to uzteic, paziņojot par to vienu mēnesi iepriekš.

Vienošanās tika noslēgtas starp valdībām, un tās attiecās uz prasībām, kuras cēlušās no preču tirdzniecības starp abām valstīm un tāpat bija attiecināmas uz tādiem blakus izdevumiem kā transportu, apdrošināšanu, provīzijām un tamlīdzīgiem maksājumiem, ja šie blakus izdevumi saistījās ar preču tirdzniecību, par kuriem aprēķini notika ar klīringa starpniecību. Vienošanās attiecās uz tādu maksājumu kārtošanu, kas bija izdarāmi par vienā vai otrā valstī importētām otras valsts precēm. Klīringā nevarēja izdarīt aprēķinus par finansiālas dabas prasībām.

1936.gada 12.jūnijā notu apmaiņas veidā tika pieņemti grozījumi augšminētā klīringa līgumā, kas paredzēja, ka savstarpējie aprēķini turpmāk notiks nevis Francijas frankos, kas radīja ievērojamas grūtības un neērtības, bet Zviedrijas kronās. Grozījumi stājās spēkā 13.jūnijā.

Tā paša gada 21.novembrī, sakarā ar lata devalvāciju,³⁷⁵ klīringa līgums notu apmaiņas veidā vēlreiz tika mainīts un tika noteikts, ka:

“Latvijas pārdevējiem Latvijas Norēķināšanās birojā izmaksājamo summu noteikšanai vajadzīgā pārvēršana izdarāma par minēto summu 15 procentiem pēc Rīgas Biržā 28.septembrī noteiktā vidējā lata kursa attiecībā pret Zviedrijas kronu, bet

par pārējiem 85 procentiem – pēc pēdējā Rīgas Biržā noteiktā vidējā kursa, kas būs zināms.” Grozījums stājās spēkā tajā pašā dienā.

Pēc pēdējām izmaiņām par aprēķinu bāzi bija paredzēts izmantot Zviedrijas kronu. Latvijas Norēķināšanās biroja izmaksājamo latu summu noteikšanai vajadzīgā pārvēršana bija izdarāma tā, ka 15 % no summas, kas pienācās kronās, bija pārvēršama latos pēc Rīgas Biržas 28.septembra zviedru kronas vidējā kursa, kas ar Finanšu ministra rīkojumu bija noteikta 100 sv. kr. = 79,85 lati, bet atlikušie 85% no summas, kas pienāktos kronās bija pārvēršami latos pēc Rīgas Biržas noteiktā kursa, kas bija zināms izdarot iemaksu. Piemēram, Latvijas eksportētājs 1936.gada 28.decembrī par 100 sv. kronām varēja saņemt Ls 123,27 (15 kronas, kas tika pārvērstas pēc kursa 100 sv. kr. = 79,85 lati un 85 kronas, kas tika pārvērstas pēc kursa 100 sv. kr. = 131,05 lati).³⁷⁶

Gandrīz visu klīringa vienošanās pastāvēšanas laiku, atlikums bija par labu Zviedrijai. Īpaši strauji tas sāka uzkrāties pēc lata devalvācijas, kad, piemēram, 1937.gada 1.aprīlī atlikums par labu Zviedrijai jau bija 1,46 miljoni latu.³⁷⁷ Iemaksu ziņā par Latvijas eksporta precēm Stokholmā pirmo vietu ieņēma kokmateriāli un koka izstrādājumi. Ievērojamu vietu ieņēma arī tekstilrūpniecības izstrādājumi, no kuriem lielāko daļu sastādīja linu diegi un gatavā veļa. Iemaksu ziņā par importu no Zviedrijas Rīgā dominēja metāli un metāla izstrādājumi, kā arī mašīnas un to daļas. Nākamo vietu ieņēma ķīmiskie ražojumi.

Tomēr klīringa līgums kopumā neattaisnoja cerības, kādas ar to saistīja, slēdzot šo vienošanos. Tirdzniecības apgrozījums neuzrādīja vēlamo pieaugumu, bet, Latvijas eksporta šauru apmēru rezultātā, klīringa kontā Rīgā “iesala” ievērojamas zviedru eksportētāju summas. Aiz šiem apsvērumiem abas puses vienojās līgumu uzteikt. 1937.gada 28.jūlijā notu apmaiņas veidā Latvijas un Zviedrijas valdības savstarpēji vienojās no 1937.gada 1.augusta izbeigt klīringa vienošanos.³⁷⁸ Turpmāk klīringa līguma noteikumi palika spēkā, bet tikai līdz 1938.gada 31.decembrim, un

---

375 Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. 1936. gads. – Rīga: Kodifikācijas nodaļas izdevums, 1936. – 739. lpp.

376 *Ekonomists*, 1936.g., Nr. 24 – 864. lpp

377 *Ekonomists*, 1937.g., Nr. 11/12 – 449. lpp

378 Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. 1937. gads. – Rīga: Kodifikācijas nodaļas izdevums, 1937. – 1057. lpp. Nelaiķis vēsturnieks E.Andersons šo uzteikumu raksturo visai dramatiski, bet diemžēl viņa secinājumi balstījās uz nepareiziem faktiem un to tālākas interpretācijas. Uzteikums notika 1937.gadā, nevis 1938.gadā un tirdzniecības vienošanas bija spēkā no 1935.gada, nevis 1925.gada (tā bija drukas kļūda paziņojumā par jauno tirdzniecības nolīgumu 1939.gadā, kas tika izlabota Valdības Vēstnesī 1939.g. Nr. 96) – Andersons, E. (1982), 615.- 616. lpp.

pēc tam tika piemēroti tikai prasību amortizēšanai attiecībā uz saldo, kas pastāvēja par labu Zviedrijai šinī datumā.³⁷⁹ Sākot no 1939.gada 1.janvāra maksājumi par preču tirdzniecību ar Zviedriju tika izdarīti brīvā valūtā. 1939.gada februārī, ar Latvijas Kredītbankas līdzdalību, tika nodibināts īpašs tirdzniecības nams (*Latvijas Import Firmödlingen*), kas komisijas veidā nodarbojās ar Latvijas preču pārdošanu Zviedrijā.

1939.gada 15.aprīlī Latvijas valdība un Zviedrijas valdība noslēdza jaunu nolīgumu par tirdznieciskām apmaiņām starp Latviju un Zviedriju, kas paredzēja, ka:

1) Latvijas valdība apņemas atļaut ievest Latvijā Zviedrijas preces, kuru vērtība līdzinātos vismaz Zviedrijā ievesto Latvijas preču vērtībai;

2) maksājumus izdarīs brīvā valūtā tieši tiesīgajiem latviešiem un zviedriem;

3) Latvija apņemas nekavēties izsniegt atļaujas nepieciešamajiem valūtas pārvedumiem;

4) nolīgums stājas spēkā tā parakstīšanas dienā un ir spēkā divpadsmit mēnešus no parakstīšanas dienas.³⁸⁰

Pārskatā par Latvijas diplomātiskajiem un ekonomiskajiem sakariem ar ārvalstīm, kas datēts ar 1940.gada 21.jūliju, Andrejs Kampe, Ārlietu ministrijas Līgumu departamentu direktors, rakstīja, ka “notiek sarunas par tirdzniecības sakaru nokārtošanu [ar Zviedriju]. Zviedrijas priekšlikumi satur tīri pieņemamu sarunu bāzi.”³⁸¹

Latvijas tirdzniecības līgumi ar Dāniju no 1938. līdz 1940.gadam

1938.gada beigās avīzē “Rīts” parādījās raksts, ka 30.decembrī Latvija bija parakstījusi jaunu tirdzniecības līgumu ar Dāniju, kas it kā aizvietoja 1924.gada līgumu.³⁸² No Latvijas puses to parakstīja Finanšu ministrs A.Valdmanis, bet no Dānijas puses – lietvedis P.Trešovs (*Treschow*). Ja 1924.gada līgums balstījās uz vislielākās labvēlības principiem, tad jaunais līgums bija līdzīgs tirdzniecības līgumam ar Angliju un balstījās uz “reciprocitātes” un tirdzniecības līdzsvara principu, kas nodrošināja pilnīgu bilances izlīdzināšanu starp abām valstīm.³⁸³ Dānija bija piešķīrusi kontingentus (kvotas) Latvijas finierim, ģipsim un ģipša plātnēm,

---

379 Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums. 1939.gads. – Rīga: Kodifikācijas nodaļas izdevums, 1939. – 246. lpp.

380 Turpat – 246. lpp.

381 LVVA, 1313. f., 1. apr., 152. l., 10.-12. lpp

382 Rīts, 1938. g. 31. decembrī, Nr. 361 – 5. lpp.

383 *Ekonomists*, 1939.g., Nr. 7. – 433. lpp

gultņiem, svina baltumam un alkoholiskajiem dzērieniem, un paredzēja importēt zināmu daudzumu Dānijā nekontingentu preču. Tāpat kā vēlākajā līgumā ar Zviedriju, 1939.gadā Latvijas valdība apņēmas atļaut ievest Latvijā Dānijas preces, kuru vērtība līdzinātos vismaz Dānijā ievesto Latvijas preču vērtībai, kas tādējādi novērstu nākotnē pastāvošo pasivitāti Latvijas tirdzniecībā ar Dāniju.

Neskatoties uz šī līguma priekšrocībām un pat to, ka daļēji balstoties uz šo līgumu tika dibināta valsts A/S "Rīgas Ģipsis" ar 1,5 miljonu latu pamatkapitālu, kurai būtu jādarbos ar ģipša plātņu ražošanu,³⁸⁴ līgums nekad netika ratificēts un oficiāli ieviests dzīvē.

Tajā pašā iepriekš minētajā pārskatā par Latvijas diplomātiskajiem un ekonomiskajiem sakariem ar ārvalstīm, A.Kampe rakstīja, ka ir "nepieciešams galīgi noslēgt nupat notikušās tirdzniecības sarunas [ar Dāniju], kurās izstrādāts pieņemamais projekts".³⁸⁵

3.5 Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm no 1934. līdz 1940.gadam

Politiskais apvērsums 1934.gada maijā Latvijas ārējās tirdzniecības politiku pret Skandināvijas valstīm būtiski nemainīja. Mainījās tās izpildformas. Latvija jau 1932.gadā bija noslēgusi tā saucamos "klīringa" līgumus ar Vāciju un Franciju.³⁸⁶ 1935.gadā, kā jau iepriekš minēts, Latvija noslēdza klīringa līgumu arī ar Zviedriju. Norvēģija un Dānija palika "cietās" valūtas zemes.

---

384 *Ekonomists*, 1939.g., Nr. 2. – 101. lpp

385 LVVA, 1313. f., 1. apr., 152. l., 10.-12. lpp

386 Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca. – Rīga: Zinātne, 2000. – 302.lpp., nosauca "klīringu" par mijieskaita norēķinu, kas tiek definēts kā "divu vai vairāku valstu savstarpēju bezskaidras naudas norēķinu forma, ja parādi tiek dzēsti, pamatojoties uz savstarpējo prasību apmierināšanu, katrai valstij ieskaitot tās naudas summas, kas pārsniedz kopējās prasības, vai uzrādot neapmierināto prasību lielumu (negatīvo starpību). Negatīvā starpība (saldo) visbiežāk tiek segta piegādājot papildu preces." Šajā definīcijā ir viena neprecizitāte, resp., klīringa līgumi (kā tos sauca Latvijā 1930.gados) bija tikai starp divām valstīm (tāpēc angļiski tos sauca par bilateral clearing agreements).

3.11. tabula Latvijas imports no Skandināvijas valstīm no 1934. līdz 1940.gadam

	Dānija		Norvēģija		Zviedrija		Kopējais Skandināvijā	
	Imports 1000 Ls	% no visa importa	Imports 1000 Ls	% no visa importa	Imports 1000 Ls	% no visa importa	Imports 1000 Ls	% no visa importa
1934	881	0,9	1140	1,2	1498	1,6	3519	3,7
1935	1001	1,0	1164	1,2	2087	2,1	4252	4,3
1936	1738	1,4	796	0,7	4020	3,3	6554	5,4
1937	5095	2,2	1807	0,8	8394	3,6	15296	6,6
1938	1604	0,7	1412	0,6	6919	3,0	9935	4,3
1939	1921	0,9	2034	0,9	7088	3,2	11043	5,0
1940	384	0,3	196	0,1	2835	1,9	3415	2,3
Vidējais 1934-40	1803	1,1	1221	0,8	4692	2,7	7716	4,5

Avots: *Latvijas Statistiskā gada grāmata. 1934-1939.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde; *Strukturbericht über das Ostland. Teil I: Ostland in Zahlen.* – Rīga: Reichskommissar für das Ostland, 1942. – 58. lpp. un *Historisk Statistikk 1968.* – Oslo: Statistisk Sentralbyrå, 1969. – 325. lpp.

Kā redzams no 3.11.tabulas, Latvijas imports no Skandināvijas valstīm laika periodā no 1934. līdz 1940.gadam turpinājās vidēji tādā pašā līmenī kā vidēji saimnieciskās krīzes laikā – 4,5% gadā no kopējā Latvijas imports šajā laika periodā. Augstākais līmenis naudas izteiksmē, kā arī kā procents no visa importa bija 1937.gadā, pēc tam, kad Latvija 1936.gada 28.septembrī bijusi devalvējusi latu un atteikusies no zelta standarta. Šis solis, kas vienlaikus bija atteikšanās no saimnieciskās autarķijas, it īpaši rūpniecības jomā, arī atbrīvoja ārzemju valūtas rezerves krājumus importam.³⁸⁷ Pie tam 1937.gadā, sakarā ar neparasti sauso vasaru, notika liels labības un miltu imports (no Dānijas un Zviedrijas).³⁸⁸ Samērā lielais imports no Zviedrijas pēdējos pēckara gados ir izskaidrojams daļēji ar Ķeguma spēkstacijas celtniecības vajadzībām, kam Zviedrija bija svarīgākais ieguldījuma partneris. 1936.gada 1.augustā Latvijas valdība parakstīja līgumu ar zviedru uzņēmējabsabiedrību *Svenska Entreprenad Aktiebolaget* un *Aktiebolaget Elektro-Invest* (SENTAB) par kopīgu pirmās lieljaudas HES būvi Baltijā uz Daugavas pie Ķeguma.

³⁸⁷ The Latvian Economist, Rīga: Ministry of Finance, 1938. – 14.lpp.

³⁸⁸ Aizsilnieks. A. (1968), 794.lpp.

Saskaņā ar līgumu zviedru puse piešķīra Latvijai kredītu 11 miljonu latu vērtībā uz desmit gadiem. Latvijas ieguldījums bija apmēram 30 miljonu latu, kas tika savākts ar iekšējiem aizņēmumiem.³⁸⁹ Ķeguma HES pirmais posms tika iedarbināts 1939.gada 15.oktobrī.

Galvenās preces, kas tika ievestas no Dānijas šajā laikā bija labība, lopbarība, sēklas, stādu eļļas, dzīvnieku produkti, krīts, koka izstrādājumi, lauksaimniecības un rūpniecības mašīnas, automobiļi, kā arī krāsas un krāsvielas. No Zviedrijas galvenokārt tika ievesta labība, lopbarība, dažādi melnie un krāsainie metāli, celuloze, akmeņi, sēklas, cements, lauksaimniecības un rūpniecības mašīnas, metāla izstrādājumi, krāsas un krāsvielas, automobiļi un superfosfāts, bet no Norvēģijas galvenokārt importēja apstrādātas ādas un kažokādas, dažādus melnos un krāsainos metālus, kalcija salpetri, sēra kolčedanu, dzīvnieku taukus un zivju eļļu, dzensiksnas, akmeņus un stieples.

3.12. tabula Latvijas eksports uz Skandināvijas valstīm no 1934. līdz 1940.gadam

	Dānija		Norvēģija		Zviedrija		Kopējais Skandināvijā	
	Eksports 1000 Ls	% no visa eksporta	Eksports 1000 Ls	% no visa eksporta	Eksports 1000 Ls	% no visa eksporta	Eksports 1000 Ls	% no visa eksporta
1934	1832	2,1	663	0,8	1362	1,6	3857	4,5
1935	1926	2,0	296	0,3	1620	1,6	3842	3,9
1936	815	0,6	267	0,2	3034	2,2	4116	3,0
1937	1321	0,5	4089	1,6	3095	1,2	8505	3,3
1938	950	0,7	726	0,3	4515	2,0	6191	3,0
1939	2762	1,2	1128	0,5	9139	4,0	13029	5,7
1940	843	0,5	442	0,3	14782	8,7	16067	9,5
Vidējais 1934-40	1493	1.1	1087	1	5364	3	7944	4,7

Avots: *Latvijas Statistiskā Gada grāmata. 1934-1939.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde, *Strukturbericht über das Ostland. Teil I: Ostland in Zahlen.* – Rīga: Reichskommissar für das Ostland, 1942. – 57. lpp. un *Historisk Statistikk 1968.* – Oslo: Statistisk Sentralbyrå, 1969. – 325. lpp.

³⁸⁹ Johansson, A. (1994), 368.lpp.

Arī 3.12.tabulā ir spilgti redzams 1936.gada devalvācijas efekts uz 1937.gada eksportu, kad Latvijas eksports kļuva lētāks. Kopējais eksports uz Skandināviju šajā laika periodā bija vidēji pārsniedzis pirmskrīzes vidējo – 4,7% gadā no kopējā Latvijas eksporta otrajā laika periodā.

Šeit vajadzētu piebilst, ka visas trīs Skandināvijas valstis piederēja pie tā saucamās “Oslo grupas”, kurā ietilpa arī Somija, Holande un Beļģija. Oslo grupas konferencē Kopenhāgenā 1936.gadā 5.-6.aprīlī tika pieņemts lēmums sniegt savstarpējo palīdzību starptautiskās krīzes vai kara blokādes gadījumā. Katrā valstī tika nodibinātas komisijas, kurus rūpējas par savlaicīgu nepieciešamo materiālu iegādi un uzkrājumiem.³⁹⁰ Arī Latvijas eksporta preces lieti noderēja šim nolūkam, kas daļēji izskaidro lielo eksporta kāpumu uz Dāniju un Zviedriju, kā arī nelielo kāpumu uz Norvēģiju tieši 1939.gadā.

Galvenās preces, kas tika eksportēts uz Dāniju bija labība, sviests, degvīns un liķieri, apaļkoki un slīperi, finieris, sēklas un ģipsis.

Uz Zviedriju Latvija eksportēja kartupeļus, šprotes, sieru, visa veida gaļu, šokolādi, linu, papīrmalku, ģipsi, neapstrādātas ādas, diegus, finieri, līmi, krāsas un krāsvielas, bet uz Norvēģiju – diegus, papīrmalku, ģipsi, krāsas un krāsvielas, kā arī radioaparātus.

Lata devalvācijas vispārējā ietekme uz Latvijas tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm

Daži ekonomisti uzskata, ka *J*-līknes teorija ir ļoti vilinoša, bet ir skaidrs, ka šī teorija balansē starp dabisko likumu un vēlēšanos redzēt vēlamo rezultātu. Tomēr vairāki empīriskie pētījumi³⁹¹ ir devuši empīrisku atbalstu *J*-līknes efekta pastāvēšanai vairākās valstīs pēc izmaiņām attiecīgo valstu valūtas kursā. Var paiet seši mēneši vai vairāk nekā divi gadi līdz devalvācijas labuma efekts parādās kā uzlabojums tekošā konta bilancēs. Dažās valstīs tas var notikt vēl ilgākā laika posmā.

Sakarā ar lata devalvāciju Skandināvijas valūtas pieauga par 37,8% attiecībā pret latu, sekojot angļu sterliņu mārciņas pieaugumu.

---

390 LVVA, 2575.f., 8.apr., 79.l. – 164.lpp.

391 Piemēram, Koray, F. & Mcmillan, W. D. (1999); Gupta-Kapoor, A. & Ramakrishnan, U. (1999) u.c. Šie pētījumi lieto daudz sarežģītākus ekonometriskos paņēmienus, nekā šajā promocijas darbā.

3.13. tabula

Rīgas biržas valūtu kursi 1936.gada 28. un 29.septembrī

	28. septembrī	29. septembrī
100 Dānijas DKK	70,60	113,60
100 Norvēģijas NOK	79,40	127,75
100 Zviedrijas SEK	81,45	131,05
1 Anglijas GBP	15,73	25,26

Avots: *Ekonomists*, 1936.g., Nr. 19. – 688. lpp

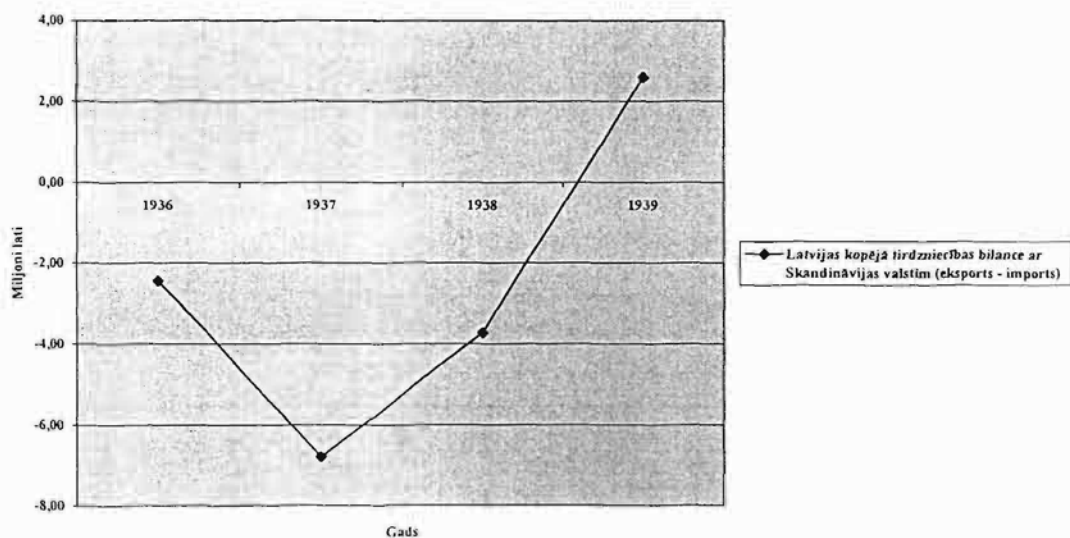
Šī promocijas darba ietvaros tiek apskatīts, vai pēc Latvijas lata devalvācijas 1936.gadā sakarā ar ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm parādījās *J*-līknes fenomens.

3.14. tabula Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm pēc lata devalvācijas 1936.gadā

Gads	Kopējais eksports milj. latu	Kopējais imports milj. latu	Preču tirdzniecības bilance milj. latu
1936	4,12	6,56	-2,44
1937	8,52	15,31	-6,79
1938	6,20	9,93	-3,73
1939	12,34	9,75	+2,59

Avots: *Latvijas Statistiskā gada grāmata. 1936-1939.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde. *Strukturbericht über das Ostland. Teil I: Ostland in Zahlen.* – Rīga: Reichskommissar für das Ostland. 1942. – 57. lpp. un *Historisk Statistikk 1968.* – Oslo: Statistisk Sentralbyrå, 1969. – 325. lpp.

3.2. attēls   Latvijas ārējās tirdzniecības bilances dinamika ar Skandināvijas valstīm 1936-1939

3.2. attēlā, analizējot Latvijas tirdzniecības bilanci ar Skandināvijas valstīm kopumā, var redzēt klasisko *J*-līknes formu. Bija nepieciešami apmērām divi gadi, lai tirdzniecības bilancēs ar Skandināviju parādītos *J*-līknes efekts (respektīvi, devalvācijas labuma efekts).

Šī izteiktā *J*-līkne, kas parāda Latvijas tirdzniecības bilanci ar Skandināviju kopumā, atkārtojas arī Latvijas individuālajās tirdzniecības bilancēs ar Dāniju un Zviedriju, savukārt Latvijas tirdzniecības bilance ar Norvēģiju atspoguļo Latvijas kopējo tirdzniecības bilanci šajos gados, t.i., strauju kāpumu 1937.gadā, tad tikpat strauju kritumu 1938.gadā ar lēnāku pieaugumu 1939.gadā bez *J*-līknes formas. Laika nobīde līdz devalvācijas labuma efekts parādās Latvijas kopējā tirdzniecības bilancē. Iespējams, ir daudz garāka, nekā šis efekts ar katru valsti atsevišķi, kā arī ir iespējams, ka efekts ir saistīts ar tirdzniecības apgrozījuma lielumu gan ar visām valstīm kopumā, gan ar katru valsti atsevišķi.

3.15. tabula Kopējais tirdzniecības apjoms starp Latviju un Skandināvijas valstīm (% no kopējās Latvijas ārējās tirdzniecības – Imports plus Eksports) 1934-1939

Gads	Kopējais			
	Dānija	Norvēģija	Zviedrija	Skandināvijā
1934	1,5	1,0	1,6	4,1
1935	1,5	0,8	1,9	4,2
1936	1,0	0,5	2,8	4,3
1937	1,4	1,2	2,4	5,0
1938	0,6	0,5	2,5	3,6
1939	1,1	0,7	3,6	5,4
1940	0,4	0,2	5,3	5,9
Vidējais				
1934-1940	1,1	0,7	2,9	4,7

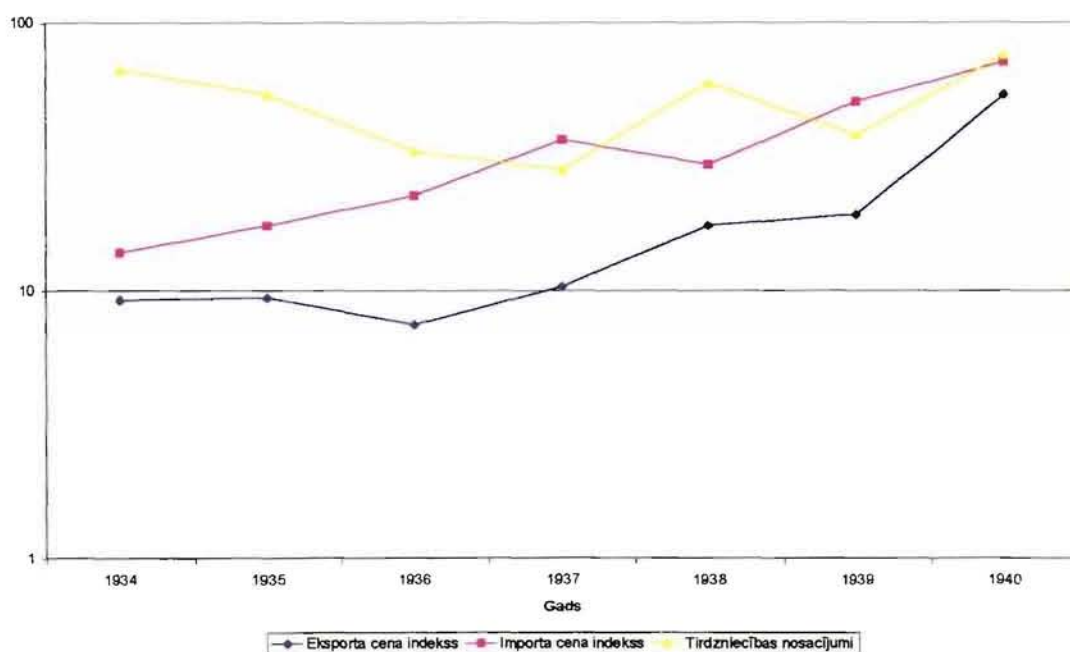
Avots: *Latvijas Statistiskā Gada grāmata. 1934-1939.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde, *Strukturbericht über das Ostland. Teil I: Ostland in Zahlen.* – Rīga: Reichskommissar für das Ostland, 1942. – 57.-58. lpp. un *Historisk Statistikk 1968.* – Oslo: Statistisk Sentralbyrå, 1969. – 325. lpp.

3.15. tabulā redzams, ka Latvijas kopējais tirdzniecības apjoms ar Skandināvijas valstīm kopumā visā šajā laika periodā ir pieaudzis. Toties, ja skatāmies atsevišķi pa valstīm, tad redzam, ka līdz 1939.gadam tirdzniecība gan ar Dāniju, gan ar Norvēģiju ir bijusi kaut cik stabila, bet ar Zviedriju vērojama tendence pieaugt. Kara draudu ietekme uz tirdzniecību starp Latviju un Skandināvijas valstīm bija ievērojama 1939.gadā, kad kopējās tirdzniecības apjoms gandrīz dubultojās. Vidējais koptirdzniecības apjoms laika periodā no 1934. līdz 1940.gadam ir pieaudzis par gandrīz 30%, salīdzinot ar vidējo laika periodā no 1930. līdz 1933.gadam, bet tomēr nesasniedz 1921.-1929.gadu vidējo līmeni. 1940.gada līmenis būtu bijis augstāks, ja Vācija nebūtu okupējusi Norvēģiju un Dāniju 1940.gadā aprīlī un PSRS nebūtu okupējusi Latviju 1940.gadā jūnijā.

Latvijas tirdzniecības nosacījumi ar Skandināvijas valstīm no 1934. līdz 1939.gadam

Latvijas tirdzniecības nosacījumi ar Skandināvijas valstīm kopumā turpināja nedaudz pasliktināties līdz 1937.gadam, kad sakarā ar to, ka Latvija devalvēja latu, tie pamazām sāka uzlaboties. Gatavošanas karam un pats karš arī labvēlīgi ietekmēja Latvijas tirdzniecības nosacījumus ar Skandināvijas valstīm.

3.3. attēls   Latvijas tirdzniecības nosacījumi ar Skandināvijas valstīm no 1934.gada līdz 1940.gadam (logaritmiskā pārveidojumā)

3.3. attēlā redzams, ka perioda beigās, pateicoties devalvācijai un *J*-līknes efektam, eksporta cenas sāka tuvināties importa cenām.³⁹²

Skandināvijas investīciju ietekme uz Latvijas ārējo tirdzniecību laika posmā no 1934. līdz 1939.gadam

Kā jau iepriekš minēts, Dānijas un Norvēģijas kapitāla investīcijas Latvijas akciju sabiedrībās sāka samazināties jau lielās saimnieciskās krīzes laikā un, kā redzams 3.13.tabulā, turpināja samazināties līdz dekādes beigām. Autoritārais režīms pielika īpašas pūles, lai samazinātu ārzemju kapitāla investīcijas laika periodā no 1934. līdz 1939.gadam (3.16. tabula). Procentuāli ārzemju kapitāla daudzums Latvijas akciju sabiedrībās samazinājās uz pusi – no 50,4% 1934.gadā līdz 25,4% 1939.gadā.³⁹³

392 Skat. piezīme nr. 377.

393 Finanču un kredīta statistika 1939. – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde, 1939. – 172.lpp.

3.16. tabula Skandināvijas kapitāls Latvijas akciju sabiedrībās no 1934. līdz 1939.gadam (% no kopējām uzkrātajām ārzemju investīcijām un summa milj. latu)

		1934	1935	1936	1937	1938	1939
Zviedru kapitāls	%	13,5	13,8	17,6	18,9	18,1	15,4
	Ls	12,07	12,03	12,67	12,14	11,13	9,23
Dāņu kapitāls	%	1,6	1,6	2,0	2,6	2,6	2,6
	Ls	1,44	1,42	1,4	1,69	1,57	1,58
Norvēģu kapitāls	%	..	..	-	-	-	-
	Ls	0,01	0,01	-	-	-	-

Avots: *Latvijas Statistiskā gada grāmata 1937/38* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde and *Finanču un kredīta statistika 1939.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde, 1939. – 173-174. lpp.

Šī samazināšanās bija īpaši izteikta tajās rūpniecības nozarēs, kurās valdība ar valsts atbalstu centās izslēgt ārzemju kapitālu (piemēram, metālrūpniecībā, bankās, u.c.). Šī kapitāla tirgus “latviskošana” samazināja vispārējo ārzemju kapitāla daudzumu Latvijas akciju sabiedrībās un tādā veidā samērīgi palielināja procentuālu daļu savu akciju sabiedrībās, kas bija palikušas ar ārzemju kapitālu. Tādā veidā zviedru kapitāla daļa Latvijas akciju sabiedrībās dramatiski palielinājās, kaut arī tās aktuālais daudzums visā šajā laika periodā palika apmēram tāds pats, beigu periodā pat mazliet samazinājās.

Sakarā ar zviedru investīcijām 1941.gada maijā Zviedrijas un PSRS valdība parakstīja līgumu par savstarpējām ekonomiskajām prasībām Baltijas valstīs, t.sk., arī Latvijā.³⁹⁴ Galīgais oficiālais zviedru ekonomisko īpašumu (aktīvu) aprēķins Latvijā, ko Zviedrijas Ārlietu ministrija iesniedza PSRS valdībai, bija šāds:³⁹⁵

3.17. tabula Zviedru kreditoru kopējie aktīvi Latvijā, 1941.gadā (milj. SEK)

Swedish Match	10,9
Svenska Entreprenad AB	12,4
Wingårdh (& associates)	9,9
Wicander	3,6
Skånska Cement	1,1
AGA	0,2
Kopā	38,1 milj. SEK

No tām sabiedrībām, kas tika pieminētas Zviedrijas Ārlietu ministrijas sarakstā, *Swedish Match* bija saistīta ar ķīmijas rūpniecību (sērskociņi) un kokrūpniecību (sērskociņu stiebrīņi), *Svenska Entreprenad AB* (Ķeguma HES).

³⁹⁴ Zviedrija bija de facto atzinusi Baltijas valstu inkorporāciju PSRS sastāvā jau 1940.gada augustā un de iure 1941.gada 30.maijā. Skat. Balodis, A. (1991), 288.-290., 344.-345. un 407.lpp.

³⁹⁵ Pēc Johansson, A. (1988), 256.-258.lpp.

Wingårdh – ar ķīmijas rūpniecību (superfosfāts), *Skånska Cement* – ar būvniecību (cements), *Wicander* – ar ķīmijas rūpniecību (linolejs) un *AGA* – ar ķīmijas rūpniecību (gāze un gāzes iekārtas).

Arī Dānija iesniedza pieprasījumu par kompensāciju sakarā ar bijušajiem dāņu īpašumiem (aktīviem) Baltijas valstīs. Ap 16,5 miljonu DKK par nacionalizētajiem īpašumiem un 2,5 miljonu DKK saistībā ar komercprasībām. Oficiālais dāņu ekonomisko īpašumu (aktīvu) aprēķins Latvijā, kas tika iesniegts PSRS valdībai, bija šāds (pamatojoties uz lielākajiem pieprasījumiem):³⁹⁶

3.18. tabula Dāņu kreditoru kopējie aktīvi Latvijā (milj. DKK)

Aarhus Oliemølle Ltd.	1,3
Mr. G. Haagenzen	1,2
Mr. O. Klingenberg	1,0
Kopā	3,5 milj. DKK

Bez tam bija *Vacuum Oil Co. Ltd.* pieprasījums par filiālēm Rīgā un Tallinā (0,7 milj. DKK). Firma *Aarhus Oliemølle Ltd* bija daļēja eļļas uzņēmuma īpašiece Liepājā, *Haagenzenam* piederēja uzņēmums un īpašumi Latvijā, bet *Klingenbergam* - fabrika Rīgā.

Zviedrijas kompensācijas prasījumus par nacionalizētajiem īpašumiem PSRS pamatā nokārtoja jau 1946.gadā, bet komercprasījumus – tikai 1964.gadā. Par nacionalizētajiem īpašumiem Zviedrija no PSRS saņēma tikai ap 11 milj. SEK un 60 000 SEK par komercprasījumiem.³⁹⁷ Dānija no PSRS 1964.gadā saņēma 2,6 milj. DKK kā samaksu par visiem prasījumiem. Pat Norvēģija 1959.gadā saņēma ½ milj. NOK no PSRS kā kompensāciju par zaudētajiem īpašumiem Baltijas valstīs.³⁹⁸

Skandināvijas valstu tranzīts caur Latviju no 1934. līdz 1938.gadam

Autoritārā režīma gados Skandināvijas valstu tranzīts caur Latviju tā arī neatkopās no pasaules saimnieciskās krīzes un PSRS tirgus slēgšanas (vismaz caur Latviju). Vidējie rādītāji šajos gados bija tādi paši kā pasaules saimnieciskās krīzes laikā.

396 Pēc Kyn, P. (1998), 230.lpp.

397 Kangeris, K. (1998), 208.-209.lpp.

398 Kyn, P. (1998), 233.-234.lpp.

3.19. tabula Skandināvijas valstu tranzīts caur Latviju no 1934. līdz 1938.gadam (tonnās)

	No Dānijas	No Zviedrijas	No Norvēģijas	Kopā no Skandināviju	% kopējais tranzīts no valstīm	Uz Dāniju	Uz Zviedriju	Uz Norvēģiju	Kopā uz Skandināviju	% kopējais tranzīts uz valstīm
1934	238	137	15	390	0,02	2254	310	232	2796	1,05
1935	175	56	0	231	0,01	336	275	8	619	0,02
1936	82	18	0	100	0,00	75	3284	0	3359	1,41
1937	87	20	0	107	0,01	39	3493	0	3532	1,76
1938	86	163	0	249	0,02	60	108	2	170	0,02
Vidējais 1934-38	134	79	3	215	0	553	1494	48	2095	1

Avots: *Latvijas ārējā tirdzniecība un tranzīts 1934-1939.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde

3.6 Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm no 1939. līdz 1940.gadam

1939.gada otrajā pusē īpašais Latvijas pilnvarotais A.Blankenšteins devās uz Oslo, lai caur Norvēģiju nodrošinātu Latvijas preču tranzītu uz Angliju un citām rietumu zemēm, kā arī nodrošinātu regulāru kuģu satiksmi starp Skandināviju un Latviju.³⁹⁹ Tas, kā šis nolīgums darbojās, tiks analizēts turpmāk šajā apakšnodaļā.

Līdz ar Otrā Pasaules kara sākumu Latvijas ārējie tirdzniecības sakari ar Skandināvijas valstīm kļuva sarežģīti, neskatoties uz to, ka tās, tāpat kā Latvija un pārējās Baltijas valstis, bija deklarējušas pilnīgu neitralitāti. Vācu karakuģi traucēja brīvu pārvietošanos pa Baltijas jūru, apturot neitrālu valstu kuģus, it kā meklējot kontrabandu. Dažs labs Latvijas kuģis tika nogādāts līdz Vācijas ziemeļu ostām ar kravām, kas bija domātas tirdzniecībai ar Skandināvijas valstīm.⁴⁰⁰

³⁹⁹ Leits, A. (1958), 172.-173.lpp.

⁴⁰⁰ Sīkāk par šo tēmu skat. Latvijas Jūrniecības vēsture 1850-1950 (1998)

**3.20. tabula Latvijas un Skandināvijas imports un eksports
laika periodā no 01.09.1939. līdz 31.12.1939.**

Valsts	Imports no		Eksports uz	
	Milj. Ls	% no kopējā importa laika periodā	Milj. Ls	% no kopējā eksporta laika periodā
Dānija	0,65	1,1	1,14	1,8
Zviedrija	1,84	3,0	3,37	5,4
Norvēģija	..	..	0,01	..
Kopā	2,49	4,1	4,52	7,2

Avots: Izrēķināts balstoties uz *Strukturbericht über das Ostland. Teil I: Ostland in Zahlen.* – Rīga: Reichskommissar für das Ostland, 1942. – 57.-58. lpp., un *Mēneša Biļetens Nr. 10.* – Rīga: Valsts Statistiskā pārvalde, 1939.g. oktobris – 1058.-1059. lpp., 1083.-1087. lpp., kā arī *Historisk Statistikk 1968.* – Oslo: Statistisk Sentralbyrå. 1969. – 325. lpp.

No 3.20.tabulas redzams, ka kara pirmajos četros mēnešos, tirdzniecība ar Norvēģiju bija tāpat kā izbeigusies, jo, lai tiktu uz Norvēģijas ostām, bija jābrauc caur Zunda šaurumu uz Ziemeļu jūru un bija svarīgāk sūtīt preces uz Angliju caur Norvēģiju nekā tikai uz Norvēģiju, kā arī tikai minimāli tika uzturēta tirdzniecība ar Dāniju. Vislabāk Latvijai veicās tirdzniecība ar Zviedriju, kas daļēji izskaidrojams ar to, ka uz Zviedrijas ostām varēja nokļūt izmantojot neitrālo valstu teritoriālos ūdeņus (resp., Igaunijas un Somijas), un tādā veida izvairīties no vācu karakuģu patruļām Baltijas jūrā.

Kā jau minēts iepriekš, Latvija kara apstākļos centās uzturēt ārējo tirdzniecību gan ar rietumvalstīm (īpaši Angliju), gan ar Skandināviju. Dati no Zviedrijas arhīva norāda, kādus preču veidus Latvija eksportēja caur Skandināvijas valstīm uz Angliju.

Analizējot Zviedrijas tranzīta tirdzniecības datus⁴⁰¹ no Zviedrijas Ārlietu ministrijas arhīva⁴⁰² redzams, ka, pamatojoties uz izsniegtajām zviedru eksporta tranzīta licencēm, šajā laika periodā Latvija caur Zviedriju uz Norvēģiju un tālāk uz Angliju galvenokārt eksportēja bekonu un sviestu.

401 Interesants ir fakts, ka ne Zviedrija, nedz arī citas Skandināvijas valstis nav publicējušas oficiālos statistikas datus par tranzīta tirdzniecību 1939. un 1940.gadā. Esošie dati norāda uz intensīvo tirdzniecības satiksmi pāri Baltijas jūrai. Piemēram, datums, kad kuģis Atis Kronvalds ieradās Sundsvallā pēc eksporta tranzīta licences bija 18.12.1939., bet mēs zinām, ka vācieši viņus 24.12.1939. aizturēja. Saskaņā ar licenci, kas bija izsniegta Lietuvai, viņi veda 465 tonnas lietuviešu bekona uz Sundsvallu. Tā iznāk, ka Atis Kronvalds tika aizturēts otrajā braucienā, kas bija sekojis cieši pēc veiksmīgā pirmā brauciena.

402 National Archives in Stockholm, Utrikesdepartementet, 1920 års dossier – system, H, vol. 2606.

3.21. tabula Zviedru eksporta tranzīta licences, kas izsniegtas Latvijas eksporta tirdzniecībai ar Angliju no 09/1939 līdz 01/1940 (Ārlietu ministrija)

Mēnesis /Gads	Zviedrijas galamērķa osta	Kuģis	Tranzīts uz	Prece	Daudzums
09/1939	Kalmāra	Ūtēna	Gēteborgu un tālāk uz Angliju	Bekons Šķiņķis	47,7 t. 194 kg
09/1939	Kalmāra	Sialliai	Gēteborgu un tālāk uz Angliju	Sviests	114 t.
10/1939	Sundsvalla	Kretinga	Trondheimu un tālāk uz Angliju	Sviests	32 t.
10/1939	Sundsvalla	Paņevēzys	Norvēģiju	Sviests	400 t.
10/1939	Sundsvalla	Kretinga	Norvēģiju	Sviests Bekons	126 t. 89 t.
11/1939	Sundsvalla	Ūtēna	Norvēģiju	Bekons	40 t
11/1939	Sundsvalla	Ūtēna	Norvēģiju	Bekons	90 t.
11/1939	Sundsvalla	Marijampole	Norvēģiju	Sviests	60 t.
12/1939	Stokholma	Ogre	Stokholmu un tālāk uz Angliju	Augļu konservi	60 t.
12/1939	Sundsvalla	Atis Kronvalds	Norvēģiju	Bekons Sviests	270 t. 145 t.
01/1940	Stokholma	Konung Oscar	Norvēģiju	Šķiņķis	63,3 t.

Avots: Sastādīts pēc National Archive in Stockholm, Utrikesdepartementet, 1920 års dossier – system, H 2606

3.21.tabulā redzams, ka laika periodā starp 1939.gada septembri un 1940.gada janvāri Latvija caur Skandināviju uz Angliju eksportēja 536,7 tonnas bekonu, 63,5 tonnas šķiņķi un 877 tonnas sviestu, kā arī 60 tonnas augļu konservu. Skaidrs, ka visas tranzīta kravas bija domātas Anglijai, kaut gan ne visas izsniegtās licences tieši uz to norādīja.

Latvija šajā periodā, protams, ne tikai nodarbojās ar eksportu uz Angliju, bet arī importēja no turienes. Kāds cits zviedru avots – *Statens Handelskommission* [Valsts tirdzniecības komisija], uzturēja daudz detalizētāku statistiku par tranzīta

licencēm sakarā ar precēm, kas šķērsoja Zviedriju ceļā uz Latviju.⁴⁰³ Šī statistika norāda, ka laika periodā no 1939.gada 1.septembra līdz 1940.gada 17.jūnijam, galvenais imports no Anglijas uz Latviju bija domāts tekstilrūpniecībai (33,7% no visām precēm, kas šķērsoja Zviedriju ceļā uz Latviju) – vilna un kokvilna (nekrāsota, dzija un diegi, drēbes, gali un atkritumi), džuta (maisi, audums, iesaiņojums) un piederumi (rāvējislēdzēji, pogas, adatas). Pārējais imports bija pārtikas produkti (siļķes, apelsīni, kafija, tēja, kakao pupas, pipari) – 46,5% no visām precēm kas šķērsoja Zviedriju ceļā uz Latviju⁴⁰⁴, kaučuks un gumijas produkti – 3%, dzelzs un tērauda plātnes – 8.7%, metāls un metāla produkti (misiņš, skārds, lodīšu gultņi, svina sakausējums, pretberzes metāls, transmisijas ķēdes un daļas) – 4.9%, ražotas un mašīnu preces – 2.4%, elektromateriāli (kabeļi, drātis) – 0,2%, fotofilmas un papīrs – 0.3%, kā arī personīgās mantas – 0.3%. *Statens Handelskommission* statistika dod arī papildus datus par Latvijas eksportu uz Angliju.

3.22. tabula Zviedru eksporta tranzīta licences, kas izsniegtas Latvijas eksporta tirdzniecībai ar Angliju no 09/1939 līdz 01/1940 (Statens Handelskommission)

Mēness /Gads	Preces	Daudzums
09/1939	Lini un linu pakuli	170 t.
10/1939	Lini un linu pakuli	300 t.
11/1939	Lini un linu pakuli	1323 t.
12/1939	Saldētas ogas	90 t.
	Cūku sari	1.1 t.
	Linsēklas	41 t.
01/1949	Šķiņķa konservi	20.8 t.
	Lini un linu pakuli	57.2 t.
04/1940	Lini un linu pakuli	116 t

Avots: Sastādīts pēc National Archives in Arninge, Sweden, Statens handelskommission. 1939 års statistiska avdelningen, vol. 25

3.22.tabulā redzams, ka laika periodā starp 1939.gada septembri un 1940.gada aprīli papildus sviestam un bekonam, Latvija caur Zviedriju uz Angliju eksportēja arī 1966,2 tonnas linu un linu pakuli, 41 tonnu linsēklu, kā arī citas preces.

403 National Archives in Arninge, Statens handelskommission, 1939 års statistiska avdelningen. vol. 25.

404 Vairums no pārtikas importa (93%) bija viens liels sālīto siļķu pārvadājums 1939.gada decembrī.

Zviedru tranzīta dati apstiprina iepriekš minēto, ka Latvija izmantoja Skandināvijas valstu ostas un dzelzceļus, lai nogādātu savas lauksaimniecības eksporta preces līdz Anglijai. Imports no Anglijas nāca par to pašu ceļu vai tieši uz Zviedrijas ostām (īpaši Gēteborgu), izmantojot neitrālo valstu kuģus.

Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm 1940.gadā, salīdzinot ar 1939.gadu, pēc viņu pašu datiem norāda uz kara darbības postošo ietekmi uz ārējo tirdzniecību starp it kā joprojām neitrālām valstīm.

3.23. tabula Skandināvijas valstu imports no un eksports uz Latviju 1939. un 1940.gadā

Gads	Dānija		Norvēģija		Zviedrija	
	Imports (1000 DKK)	Eksports (1000 DKK)	Imports (1000 NOK)	Eksports (1000 NOK)	Imports (1000 SEK)	Eksports (1000 SEK)
1939	2953	1810	906	1634	5363	5688
1940	795	362	355	157	11 327	2173

Avots: Sastādīts pēc *Statistisk Aarbog 1945.* – Kopenhaven: Danmarks statistik, 1945. – 114.-115. lpp.; *Historisk Statistikk 1968.* – Oslo: Statistisk Sentralbyrå, 1969. – 325., 328. lpp.; *Handel berättelse för år 1939.* – Stockholm: Statistiska centralbyrån, 1941. – 32. lpp. un *Handel berättelse för år 1940.* – Stockholm: Statistiska centralbyrån, 1942. – 32. lpp.

3.23.tabulā redzams, ka 1940.gadā tikai Zviedrijai pieauga imports no Latvijas, ko varētu izskaidrot ar to, ka Latvijai bija vieglāk un izdevīgāk pārdot preces Zviedrijai, kas atradās Latvijai vistuvāk, nekā riskēt ar kara briesmām un sūtīt preces tālāk uz Norvēģiju vai Dāniju. Zviedrija arī bija gatava pieņemt gandrīz jebkādus lauksaimniecības produktus, lai papildinātu savus krājumus. Turpretim Zviedrijas eksports uz Latviju saruka tikpat daudz kā no citām Skandināvijas valstīm, jo šajā laikā gan zviedriem, gan pārējām Skandināvijas valstīm bija skaidrs, ka tas bija tikai laika jautājums līdz PSRS galīgi anektēs Latviju un tādēļ nebija vērts eksportēt preces, kas labi derēja arī pašmājās. Vienīgais, ko Skandināvijas valstis nebija gaidījušas, bija tas, ka Vācija vērsies tieši pret viņiem.

1940.gada aprīlī Vācija okupēja Dāniju un Norvēģiju, bet tā paša gada 17.jūnijā PSRS okupēja Latviju. Ar Latvijas formālo uzņemšanu Padomju Savienībā 5.augustā izbeidzās Latvijas ārējās tirdzniecības sakari ar Skandināvijas valstīm. Iestājās *interregnum* 50 gadu garumā.

Latvijas tirdzniecības bilance ar katru no Skandināvijas valstīm atsevišķi no 1920. līdz 1940.gadam

Latvijas tirdzniecības bilance visā starpkaru periodā ar katru no Skandināvijas valstīm atsevišķi caurmērā bija negatīva.

3.24. tabula Latvijas tirdzniecības bilance ar katru no Skandināvijas valstīm atsevišķi (1921-1940)

Gads	Dānija			Norvēģija			Zviedrija		
	Eksports (milj. latu)	Imports (milj. latu)	Tirdzniecības bilance (milj. latu)	Eksports (milj. latu)	Imports (milj. latu)	Tirdzniecības bilance (milj. latu)	Eksports (milj. latu)	Imports (milj. latu)	Tirdzniecības bilance (milj. latu)
1921	0,55	5,51	-4,96	0,08	0,69	-0,61	0,32	2,22	-1,90
1922	2,36	4,96	-2,60	0,36	0,84	-0,48	2,36	2,19	0,17
1923	5,23	6,57	-1,34	0,84	0,74	0,10	2,24	5,05	-2,81
1924	3,77	11,75	-7,98	0,17	0,44	-0,27	1,96	6,87	-4,91
1925	3,81	14,92	-11,11	0,62	0,51	0,11	1,57	9,27	-7,70
1926	3,52	15,47	-11,95	0,76	0,64	0,12	1,62	9,87	-8,25
1927	4,28	16,71	-12,43	0,98	0,33	0,65	3,06	10,48	-7,42
1928	2,25	9,97	-7,72	1,35	0,57	0,78	3,63	9,55	-5,92
1929	3,14	7,91	-4,77	1,83	0,58	1,25	2,74	9,70	-6,96
1930	4,14	5,63	-1,49	0,57	0,59	-0,02	2,75	8,82	-6,07
1931	2,30	2,93	-0,63	0,28	0,30	-0,02	1,22	4,84	-3,62
1932	1,14	1,05	0,09	0,15	0,43	-0,28	0,85	1,72	-0,87
1933	0,80	0,80	0,00	0,14	1,51	-1,37	0,78	2,25	-1,47
1934	1,82	0,88	0,94	0,66	1,14	-0,48	1,36	1,50	-0,14
1935	1,93	1,00	0,93	0,30	1,16	-0,86	1,62	2,10	-0,48
1936	0,82	1,74	-0,92	0,27	0,80	-0,53	3,03	4,02	-0,99
1937	1,32	5,10	-3,78	4,10	1,81	2,29	3,10	8,40	-5,30
1938	0,95	1,60	-0,65	0,73	1,41	-0,68	4,52	6,92	-2,40
1939	2,76	1,92	0,84	1,99	0,74	1,25	9,14	7,09	2,05
1940*	0,84	0,38	0,46	0,02	0,43	-0,41	15,06	2,78	12,28

* No 1940.gada janvāra līdz 1940.gada augustam.

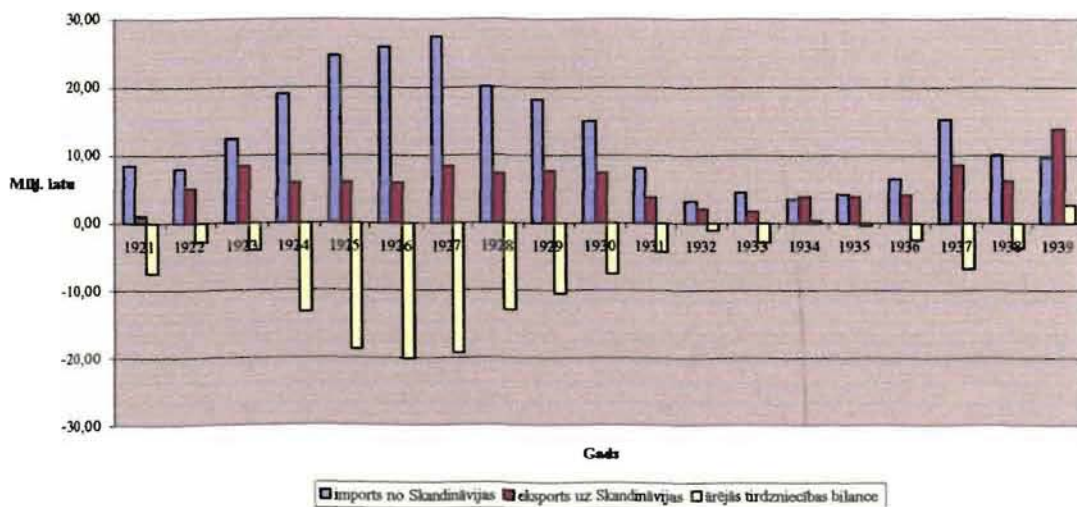
Avots: *Latvijas Statistiskā Gada grāmata. 1921-1939.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde. *Strukturbericht über das Ostland. Teil I: Ostland in Zahlen.* – Rīga: Reichskommissar für das Ostland. 1942., *Historisk Statistikk 1968.* – Oslo: Statistisk Sentralbyrå, 1969., *Handel berättelse for år 1940.* – Stockholm: Statistiska centralbyrån, 1942. un *Danmarks vareindførsel og -udførsel I aaret 1940.* – København: Danmarks Statistik. 1941.

No 3.24.tabulas redzams, ka divdesmitajos gados Norvēģija bija vienīgā Skandināvijas valsts, ar kuru Latvijai bija pozitīvs tirdzniecības saldo, neskatoties uz to, ka daļa no Latvijas galvenā eksporta uz Norvēģiju šajā laika periodā bija finieris.

kokmateriāli un papīrs, ko arī pati Norvēģija eksportēja uz Eiropu. Starp svarīgākajām eksporta precēm bija arī sviests un linolejs. Pasaules saimnieciskās krīzes izskaņā līdz 1935.gadam Latvijai bija pozitīvs tirdzniecības saldo arī ar Dāniju. Šajā laikā Latvija uz Dāniju eksportēja galvenokārt finieri un ģipšakmeni, bet 1934. un 1935.gadā pat rudzus un kviešus. 1939.gadā Latvijai bija pozitīvs tirdzniecības saldo ar visām Skandināvijas valstīm (ar Norvēģiju pozitīvs tirdzniecības saldo bija arī 1937.gadā), kad sakarā ar kara draudiem un Skandināvijas valstu politiku “savlaicīgā saimniecības sagatavošanā karam”, tās iepirka Latvijas eksporta preces lielākos kvantumos nekā iepriekš. 1940.gadā īpaši Zviedrija kāpināja savu importu no Latvijas, kad Norvēģija un Dānija jau bija okupētas, un tā palika vienīgā brīvā Skandināvijas valsts. Šajā gadā Zviedrija iegādājās galvenokārt rudzus (vairāk kā 29 tūkst. tonnas), ģipšakmeni, kokmateriālus, lina un lina diegus.⁴⁰⁵

Vispārējā aina par Latvijas tirdzniecības bilanci ar Skandināvijas valstīm no 1921. līdz 1939.gadam redzama 3.4.attēlā.

3.4. attēls Latvijas ārējās tirdzniecības bilance ar Skandināvijas valstīm 1921-1939

405 Handelberättelse för år 1940 av kommerskollegium. – Stockholm: Sveriges statistiska centralbyrån, 1942. – 393.lpp.

3.7 Latvijas tirgus izdevīgums Skandināvijas valstu uzņēmējiem un otrādi

Latvijas tirgus bija svarīgs dažiem Skandināvijas valstu ekonomikas sektoriem, tāpat dažiem Latvijas ekonomikas sektoriem bija svarīgs Skandināvijas valstu tirgus.⁴⁰⁶ Piemēram, divdesmitajos gados Latvijai kā linoleja noieta tirgus bija nozīmīgs visas trīs Skandināvijas valstis, uz kurām 1926.gadā tika eksportēti 30,8% no visa linoleja kopeksporta. Tāpat, visas Skandināvijas valstis bija ļoti svarīgi tirgi arī ģipšakmens eksportam, īpaši trīsdesmitajos gados. Piemēram, 1935.gadā 72,7% no visa ģipšakmens kopeksporta tika eksportēti uz Skandināvijas valstīm. Trīsdesmitajos gados arī krāsu un krāsvielu nozarei bija nozīmīgs Skandināvijas valstu tirgus, piemēram, 1938.gadā 34% no visa kopeksporta tika eksportēti tieši uz Skandināvijas valstīm.

Savukārt, Dānija bija svarīgs noieta tirgus dzīvnieku kuņģu nozarē; piemēram, 1929.gadā uz Dāniju tika eksportēti 90,2% no visas saražotās dzīvnieku kuņģu produkcijas. Šajā nozarē, Dānija bija galvenais noieta tirgus visā starpkaru periodā. Uz Dāniju gandrīz visu starpkaru laiku regulāri tika eksportēta arī zināma daļa no Latvijas finiera eksporta (ap 3-4% gadā). Dānija bija regulārs, lai arī mazs, noieta tirgus arī slīperiem un klučiem (vidēji ap 3-5% gadā).

Zviedrija un Norvēģija bija galvenie noieta tirgi Latvijas linu diegu ražotājiem. Īpaši trīsdesmitajos gados, piemēram, 1938.gadā 40,3% no visa kopeksporta tika eksportēti uz šīm divām valstīm. Trīsdesmitajos gados Norvēģija bija nozīmīgs eksporta tirgus Latvijas radioaparātu rūpniecībai, uz kuriem 1939.gadā tika eksportēti 30,3% no visa radioaparātu kopeksporta.

Zviedrija bija ļoti svarīgs tirgus daudziem Latvijas ražošanas sektoriem. Pie jau iepriekš minētajiem var minēt arī gaļas pārstrādes nozari (1930.gadā tā sastādīja 90,4% no visa kopeksporta, bet 1938.gadā vēl joprojām 57,8% no visa kopeksporta). Šajā ziņā īpaši jāmin aitas gaļas eksports, kas 1931.gadā 100% tika eksportēta uz Zviedriju, bet 1937.gadā joprojām sastādīja 96% no visa aitas gaļas kopeksporta. Gandrīz visu starpkaru periodu Latvija uz Zviedriju eksportēja pudeļu korķus, neskatoties uz to, ka divdesmitajos gados Latvija importēja korķa koka mizas no Zviedrijas kā izejvielu. Piemēram, 1927.gadā 83,2% no visa korķa koka mizu importa

---

⁴⁰⁶ Turpmāk visi importa un eksporta procenti ir aprēķināti no datiem, kas atrodas *Latvijas Statistiskā Gada grāmātā. 1921-1939.* – Rīga: Valsts Statistiskā Pārvalde.

nāca no Zviedrijas, bet tikai 5,6% no eksportētajiem pudeļu korķiem tika eksportēti uz Zviedriju. Toties, 1935.gadā, kad pudeļu korķu eksports uz Zviedriju sasniedza 36,5% no visa kopeksporta, Latvija vairs neimportēja korķa koka mizas no Zviedrijas. Trīsdesmitajos gados kaulu un ādu līme kļuva par nozīmīgu eksporta preci uz Zviedriju, piemēram, 1935.gadā 43% no visa kopeksporta tika eksportēti uz Zviedriju. Ik pa laikam Zviedrija bija svarīgs tirgus Latvijas kartupeļu audzētājiem, tā 1928.gadā 89,5% no visa kopeksporta tika eksportēti uz Zviedriju, 1935.gadā – 42,3%, bet 1939.gadā – 43,2%. Trīsdesmitajos gados arī Latvijas šokolādes un konfekšu ražošanas nozare atrada mazu, regulāru eksporta tirgu Zviedrijā (2-5% gadā no visa kopeksporta).

Ja aplūkojam Skandināvijas valstu eksportu uz Latviju, tad iezīmējās sekojoša aina. Gandrīz visus starpkaru gadus Latvija bija nozīmīgs tirgus dāņu automobiļu eksportētājiem, piemēram, 1927.gadā Latvija importēja 51,6% no visa automobiļu kopimporta no Dānijas un 1934.gadā tas vēl joprojām sastādīja 30,3% no visa kopimporta. Dānija bija arī svarīgs avots augu eļļas importam Latvijā visa pētāmā perioda laikā. Piemēram, 1926.gadā Latvija importēja 35,2% no visa augu eļļas kopimporta no Dānijas, un 1935.gadā tas vēl joprojām sastādīja 31,8% no visa kopimporta. Krīts bija viena no vissvarīgākajām importa precēm no Dānijas, un visu starpkaru laiku Latvija importēja no Dānijas 50% līdz 88% no visa krīta kopimporta. Dāņu sēklu audzētājiem Latvija bija nozīmīgs tirgus visā starpkaru periodā. Latvija regulāri importēja dažādu veidu sēklas (pļavas zāles, dārzāju, lopbarības sakņaugu u.c.), piemēram, 1928.gadā 35,1% no visa sēklu kopimporta nāca no Dānijas, bet 1938.gadā tie bija jau 56,5% no visa kopimporta. Dānijas kokpārstrādes rūpniecībai, mucu dēlīšu ražotājiem, Latvija bija svarīgs noieta tirgus visā starpkaru perioda laikā. Latvija importēja starp 20 līdz 56% no visa mucu dēlīšu kopimporta no Dānijas (galvenokārt sviesta mucīņu dēlīšus). Divdesmitajos gados Dānija kā viena no tuvākajām re-eksporta (jeb tranzīta) zemēm bija arī nozīmīgs avots tādām precēm kā banāni (1928.gadā 97,7% no visa banānu kopimporta) un tabaka un tās izstrādājumi (1922.gadā – 37,6% no visa kopimporta). Divdesmitajos gados un vēl līdz pat 1933.gadam dāņu pakavu naglu ražotājiem Latvija bija svarīgs noieta tirgus, piemēram, ja 1926.gadā Latvija importēja 30,1% no visa pakavu naglu kopimporta no Dānijas, tad 1933.gadā tas jau veidoja 100% no visa kopimporta. Vēl var pieminēt ēdamos dzīvnieku taukus, kas divdesmitajos gados bija nozīmīgs dāņu eksports uz

Latviju, piemēram, 1927.gadā 53,3% no visiem Latvijas importētajiem ēdamamajiem dzīvnieku taukiem nāca no Dānijas.

Kā jau iepriekš minēts, labības imports no Dānijas (auzas, kvieši, mieži un rudzi) divdesmitajos gados veidoja ievērojamu daļu no Latvijas labības kopimporta un Dānijas audzētājiem Latvija bija svarīgs eksporta tirgus (piemēram, 1927.gadā 46,8% no visa kviešu kopimporta nāca no Dānijas). Savukārt trīsdesmitajos gados kviešu imports nāca galvenokārt no Zviedrijas (piemēram, 1936.gadā tie veidoja 100% no Latvijas kviešu importa). Gan Dānijas, gan Zviedrijas lauksaimniecības mašīnu un iekārtu ražotājiem Latvija kā agrāra valsts bija nozīmīgs tirgus lauksaimniecības mašīnu eksportam. No Dānijas Latvija galvenokārt importēja sviesta kūlējus, piena kannas, piensaimniecības mašīnas (1930.gadā – 11,1% no visa lauksaimniecības mašīnu kopimporta), savukārt no Zviedrijas tika importēti labības kūlēji, sējmašīnas, labības plāvēji, zāles plāvēji, zirga grābekļi, dažādas ecēšas un kultivatori, un īpaši separatori (tā piemēram, 1929.gadā 47,1% no visa lauksaimniecības mašīnu kopimporta bija no Zviedrijas, un pat 1936.gadā tas bija turpat 40% no visa lauksaimniecības mašīnu kopimporta).

Tāpat kā Latvijas uzņēmējiem Zviedrija bija vissvarīgākā eksporta zeme no visām Skandināvijas valstīm, tā arī imports no Zviedrijas sastādīja visvairāk no visa kopimporta no Skandināvijas valstīm. Papildus jau iepriekš pieminētajam, visā starpkaru periodā Latvijas tirgus bija svarīgs dažādām Zviedrijas rūpniecības nozarēm. Piemēram, celulozes ražotājiem (1938.gadā Latvija importēja 66,1% no visa celulozes kopimporta no Zviedrijas), ugunsdrošo ķieģeļu rūpniecībai (1928.gadā 61,8% no visa šāda veida ķieģeļu kopimporta nāca no Zviedrijas), elektrorūpniecības preces, it īpaši elektriskie motori (1925.gadā – 3,8%, bet 1937.gadā jau 23,7% no visa šāda veida preču kopimporta bija no Zviedrijas), akmeņogļu un koka darvas rūpniecība (1925.gadā – 72,3%, bet 1937.gadā jau 80,8% no visa darvas importa tika importēti no Zviedrijas) un superfosfāta rūpniecība (1927.gadā – 40,3%, bet 1936.gadā 100% no visa superfosfāta kopimporta nāca no Zviedrijas). Uz Latviju tika arī regulāri eksportēta zināma daļa no Zviedrija rūpniecības mašīnu eksporta (ap 3-7% gadā no Latvijas kopimporta no rūpniecības mašīnām) gandrīz visā starpkaru laikā. 1938.gadā, sakarā ar Ķeguma HES būvi, tas sasniedza 12,9% no Latvijas rūpniecības mašīnu kopimporta.

Divdesmitajos gados Latvijas tirgus bija nozīmīgs arī metālrūpniecības nozarei – 1929.gadā 25,7% no visa Latvijas skārda kopimporta nāca no Zviedrijas, tāpat kā arī

ģērvielas (1927.gadā 36,6% no visa kopimporta), cements (1925. un 1926.gadā 40,4% no visa kopimporta) un gumijas izstrādājumi (1928.gadā – 27,8% no visa kopimporta) tika importēti no Zviedrijas. Toties trīsdesmitajos gados tika importētas skrūves (1937.gadā 51,9% no visa Latvijas skrūvju importa bija no Zviedrijas) un cinks (1936.gadā – 36,4% no visa kopimporta).

Savukārt Norvēģijai Latvija bija svarīgs tirgus mākslīgo mēslu (visa veida salpetra) noietam. Piemēram, 1926.gadā 97,4% no visa Latvijas salpetra kopimporta nāca no Norvēģijas, bet 1934.gadā – 94,6% no visa kopimporta. Gandrīz visā starpkaru periodā Latvija bija nozīmīgs tirgus Norvēģijas dzīvnieku tauku un zivju eļļas ražotājiem (piemēram, 1926.gadā 83,5% no visa Latvijas dzīvnieku tauku importa nāca no Norvēģijas, tāpat 1935.gadā 96,4% no visa Latvijas zivju eļļas kopimporta bija no Norvēģijas). Viena no stabilākajām Norvēģijas rūpniecības noieta precēm Latvijā bija kokvilnas dzensiksnas, kas 1935.gadā sastādīja 20,8% no visa Latvijas kopimporta šajā nozarē. Divdesmitajos gados Latvija bija svarīgs noieta tirgus Norvēģijas jūras zvejas rūpniecībai. Jau iepriekš tika pieminēts siļķu un zivju eļļas imports. Tāpat Latvija šajā laika periodā bija nozīmīga arī alumīnija rūpniecībai, piemēram, 1928.gadā 27,6% no visa Latvijas alumīnija kopimporta nāca no Norvēģijas. Trīsdesmitajos gados Latvijas tirgus Norvēģijas metālrūpniecības un kalnrūpniecības nozarē kļuva arvien nozīmīgāks. Piemēram, no 1933. līdz pat 1939.gadam 100% no Latvijas pirīta kopimporta nāca no Norvēģijas, tāpat arī akmeņi (1937.gadā 21,6% no visa šāda veida kopimporta nāca no Norvēģijas), savukārt 1935.gadā 69,4% no visa cinka kopimporta bija no Norvēģijas. Šajā laika periodā Latvija kļuva par nozīmīgu noieta tirgu Norvēģijas kažokādu rūpniecībai – 1934.gadā 30,2% no visas Latvijas kažokādu kopimporta bija no Norvēģijas.

3.8 ARIMA dinamikas rindas metodi izmantošana Latvijas ārējās tirdzniecības ar Skandināvijas valstīm analīzei

Kā jau minēts šī pētījuma 1.1 apakšnodaļā, viens no šī pētījuma mērķiem ir apskatīt, kā varētu izmantot ARIMA dinamikas rindas analīzes metodi, lai izprastu Latvijas ārējās tirdzniecības vēsturisko attīstību ar Skandināvijas valstīm, kā arī izdarītu īstermiņa prognozes par importa un eksporta tirdzniecības plūsmām. ARIMA metodikas modelēšana tiek izmantota ar pazīstamo statistikas analīzes datorprogrammu *STATGRAPHICS Plus* palīdzību, jo tieši šīs datorprogrammas īpašības ARIMA metodikas izmantošanai ir atbilstošākas nekā SPSS programmatūra.

STATGRAPHICS Plus satur četras dinamikas rindas analīzes – aprakstošās metodes, izlīdzināšana, sezonālītātes sadalīšana un prognozēšana. Aprakstošās metodes palīdz redzēt datu formu, tendences un veidu, kā arī apraksta dinamikas rindas vēsturi. Izlīdzināšana pieļauj iespēju novērtēt funkciju vai sagatavot datus citai statistiskai procedūrai. Sezonālītātes sadalīšana palīdz izdalīt dinamikas rindas veidus trijās sastāvdaļās – tendence, cikls un sezonālie faktori. Prognozēšana palīdz pārbaudīt visas trīs sastāvdaļas un ar modeļu salīdzināšanu prognozēt dinamikas rindas nākotnes vērtību. Šajā darbā tiks izmantota aprakstošās metodes analīze un prognozēšanas analīze, jo ARIMA metodē izlīdzināšana jau ietilpst modelī, bet sezonālītātes sadalīšanās *STATGRAPHICS Plus* programmā netiek lietota kopā ar ARIMA metodi, jo ARIMA modeļi tiek galā ar sezonālītāti ar sezonālo mainīgo vērtību perioda izmaiņām (*lags*) un diferences starpniecību.

Vienīgie pieejamie ārējās tirdzniecības dinamikas rindās (gan pa gadiem, gan pa atsevišķiem mēnešiem) no starpkaru perioda ir faktiskajās cenās. Rindas netika tiešā veidā pārrēķinātas ņemot vērā cenu līmeņu izmaiņas, kas notikušas inflācijas rezultātā (deflēšana), jo, izņemot īsu brīdi pēc Pirmā Pasaules kara, cenas bija visai stabilas. Tomēr rindas tika logaritmiski pārveidotas, kas zināmā mērā darbojas ļoti līdzīgi kā deflēšana, t.i., samazina eksponenciāla pieauguma parādības un stabilizē dispersiju (samazina *hetroscedasticity*). Logaritmisko pārveidošanu var uzskatīt kā “deflatoru”, kam nav nepieciešami citi ārējie dati, lai to varētu piemērot. Tā kā šajā pētījumā tiek izmantots ARIMA modelis, kurā tiek lietota diferencēšana (*differencing*), ir lieki deflēšanas metodes pielietošanu, izmantojot kādu cenu indeksu, jo inflācijas temps starpkaru gados bija samērā lēns. Protams, logaritmiskais pārveidojums nav gluži tas pats, kas deflēšana, jo tas nenovērš augšupejošo trendu datu kopumā, bet tomēr tas izlīdzina trendu tā, ka to var labāk izmantot lineāros modeļos, un šī promocijas darba mērķu ietvaros bija pietiekošs, lai ļautu turpināt analīzi.

Latvijas imports no un eksports uz Skandināviju. ARIMA analīze

Pirmais solis ARIMA analīzē ir grafiskā analīze, t.i., gan grafiku par mainīgo struktūras atkarība no laika, izmantojot hronoloģiskās diagrammas, gan nestacionaritātes pārbaude, izmantojot parciālas autokorelācijas funkcijas (PACF) korelogrammas. PACF parasti tiek uzskatīta kā pietiekama, lai pārbaudītu

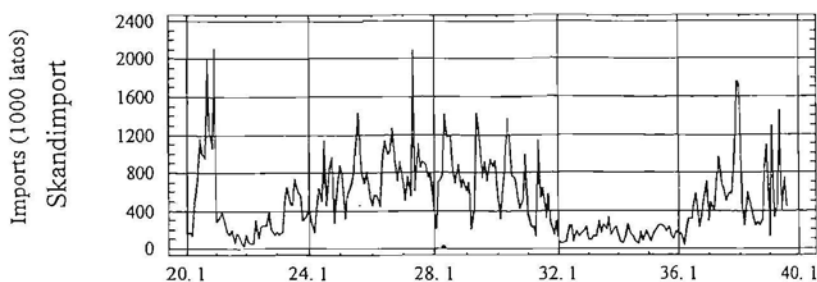
nestacionaritāti un vienības riņķa saknes. Autokorelācijas funkcija (ACF) kopā ar PACF norāda uz integrācijas pakāpi (diferencēšanas lielumu, lai rinda kļūtu stacionāra) un slīdošo vidējo.

Nākamajos grafika attēlos redzama atkarībā no laika mainīga struktūra sakarā ar Latvijas importu no un eksportu uz Skandināviju. Importa vai eksporta lielums ir norādīts faktiskos latos (1000 lati) pa atsevišķiem mēnešiem (skat. 1.pielikumu).

3.5. attēls

Dinamikas rindas – Imports no Skandināvijas (1920-1940)
pa mēnešiem

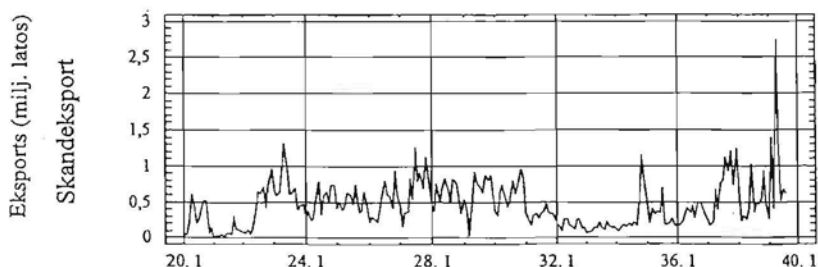
Time Series Plot for Skandimport

3.6. attēls

Dinamikas rindas – Eksports uz Skandināviju (1920-1940)
pa mēnešiem

Time Series Plot for Skandeksport

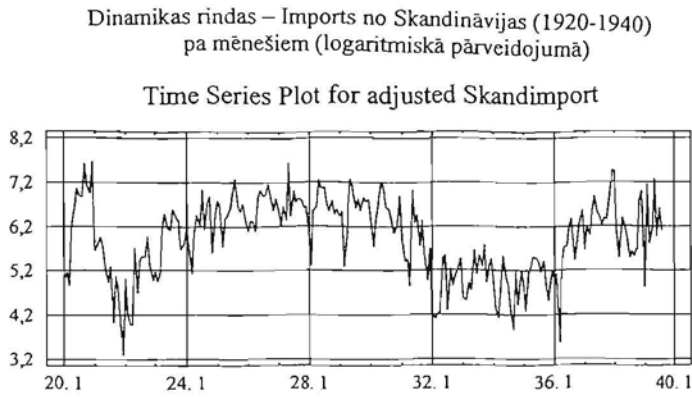

Gan 3.5., gan 3.6.attēlā varam redzēt, ka pastāv vispārējs augšupejošais trends, noteiktas sezonālātes pazīmes, kā arī norāde uz ekonomiskiem cikliem (*business cycle*) – 1921.-1922.gada, 1931.-1933.gada un 1938.-1939.gada ekonomiskās krīzes, kas ir īpaši izteiktas sakarā ar importu no Skandināvijas. Lai stabilizētu sezonālāti, ka arī, lai dinamikām rindām izdarīt deflāciju, tika izmantots logaritmiskais pārveidojums. Nākamajos grafika attēlos redzama atkarībā no laika mainīga struktūra sakarā ar Latvijas importu no un eksportu uz Skandināviju logaritmiskā pārveidojumā.

3.7. attēls

Imports (logaritmiskā pārveidojumā)

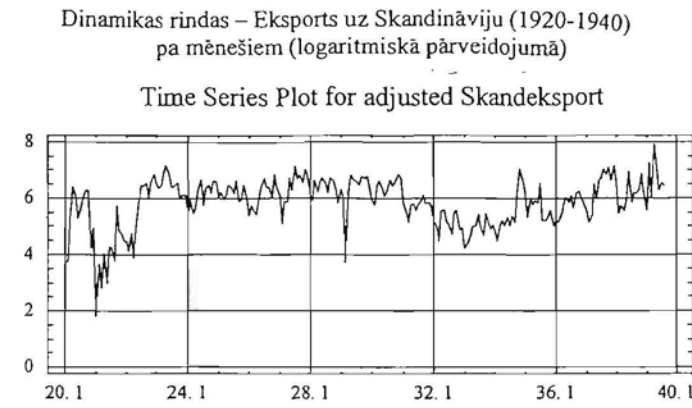
adjusted Skandimport

3.8. attēls

Eksports (logaritmiskā pārveidojumā)

adjusted Skandeksport

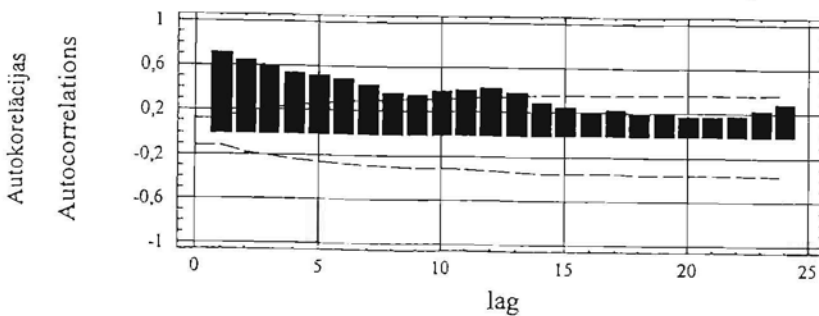

Gan 3.7., gan 3.8.attēlā redzams, ka logaritmiskais pārveidojums ir izlīdzinājis trendu (kas norāda, ka inflācijas temps starpkaru gados patiešām ir bijis samērā lēns), savukārt vairāk tiek izcelti cikliskie momenti. Lai pārbaudītu sezonālītātes ietekmi, kā arī to, vai dinamikās rindas ir stacionāras, tiek izmantotas ACF un PACF korelogrammas.

3.9. attēls

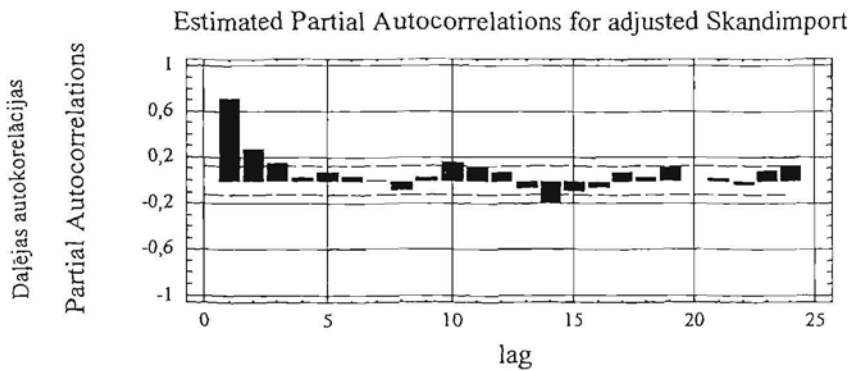
Pilna autokorelācija – Imports no Skandināvijas (logaritmiskā pārveidojumā)

Estimated Autocorrelations for adjusted Skandimport

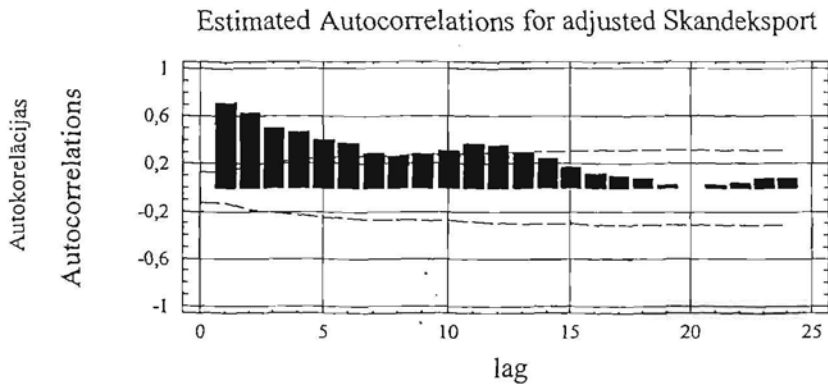
3.10. attēls

Daļēja autokorelācija – Imports no Skandināvijas (logaritmiskā pārveidojumā)

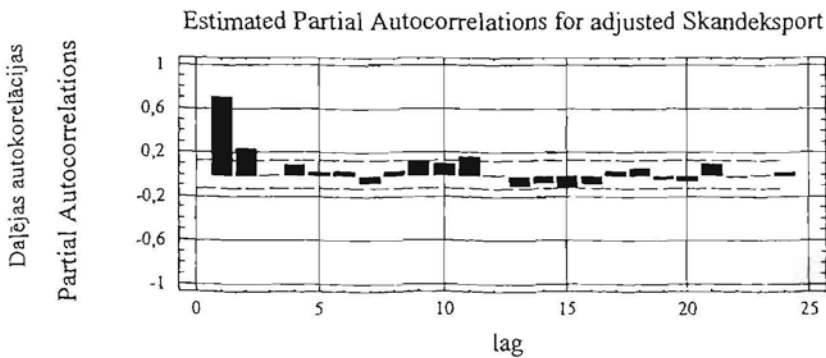
3.11. attēls

Pilna autokorelācija – Eksports uz Skandināviju (logaritmiskā pārveidojumā)

3.12. attēls

Daļēja autokorelācija – Eksports uz Skandināvijas (logaritmiskā pārveidojumā)

Gan 3.9., gan 3.11.attēlā redzams ACF korelogrammas tipiskais “piekartilta” veids, kas norāda uz to, ka dinamikas rindas ir gan nestacionāras, gan atrodas sezonālā ietekmē. PACF korelogrammās (3.10. un 3.12.attēlā) redzams, ka nestacionaritāte vispēcīgāk izpaužas pirmajā pakāpē. Tas ir, stabiņš ir augstāks par horizontālo līniju (horizontālās līnijas nosaka ticamības robežas, t.i., ja stabiņš

sniedzas pāri horizontālajai līnijai, tas norāda uz lielu autokorelāciju). No PACF korelogrammas redzams, ka attiecīgajam modelim būs nepieciešama vismaz viena diferenciēšanas kārtā. No abām korelogrammām (gan ACF, gan PACF) redzams, ka stingrās sezonālītātes dēļ būs nepieciešams gan slīdošais vidējais, gan autoregresīvais komponents.

Latvijas imports no un eksports uz Skandināviju. ARIMA modelis

Izmēģinot vairākus ARIMA modeļus, vispareizākais modelis, kas ir vislabāk piemērots datiem, ir ARIMA (1,0,1)x(0,1,1) modelis. Tas ir, (autoregresija AR(1), 0 diferenciēšana, slīdošais vidējais MA(1))x(0 sezonāla autoregresija, 1 sezonāla diferenciēšana, sezonāls slīdošais vidējais SME(1)). Rezultāti ir šādi:

Analysis Summary

Data variable: Skandimport

Number of observations = 236
 Start index = 20. 1
 Sampling interval = 1,0 month(s)
 Length of seasonality = 12

Forecast Summary

Math adjustment: Natural log
 Seasonal differencing of order: 1

Forecast model selected: ARIMA(1,0,1)x(0,1,1):2
 Number of forecasts generated: 60
 Number of periods withheld for validation: 40

Statistic	Estimation Period	Validation Period
MSE	47512,3	146635,0
MAE	149,002	270,279
MAPE	44,1094	48,647
ME	19,4647	26,6933
MPE	-17,0235	-5,74776

ARIMA Model Summary				
Parameter	Estimate	Std. Error	t	P-value
AR(1)	0,961913	0,0238369	40,354	0,000000
MA(1)	0,533561	0,0708794	7,52772	0,000000
SMA(1)	0,907368	0,023271	38,9914	0,000000

Backforecasting: yes

Estimated white noise variance = 0,259599 with 221 degrees of freedom Estimated white noise standard deviation = 0,509508
 Number of iterations: 70

Analysis Summary

Data Variable: Skandeksport

Number of observations = 236
 Start index = 20. 1
 Sampling interval = 1.0 month(s)
 Length of seasonality = 12

Forecast Summary

Math adjustment: Natural log
 Seasonal differencing of order: 1

Forecast model selected: ARIMA(1,0,1)x(0,1,1)12
 Number of forecasts generated: 60
 Number of periods withheld for validation: 40

Statistic	Estimation Period	Validation Period
MSE	37232,3	209458,0
MAE	132,673	262,328
MAPE	46,1037	36,4078
ME	38,7757	107,16
MPE	-16,662	-3,07272

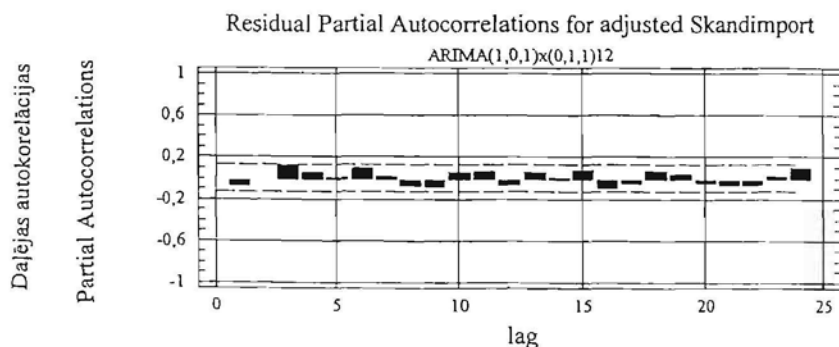
Parameter	ARIMA Model Summary			
	Estimate	Std. Error	t	P-value
AR(1)	0,925151	0,0329148	28,1075	0,000000
MA(1)	0,457057	0,0799401	5,7175	0,000000
SMA(1)	0,912449	0,0196353	46,4699	0,000000

Backforecasting: yes
 Estimated white noise variance = 0,315676 with 221 degrees of freedom
 Estimated white noise standard deviation = 0,561851
 Number of iterations: 80

No augšminētajiem rezultātiem redzam, ka AR(1), MA(1) un SMA(1) P-vērtības ir mazākas par 0,05 un tādēļ tās ir statistiski nozīmīgas 95% līmenī gan importam, gan eksportam. Nākamajos grafika attēlos redzams, ka šis ARIMA modelis arī likvidē autokorelācijas koeficientus ārpus ticamības robežām un atrisina nestacionaritātes problēmu.

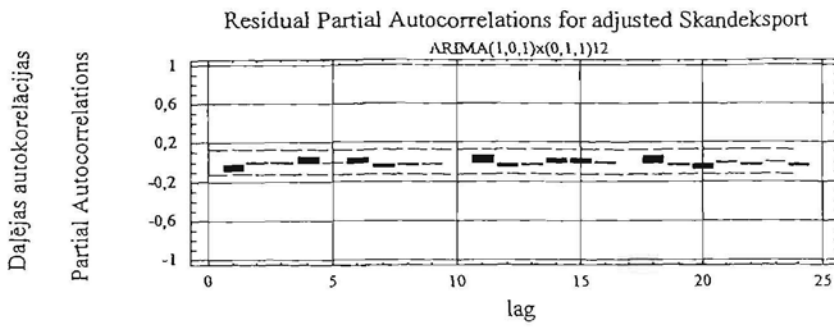
3.13. attēls

Dalēja autokorelācija – Imports no Skandināvijas (logaritmiskā pārveidojumā)
 ARIMA (1,0,1)x(0,1,1)12

3.14. attēls

Daļēja autokorelācija – Eksports uz Skandināviju (logaritmiskā pārveidojumā)
ARIMA (1,0,1)x(0,1,1)12

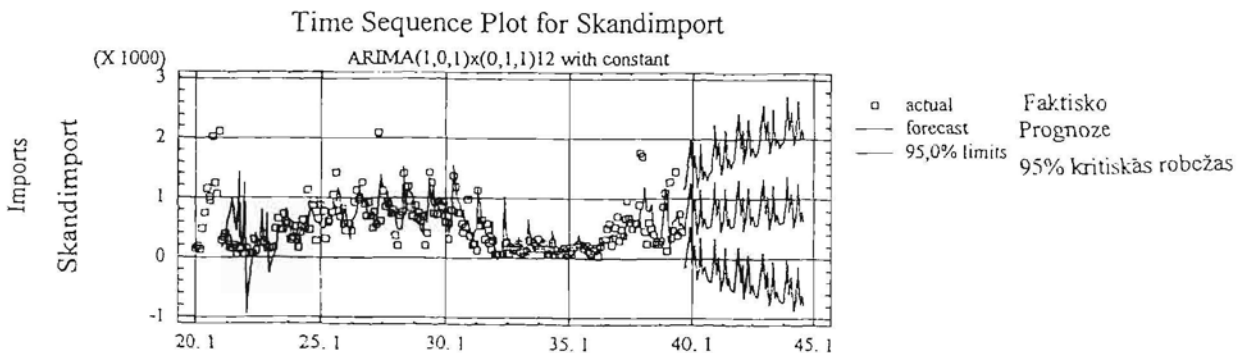
Latvijas imports no un eksports uz Skandināviju ARIMA modeļa prognozēs līdz 1945.gadam

Ar modeļu noteikšanu varam iet tālāk un izmantot ARIMA modeli ne tikai kā esošo datu pārbaudi, bet arī kā prognozēšanas modeli. Kā jau iepriekš minēts, viens no jaunākajiem ekonomikas vēstures metodoloģiskiem paņēmieniem ir tā saucamā “counterfactual” (“pret faktu”) hipotēžu izmantošana. Šajā apakšnodaļā mēģināšu atbildēt uz jautājumu: kāds būtu bijis Latvijas imports no un eksports uz Skandināviju, ja nebūtu notikusi Latvijas okupācija un nebūtu sācies Otrais Pasaules karš.

Izmantojot augšminēto ARIMA modeli un *STATGRAPHICS Plus* programmu nākamajos attēlos redzami grafiki rāda, ka Latvijas imports no un eksports uz Skandināviju būtu turpinājies – *ceteris paribus* – apmēram tādā pašā līmenī, kā iepriekšējos gados ar mazliet lielākām svārstībām nekā iepriekšējos gados, bet ar zināmu augšupejošu trendu.

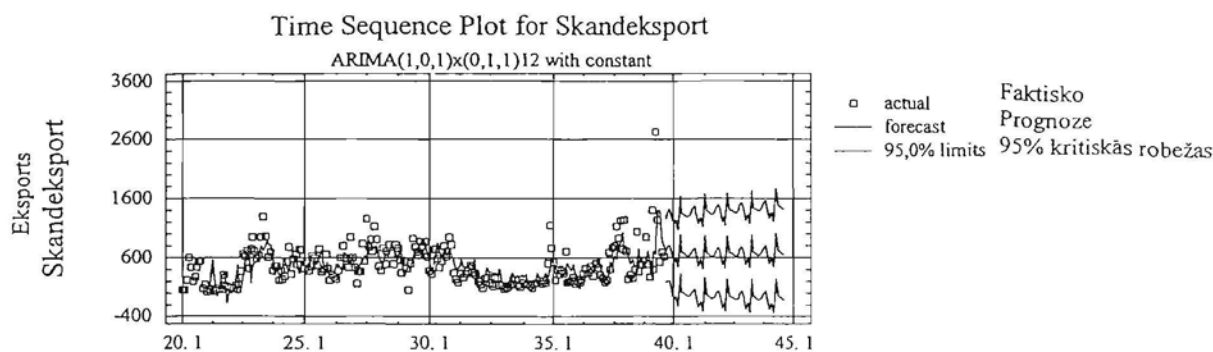
3.15. attēls

Dinamikas rindas – Imports no Skandināvijas (1920-1945)
pa mēnešiem (ARIMA (1,0,1)x(0,1,1)12 ar konstante)

3.16. attēls

Dinamikas rindas – Eksports uz Skandināviju (1920-1945)
pa mēnešiem (ARIMA (1,0,1)x(0,1,1)12 ar konstante)

Tas, ka prognoze pārāk neatšķiras no iepriekšējiem gadiem, ir daļēji tāpēc, ka ARIMA modeļi pieņem, ka labākā prognoze nākotnei datiem tiek dota ar parametrisko modeli, kas attiecina pēdējo datu vērtības uz iepriekšējo datu vērtībām un iepriekšējām standartkļūdām (*noise*).

Analysis Summary

Data variable: Skandeksport

Number of observations = 236
Start index = 20.1
Sampling interval = 1.0 month(s)
Length of seasonality = 12

Forecast Summary

Seasonal differencing of order: 1

Forecast model selected: ARIMA(1,0,1)x(0,1,1)12 with constant
Number of forecasts generated: 60
Number of periods withheld for validation: 0

Statistic	Estimation Period	Validation Period
MSE	76346.5	
MAE	181.926	
MAPE	72.2037	
ME	3.04074	
MPE	-42.3646	

ARIMA Model Summary

Parameter	Estimate	Std. Error	t	P-value
AR(1)	0.878964	0.0521954	16.8399	0.000000
MA(1)	0.520032	0.0918613	5.66106	0.000000
SMA(1)	0.794702	0.0496939	15.932	0.000000
Mean	14.2291	17.8124	0.798834	0.425248
Constant	1.72224			

Backforecasting: no

Estimated white noise variance = 76346.5 with 220 degrees of freedom Estimated white noise standard deviation = 276.309
Number of iterations: 60

No augšminētajiem rezultātiem redzams, ka AR(1), MA(1) un SMA(1) P-vērtības ir mazākas par 0,05 un tādēļ tās ir statistiski nozīmīgas 95% līmenī gan importam, gan eksportam. Šajā modelī tika iekļauta konstante, jo bija tikai viena diferencēšanas pakāpe un tādēļ ilgtermiņa prognozes ar šo modeli drīzāk atspoguļo vidējo trendu no visas dinamikas rindas, nekā vietējo trendu dinamikas rindas galā.

Šajā modelī arī kritiskie ierobežojumi ir šaurāki, tādējādi viešot uzticību attiecīgajai prognozei.

Protams, pastāv arī otrs modelis, kas nevar tikt prognozēts ar ARIMA metodikas palīdzību, bet kam bija arī zināmā iespējamība, proti, ka notika karš, bet Latvija pēc kara netiktu okupēta un saglabātu neatkarību, paturot pieņēmumu, ka parējās Baltijas valstis arī paliek neatkarīgas. Tadā gadījumā, Latvijas ekonomikā būtu attīstījusies stipri līdzīgi Somijas, vismaz pēckara gados.

KOPSAVILKUMS UN SECINĀJUMI

Kopsavilkums

Skatoties no vēsturiskā viedokļa, ārējās tirdzniecības teorijas dod iespēju analizēt faktiskos notikumus ekonomikas vēsturē. Tas ir, mēs varam izmantot ekonomiskās teorijas kā paskaidrojošo līdzekli ekonomikas vēstures norisēm.

17. gadsimtā merkantilistu politika konkrētā valstī izpaudās kā nacionālistiska ekonomikas politika, kuras galvenais mērķis bija nodrošināt savas valsts varu un bagātību. Balstoties uz pieņēmumu, ka valsts nacionālās intereses neizbēgami noved pie savstarpējā konflikta starp valstīm, tika pieņemts, ka viena valsts varēja palielināt savu ārējo tirdzniecību tikai uz citu valstu rēķina. Valdības ieviesa cenu un algu kontroli, veicināja nacionālo rūpniecību, sekmēja galaproduktu eksportu un izejvielu importu, kā arī aizliedza izejvielu eksportu un galaproduktu importu. Valsts centās nodrošināt saviem pilsoņiem monopola tiesības uz resursiem un tirdzniecību savās kolonijās.

Reakcija pret merkantilistu nostāju sākas jau 18. gadsimta vidū. Klasiskās liberāļu ārējās tirdzniecības teorijas (Smits un Rikardo) nenožīmēja, ka visas merkantilistu idejas tika uzreiz atmestas. Muitas tarifi aizvietoja tiešos importa aizliegumus, kuri tika attaisnoti pamatojoties uz argumentu, ka tie bija nepieciešami, lai pasargātu jauno nacionālo ražošanu no ārējās konkurences. Līdz 19. gadsimta vidum gandrīz visas Eiropas valstis sargāja sevi aiz muitas tarifu vaļņa. Tikai Anglija palika uzticīga brīvās tirdzniecības klasiskajiem principiem.

Tomēr šie aizliegumi bija samērā maigi salīdzinot ar 17. gadsimta merkantilistu politiku. Līdz 1913.gadam Eiropā tika plaši pielietota liberāli ekonomiskā politika. Kontingentēšana jeb kvotēšana (*quantitative restrictions*) vispār nepastāvēja, un muitas

likmes bija zemas un stabilas. Valūta bija brīvi konvertējama zeltā, kas faktiski kļuva par starptautisko naudas vienību. Maksājumu bilances problēmas notika reti. Cilvēki varēja brīvi pārvietoties un strādāt, kur vēlējas. Kapitālu varēja brīvi eksportēt. Pastāvēja visas iespējas konkurēt.

Pirmais pasaules karš visu šo kārtību sagrāva. Pirmie pēckara gadi pagāja demontējot kara laikā ieviestos kontroles mehānismus, kuriem punktu pielika 1920.-21.gada saimnieciskā krīze. Neskatoties uz mēģinājumu kaut cik restaurēt to kārtību, kāda pastāvēja pirms kara (ieskaitot atgriešanos pie zelta standarta), pasaules lielā ekonomiskā krīze, kas sākās 1929. gadā, šo trauslo iedīgli sagrāva, un Eiropas valstis atgriezās pie “atjaunotās” jeb neomerkantilistu politikas. Latvijā tas izpaudās kā, t.s. “nacionālās saimniecības aizsardzība”. Latvijā krīze iestājās tikai 1931.gadā, un arī šajā gadā “vispirms iesākās pārrunas, sāpīgas un bieži uz pārpratumiem un pārmērīga teorētiskuma dibinātās idejiskās cīņās par nacionālās saimniecības aizsardzības metodēm.”⁴⁰⁷ Līdz 1933.gadam tika ieviesti vairāki pasākumi, sākot ar vairākkārtējām izmaiņām muitas tarifos un beidzot ar zelta standarta atcelšanu. Pēc 1934.gada apvērsuma “nacionālās saimniecības aizsardzība” uzņēma jaunas apgriezienus, kas tika apzīmēta kā “organiskā plānsaimniecība”.⁴⁰⁸ Protams, totālā kontrole pār ārējo tirdzniecību, importa aizvietošanas pasākumi, eksporta prēmēšana, valūtas apmaiņas kontrole, valsts monopoluzņēmumu vairošana, īpaši eksporta sfērā, un citi neomerkantilistu paņēmieni, kā arī lata devalvācija 1936.gadā – tas viss pēc apvērsuma palīdzēja īstenot “nacionālo saimniecību”, kas savukārt apspieda importu un veicināja eksportu. Tādējādi ar merkantilisma teorijas palīdzību varam daļēji izskaidrot Latvijas ārējās tirdzniecības politiku pēc 1931.gada.

Tomēr, kad mēs analizējam, ko Latvija visā starpkaru periodā eksportēja vai importēja, kā arī Latvijas ārējās tirdzniecības sakarus ar Eiropu, mēs redzam, ka pastāv divas skaidrojošas teorijas – D.Rikardo salīdzinošā priekšrocību teorija un Hekšera-Olina (H-O) teorija.

Kā jau iepriekš minēts, salīdzinošā priekšrocību teorija paredz, ka valsts eksportēs tās preces, kuru ražošanā tai ir relatīvi zemākas izmaksas, un importēs tās preces, kuru ražošanā tai ir relatīvi augstākas izmaksas. Latvijas specializāciju noteica vēsturiskie apstākļi. Kara laikā Latvijas rūpniecība cieta visvairāk, un viens no Krievijas vadošajiem rūpniecības centriem – Rīga – bija zaudējusi lielāko daļu savu

---

⁴⁰⁷ Zalts, A. (1938). 65 lpp.

rūpniecisko iekārtu un darbinieku. Sakarā ar Latvijas deindustrializāciju un reagrarizāciju pēc Atbrīvošanās kara, Latvija 20.gs. divdesmitajos gados kļuva par izteiktu lauksaimniecības valsti. Relatīvās izmaksas lauksaimniecības produkcijas ražošanai bija ievērojami zemākas nekā rūpniecības preču ražošanas nozarēs, īpaši valsts ekonomikas atjaunošanas laikmetā.

Izveidojās atbilstoša preču eksporta un importa struktūra. Latvija eksportēja galvenokārt lauksaimniecības preces (linus, cūkgaļu (bekonu), sviestu) un mežsaimniecības produktus (kokmateriālus, finieri, papīru un papi). Abas preču grupas ir saistītas ar relatīvi zemām izmaksām. Savukārt importa struktūrā dominēja rūpniecības preces, kuru ražošana Latvijā varēja būt (un dažkārt arī bija) saistīta ar daudz augstākām salīdzinošajām izmaksām (lauksaimniecības un rūpniecības iekārtas un mašīnas, transporta līdzekļi), kā arī energoresursiem un izejvielām, ar kurām Latvija nebija nodrošināta (ogles un kokss, naftas produkti, vilna un kokvilna, mākslīgie mēsli un tabaka). Dotais eksporta un importa sadalījums saglabājās visā starpkaru laikā un lauksaimniecības un mežsaimniecības produkcijai bija dominējošais īpatsvars Latvijas eksportā arī 20.gs. trīsdesmitajos gados.

Relatīvi zemākas izmaksas lauksaimniecībā un mežsaimniecībā tomēr neizskaidro, kāpēc tieši šīs nozares tika izmantotas eksportam un kāpēc importā dominēja tieši mašīnas, energoresursi un izejvielas. Hekšera-Olina teorija ir līdzīga D.Rikardo teorijai, jo arī tā ņem vērā salīdzināmos rādītājus – valsts relatīvo nodrošinājumu ar ražošanas faktoriem, un ar šo teoriju palīdzību varam izskaidrot gan vienu, gan otru pēc būtības. Kā jau iepriekš minēts, H-O modelis norāda uz to, ka valstis atšķiras savās ražošanas faktora relatīvajās bagātībās, un šīs atšķirības ietekmē izmaksas atsevišķās rūpniecībās. Ir skaidrs, ka Latvijas ārējā tirdzniecība starpkaru periodā bija klasiskā starpnozaru ārējā tirdzniecība.

Ja tirdzniecība starp divām valstīm sastāv no viendabīgiem produktiem un balstās visvairāk uz salīdzināmajām priekšrocībām, tad notiks starpnozaru ārējā tirdzniecība. Tas izriet no fakta, ka, ja valsts ir bagātīgi piesātināta ar noteikto ražošanas faktoru, tad tā eksportēs preces, kurām ir nepieciešams šis faktors, lai varētu to ražot intensīvi. Turpretī, valsts importēs tās preces, pēc kurām valstī ir nepieciešamība un kuras intensīvi izmanto nepietiekamo ražošanas faktoru.

Latvijas ārējo tirdzniecību starpkaru laikā kopumā varam izskaidrot H-O teorijas ietvaros. Kā jau iepriekš minēts, Latvijā vislielākais nodarbināto skaita īpatsvars bija lauksaimniecībā (ieskaitot mežsaimniecību un zvejniecību) (1935.gadā 67%), no kā varam secināt, ka lauksaimniecības produkcijas ražošana Latvijā bija darbietilpīga nozare. Pie tam, 89% (1939.gadā) no visas Latvijas teritorijas aizņēma lauksaimniecībai un mežsaimniecībai derīga zeme, kas norāda uz to, ka Latvija bija arī zemesietilpīgā valsts. Šie divi ražošanas faktori Latvijas apstākļos nozīmēja, ka galvenās eksporta preces bija lauksaimniecības un mežsaimniecības preces – zemes un darbietilpīgie ražojumi. Tādā veidā Latvija intensīvi izmantoja savas ražošanas faktora relatīvās bagātības – zemi (un mežus), kā arī darbaspēku.

Toties rūpniecības ražošanas faktoru pamatā veido rūpnieciskās iekārtas un mašīnas (kapitālietilpīgās preces), kuru iegādei ir nepieciešams salīdzinoši lieli naudas resursi (kapitāls), izejvielas un energoresursi (ko nosaka valsts ģeogrāfiskās īpašības – dažādu dabas resursu pieejamība) un kvalificēts darbaspēks. Tā kā Latvijai pēc Atbrīvošanās kara, kā arī zināmā mērā visā starpkaru periodā, trūka visi trīs elementi rūpniecības (un tātad kapitālietilpīga ražošanas faktora) attīstībai, Latvijas importā dominēja kapitālietilpīgās preces un trūkstošie energoresursi un izejvielas. Latvijas galvenie tirdzniecības partneri starpkaru periodā bija Vācija un Anglija, kuras abas kopā noņēma gandrīz 70% no visa Latvijas eksporta – kokmateriālus, linus, sviestu, bekonu un finieri. Toties Latvija no šīm zemēm importēja izejvielas – akmeņogles un koksu, vilnu un kokvilnu, dzelzi un citus metālus, kā arī mēslojumu, un fabrikātus, resp., kapitālietilpīgās preces – rūpniecības mašīnas un dzinējus, kokvilnas audumus, un transporta līdzekļus. Bija arī izņēmumi, un Latvija importēja arī pārtikas produktus – siļķes no Anglijas un sāli no Vācijas, bet visā visumā Latvijas kopējo ārējās tirdzniecības struktūru starpkaru periodā varam izskaidrot izmantojot H-O teorētiskos nosacījumus.

Protams, ar laiku sāka attīstīties arī Latvijas rūpniecība, īpaši kapitāla un kvalificētu darbinieku ziņā. Pirmo Latvijas un PSRS tirdzniecības līgumu darbības laikā Latvijas loma starptautiskajā tirdzniecībā mainījās un Latvija kļuva par zemi, kas eksportēja kapitālietilpīgās preces (dzelzceļa vagonus, velosipēdus, lauksaimniecības mašīnas, linoleju) uz PSRS, bet no PSRS importēja zemes vai darbietilpīgās preces (labību, sāli, cukuru, tabaku).

Ja augšminētās starptautiskās tirdzniecības teorijas palīdz izskaidrot Latvijas ārējo tirdzniecību starpkaru periodā kopumā, rodas jautājums, vai tās palīdz arī

izskaidrot Latvijas ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm. Īsā atbilde ir, ka tikai daļēji.

Kā jau iepriekš minēts, Skandināvijas valstīs šajā laikā tikai vidēji 34% no iedzīvotājiem nodarbojās ar lauksaimniecību (ieskaitot mežsaimniecību un zvejniecību), kas nozīmē, ka tās varētu uzskatīt par rūpnieciskām (kapitālietilpīgām) zemēm. Pat tādā zemē kā Dānija, kur lauksaimniecības produkti sastādīja 71% no visa eksporta, tikai 31% no iedzīvotājiem bija nodarbināti lauksaimniecībā (tāpat arī lauksaimniecība bija kapitālietilpīga). Tas nozīmē, ka neskatoties uz to, ka Skandināvijas valstis eksportēja tās pašas lauksaimniecības preces kā Latvija (sviestu, gaļas produktus, kokmateriālus), tās arī varēja iegādāties šīs preces no Latvijas, jo šeit lauksaimniecības produkti bija ar zemākam izmaksām un bija darbietilpīgi. Kaut principā darbojās gan salīdzināmās priekšrocības teorijas, gan H-O teorijas mehānismi, importētais daudzums nebija liels, jo darbojās arī citi faktori piemēram, politiskie un sociālie faktori Skandināvijas valstu iekšienē. Visās Skandināvijas valstīs pastāvēja liels zemnieku politiskais lobijs, kas veicināja protekcionisma pasākumus pret lauksaimniecības produktu importu kā tādu gandrīz visā starpkaru periodā.⁴⁰⁹

Vēsturnieks E.Andersons precīzi raksturo Latvijas ekonomiskos sakarus ar Skandināvijas valstīm starpkaru periodā:

„Kaut gan Baltijas valstis bija ļoti ieinteresētas ciešā sadarbībā ar Skandināviju, saimnieciski tām bija grūti sadarboties, jo tās faktiski ražoja tās pašas preces, ko ražoja arī Skandināvijas valstis. Zviedrijai nebija vajadzīgas Baltijas valstu lauksaimniecības preces, savukārt Dānija pati bija lauksaimniecības preču eksportētāja. Bez tam Zviedrija un Norvēģija faktiski sacentās ar Baltijas valstīm kokmateriālu tirdzniecībā. Baltijas valstīm nebija iespējams izveidot apmaiņu ar Zviedriju tās rūpniecības preču iegādei, jo trūka kapitāla to tiešai iepirkšanai. Lielbritānija un Vācija pieprasīja, lai Baltijas valstis pērk britu un vācu rūpniecības preces apmaiņā pret saviem lauksaimniecības un mežsaimniecības ražojumiem. Baltijas valstis tomēr mēģināja atrast saimnieciskās sadarbības iespējas ar skandināviem, lai izveidotu ar viņiem ciešākas attiecības.”⁴¹⁰

---

⁴⁰⁹ Pārtika trūkums un bads 1917.gadā Skandināvijas valstīs sakarā ar Antantes ekonomisko blokāde pret Vāciju nodrošināja, ka pārtikas ražošana (resp. lauksaimniecība) tika aizsargāta ar tarifiem, kā arī saņēma valsts subsīdijas. Skat. piemēram, Myllyntaus, T. un Tarnaala, E. (1998). 23.-63. lpp., īpaši 61. lpp.

⁴¹⁰ Andersons, E. (1982). 205.-206. lpp

Tomēr Latvija eksportēja un importēja arī lauksaimniecības produktus no Skandināvijas valstīm (galvenokārt graudus). 20. gs. divdesmitajos gados Latvijas importa sarakstā svarīga sastāvdaļa bija graudu imports. No Dānijas importēja lielu daudzumu kviešus, miežus, rudzus, kā arī auzas. Trīsdesmitajos gados Latvija importēja kviešus u.c. graudus no Zviedrijas un Dānijas, īpaši sliktu ražu gados piemēram, 1937.gadā. Savukārt trīsdesmitajos gados, Latvija eksportēja rudzus un kviešus uz Dāniju.

Ļoti svarīgs lauksaimniecības eksporta produkts uz Dāniju visā starpkaru laika posmā bija dzīvnieku kuņģi. Šeit vajadzētu pieminēt arī to, ka Latvija divdesmitajos gados uz Dāniju un uz Norvēģiju eksportēja arī sviestu.

Ar Latvijas izejvielu un rūpniecības produktu eksportu bija savādāk. Galvenais izejvielu eksports bija ģipsis, papīrmalka un lini, bet rūpniecības produktu eksportu veidoja linolejs, finieris, trīsdesmitajos gados arī krāsas un krāsvielas, šokolāde un radioaparāti.

Ģipsis tika eksportēts uz visām Skandināvijas valstīm, papīrmalka – tikai uz Zviedriju un Norvēģiju, kur bija lielas papīra rūpniecības, bet lini – tikai uz Zviedriju. Arī šeit darbojās gan salīdzinošās priekšrocības (relatīvi zemās izmaksas), gan H-O teorija saistībā ar ražošanas faktora bagātību (zemes un darbietilpīga ražošanas faktora izmantošana).

Tomēr izskaidrojums par rūpniecības produktu eksportu uz Skandināvijas valstīm ir sarežģītāks. Tāpat kā Latvijas rūpniecības eksports uz PSRS laika periodā no 1927. līdz 1932.gadam, Latvijas rūpniecības eksports uz Skandināviju, padarīja Latviju par zemi, kas eksportēja kapitālietilpīgas preces uz zemēm, kas pašas uz Latviju eksportēja galvenokārt kapitālietilpīgas preces.

Šeit varam saskatīt jaunāko laiku teoriju pazīmes, tās, kuras tika radītas pēc Otrā pasaules kara un kas principā balstās uz t.s. iekšņozares ārējās tirdzniecības analīzi. Tas ir, ja valstīm ir identiskas ražošanas faktora bagātības, ja tām ir līdzīgas tehnoloģiskās zināšanas, to preces ir diferencētas un pastāv patērētāju krusteniskā pieprasījumu, tad parasti notiek iekšņozares ārējā tirdzniecība.

Ja skatāmies uz Latvijas rūpniecisko produktu eksportu uz Skandināvijas valstīm, tad redzam, ka, piemēram, Latvija no Norvēģijas 20.gs. trīsdesmitajos gados galvenokārt importēja izejvielas – dzīvnieku taukus, zivju eļļu, salpetri, akmeņus, kažokādas, pīrītu un cinku. bet uz Norvēģiju eksportēja kā izejvielas – ģipšakmeni, tā arī rūpniecības preces – linu diegus un radi aparātus. No Zviedrijas Latvija importēja

korķa koka mizas un ugunsdrošos ķieģeļus, bet uz Zviedriju (arī uz Dāniju) eksportēja pudeļu korķus un parastos ķieģeļus, kā arī linu diegus, krāsas un krāsvielas (arī uz Dāniju) un līdz trīsdesmitajiem gadiem linoleju (arī uz Dāniju un Norvēģiju) un sērskociņus.

Šie eksporta tirgi Skandināvijas valstīs Latvijas rūpniecības precēm dažās nozarēs bija īpaši svarīgi, piem., linu diegu eksports uz Zviedriju un Norvēģiju. Savukārt radioaparātu eksporta tika nosūtīti uz Norvēģiju; krāsu un krāsvielu eksporta izveda uz Zviedriju un Dāniju. 20.gs. divdesmitajos gados linolejs bija galvenais kapitālietilpīgais eksports uz Skandināvijas valstīm. Kā jau iepriekš minēts, pēc 1931.gada linolejs kā eksports no Latvijas ārējās tirdzniecības eksporta saraksta pazuda.

No otras puses, kapitālietilpīgo produktu eksports uz Latviju bija svarīgs arī dažām nozarēm Skandināvijas valstīs, īpaši Zviedrijā. Šeit var minēt motoru un mašīnrūpniecības nozari, īpaši lauksaimniecības mašīnu, tāpat arī rūpniecības mašīnu un elektrisko motoru ražošanu. Kā jau iepriekš minēts, ugunsdrošie ķieģeļi bija pastāvīgs imports no Zviedrijas visā starpkaru periodā. Divdesmitajos gados Latvija no Zviedrijas importēja arī samērā lielu daudzumu gumijas izstrādājumu, kā arī ģērvielas. No Dānijas visā starpkaru laikā tika importēti automobiļi, visvairāk divdesmitajos gados, bet arī trīsdesmitajos gados. Mucu dēļīši arī bija pastāvīgs imports no Dānijas visā pētāmajā laika periodā.

4.1. tabula Latvijas vispārējo preču grupu imports no un eksports uz Skandināvijas valstīm 1937.gadā (% no kopējā importa vai eksporta attiecīgajā valstī)

Preces grupa	Dānija		Norvēģija		Zviedrija		Vidēji Skandināvija	
	Imports	Eksports	Imports	Eksports	Imports	Eksports	Imports	Eksports
Mežsaimniecības preces	-	8,1%	-	84,6%	-	32,5%	-	41,7%
Lauksaimniecības preces	26,6%	2%	-	0,2%	22,7%	5,2%	16,4%	2,5%
Izejvielas	16,1%	24,2%	79,8%	2,4%	3,1%	35,6%	33%	20,7%
Kopā	42,2%	34,3%	79,8%	87,2%	25,8%	73,3%	49,4%	64,9%
Rūpniecības preces	57,3%	65,7%	20,2	12,8%	74,2%	26,7%	50,6%	35,1%

Avots: Latvijas ārējā tirdzniecība un tranzīts 1937, Rīga: Valsts Statistiskā pārvalde, 1938.

4.1. tabulā redzam, ka 65% no Latvijas eksporta uz Skandināvijas valstīm bija lauksaimniecības un mežsaimniecības preces un izejvielas, no kurām dominēja mežsaimniecības preces un izejvielas. Toties 51% no Latvijas importa no Skandināvijas valstīm bija rūpniecības preces. Tas apliecina, ka vismaz daļēji H-O (kā arī Rikardo) teorijas mehānismi darbojās starpkara periodā. Tas, ka 35% no Latvijas eksporta uz Skandināvijas valstīm bija rūpniecības precesm liecina par iekšņozares ārējās tirdzniecības pazīmēm.

Ja salīdzinām pa valstīm atsevišķi, redzam, ka 1937.gadā mežsaimniecības preces dominēja kā Latvijas eksports uz Norvēģiju, bet Latvijas importā no Norvēģijas dominēja izejvielas. Toties, rūpniecības preces dominēja gan kā eksports uz Dāniju, gan imports no Dānijas. Rūpniecības preces dominēja kā imports no Zviedrijas, bet Latvija gandrīz atbilstošu apjomu 1937.gadā eksportēja uz Zviedriju mežsaimniecība preces, izejvielu un rūpniecības preces.

Secinājumi

Ārējās tirdzniecības teorijas dod iespēju analizēt faktiskos notikumus ekonomikas vēsturē un kalpot kā paskaidrojošs līdzeklis ekonomikas vēstures norišu izpratnei. Promocijas darba pētījumu veikšanas rezultātā, autors izdara šādus secinājumus:

- ♦ tradicionālās ārējās tirdzniecības teorijas norāda uz to, ka Latvijai kā valstij, kas specializējās lauksaimniecības un mežsaimniecības produktu ražošanā būtu grūti tirgoties ar valstīm, kuras arī eksportēja tādas pašas produktus, izņemot, ja Latvijai būtu zemākas ražošanas izmaksas nekā otrai valstij vai, ja Latvijai būtu pieejami savu dabas resursi;
- ♦ Latvijas eksports uz Skandināvijas valstīm starpkaru periodā sastādīja ļoti mazu daļu no kopējā Latvijas eksporta un tie galvenokārt bija lauksaimniecības un mežsaimniecības produkti, izejvielas, kā arī daži rūpniecības produkti;
- ♦ Hekšera-Olina teorija, kā arī Rikardo teorija, tikai daļēji izskaidro Latvijas ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm starpkaru periodā, resp., to ārējās tirdzniecības daļu, kas attiecās uz Latvijas lauksaimniecības (mežsaimniecības) produktu un izejvielu (darbietilpīgas preces) apmaiņu pret rūpniecības produktiem (kapitālietilpīgas preces) no Skandināvijas valstīm;

- ◆ tomēr arī Latvija eksportēja kapitālietilpīgus rūpniecības produktus uz Skandināvijas valstīm, kā arī importēja izejvielas, tās pārstrādāja un gatavo produkciju eksportēja atpakaļ uz Skandināviju. Šajā ziņā Latvijas ārējā tirdzniecībā šajā laika periodā redzam iekšņozares ārējās tirdzniecības pazīmes.
- ◆ savukārt šodienas ārējās tirdzniecības plūsmu starp Latviju un Skandināvijas valstīm var pārsvarā apzīmēt kā atbilstošu iekšņozares teorijas nosacījumiem – 2002.gadā rūpniecības preces dominēja kā eksports uz Dāniju un Norvēģiju, tā imports no Dānijas un Norvēģijas. Rūpniecības preces arī dominēja kā imports no Zviedrijas, bet Latvijas mežsaimniecība preces dominēja kā eksports 2002.gadā uz Zviedriju, kas norāda uz H-O (kā arī Rikardo) teorijas mehānismu darbību;
- ◆ kaut visā visumā Latvijas tirgus starpkaru laikā atradās uz Skandināvijas valstu ārējās tirdzniecības perifērijas, tas tomēr bija pietiekoši svarīgs dažām nozarēm, īpaši lauksaimniecības mašīnu nozarei;
- ◆ šodien Latvija joprojām atrodas Skandināvijas valstu ārējās tirdzniecības perifērijā – 2002.gadā Zviedrijas tirdzniecības apjoms ar Latviju bija 0,9% no tās kopējās tirdzniecības apjoma, bet attiecīgi tikai 0,6% no Dānijas un 0,3% no Norvēģijas kopējās tirdzniecības apjoma. Tomēr, Latvijas tirgus ir samērā svarīgs tirgus dažām nozarēm, t.sk. tekstilrūpniecībai, mašīnām un elektriskām iekārtām, kā arī transporta līdzekļiem;
- ◆ Latvija starpkaru laikā bija arī stabils tirgus Skandināvijas valstu izejvielām (piemēram, krīts, celuloze, korķa koka mizas, skārds, akmeņi, salpetris, ķets, cinks utt.), kurām nebija liela konkurence no galveno industrializēto valstu puses;
- ◆ šodien Latvija ir stabils tirgus tikai tām Skandināvijas rūpniecības precēm, kas var tieši konkurēt ar citu ES valstu produkciju;
- ◆ Latvija, starpkaru laikā, savukārt, varēja piedāvāt Skandināvijas valstīm stabilu izejvielu avotu tādām jēlvielām kā ģipšakmens un lini, gan tādām izejvielām kā papīrmalku, neapstrādātas ādas u.c.;
- ◆ šodien Latvija piedāvā Skandināvijas valstīm kā izejvielu tikai mežsaimniecības produkciju, galvenais eksports sastāvs ir rūpniecības produkciju.

- ◆ pirmajos gados pēc Latvijas neatkarības izcīnīšanas, Skandināvijas valstu ietekme uz Latvijas ārējās tirdzniecības attīstību un ekonomiku vispār bija samērā spēcīga (1920.gadā 27,5% no Latvijas kopējā ārējās tirdzniecības apjoma), bet laika gaitā un, politiskai konjunktūrai mainoties, samazinājās un kļuva maznozīmīga (piemēram, 1934.gadā 4,1% no Latvijas kopējā ārējās tirdzniecības apjoma). Tikai Otrā pasaules kara priekšvakarā tā lēnām sāka pieaugt;
- ◆ prognoze līdz 1945.gadam norāda, ka Latvijas imports no un eksports uz Skandināviju būtu turpinājies – ceteris paribus – apmēram tādā pašā līmenī kā iepriekšējos gados ar mazliet lielākām svārstībām nekā iepriekš, bet ar zināmu augšupejošu trendu;
- ◆ ja skatāmies uz Latvijas ārējo tirdzniecību ar Skandināvijas valstīm starpkaru periodā no plašāka redzesloka, var konstatēt, ka Latvijas un Skandināvijas valstu ārējā tirdzniecības struktūra un virzieni atspoguļoja Eiropas ekonomisko attīstību starpkaru laikā. Eiropas starpvalstu ārējā tirdzniecībā dominēja divas industriālās lielvalstis – Anglija un Vācija. Mazās atklātās ekonomikas, kā Latvija un Skandināvijas valstis, bija ļoti atkarīgas no lielvalstu ekonomiskās labvēlības. Tāpēc, neskatoties uz ģeogrāfiski nelielo attālumu, tas, ka Eiropā starpkaru periodā nebija reģionālās vai Eiropas mēroga tirdzniecības struktūras, nozīmēja, ka lielvalstu dominēšana pār Latvijas un Skandināvijas valstu ārējo tirdzniecību atstāja maz vietas starpreģionālās tirdzniecības pastāvēšanai starp Latviju un Skandināvijas valstīm.

Priekšlikumi

Šī pētījuma gaitā bija iespēja saskatīt, bet ne izanalizēt vai izpētīt daudz zinātniski interesantu virzienu Latvijas ekonomikas vēstures turpmākajai attīstībai:

1) ir nepieciešams apkopot un sistematizēt Latvijas vēsturisko statistiku, īpaši ekonomiskos rādītājus;

2) ir nepieciešams izstrādāt Latvijas vēsturisko IKP rādītāju vismaz no 1920.gada, lai būtu vieglāk veikt salīdzinājumus ar šodienas ekonomisko attīstību;

3) līdzīgā veidā vajadzētu izstrādāt citus vēsturiskos ekonomiskos rādītājus, piemēram, tirdzniecības nosacījumus.

Protams, kā jau minēts iepriekš, šis pētījums neietver sevī visus aspektus, kuri ir saistīti ar Latvijas ārējo tirdzniecību. Promocijas darbā tika izskatīti un izanalizēti tikai, manuprāt, svarīgākie aspekti, jo, kā jau katrs pētījums, tas vienmēr uzdod vairāk jautājumu, nekā sniedz atbildes.

BIBLIOGRĀFIJA

1. Autora akadēmiskie darbi saistībā ar šī promocijas darba tēmu

Karnups, V.P. (1999), Ekonomikas vēstures mācīšana ekonomistiem // *Latvijas Vēsture / Jaunie un jaunākie laiki*, Nr. 4(36) – 50.-54.lpp.

Karnups, V.P. (2000), Par Latvijas un Norvēģijas ekonomisko attiecību pirmsākumiem // *Latvijas Vēsture / Jaunie un jaunākie laiki*, Nr. 4(40) – 13.-18.lpp.

Karnups, V.P. (2001a), Latvija, Eiropas Savienība un mijiedarbība starp konkurences politiku un ārējās tirdzniecības politiku // *Ekonomikas un vadības fakultātes 59. konferences referāti*. – Rīga: Latvijas Universitāte. – 21.-24. lpp.

Karnups, V.P. (2001b), Latvijas ekonomiskā attīstība un ārējā tirdzniecība 1918-1928 Gram.: Zīle, Ļ. (red.) *Latvija divos laikposmos: 1918-1928 un 1991-2001*. – Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds. – 365.- 383. lpp.

Karnups, V.P. (2002a), Book Review – Jundzis T., ed. *The Baltic States at Historical Crossroads* (Rīga, Academy of Sciences of Latvia, 1998, pp. 788) // I. Ziemele (ed.). *Baltic Yearbook of International Law, Volume 1, 2001*. – the Netherlands: Kluwer Law International. – 319.-324. lpp.

Karnups, V.P. (2002b), Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm vēsturiskajā un globalizācijas kontekstā. // *Ekonomikas un Vadības zinību attīstības problēmas, IV: LU Zinātniskie raksti, 647. sej.* / Zin. redaktore asoci. prof. E. Dubra. – Rīga: Latvijas Universitāte. – 338.-355. lpp.

Karnups, V.P. un Šumilo, Ē. (2003), Latvijas integrācija Eiropas ekonomikā XX gadsimta 20. un 90. gados. // *Ekonomika, I., Acta Universitatis Latviensis, 658.sej.* / Galvenā redzktore E. Dubra – Rīga: Latvijas Universitāte. – 113.-132. lpp.

Pieņemti publikācijai:

Karnups, V.P. (2003), *Latvian Foreign Trade with the Scandinavian Countries 1920-1940*. // Jönköping International Business School, Jönköping University, Sweden

Karnups, V.P. (2003), *Latvian and Norwegian Economic Relations – The Herring Affair 1920*. // Starptautiskā konference “Eiropas Savienības paplašināšanās Baltijas jūras reģionā: sociāli ekonomiskie izaicinājumi un iespējas”, Rīga

Karnups, V.P. (2003), *The Northern Dimension of Latvian Foreign Trade: Historical Continuity and Future Prospects*. // *Latvia in Europe: Visions of the Future* / T. Jundzis (red.), Rīga

2. Darbi angļu valodā

1	Aldcroft, D.H. (1997), <i>Studies in the Interwar European Economy</i> . – U.K.: Ashgate. – 229 lpp.
2	Aldcroft, D.H. (1999) <i>The European Economy 1914-1990. 3rd Edition</i> . – London: Routledge. – 300 lpp.
3	Appleyard, D.R. & Field, A.J. (1998), <i>International Economics. Third Edition</i> . – Boston: Irwin/McGraw-Hill. – 748 lpp.
4	Arrow, K.J. & Hoffenberg, M. (1959), <i>A Time Series Analysis of Interindustry Demands</i> . – Amsterdam: North-Holland Publishing Company. – 292 lpp.
5	Balabkins, N.W. (1994), Latvia's Foreign Trade in the Interwar Period (1920-1940). – Gram., Johansson, A., Loit A. et al (ed.), <i>Emancipation and Interdependence</i> – Stockholm – Centre for Baltic Studies, 1994. – 89.-105. lpp.
6	Beans, F.L. & Seldon, E.S. (1965), <i>Europe 1914-1939</i> . – USA: Prentice-Hall Inc. – 521 lpp.
7	Byers, D.A., et al. (2000), 'New Borders and Trade Flows: A Gravity Model Analysis of the Baltic States', <i>Open Economies Review</i> , 11 (1), 73-91
8	Calmoris, C.W. & Hanes, C. (1994), <i>Historical Macroeconomics and American Macroeconomic Theory</i> . – NBER Working Paper No. 4935. – USA. – 82 lpp.
9	Carlson, S. (1975), <i>How Foreign is Foreign Trade?</i> – Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. – 26 lpp.
10	Carlson, S. H. (1984), <i>Trade and Dependency / Studies in the Expansion of Europe</i> – Uppsala: Studia Historica Upsaliensia 138 / Acta Universitatis Upsaliensis. – 188 lpp.
11	Cornett, A.P. & Iversen, S.P. (1998), 'The Baltic States in a European and Baltic perspective: Trade and Transition in the Baltic Rim', Paper presented at the 5 th Nordic Baltic Conference in Regional Science, 1998, http://www.geo.ut.ee/nbc/paper/cornett_iversem.htm – 18 lpp.
12	Crampton R.J. (1994), <i>Eastern Europe in the Twentieth Century</i> . London: Routledge. – 475 lpp.
13	Danielsen, R. et.al. (1995), <i>Norway: A History from the Vikings to Our Own Times</i> . – Oslo: Scandinavian University Press. – 486 lpp.
14	David ,P.A. (1997), <i>Path Dependence and the Quest for Historical Economics: One More Chorus of the Ballad of QWERTY</i> . – Discussion Papers in Economic and Social History, No. 20. – U.K.: University of Oxford. – 48 lpp.
15	<i>Denmark</i> (1996) – Copenhagen: Royal Danish Ministry of Foreign Affairs. – 543 lpp
16	Dohlman, E. (1989), <i>National Welfare and Economic Interdependence / The Case of Sweden's Foreign Trade Policy</i> . – Oxford: Clarendon Press. – 254 lpp.
17	Eichengreen, B. & Irwin, D.A. (1996), 'The Role of History in Bilateral Trade Flows', <i>NBER Working Paper 5565</i> , National Bureau of Economic Research – 51 lpp.
18	Ethier, W.J. et. al. (eds.) (1995), <i>Theory, Policy and Dynamics in International Trade</i> . – Cambridge: Cambridge University Press. – 298 lpp.
19	Falvey, R. E. "Commercial Policy and Intra-Industry Trade" // <i>Journal of International Economics</i> . 11, Nr. 4, 1981
20	Floud, R. (1974), <i>An Introduction to Quantitative Methods for Historians</i> . – London: Methuen & Co. Ltd. – 220 lpp.

21	Flöystad, G. (1968), <i>Foreign Trade, Aid and Economic Growth in Lesser Developed Countries</i> . – Bergen: Scandinavian University Books. – 109 lpp.
22	Fridlitzius, G. (1963), “Sweden’s Exports 1850-1960: A Study in Perspective.” // <i>Economy and History</i> , VI (3). – 1.-100. lpp.
23	Gilbert, F. & Graubard, S.R. (eds.) (1972), <i>Historical Studies Today</i> . – New York: W.W.Norton and Company. – 469 lpp.
24	Goldin, C. (1994), <i>Clometrics and the Nobel</i> . – NBER Historical Paper No. 65. – USA. – 28 lpp.
25	Graham, M.W. (1927), <i>New Governments of Eastern Europe</i> – USA: Henry Holt and Co. – 826 lpp.
26	Greenstein, D.I. (1994), <i>A Historian’s Guide to Computing</i> . – USA: Oxford University Press. – 268 lpp.
27	Greif, A. (1997), <i>Economic History and Game Theory: A Survey</i> , USA: Stanford University. – 35 lpp.
28	Grief, A. (1996), <i>Micro Theory and Recent Developments in the Study of Economic Institutions Through Economic History</i> . – Stanford Economics Working Paper #96-001. – USA: Stanford University. – 34 lpp.
29	Gupta-Kapoor, A. & Ramakrishnan, U. (1999), Is there a J-curve? A new Estimation for Japan”. // <i>International Economic Journal</i> – 13(4). 71.-79.lpp.
30	Hamels-Kizovs, R. (2000). <i>Hanza</i> , Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, – 120 lpp.
31	Hampden Jackson, J. (1940), <i>The Baltic</i> . (Oxford Pamphlets on World Affairs No. 27) – London: Oxford at the Clarendon Press. – 32 lpp.
32	Heckscher, E.F. (1954), <i>An Economic History of Sweden</i> . – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. – 308 lpp.
33	Heckscher, E.F. et al. (1930), <i>Sweden, Norway, Denmark and Iceland in the World War</i> – USA: Yale University Press. – 593 lpp.
34	Heller, H.R. (1968), <i>International Trade / Theory and Empirical Evidence</i> – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. – 189 lpp.
35	Helpman, E. & Razin, A. (eds.) (1991) <i>International Trade and Trade Policy</i> . – London: The MIT Press. – 292 lpp.
36	Heywood, A.J. (1994), The Baltic Economic “Bridge”: Some Early Soviet Perspectives. Gram., Johansson A. et al. (red.) <i>Emancipation and Interdependence</i> . – Stockholm: Centre for Baltic Studies. – 63.-85.lpp.
37	Hiden, J & Lane, T. (eds) (1992), <i>The Baltic and the Outbreak of the Second World War</i> . – Cambridge: Cambridge University Press. – 177 lpp.
38	Hiden, J. & Loit, A. (eds) (1988), <i>The Baltic in International Relations between the Two World Wars</i> . – Stockholm – Centre for Baltic Studies – 389 lpp.
39	Hiden, J. & Salmon, P. (1991), <i>The Baltic Nations and Europe</i> . – London: Longman. – 224 lpp.
40	Hiden, J. (1991), On the Edge of Diplomacy? Britain, the Baltic and East-West Relations between the Wars. – Gram., Hiden, J. & Loit, A. (red.) <i>Contact or Isolation? Soviet-Western Relations in the Interwar Period</i> . – Stockholm – Centre for Baltic Studies, 1991. – 311.-319. lpp.
41	Hikkanen, M-L. (1991), Bridges and Barriers, Pawns and Actors. The Baltic States in East-West Relations in the 1920s. – Gram., Hiden, J. & Loit, A. (red.) <i>Contact or Isolation? Soviet-Western Relations in the Interwar Period</i> . – Stockholm – Centre for Baltic Studies, 1991. – 431.-442. lpp.

42	Himmelfarb, G. (1987), <i>The New History and the Old / Critical Essays and Reappraisals</i> . – USA: Harvard University Press. – 209 lpp.
43	Hirschman, A.O. (1945), <i>National Power and the Structure of Foreign Trade</i> . – Berkeley: University of California Press, 1945. – 172 lpp.
44	Hobsbawm, E. (1998), <i>On History</i> . – UK: Abacus. – 403 lpp.
45	Hodne, F. (1975), <i>An Economic History of Norway 1815-1970</i> – [Bergen]: Tapir. – 549 lpp.
46	Hodne, F. (1983), <i>The Norwegian Economy 1920-1980</i> . – New York: St. Martin's Press Inc. – 286 lpp.
47	Hodne, F. (1995), Country Size and Export Specialisation: the Case of Denmark and Norway in the Modern Era. – in Gram., <i>Cross-Country Comparisons of Industrialisation in Small Countries 1970-1940</i> . – Umeå : Umeå University / Occasional Papers in Economic History. No. 2., 1995. – 58.-82. lpp.
48	Hughes, H. (ed.) (1992), <i>The Dangers of Export Pessimism /Developing Countries and Industrial Markets</i> . – San Francisco, Ca.: ICS Press. – 446 lpp.
49	Johansen, H.C. (1987), <i>The Danish Economy in the Twentieth Century</i> . – New York: St. Martin's Press. – 221 lpp.
50	Johansson, A. (1988), Swedish Transnational Enterprise in the Baltic Countries: Aspects of Continuity of the Pre-Revolutionary Process of Direct Investment in the Russian Market. – Gram., Hiden, J. & Loit, A. (eds) <i>The Baltic in International Relations between the Two World Wars</i> . – Stockholm – Centre for Baltic Studies, 1988. – 253.-279.lpp.
51	Johansson, A. (1994), Towards the Creation of the Kegums Power Station: How Swedish Enterprise Responded to Latvian Plans for Expanded Electricity Production. – Gram., Johansson, A., Loit A. et al. (red.) <i>Emancipation and Interdependence</i> . – Stockholm: Centre for Baltic Studies. – 367.-385.lpp.
52	Johansson, A., Loit A. et al (ed.) (1994), <i>Emancipation and Interdependence</i> – Stockholm – Centre for Baltic Studies. – 385 lpp.
53	Jonung, L. & Ohlsson R. (eds.) (1997), <i>The Economic Development of Sweden since 1870</i> . – Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Limited. – 806 lpp.
54	Kadish, A. (1989), <i>Historians, Economists and Economic History</i> . – London: Routledge. – 297 lpp. + Index
55	Kahk J. & Tarvel E. (1997), <i>An Economic History of the Baltic States</i> . – Stockholm: Studia Baltica Stockholmiensia 20/Acta Universitatis Stockholmiensis. – 141 lpp.
56	Kangeris, K. (1998), Sweden, the Soviet Union and the Baltic Question 1940-1964 – a Survey. / Hovi, K. (ed.) <i>Relations between the Nordic Countries and the Baltic States in the XX Century</i> . / Turku: University of Turku. – 188.-211.lpp.
57	Kemp, M.C. (1964), <i>The Pure Theory of International Trade</i> . – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. – 324 lpp.
58	Kindleberger, C.P (1962), <i>Foreign Trade and the National Economy</i> . – New Haven: Yale University Press. – 265 lpp.
59	Kindleberger, C.P. (1990), <i>Historical Economics / Art or Science?</i> – Berkeley: University of California Press. – 371 lpp.
60	King, P. (1990), <i>International Economics and International Economic Policy: A Reader</i> . – USA: McGraw-Hill, Inc. – 446 lpp.

61	Kõll, A.M. & Valge, J. (1998), <i>Economic Nationalism and Industrial Growth / State and Industry in Estonia 1934-39</i> . – Stockholm: Studia Baltica Stockholiensis 19/Acta Universitatis Stockholmiensis. – 229 lpp.
62	Kõll, A.M. (1998), Marginal Markets and Friendly Peoples. Nordic-Baltic Economic Relations in the Twentieth Century. – in Gram., Hovi, K. (ed.) <i>Relations between the Nordic Countries and the Baltic Nations in the XX Century</i> . – Turku: University of Turku, 1998. – 53.-80. lpp.
63	Koray, F. & Mcmillan, W. D. (1999), Monetary Shocks, the Exchange Rate, and the Trade Balance. // <i>Journal of International Money and Finance</i> – 18(6). – 925.-940.lpp
64	Kristensen, A. (1999), <i>Latvia and Norway / Neighbours Re-discovered</i> . – Oslo: Norwegian Institute of International Affairs. – 49 lpp.
65	Krugman, P. R. (1979), “Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade” // <i>Journal of International Economics</i> , 9, Nr. 4 – 469.-479. lpp.
66	Krugman, P.R. (1996), <i>Rethinking International Trade</i> . – Cambridge, USA: The MIT Press. – 282 lpp.
67	Kuznets, S. (1959), <i>Six Lectures on Economic Growth</i> . – Glencoe: The Free Press. – 122 lpp.
68	Kyn, P. (1998), Aspects of Recognition. Denmark’s Relations to the Baltic States and Non-Recognition 1940-1991. / Hovi, K. (ed.) <i>Relations between the Nordic Countries and the Baltic States in the XX Century</i> . / Turku: University of Turku. – 212.-255.lpp.
69	Lamberg, J-A. (1999), <i>Anglo-Scandinavian 1933 Trade Talks</i> – Finland: University of Jyväskylä. – 18 lpp.
70	Lasser, C-F. & Schrader, K. (2002), ‘European Integration and Changing Trade Patterns: The Case of the Baltic States’, <i>Kiel Working Paper No. 1088</i> , Kiel Institute of World Economics. – 51 lpp
71	Lindbeck, A. (1998), <i>Swedish Lessons for Post-socialist Countries</i> . – Seminar Paper No. 640. – Institute for International Economic Studies – Stockholm University. – 41 lpp.
72	Linder, S. B. (1961), <i>An Essay on Trade and Transformation</i> – New York: John Wiley and Sons.
73	Lindert, P.H. (1999), <i>International Economics. Ninth Edition</i> . – Homewood, Ill.: Irwin. – 682 lpp.
74	Madeley, J. (1996), <i>Trade and the Poor</i> . – London: Intermediate Technology Publications. – 210 lpp.
75	Mäki, U., Gustafsson, B. & Knudsen, C. (eds.) (1993), <i>Rationality, Institutions and Economic Methodology</i> . – London: Routledge. – 312 lpp.
76	Mathiassen, T. (1980), The Balts in Norway. // <i>Journal of Baltic Studies</i> , Vol.11, No. 1 – 94.-96.lpp.
77	Midgaard, J. (1969), <i>A Brief History of Norway</i> . – Oslo: Johan Grundt Tanum Forlag. – 182 lpp.
78	Mills, J., <i>The Hanseatic League in the Eastern Baltic</i> , http://depts.washington.edu/baltic/papers/hansa.html
79	Mitchell, B.R. (1978), <i>European Historical Statistics 1750-1970</i> . – London: Macmillan. – 446 lpp.
80	Monaghan, J. (1990), <i>Economic Concepts</i> . Melbourne: Longman Cheshire. – 185 lpp.

81	Moon, B.E. (1996), <i>Dilemmas of International Trade</i> . – USA: Westview Press Inc.. – 204 lpp.
82	Myllyntaus, T. (ed.) <i>Economic Crises and Restructuring in History</i> . – St.Katharinen: Scripta Mercaturae Verlag, 1998. – 423 lpp.
83	Myllyntaus, T. un Tarnaala, E. (1998), When Foreign Trade Collapsed... Economic Crises in Finland and Sweden, 1914-1924. – in Gram., Myllyntaus, T. (ed.) <i>Economic Crises and Restructuring in History</i> . – St.Katharinen: Scripta Mercaturae Verlag, 1998. – 23.-63. lpp.
84	Nielsen, J. U., Madsen, E.S. & Pedersen, K. (1995), <i>International Economics / The Wealth of Open Nations</i> . – London: McGraw-Hill Book Company. – 252 lpp.
85	Nordlund, S. (1994), Temporary Partners or Permanent Connections? Scandinavian Responses to the Baltic-State Markets, 1918-1940. – Gram., Johansson A., Loit A. et al. (red.) <i>Emancipation and Interdependence</i> . – Stockholm: Centre for Baltic Studies, 1994. – 213.-260. lpp.
86	Nordvick H.W. & Grytten O.H. The Labour Market, Unemployment and Economic Growth in Norway, 1920-1939. // <i>Scandinavian Economic History Review</i> , Vol. XLII, No. 2, 1994 – 125.-144. lpp.
87	North, D.C. & Thomas, R.P. (1973), <i>The Rise of the Western World / A New Economic History</i> . – New York: Cambridge University Press. – 171 lpp.
88	Ølgaard, A. (1993), “The Danish Terms of Trade in Foreign Trade, 1875-1963. – Gram., Persson, K. G. (ed.) <i>The Economic Development of Denmark and Norway since 1870</i> . – Aldershot, UK: Edward Elgar Publishing Limited, 1993. – 569.-591. lpp.
89	Öller, L-E. (1978), <i>Time Series Analysis of Finnish Foreign Trade</i> . – Helsinki: Finnish Statistical Society. – 166 lpp.
90	Persson, K. G. (ed.) (1993), <i>The Economic Development of Denmark and Norway since 1870</i> . – Aldershot, UK: Edward Elgar Publishing Limited. – 654 lpp.
91	Porter, M.E. (1990), <i>The Competitive Advantage of Nations</i> . – New York: The Free Press. – 855 lpp.
92	Prachowny, M.F.J. (1975), <i>Small Open Economies</i> . – Lexington: Lexington Books. – 141 lpp.
93	Raugh von, G. (1974), <i>The Baltic States / The Years of Independence / Estonia, Latvia, Lithuania 1917-1940</i> . – New York: St. Martin’s Press. – 265 lpp.
94	Rawski, T.G. et al (1996), <i>Economics and the Historian</i> . – USA: University of California Press. – 297 lpp.
95	<i>Review of World Trade 1935</i> . (1936), Geneva: League of Nations. – 85 lpp.
96	Rutherford, M. (1994), <i>Institutions in Economics / The Old and the New Institutionalism</i> – USA: Cambridge University Press. – 225 lpp.
97	Schweitzer, M.M. (1992), <i>Economic Theory and Historical Interpretation: Bridging a Century of Disdain between Economists and Historians</i> . – USA: Villanova University – http://www.delaware.infi.net/~msch/theory.html
98	Shin, K. (1996), <i>Statgraphics Guide</i> . – Chicago: Irwin. – 426 lpp.
99	Silverberg, G. (1997), <i>Evolutionary Modelling in Economics: Recent History and Immediate Prospects</i> . – Paper prepared for the workshop on “Evolutionary Economics as a Scientific Research Programme” – Stockholm, May 26-27, 1997. – 16 lpp.

100	Sjöstedt, G. (1987), <i>Sweden's Free Trade Policy</i> . – Stockholm: The Swedish Institute. – 63 lpp.
101	Smith, G. (ed) (1996), <i>The Baltic States / The National Self-Determination of Estonia, Latvia and Lithuania</i> . – London: Macmillan Press Ltd. – 214 lpp.
102	Södersten, B. (1964), <i>A Study of Economic Growth and International Trade</i> . – Stockholm: Almqvist & Wiksell. – 190 lpp.
103	Spekke, A. (1951), <i>History of Latvia. An outline</i> . – Stockholm: M. Goppers. – 436 lpp.
104	Stern, F. (ed.) (1956), <i>The Varieties of History</i> . – USA: The World Publishing Company. – 427 lpp.
105	Šmulders, M. (1990), <i>Who owes Whom? Mutual Economic Accounts between Latvia and the USSR</i> . – Rīga: Latvian Association of Scientists. – 37 lpp.
106	Taagepera, R. (1993), <i>Estonia. Return to Independence</i> . – San Francisco: Westview Press. – 268 lpp.
107	<i>The Northern Countries in the World Economy</i> , (1937), Finland: Delegations for the Promotion of Economic Co-operation Between the Northern Countries. – 240 lpp.
107	Ulmanis, K. and Munters, V. (1925), „Foreign Trade and Customs Policy” // <i>The Latvian Economist</i> , No. 5, Vol. VI – 111.-125. lpp.
109	Van Arkadie, B. & Karlsson, M. (1992), <i>Economic Survey of the Baltic States</i> . – New York: New York University Press. – 344 lpp.
110	Vernon, R. (1966), “International trade and international investment in the product cycle” // <i>Quarterly Journal of Economics</i> 80, No. 2. – 190.- 207. lpp.
111	Viner, J. (1953), <i>International Trade and Economic Development</i> . – Oxford: The Clarendon Press. – 120 lpp.
112	Vousden, N. (1990), <i>The Economics of Trade Protection</i> . – Cambridge: Cambridge University Press. – 305 lpp.
113	Weckstein, R.S. (1968), <i>Expansion of World Trade and the Growth of National Economies</i> . – New York: Harper TorchBooks, 1968. – 282 lpp.
114	Williams, L. J. (1971), <i>Britain and the World Economy, 1919-1970</i> . – London: Fontana/Collins. – 192 lpp.
115	Williamson, S.H. (1994), <i>The History of Cliometrics / Two Pioneers of Cliometrics</i> . – Miami University, Ohio, USA: The Cliometrics Society. – 141 lpp.
116	Wilson, N.J. (1999), <i>History in Crisis? / Recent Directions in Historiography</i> . – USA: Prentice Hall. – 159 lpp.
117	Zalts, A. (1927), <i>Latvian Foreign Trade and Foreign Trade Policy</i> . – Rīga: State Printing Office. – 29 lpp.

3. Darbi latviešu valodā

1	Aizsilnieks, A. (1968), <i>Latvijas saimniecības vēsture. 1914-1945</i> . – [Stokholma]: Daugava. 1968.g. – 983 lpp.
2	Andersons, E. (1982), <i>Latvijas Vēsture 1920-1940. Ārpolitika I</i> – Stockholm: Daugava. – 704 lpp.
3	Andersons, E. (1984), <i>Latvijas Vēsture 1920-1940. Ārpolitika II</i> – Stockholm: Daugava. – 698 lpp.
4	<i>Ārējās tirdzniecības cenu indeksi. Ceturkšņa biļetens. 2 (3) (2001)</i> , Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde. – 16 lpp.

5	Avena, K. (1998), <i>Starptautiskā ekonomika</i> . – Rīga: Turības mācību centrs. – 102 lpp.
6	Balode, I & Paiders, J. (1994), <i>Ziemeļeiropas valstu ekonomiskā ģeogrāfija</i> . – Rīga: Sabiedrība “Pētergailis”. – 225 lpp.
7	Balodis, A. (1991), <i>Latvijas un latviešu tautas vēsture</i> . – Rīga: Neatkarīgā teātra “Kabata” grāmatu apgāds. – 430 lpp.
8	Bastjānis, V. (1966), <i>Demokrātiskā Latvija</i> . – Stokholma: Dr. Emīls Ogrīņš. – 323 lpp.
9	Bikse, V. (1997), <i>Tirgus ekonomikas pamati. III daļa</i> . – Rīga: Valsts administrācijas skola. – 219 lpp.
10	Bīlmans, A. (1925), <i>Zviedrijas vēsture</i> . – Rīga: Ģeneralkomisijā pie P/S “Zemnieka Domas”. – 135 lpp.
11	Bojārs, J. & Vilne, V. (1996), <i>Starptautiskās investīcijas</i> . – Rīga: LU Starptautisko Attiecību institūts. – 279 lpp.
12	Bolanders, G. (1929), <i>Zviedrijas eksportrūpniecība un ārējā tirdzniecība</i> . // Šmits, P. & Andersén (red.) <i>Latvija – Zviedrija</i> . – Rīga: Izdevniecība “Gaisma”.
13	Bolkalders, J. (1947), <i>Latvijas ekonomiski-ģeogrāfiskie pamati</i> . – Stockholm: Zelta Ābele, 1947. – 189 lpp.
14	Brīvers, I. (2001), <i>Ekonomikas teorijas vēsture biogrāfijās</i> . – Rīga: Banku augstskola. – 62 lpp.
15	Buša, I. (2002), Priekšstatu maiņa 20.gadsimtā par Grobiņas arheoloģisko kompleksu // <i>Latvijas Vēsture / Jaunie un jaunākie laiki</i> – Nr. 2(46) –78.-89. lpp.
16	Druva-Druvaskalne, I. (1996), <i>Ziemeļvalstis</i> . – Rīga: Apgāds “Jāņa sēta”. – 192 lpp.
17	Gods, U. (1999), <i>Mikroekonomika / Pirmā daļa</i> . – Rīga: Turības mācību centrs. – 134 lpp.
18	Goša, Z. (1999), <i>Indeksi un dinamikas rindas</i> . – Rīga: Latvijas Universitāte. – 127 lpp.
19	Isaksens, A.J. et. al. (1992), <i>Pārejas ekonomika/ No plāna uz tirgu</i> . – Rīga: Zinātne. – 286 lpp.
20	Karnups V.P. (1999), <i>Ekonomikas vēstures mācīšana ekonomistiem // Latvijas Vēsture / Jaunie un jaunākie laiki</i> , Nr. 4(36) – 50.-54.lpp.
21	Karnups V.P. (2001b), <i>Latvijas ekonomiskā attīstība un ārējā tirdzniecība 1918-1928</i> Gram.: Zīle, Ļ. (red.) <i>Latvija divos laikposmos: 1918-1928 un 1991-2001</i> . – Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds. – 365.- 383. lpp.
22	Karnups V.P. (2002b), <i>Latvijas ārējā tirdzniecība ar Skandināvijas valstīm vēsturiskajā un globalizācijas kontekstā</i> . // <i>Ekonomikas un Vadības zinību attīstības problēmas, IV: LU Zinātniskie raksti, 647. sej.</i> / Zin. redaktore asoc. prof. E. Dubra. – Rīga: Latvijas Universitāte. – 338.-355. lpp.
23	Kassalis, E. (2000), <i>Makroekonomika / Ievadkurss makroekonomikā</i> . – Rīga: Latvijas Universitāte. – 145 lpp.
24	Klišāns, A. (1937), <i>Zviedrija</i> . – Rīga: Apgādniecība “Erva”. – 121 lpp.
25	Krastiņš, O. (1998), <i>Statistika un ekonometrija</i> . – Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. – 438 lpp.
26	Krastiņš, O. (2001), <i>Latvijas saimniecības vēsturiskā pieredze. 1918-1940</i> . –

	Rīga: Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts. – 223 lpp.
27	Krolls, O. (1931), <i>Kur meklējama dāņu pārticība</i> . – Rīga: Grāmatizdevniecība “Draugs”. – 32. lpp.
28	Lasmanis, A. (2002), <i>Datu ieguves, apstrādes un analīzes metodes pedagogijas un psiholoģijas pētījumos. 2. grāmata. SPSS</i> . – Rīga: SIA “Izglītības soļi”. – 422 lpp.
29	<i>Latviešu Konversācijas vārdnīcas</i> . – Rīga: A.Gulbja apgāds, 1934.-1935.
30	<i>Latvijas 80 gadi statistiskas spoguļi</i> . (1999), Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde. – 44 lpp.
31	<i>Latvijas ārējā tirdzniecība un transits 1921</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1923. – 163 lpp.
32	<i>Latvijas ārējā tirdzniecība un transits 1922</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1925. – 221 lpp.
33	<i>Latvijas ārējā tirdzniecība un transits 1926</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1927. – 200 lpp.
34	<i>Latvijas ārējā tirdzniecība un transits 1927</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1928. – 208 lpp.
35	<i>Latvijas ārējā tirdzniecība un transits 1928</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1929. – 228 lpp.
36	<i>Latvijas ārējā tirdzniecība un transits 1929</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1930. – 434 lpp.
37	<i>Latvijas ārējā tirdzniecība un transits 1930</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1931. – 398 lpp.
38	<i>Latvijas ārējā tirdzniecība un transits 1931</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1932. – 365 lpp.
39	<i>Latvijas ārējā tirdzniecība un transits 1932</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1933. – 346 lpp.
40	<i>Latvijas ārējā tirdzniecība un transits 1933</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1934. – 306 lpp.
41	<i>Latvijas ārējā tirdzniecība un transits 1934</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1935. – 327 lpp.
42	<i>Latvijas ārējā tirdzniecība un transits 1935</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936. – 338 lpp.
43	<i>Latvijas ārējā tirdzniecība un transits 1936</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937. – 327 lpp.
44	<i>Latvijas ārējā tirdzniecība un transits 1937</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1938. – 333 lpp.
45	<i>Latvijas ārējā tirdzniecība un transits 1938</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939. – 401 lpp.
46	<i>Latvijas Jūrnīcības vēsture 1850-1950</i> . (1998), Rīga: Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs. – 324 lpp.
47	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1920</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1921. – 319 lpp.
48	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1921</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1922. – 316 lpp.
49	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1922</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1923. – 352 lpp.
50	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1923</i> . – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1924. – 420 lpp.

51	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1924.</i> – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1925. – 494 lpp.
52	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1925.</i> – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1926. – 562 lpp.
53	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1926.</i> – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1927. – 504 lpp.
54	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1927.</i> – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1928. – 531 lpp.
55	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1928.</i> – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1929. – 462 lpp.
56	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1929.</i> – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1930. – 500 lpp.
57	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1930.</i> – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1931. – 511 lpp.
58	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1931.</i> – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1932. – 488 lpp.
59	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1932.</i> – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1933. – 272 lpp.
60	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1933.</i> – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1934. – 230 lpp. + pielikums 45 lpp.
61	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1934.</i> – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1935. – 235 lpp. + pielikums 45 lpp.
62	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1935.</i> – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1936. – 314 lpp.
63	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1936.</i> – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1937. – 355 lpp.
64	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1937/38.</i> – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1938. – 354 lpp.
65	<i>Latvijas statistiskā gada grāmata 1939.</i> – Rīga: Valsts statistiskā pārvalde, 1939. – 316 lpp.
66	Leits, A. (1957), <i>Buržuāziskā Latvija ārzenju kapitāla jūgā (1921 – 1929)</i> , Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1957. – 158 lpp.
67	Leits, A. (1958), <i>Buržuāziskās Latvijas ekonomika un saimnieciskie sakari (1929-1939)</i> . Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība. – 269 lpp.
68	Lībermanis, G. (1998), <i>Tirgus, cenas, konkurence.</i> – Rīga: Kamene. – 183 lpp.
69	Lībermanis, G. (1999), <i>Starptautiskie ekonomiskie sakari un Latvija.</i> – Rīga: Kamene. – 220 lpp.
70	Lindstremis, P. (2000), <i>Sverige och Lettland/Zviedrija un Latvija.</i> – Stockholm: Swedish Institute. – 48 lpp.
71	Munters, V. (1928), Tirdzniecības līgumi. Gram.: Bīlmanis A. (red.) <i>Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados</i> . Rīga: Golts un Jurjans, 1928: 266.-268. Lpp.
72	Nanneson, I. (1929), Zviedrijas zemkopība un lopkopība. // Šmits, P. & Andersén (red.) <i>Latvija – Zviedrija.</i> – Rīga: Izdevniecība “Gaisma”.
73	Nešpors (red.) (2000), <i>Mikroekonomika.</i> – Rīga, Kamene. – 132 lpp.
74	Nešpors, V. (red.) (1997), <i>Latvijas tautsaimniecības problēmas.</i> – Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte. – 84 lpp.
75	Oļevskis, G. (1998). <i>Mikroekonomika: Saimniekošanas subjektu rīcība preču</i>

	<i>tirgū / 1. daļa</i> . Rīga: Latvijas Tautsaimniecības vadītāju un speciālistu valsts institūts. – 168 lpp.
76	Oļevskis, G. (2000), <i>Starptautiskā ekonomika</i> . – Rīga: Jāņa Rozes apgāds. – 189 lpp.
77	Pakalniņa, D. & Ivaščenko, I. (red.) (1997), <i>Latvijas tautsaimniecības problēmas</i> . – Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte. – 84 lpp.
78	Počas, K. (1971), <i>“Sanitārā kordona” valgos</i> . – Rīga: Zinātne. – 263 lpp.
79	Počas, K. (1984), <i>Anglijas un Francijas pretpadomju politika Polijā un Baltijas valstīs 20. gadu vidū un otrajā pusē</i> . – Rīga: P. Stučkas Latvijas valsts universitātes. – 64 lpp.
80	Porietis, J. (1992), <i>Ārvalstu ekonomikas vēsture</i> . – Rīga: Latvijas Universitāte. – 94 lpp.
81	Porietis, J. (2001), <i>Ekonomika. Vēsture. Metodoloģija</i> . – Rīga: Banku augstskola. – 165 lpp.
82	Revina, I. (2002), <i>Ekonometrija</i> . – Rīga: Latvijas Universitāte. – 270 lpp.
83	Rotčailds, D. (1999), <i>Valstis Visduseiropas austrumos starp diviem pasaules kariem</i> . – Rīga: Zvaigzne ABC. – 474 lpp.
84	Sams, M. (1940), <i>Norvēģija – pusnakts saules un klinšu zeme</i> . – Rīga: A/S. Valters un Rapa apgāda. – 120 lpp.
85	Saulītis, J. & Šenfelde, M. (1999), <i>Ievads makroekonomikā</i> . – Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte. – 177 lpp.
86	Skujenieks, M. (1927), <i>Latvija. Zeme un Iedzīvotāji</i> ., Rīga: A. Gulbja apgādniecība. – 752 lpp.
87	Skujenieks, M. (1929), <i>Latvija starp Eiropas valstīm</i> . – Rīga: Valsts Statistiskā pārvalde. – 200 lpp.
88	Skujenieks, M. (1938), <i>Latvijas Statistikas atlass. XX</i> – Rīga: Valsts Statistiskā pārvalde. – 119 lpp.
89	<i>Statistiskas tabulas</i> . (1940), Rīga: Latvijas PSR Tautsaimniecības statistikas pārvalde. – 223 lpp.
90	Stenleiks, Dž.F. (1997), <i>Ekonomikas pamati</i> . – Rīga: Zvaigzne ABC. – 256 lpp.
91	Stranga, A. (1993), <i>Latvijas ārējā tirdzniecība 30.gadu nogalē. / Latvijas Vēsture</i> 1993. Nr. 4(11) – 16.-25. lpp.; 1994. Nr. 1(12) – 21.-26. lpp.; 1994. Nr. 3(14) – 22.-30. lpp.; 1995. Nr. 1(16) – 26.-30. lpp.; 1995. Nr. 2(17) – 34.-42. lpp.; un 1995. Nr. 3(18) – 12.-22. lpp.
92	Stranga, A. (2000), <i>Latvijas –Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā</i> – Rīga – LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds – 258 lpp
93	Strods, H. (1992), <i>Latvijas lauksaimniecības vēsture</i> . – Rīga: Zvaigzne. – 287 lpp
94	Škapars, R. (1998), <i>Mikroekonomika / Teorijas pamati</i> . – Rīga: Latvijas Akadēmiskā bibliotēka. – 390 lpp.
95	Šmits, P. & Andersén (red.) (1929), <i>Latvija – Zviedrija</i> . – Rīga: Izdevniecība “Gaisma”. – 158 lpp.
96	Šmulders, M. (1971), <i>Starpnozaru bilance</i> . – Rīga: Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija. – 189 lpp.
97	Varšlavāns, A. (2001), <i>Ievads vēstures zinātnē</i> . – Rīga: Latvijas Universitāte. – 155 lpp.
98	Varšlavāns, A. (red.) (1984), <i>Buržuāziskā Latvija imperiālistisko lielvalstu</i>

ekonomiskajā atkarībā (1919-1940). – Rīga: Avots. – 259 lpp.

99	Vaserman, E. et. al. (2002), <i>Prognozēšanas metodes.</i> – Rīga: LU Ekonomikas un vadības fakultāte. – 129 lpp.
100	Veibuls, J. (1997), <i>Zviedrijas vēsture.</i> – Rīga: Zvaigzne ABC. – 164 lpp.
101	Vergina, G. & Kārklīņa, V. (2000) <i>Statistika Ekonomistiem.</i> – Rīga: Kamene. – 91 lpp.
102	Zalts, A. (1928), <i>Ārējā tirdzniecība.</i> , Gram.: Bīlmanis, A. (red.) <i>Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados.</i> Rīga: Golts un Jurjans. – 263.-265. lpp.
103	Zalts, A. (1932), <i>Latvijas starptautiskā saimnieciskā dzīve.</i> , Rīgā: Valters un Rapa. – 30 lpp.
104	Zalts, A. (1938), <i>Nacionālā saimniecība 20 gados.: Centieni un sasniegumi.</i> , Rīga: Izdev. "Pagalms". – 160 lpp.
105	<i>Zeme un tautas II.</i> – Rīga: Izdevniecība "Grāmatu Draugs", 1929. – 117 lpp.
106	<i>Zeme un tautas III.</i> – Rīga: Izdevniecība "Grāmatu Draugs", 1929. – 103 lpp.
107	Zunda A. (1998), <i>Latvijas un Lielbritānijas attiecības 1930-1940. Realitāte un ilūzijas.</i> – Rīga: LU žurnālāla "Latvijas Vēsture" fonds. – 267 lpp.

4. Darbi skandināvu u.c. valodās

1	Ambjörn, E. (1959), <i>Svenskt importberoende.</i> [Zviedrijas importa atkarība] – Stockholm: Almqvist & Wiksell. – 267 lpp. (Zviedru)
2	Basberg, B.L. Nordvik, H.W. & Stang, G. (eds.) (1997), <i>I det lange løp: Essays i økonomisk historie tilegnet Fritz Hodne.</i> [Ilgtermiņa periodā: Esejas ekonomikas vēsturē veltītas Fricim Hodnem] – Bergen: Fagbokforlaget. – 374. lpp. (Norvēģu)
3	<i>Danmarks Vareindførsel og -Udførsel I aaret 1920.</i> [Dānijas imports un eksports 1920. gadā] – Copenhagen: Danmarks statistik, 1922. – 259 lpp (Dāņu)
4	<i>Danmarks vareindførsel og -udførsel i aaret 1940.</i> [Dānijas eksports un imports 1940.gadā] – København: Danmarks Statistik, 1941. – 183 lpp. (Dāņu)
5	<i>Danmarks Vareindførsel og -Udførsel I aaret 1940.</i> [Dānijas imports un eksports 1940. gadā] – Copenhagen: Danmarks statistik, 1941. – 183 lpp (Dāņu)
6	<i>Handel berättelse för år 1940 av kommerskollegium.</i> [Ziņojums par tirdzniecību 1940.gadā no komerckolēģijas] – Stockholm: Statistiska centralbyrån, 1942. – 451 lpp. (Zviedru)
7	Henriksen, O.B.. & Ølgaard, A. (1960), <i>Danmarks Udenrogshandel 1874-1958.</i> [Dānijas ārējā tirdzniecība 1874-1958] – Copenhagen: G.E.C.Gads Forlag. – 133 lpp. (Dāņu)
8	<i>Historisk Statistik 1968.</i> [Vēsturiskā statistika 1968] – Oslo: Statistisk Sentrabyrå, 1969 (Norvēģu)
9	<i>Historisk Statistik för Sverige.</i> [Zviedrijas vēsturiskā statistika] – Stockholm: Statistiska centralbyrån, 1960. – 284 lpp. (Zviedru)
10	Hodne, F. & Grytten, O. H. (1992), <i>Norsk økonomi 1900-1990.</i> [Norvēģu ekonomija 1900-1990] – Oslo: Tano. – 307 lpp. (Norvēģu)
11	Johansen, H. C. (1985), <i>Dansk økonomisk statistik 1814-1980.</i> [Dānijas ekonomiskās statistika 1814-1980] – Copenhagen: Gyldenal. – 452 lpp. (Dāņu)
12	Pihlamägi, M. (1999), <i>Eesti industrialiseerimine 1870-1940.</i> [Igaunijas industrializācija 1870-1940] – Tallinn: Ajaloo Instituut. – 224 lpp. (Igaunu)

13	Schiller, B. & Odén, B. (1970), <i>Statistik för historiker</i> [Statistika vēsturniekam]. – Stockholm: Almqvist & Wiksell. – 306 lpp. (Zviedru)
14	Sejersted, F. (1973), <i>Historisk introduksjon til økonomien</i> . [Vēsturisks ievads ekonomikā] – Oslo: J.W.Cappelens Forlag A.S.. – 254 lpp. (Norvēģu)
15	<i>Statistisk Aarbog 1940</i> . – Copenhagen: Danmarks statistik, 1940. – 306 lpp. (Dāņu)
16	<i>Statistisk Aarbog 1945</i> . – Copenhagen: Danmarks statistik, 1945. – 343 lpp. (Dāņu)
17	<i>Statistisk Årsbok för Sverige 1996</i> . – Stockholm: Statistiska centralbyrån, 1995. – 569 lpp. (Zviedru)
18	<i>Strukturbericht über das Ostland. Teil I: Ostland in Zahlen</i> . [Strukturālais pārskats pār Ostlandu. I daļa: Ostlanda skaitļos] – Rīga: Reichskommissar für das Ostland, 1942. – 166 lpp. (Vācu)

Latvijas imports no Skandināvijas valstīm 1920-1940
 Latvian imports from Scandinavian countries 1920-1940

Gads Year	Dānija Denmark		Norvēģija Norway		Zviedrija Sweden		Kopējais Skandināvijā Total Scandinavia	
	Imports 1000 <i>Ls Imports</i> 1000 <i>Ls</i>	% no visa importa % of total imports	Imports 1000 <i>Ls Imports</i> 1000 <i>Ls</i>	% no visa importa % of total imports	Imports 1000 <i>Ls Imports</i> 1000 <i>Ls</i>	% no visa importa % of total imports	Imports 1000 <i>Ls Imports</i> 1000 <i>Ls</i>	% no visa importa % of total imports
	1920	20652	21,5	5620	5,8	11180	11,6	37452
1921	5513	7,8	679	1,0	2222	3,1	8414	11,9
1922	4957	4,6	839	0,8	2190	2,0	7986	7,4
1923	6573	3,1	735	0,4	5047	2,4	12355	5,9
1924	11609	4,6	437	0,2	6873	2,7	18919	7,5
1925	14896	5,3	513	0,2	9268	3,3	24677	8,8
1926	15465	5,9	643	0,3	9870	3,8	25978	10,0
1927	16079	6,7	334	0,1	10478	4,2	26891	11,0
1928	9967	3,2	569	0,2	9553	3,1	20089	6,5
1929	7909	2,2	576	0,2	9695	2,7	18180	5,1
1930	5573	1,9	588	0,2	8821	3,0	14982	5,1
1931	2933	1,7	300	0,2	4838	2,7	8071	4,6
1932	1050	1,2	429	0,5	1720	2,1	3199	3,8
1933	800	0,9	1508	1,7	2247	2,5	4555	5,1
1934	881	0,9	1140	1,2	1498	1,6	3519	3,7
1935	1001	1,0	1164	1,2	2087	2,1	4252	4,3
1936	1738	1,4	796	0,7	4020	3,3	6554	5,4
1937	5095	2,2	1807	0,8	8394	3,6	15296	6,6
1938	1604	0,7	1412	0,6	6919	3,0	9935	4,3
1939	1921	0,9	2034	0,9	7088	3,2	11043	5,0
1940	384	0,3	196	0,1	2835	1,9	3415	2,3

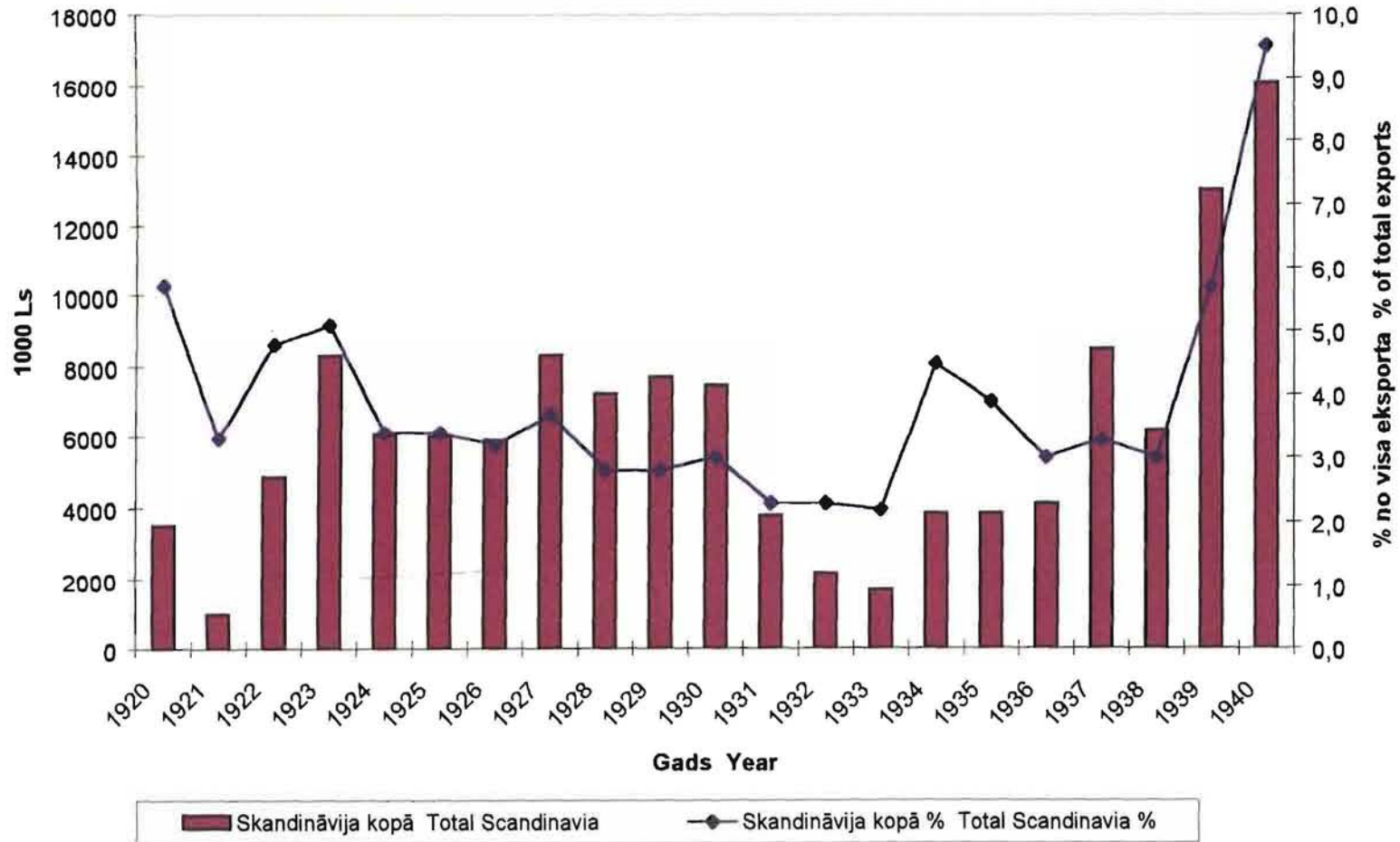
Piezīme: Avoti utt. sk. tekstā

Latvijas eksports uz Skandināvijas valstīm 1920-1940
Latvian exports to Scandinavian countries 1920-1940

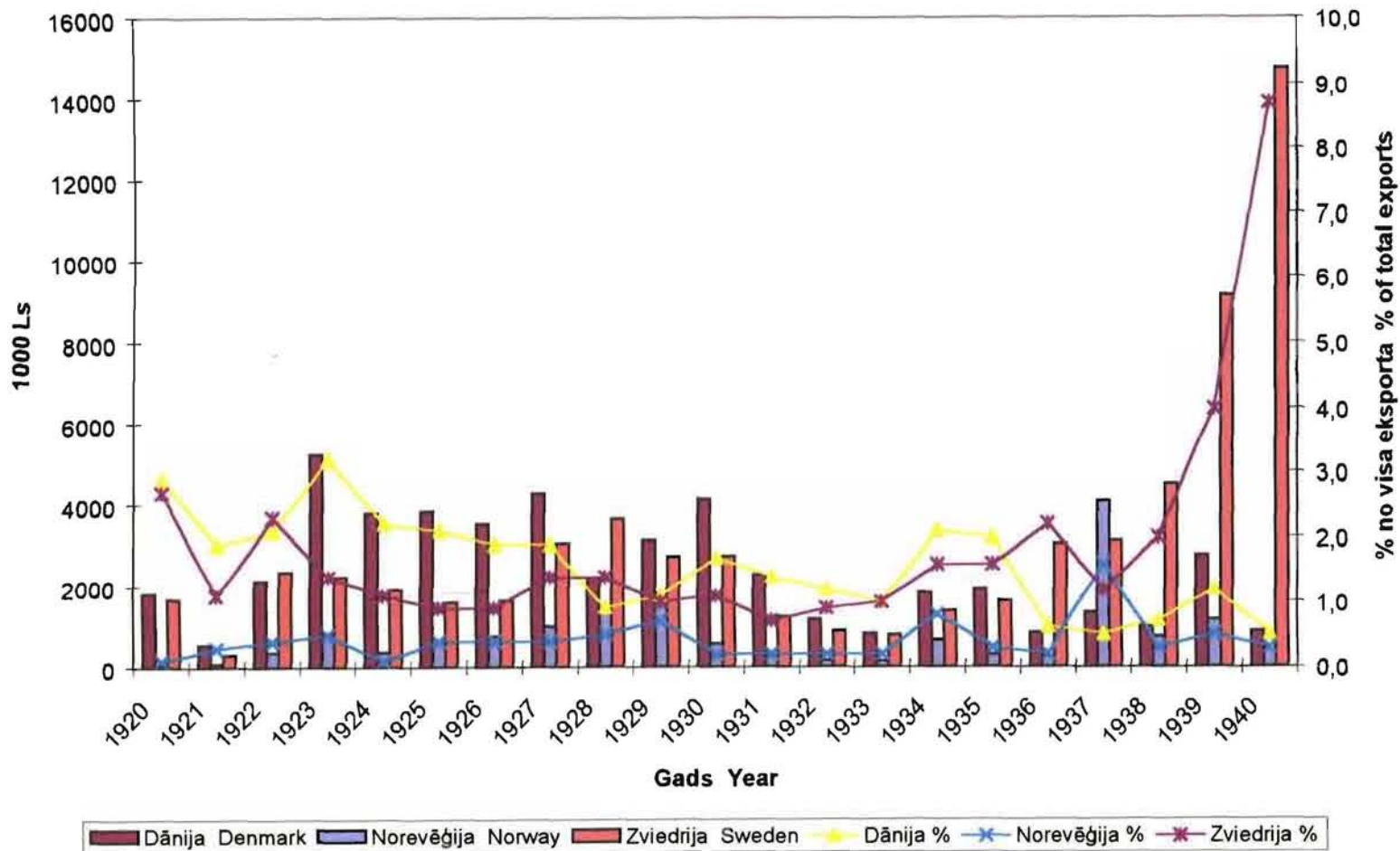
Gads Year	Dānija <i>Denmark</i>		Norvēģija <i>Norway</i>		Zviedrija <i>Sweden</i>		Kopējais Skandināvijā <i>Total Scandinavia</i>	
	Eksports 1000 Ls <i>Exports 1000 Ls</i>	% no visa eksporta <i>% of total exports</i>	Eksports 1000 Ls <i>Exports 1000 Ls</i>	% no visa eksporta <i>% of total exports</i>	Eksports 1000 Ls <i>Exports 1000 Ls</i>	% no visa eksporta <i>% of total exports</i>	Eksports 1000 Ls <i>Exports 1000 Ls</i>	% no visa eksporta <i>% of total exports</i>
	1920	1800	2,9	31	0,1	1669	2,7	3500
1921	551	1,9	84	0,3	319	1,1	954	3,3
1922	2135	2,1	364	0,4	2361	2,3	4860	4,8
1923	5233	3,2	842	0,5	2235	1,4	8310	5,1
1924	3782	2,2	372	0,1	1905	1,1	6059	3,4
1925	3819	2,1	621	0,4	1570	0,9	6010	3,4
1926	3520	1,9	763	0,4	1616	0,9	5899	3,2
1927	4277	1,9	977	0,4	3061	1,4	8315	3,7
1928	2245	0,9	1354	0,5	3627	1,4	7226	2,8
1929	3135	1,1	1827	0,7	2739	1,0	7701	2,8
1930	4144	1,7	566	0,2	2754	1,1	7464	3,0
1931	2297	1,4	274	0,2	1219	0,7	3790	2,3
1932	1144	1,2	151	0,2	852	0,9	2147	2,3
1933	795	1,0	141	0,2	776	1,0	1712	2,2
1934	1832	2,1	663	0,8	1362	1,6	3857	4,5
1935	1926	2,0	296	0,3	1620	1,6	3842	3,9
1936	815	0,6	267	0,2	3034	2,2	4116	3,0
1937	1321	0,5	4089	1,6	3095	1,2	8505	3,3
1938	950	0,7	726	0,3	4515	2,0	6191	3,0
1939	2762	1,2	1128	0,5	9139	4,0	13029	5,7
1940	843	0,5	442	0,3	14782	8,7	16067	9,5

Piezīme: Avoti utt. sk. tekstā

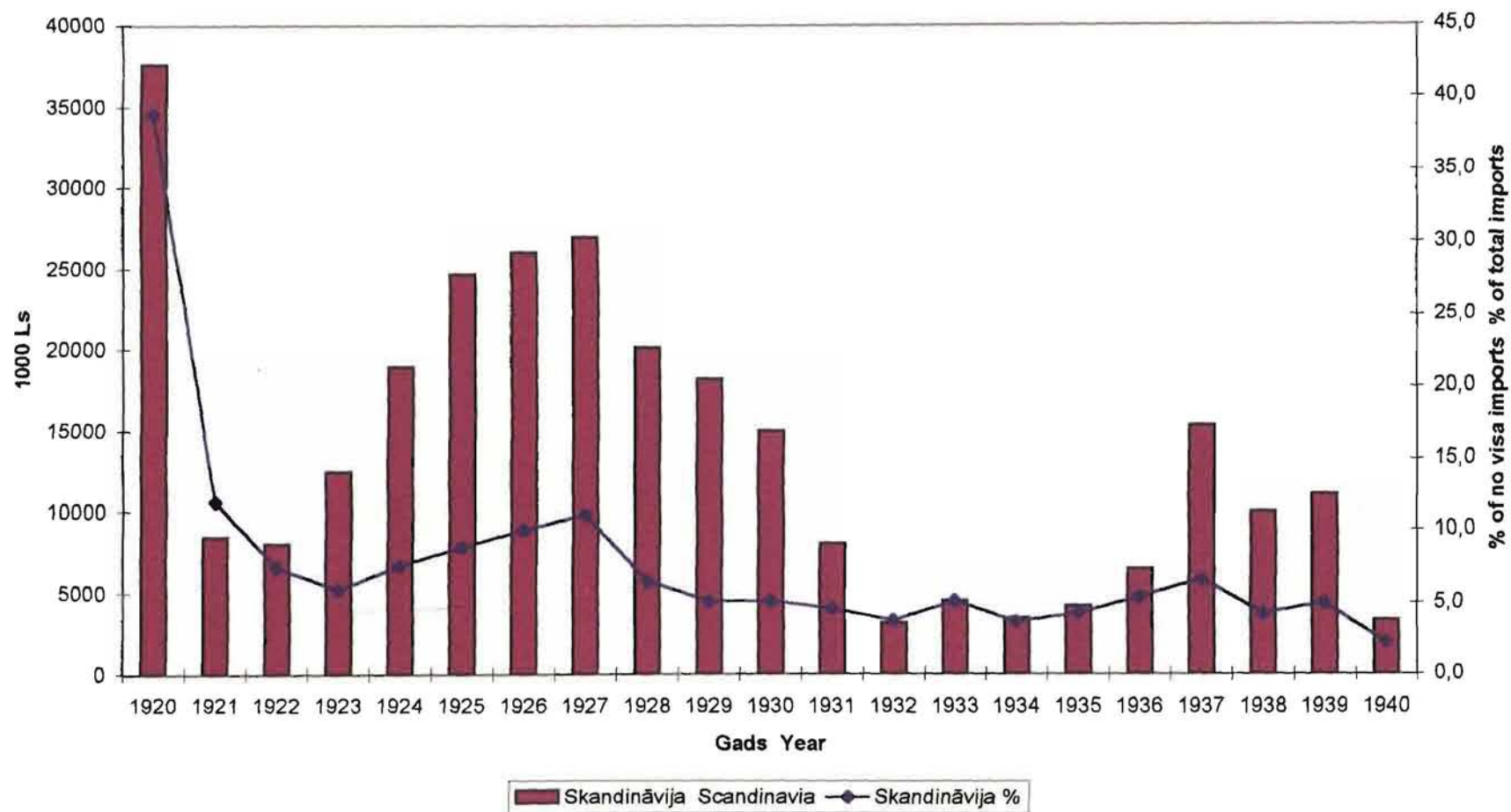
Latvijas eksports uz Skandināviju 1920-1940
 Latvian exports to Scandinavia 1920-1940

Latvijas eksports uz Skandināvijas valstīm 1920-1940
 Latvian exports to Scandinavian countries 1920-1940

Latvijas imports no Skandināvijas 1920-1940
Latvian imports from Scandinavia 1920-1940

Latvijas importa no Skandināvijas valstīm 1920-1940
 Latvian imports from Scandinavian countries 1920-1940

